Artificialis introductio per modum Epitomatis in decem libros Ethicorum Aristotelis adiectis elucida-ta cómen tariis.

Agister Iacobus Baptista eremitani ordinis.
Bartholomeo Mauroceno patritio veneto.
S. P. D. Nulli certe iustius ex vniuersa hac iuuẽtute veneta dicari a me presens opusculũ debuit: vel qȯ ex Fabri schola viri nostra etate cõsumatissimi: et tibi in primis grati manarit: vel qȯ tale sit: vt cum morales introductionẽ cõplectatur: possis tu in eo multa: que tu iã possideas: tanq̃ in speculo intueri: aut si quid minus adhuc per etatem perfectũ politumq; in te sit hac lectione et absoluere: et absolutum excolere. Ego v̇o hanc tibi moralem introductionem eo libentius nuncupandam duxi: ꝙ cum summo mihi beniuolentie vinculo coniunctus sis quippe quem in logicis instruxerim non minore studio ac filium: nunc non possim te iam in philosophie studijs etiam atq; etiam celebrem non summopere diligere: teq; adhortari: vt quod facis per te ipsũ satis acriter nostris quoq; adhortationibus aliq̃d quo studij ardentioris accedat. leges tu certe rem non tibi solum vtilem: sed his omnibus: qui compendijs rerum capti nihil magis q̃ breuitatẽ: in qua tamen non sint obscure tradita precepta sectentur. sed et introductio ea super re facta est: quã nescio an prima omnium sit que a nobis queri indagariq; debeant. Cum. s. sine bonis moribus viuere: sit non hominem sed feram vixisse. Vale et salue et reliqua vel logice facultatis vel physice aut a Fabro nostro in latinum versa aut paraphrasibus explicata nostra correctione imprimenda ꝓpediẽ expectes. Venetijs die. xxviij. septemb.

ℭ Prologus auctoris huius moralis introductionis in Ethicen Aristotelis.

Cum humana vita duobus potissimum perficiatur/actione et contemplatione: Aristotelis philosophi diligentia factum est/ vt nihil omissum videatur: quo minus vtranq3 vitam nobis paremus. Fuit nanq3 in logicis rationalis subtilissimus/ in physicis mundanus philosophus/in Ethicis totus prudens/et actiuus/in polyticis iurisconsultus/in metaphysicis sacerdos atq3 theologus. Quo fit: vt qui rationaliter sunt philosophaturi: prius in suis logicis sint instituendi. Mox ad Ethicen se conuertant/que beate vite dux/magistraq3 est. quo purgata iam mente/tam ad naturales: q3 ad diuinas felicius euebantur contemplationes. hoc pacto Platonicorum et Aristotelicorum precepta secuti. cuius quidem Aristotelis Ethices ars breuissima texit: que ideo nõ aspernãda iure videri põt/q' paruo tempore ea ↄsequamur/que sine arte vix etiã multo percipere valeamus. Ars inquã questionibus/elementis/preceptisq3 officiorum digesta. qõnibus enim que circa vnamquãq3 virtutum cognoscere dignum est: sciscitamur. Elementa: digerunt atq3 dissoluunt. Precepta vo officiorum (quas breues sententias dicere possumus) officia prebent/suntq3 tanq3 beate vite certe leges ac regule. Et si expressa non adducuntur elemẽta: ex superioribus elementis similium questionum/questiones sunt diluende: vel expressis/vel facili analogia cognoscendis. Et elementa/questiones/et precepta: passim vbiq3 scdm subiectam materiam sunt intelligẽda. Et numeri ad latus adiecti/libros moralium Aristotelis (ad quos introductionum capita introducunt) designant. Hoc ergo qualecunq3 virtutum prelibamentum vosipsi quos virtutis amor et studium accendit beniuoli accipite: eiusdemq3 arti fauete atq3 proficite.

¶ Jacobi Fabri Stapulēsis Introductio moralis in Ethicen Aristotelis: Judoci Clichtovei Neoportuensis familiari commentario explanata.

Artes introductorie: simillime semitis esse debent: que sine viarum erroribus ocyssime perducunt ad terminum. discipline autem spaciosis sed formosissimis assimilantur campis: quos si ignoratis semitis ingrediamur: non facile progressu: egressumue reperiamus. Idcirco necessarium fuerit prius semitas cognoscere: q̃ vastorum camporum pulchritudinem contemplari. Quod si in terra peregrinantibus id necessarium est: si altum tentantibus equor: alioquin pereunt naufragiaq; faciunt: tanto magis id opus est in disciplinis obseruare: si volumus cece scopulos ignorantie euitare. ꝛ maxime id ad disciplinas morales necessarium esse visum est: quanto neglecte maius vite periculu; afferunt: atq; detrimentum. Ergo ad Ethicen Aristotelis hec vobis certa constituta sit semita: qua; non minus menti q̃ qui iter agũt sue itinerationis calles: tenere debetis. ꝛ primo subiecta; formulam que totius introductionis fundamentũ primum est.

¶ Bonum humanum
Acquisitum
Innatum
¶ Acquisitum
Nature
Fortune
¶ Nature
Utile
Delectabile
Honestum
¶ Honestum

¶ Malum humanum.
Acquisitum
Innatum
¶ Acquisitum
Contra naturam
Fortune
¶ Contra naturam
Incommodum
Triste
Turpe
¶ Turpe

	Virtus	Vitium
	Officium	Turpis operatio
	¶ Virtus	¶ Vitium
	Moralis	Morale
	Intellectualis	Intellectuale
¶ Superabūdātia	¶ Moralis	¶ Defectus
Audatia	Fortitudo	Timiditas
Intemperantia	Temperantia	Insensibilitas
Prodigalitas	Liberalitas	Illiberalitas
Circa decoꝝ rūdi.	Magnificentia	Pusillitas
Lentitudo	Magnanimitas	Pusillanimitas
Ambitio	Modestia	Honoris vacuitas
Ira	Mansuetudo	Ire vacuitas
Adulatio	Affabilitas	Contentio
Arrogantia	Veritas	Dissimulatio
Scurrilitas	Comitas	Rusticitas
Plus	Justitia	Minus
Plus	Amicitia	Minus
	¶ Virtus intellectualis	
	Scientia	
	Intellectus	
	Sapientia	
	Ars	
	Prudentia	
	¶ Prudentia	
	Bona consultatio	
	Sagacitas	
	Sententia	
	Heroica virtus	
	Passiones	
	Continentia	
	Perseuerantia	
Inuerecundia	Verecundia. Stupor	
Inuidia	Indignatio. Maliuolentia	
	Voluntarium	
	Delectatio	
	Officium	
	Felicitas	

Ec itroductio potissimuz his qnqꝫ tradit, diuisione, diffinitionib⁹, questionibus, elementis, ⁊ preceptis officiorū. Diuisio in fronte (vt signū quoddam ad quod mens discentis itētissime spectare debet) collocat, omnia que in presenti introductione determinanda suscipiunt certo ordine cōplectēs. Diffinitiones suis locis passim disponunt, eorꝫ que cognoscēda sunt ꝓpriā rōnē explicātes. Qōnes, q̄ circa vnāquāqꝫ v̄tutē cognitu digna vident succincte ⁊ ordinate iterrogāt. Sīqdē nūī qōnib⁹ adiecti, earꝫ seriē idicāt: ⁊ ſm decē ꝑdicamētorꝫ ordinē ipse qōnes digerunt. vt p̄mo formant ille q̄ ſbāz respiciūt, deīde que q̄titatē, postea que ad aliqd ⁊ ita de ceteris ꝑdicamētis. Elementa siue principia q̄stionib⁹ postposita: eas propositas dissoluunt aut earum respōsionem comprobāt. Cū.n. ex interrogatione cognoscit que responsio est adhibenda qōni, aut ex consimili questione in ꝑcedētib⁹ discussa: tunc inter elementa non ponitur ea que danda est responsio: sed solū elemētū quo id qd̄ rn̄det est probādum. Id aūt plerūqꝫ fit vt qd̄ ex ipsa interrogādi forma ostendat q̄uo ad eam est rn̄dendū. Nempe si questio fiat per iterrogatiua an, vel nūquid: requirit rn̄sionē negatiuā. Si vō p questiua ne, nōne an nō, nunqd nō: exigit rn̄sionē affirmatiuam. Qꝫ si ex interrogatione nō deprehendatur responsio questioni ꝓposite assignanda, neqꝫ per consimilis questionis dissolutionem in superioribus factam ipsa coniectari possit: tunc inter elementa ponit ad eam questionem responsio, ⁊ ei proxime subnectitur elementū quo data responsio comprobetur ⁊ ostendatur. Ponuntur autem elementa eodem prorsus ordine quo questiones sunt digeste, ⁊ consimilibus numeris signantur: vt ex eorundem numerorum annotatione facile cognoscatur cui nam questioni vnumquodqꝫ elementū respōdeat. Questiones enim ⁊ elementa similibus numeris in littera designata: mutuam habent respondentiam, ⁊ hec illas dissoluūt. In commētario vero iisdem numeris in margine inferiori annotate questiones eodem quoqꝫ (quo in littera) proponuntur ordine. Uerum cuiqꝫ questioni ob maiorē commoditatem ⁊ facilitatem sua protinus adhibetur responsio, ⁊ responsioni sua probatio. vt quo pacto elementa suis debeāt questionibus applicari: liquido perspiciatur. Qꝫ si ad alicui⁹ questionis probationem expressa non ponuntur elementa: ipsa ex superioribus locis vbi consimiles questiones dissolute sunt requiri debent, ⁊ per analogiam scd̄m materiam subiectam ⁊ propositum de quo fit sermo, formari. Denīqꝫ precepta officiorum, elementis subiuncta: vniuscuiusqꝫ virtutis regulas ⁊ bene viuendi leges certo quodam ordine declarant. Preterea ad latus littere presentis introductionis adiiciuntur numeri maioribus notis explicati: qui designant libros Ethices Aristotelis ad quos vnūquodqꝫ introductionis caput peculiariter introducit. ❧ His vtcunqꝫ prelibatis, ad diuisionis formulam declarandam accedamus oportet: in qua di-

Que ars in qōnib⁹ ⁊ elemētis p totaz introductionē seruat

ctiones iuncte paragraphis sunt diuisa/quibus autez non adiecti sunt para/graphi:mēbra sunt diuidēda. Et cōtinet hec formula duplicē diuisionez: vt/pote boni humani/ et mali humani. Primo bonum humanuz diuiditur in bonum humanum acquisitum/ et innatum. Secundo bonum acquisituz:in bonum acquisitum nature/ et fortune. Tertio bonum acquisitū nature:in bonum nature vtile/delectabile/ et honestum. Quarto bonum honestum distri buitur in virtutē et officium. Quinto virtus in virtutem moralem/ et intelle/ctualem. Sexto moralis virtus diducitur in duodecim species ordine sub/iectas.s.fortitudinē/tēperantiam/liberalitatē/ et ceteras. Septimo virtus in/tellectualis in quinqꝫ diuidit species:sciētiam/intellectuz/ et ceteras. quarum quinta vtpote prudētia in tres rursum secatur.s.in bonā consultationem / sa/gacitatē/ et sentētiam. Cetera vero que subijciūtur in formula non certis sub/sunt diuisis prius numeratis:sed illic collocantur ꝙ de ipsis in presenti intro ductione vt et in moralibus Aristotelis fit eo quo disponūtur ordine deter/minatio : ꝙꝙ eorum nonnulla consimiliter vt precedentia diuidi possunt. Siquidem heroica virtus (que virtutes omnes in excellentia quadaz com plectitur) perinde atqꝫ virtus diuiditur scilicet in heroicam virtutem/ mo/ralem/ et intellectualem. Deinde heroica virtus moralis diducitur in fortitu dinem heroicam/tēperantiam heroicam/liberalitatē heroicam et ita de cete/ris. Postea ponunt passiones:que sunt vie quedam et preparamēta ad vir/tutem. Quia enim appetitus sensitiuus reluctat rōni/sicut equus indomitus suo moderatori:iccirco opus est rōnem nōdum virtute formatam passioni/bus retrahētibus a vitijs/ et disponētibus ad virtutē adiuuari/ et illis tanꝗ calcarib⁹ et frenis resistere appetitui sensitiuo. Et nominant hic quatuor bo ne passiones.s.ꝯtinentia/perseuerātia/verecundia/ et indignatio. Et qz volū tarium omnē virtutem comitatur et omnem malitiā:iccirco et hic volunta/rium nominat/vt de quo habeat determinare moralis phs. Delectatio autē operationē perfectā ꝯsequitur/bona quidem bonaz/ et mala malā : ideo hic ceteris annumerat/qz eius etiam determinatio ad moralez phiam pertinet. Et diuiditur eodem penitus modo sicut operatio humana.s.in bonā et ma lam. Delectatio bona in delectationem bone operationis moralis/ et intelle/ctualis. Delectatio bone operationis moralis in delectationez operationis fortitudinis/tēperantie/ et ita de ceteris. Ita delectationē prauam subdiuide: quia cuiqꝫ operationi sua respondet delectatio. Deinceps ponit in formula officium/quod est virtutis operatio: et proinde sicut virtus diuidit: primo quidem in officium virtutis moralis/ et virtutis intellectualis. Deinde offi/cium virtutis moralis in officium fortitudinis/temperantie/ liberalitatis et ceterarū. Ita et officium virtutis intellectualis ꝯsequenter diuiditur. Et quē/admodum virtus heroica virtutū est prestātissima:ita felicitas suuz officiū/ officiorꝫ omniū est perfectissimū. Et partitionē recipit in felicitatem actiuaz que est perfectissima ſm virtutes morales operatio / et in felicitatē cōtēpla/tiuam que est dignissima virtutum intellectualiū operatio. Et hic prime di/uisionis status est:qz omnia in hac disciplina ad felicitatē vt suum finez ten/dunt/neqꝫ ad aliud vlterius ꝓgrediuntur. ¶ Secundo loco in hac formu/la diuiditur malum humanū oppositum bono humano. Et primo disseca

Boni hūani diuisio.

Quid passiones ad vtutē conducunt.

Mali humani diuisio.

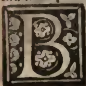
tur in malũ acquisitum ⁊ malum innatũ. Secundo malum acquisitũ in malum acquisitum contra naturã ⁊ in malum fortune. Tertio malũ contra naturam in incõmodum/malum triste/⁊ malum turpe. Quarto malũ turpe in vitium ⁊ turpem operationem. Quinto vitium diuiditur in vitiũ morale ⁊ intellectuale. Sexto vitium morale diducitur in superabundantiã ⁊ defectum: quorũ vtrũqꝫ subdiuiditur in duodecim species ita in formula dispositas: vt due a sinistro in dexterum procedendo sibi respondentes/inter se ⁊ medie virtuti cui ad latus adijciuntur contrarientur: hoc modo.

¶ Superabundantia	¶ Virtus moralis	¶ Defectus
Audacia	Fortitudo	Timiditas
Intemperantia	Temperantia	Insensibilitas
Prodigalitas	Liberalitas	Illiberalitas
Circa decoꝝ ruditas	Magnificentia	Pusillitas
Lentitudo	Magnanimitas	Pusillanimitas
Ambitio	Modestia	Honoris vacuitas
Ira	Mansuetudo	Ire vacuitas
Adulatio	Affabilitas	Contentio
Arrogantia	Veritas	Dissimulatio
Scurrilitas	Comitas	Rusticitas
Plus	Iustitia	Minus
Plus	Amicitia	Minus

Ex qua quidem formula liquido constat virtutẽ moralem in medio duorum extremorum viciorum: ⁊ inter se ⁊ ipsi medie virtuti oppositorũ/consistere: vt fortitudinem inter audaciam ⁊ timiditatem/temperantiam iter intemperantiam ⁊ insensibilitatem/⁊ ita de reliquis. Vitii autem intellectualis species quãuis in formulam non exprimantur/quia simplicia eis nomina qb⁹ appellentur plerũqꝫ desunt: tamen cõsimiliter sumi possunt scdm species virtutis intellectualis: cum vnaqueqꝫ huiusmodi virtutum vnum habeat vitium sibi contrarium: neqꝫ in medio duorũ vitioꝝ (sicut virtus moralis) consistit. Quẽadmodũ scientie contrariatur ignorantia siue error sciẽtie/intellectui: error intellectus/sapientie: insipientia siue error sapientie/arti: Ategnia siue (quod idẽ est) error artis/prudentie: imprudentia. Virtuti heroice in formula boni humani posite respondet in diuisione mali humani feritas siue imanitas: que vitium omne tum morale tum intellectuale supra cõmunem hoim consuetudinem ⁊ in excellentia complectitur. Et proinde eodem omnino modo diuiditur quo vitium: vtpote in imanitatem moralem ⁊ intellectualem. Immanitas/moralis in imanitatem in abundantia vt imanem audatiam/imanẽ intemperantiam/⁊ imanẽ prodigalitatẽ. Et in imanitatem in defectu vt imanẽ timiditatem: imanẽ insensibilitatem/⁊ imanem liberalilatem. Passiones ad malum trahentes sumende sunt secundũ oppositionẽ ad passiones in partitione boni positas ⁊ illis cõtrarias: vt continentie opponitur incontinentia/perseuerantie inconstantia. Verecundie: in superabundantia contrariatur inuerecunda que ⁊ ipudentia dicitur/⁊ in defectu: stupor. Ita indignationi inexuperatione contrariatur inuidia/in defectione vero maliuolentia. Voluntarium ⁊ delectatio ⁊ virtutibus/⁊

vitiis cōmunia sunt|cōmunemqꝫ vtrisqꝫ rationem habent. Officio in diuisione boni|respondet in mali partitione turpis operatio:eisdē penitus membris dissecanda quibus vitium a quo enascitur. Postremo felicitati distributionēm boni humani claudenti respondet in mali partitione miseria siue infelicitas:que est ceteras magnitudine excedens turpis operatio|& ex immanitate pessimo vitio proficiscit:perinde atqꝫ felicitas ex virtute heroica.

Bonū humanum
Innatum.
Acqsitū.
Fortune.
Nature.
Utile
delectabile
Honestū
Uirtus
Officium

Bonum humanum est quod natura homini expetibile est. Id hoī natura expetibile est: qd ipsum perficere natum est. Expetibile·appetibile idem. Bonum humanum innatum est:quod homini a natura inest. Acquisitum vero quod eius studio·industriaue partum est. Bonum fortune exterius bonum nuncupamus: Bonum nature est interius bonum. Bonum vtile est quod ad alterum bonum consequendum ordinatur. Bonum de-
II lectabile est quod (etsi ad alterum consequendū minime ordinetur) ipsum tamen expetibile est. Bonū honestum est bonum animam perficiens|aut ab eo proficiscēs operatio. Uirtus est anime habitus ipsam perficiēs|atqꝫ eius opus bonū reddens. Officium est virtutis operatio. ¶ Uirtutum principia sunt:intellectus|voluntas|appetitus. Mens|intellectus. Uoluntas|appetitus rationalis. Appetitus|appetitus irrationalis|sensitiuus atqꝫ brutus. ¶ Operationum principia: potentie|habitus|affectiones. Sub habitu dispositiones cōprehendimus. ¶ Uirtus moralis est habitus electiuus in mediocritate consistens ea que ad nos est definita ratione: et vt definierit ipse prudens. Electio est preconsiliata voluntas.
III Uoluntas|voluntatis actio. Consilium est de dubijs & incertis a nobis operabilibus per rationem inquisitio. Operabilia a nobis sunt ea que in nostra sunt potestate. Hec vero in nostra sunt potestate|que si volumus facimus:& que eadem si facere nolumus·facimus minime. Medium rei est quantitatis medium ab extremis equidistans. Medium quo ad nos est quod neqꝫ abundat·neqꝫ deficit:sed rationis circūstantijs (vt vir prudēs definiret) terminatū est. Definiret·determina-

ret. Mediocritas/mediocritas quo ad nos/medium quo ad nos. Circõstantie rõnis sunt hec: qd/q̃tum/gr̃a cuius/qle/quis quo/in quo/qñ/vbi/ꝛ quomõ. Circũstantie rõnis/circunstantie prudẽtie/regule prudẽtie. Quid: vtutis est moralis. ¶ Virtutis ꝓprietates: sũt volũtate affectabiles/in nr̃a ptãte/volũtarie/delectabiles. ¶ Suoꝝ officioꝝ ꝓprietates: volũtate sunt affectabilia/in nr̃a ptãte/volũtarie/delectabiliter/scienterq; o pata/recta ratione definita. Volũtate affectabilia sunt: que studiosus desiderat. Ea vero sunt simpliciter bona. Volũtarium est cuius principium in nobis est: operationis scientibus singula. Delectatio est operationi superueniens placentia

¶ Posita ꝛ boni ꝛ mali humani diuisione: quid bonum humanuz sit ostẽditur. Neq; enim omne bonũ quod homo natus est asseq: absq; vllo discrimine bonũ humanũ hic dr̃: sed illud dũtaxat/quod dum mortalẽ agit vitã: potest indipisci. Quare summũ illud bonũ quod est absolutissima ꝛ oibus longe supeminẽs bonitas: ſm hanc rõnem bonũ humanũ nõ dr̃: neq; de illo moralis phs determinationẽ agit: sed altiori discipline vtpote metaphysice eius cõtemplationẽ peculiarẽ relinquit. Naz quãdiu homo in corpore vitam agit/illud sũme bonum pfecte cõsequi nequit. Tametsi moralis phia viam ostẽdat ꝛ id potissimum moliatur: vt pulchris virtutuz officijs immensam illã bonitatẽ pro captu humano imitemur ei virtutibus cõformemur: in cuius assimilatione tota cõsistit humana perfectio. Exprimit autez boni humani diffinitio duas boni proprietates admodũ dignas. Prima: ꝙ bonum suapte natura expetibile est ei cuius est bonum. Ut bonum ignis/ipsi igni expetibile est: ꝛ bonum aque ipsi aque. Immo videmus omnia naturali inclinatiõe quod sibi bonũ est expetere: ꝛ ad illõ naturaliter ordinari. Et quãto maius est bonũ: tãto magis expetitur/quare quod summe bonũ est: summe esse expetibile ostendunt omnia que natura duce boni desiderio rapiunt. Secunda proprietas est ꝙ bonuz natũ est pficere id/cuius est bonũ: vt bonũ ignis scz caliditas/leuitas ꝛ motus sursum pficit ignem/ꝛ bonum aque scz grauitas ꝛ frigiditas atq; motus deorsum pficit aquam. Et quãto excellentius est bonũ: tanto magis perficit/quẽadmodũ quãto quicq; calidius est: tanto maiorem caliditatẽ inducit. Quod itaq; sũme bonũ est/sũme perficit: imo est sũma rerum oium perfectio. Non igitur ab re in diffõne boni humani illa duo exprimunt officia boni/que si naturã volumus ducem sequi: amplectamur opz: vt quod nobis bonũ est (quẽadmodũ nã impellimur ꝛ a rebus oibus edocemur) expetamus/ꝛ ab illo (virtutẽ dico ꝛ eius officiũ) tãdez pficiamur. In diffõne aũt boni humani expetibile ꝛ appetibile pro eodẽ sumũtur: neq; hic quicq; refert dicere/oia bonũ expetũt/aut oia bonũ appetũt: ꝙuis illõ ꝙ hoc poti⁹ dicẽdũ eẽ ꝯtendãt q sentiũt nos appetere q̃liacũq; siue bõa siue mala. Expetere vo tm̃ bona ꝛ honesta. Nec hoc

Due boni humani ꝯditiones

discrimen hic non seruat. ¶ De bono innato exemplum: vt visus/auditus/ & ceteri sensus corporei. Nã eorum vnusquisque est bonum quod homini a natura/hoc est a principio natiuitatis inest. Ita naturales potentie ad virtutes tum morales tum intellectuales: vt naturalis potentia ad fortitudinem/ ad temperantiam/ad liberalitatem: & ita de ceteris secundum virtutis moralis species sumendis. Naturales itidem potentie ad scientiã/artem aut prudentiã/ sunt bona innata: quia homini a principio natiuitatis insunt/ & sic cognoscuntur: vt naturalia quedã presidia/ & adiumenta ab optimo rerum parẽte nobis insita: quo cõmodius animum virtute perficiamus. Et hanc naturalem indolem plerique nature igniculos vocant: quos si (inquiunt) sinimus adolescere/perfecti euadimus. Adolescere quidem hec virtutum seminaria in nobis iacta sinimus: cum ea per operationes ad quas inclinant perficimus/ & conformi habitu stabilimus. De bono acquisito exemplũ: vt domus/ pecunia/doctrina/ virtus. Nam vnũquodque eorum post hominis natiuitatem eius studio/ & industria acquisitũ est. Neque enim doctrina neque virtus homini congenita est: sed exercitio & cõsuetudine in eo de nouo parit. De bono fortune: vt diuitie/opes/honores & cetera id genus bona externa: que non sunt in eo cuius dicunt bona/sed extra ipsum. Et ab huiusmodi bonorũ genere non denominatur homo bonus/sed solũ bene fortunatus: sicut a naturalibus potentijs non dicuntur homines boni/sed bene nati. De bono acquisito nature tale sumitur exemplũ: vt agilitas corporis assiduo exercitio acquisita/sanitas per moderatam exercitationem comparata. Nempe hec interna sunt bona: & existũt in eo cuius bona ducunt. Sunt enim in corpore: vt subiecto. Ita disciplina & virtus sunt bona nature: quia interna sunt & in hominis anima: vt subiecto subsistunt. De bono nature vtili sit exemplum: vt ars scribendi & legendi vtilis est: quia ad alterum bonum consequendum scilicet comparãdas disciplinas ordinat. De bono nature delectabili: vt sanitas per exercitium acquisita & ars cytharizandi. Nã vtrumque est bonum nature quod etsi quis ad alterum bonum consequendũ non ordinaretur: ipsum tamen esset expetibile. De bono honesto exemplum: vt virtus moralis & disciplina. Nam est anime habitus ipsam perficiens/aut ab eo habitu procedens operatio. Est enim anime habitus ipsam perficiens. Similiter bona operatio: & veritatis consideratio est bonũ honestum: quia est operatio proficiscens ab habitu anime ipsam perficiente. ¶ Et bonum honestum citra felicitatem ab vtili & delectabili separatũ non inuenitur: quia quod honestum est/pariter ad alterum consequendũ: vtpote felicitatem ordinatur: quare bonum honestũ etiam est vtile. Sola autem felicitas cõtemplatiua bonum est honestum/ & non vtile: quia cuius finis sit vltimatus/ad aliud bonum consequendum hac in vita vlterius non refertur. Omne itidem bonũ honestum est delectabile: quia bonum honestũ suapte natura expeteretur: etiam si quis nullum inde aliud bonũ nobis eueniret. Quare in plerisque hec tria ratione sola discrepant. Utile autem & delectabile ab honesto interdũ reipsa differunt. Uires enim corporis vtiles sunt/ & sanitas delectabilis/neutrũ tamen eorum est bonum honestum/quia non est bonum anime. Bonũ autem vtile & delectabile ferme semper coniuncta inueniunt: quia vt plurimum delectatio sit vsui cõiuncta. Nem-

Cõparatio honesti ad vtile & delectabile & econtra

pe sanitas bonum vtile est pariter et delectabile: quod delectationē habeat anne xam etsi nunquam ad aliud ordinaretur: eorum tamē rationes semper sunt diverse. Preterea bonum honestum solum inter bona nature: et ea que anime sunt inuenitur. Bonum autē vtile et delectabile inueniūtur inter bona innata. Uisus enim et auditus bona sunt vtilia et delectabilia. Sic et bonorum fortune aliqua sunt vtilia: vt diuitie et possessiōes/ et aliqua delectabilia: vt horti suauiter spirantibus et omnigenis floribus refertissimi. Inter bona itidem nature que corpori cōueniunt nōnulla vtilia vt robur/ nonnulla quoque delectabilia inueniuntur: vt pulchritudo corporea. ¶ Deinde subiūcta virtutis diffinitio duas exprimit eius conditiones. Prima. Uirtus animā cuius est habitus perficit: nō quidem secundum substantiam sed accidentario. Queadmodum virtus oculi perficit oculū: et bona corporis habitudo ipsum corpus perfectum reddit. Secunda. Uirtus operationē anime cuius est habitus bonam reddit: queadmodum bona oculi dispositio reddit visionem oculi bonam/ et bona corporis valitudo operationes nature conuenientes/ et arbor bona fructus bonos profert. ¶ Duplex autē est virtutis officium. Unum imperfectum: et est virtutis operatio ipsam virtutem antequam perfecta habeatur precedens/ et assimilatur cytarizationi quā quis facit nōdum perfectam cytharc pulsande artem consecutus. Alterum vero est officium perfectū/ et est operatio a virtute cōplete acquisita proficiscēs. Et persimilis est modulatio ni quam quis exactam modulandi artem assecutus exercet. Et hoc proprie officium virtutis est/ et hic diffinitur: imo que in tota introductione dicuntur de huiusmodi virtutis officio intelligenda sunt. Alterū autem sub ipso cōprehenditur tanquam imperfectū sub perfecto. Inperfecta enim ad perfecta reducenda sunt: queadmodum in diffinitione boni honesti sub habitu qualitate perfecta/ dispositio intelligi debuit: tanquam imperfectū quiddam ad habitum. Et hec duo officiorum genera id habent discriminis: quod imperfectū fit cū difficultate et quadā colluctatione rationis cōtra appetitum. Perfectum vero fit cum expeditissima facilitate/ sine resistentia/ et cum sincera delectatione. Porro queadmodum bonum humanum: et eius species hactenus diffinite sunt: ita per analogiam oppositi malum humanum diffinitur id esse quod homini natura fugibile est. Id vero homini natura fugibile est: quod ipsum/ imperfectum reddere natū est. Sic malum innatum est malum quod homini a principio natiuitatis inest: vt naturales inpotentie/ et ad malum procliuitas. Malum vero acquisitum est quod post natiuitatem eius culpa: et occasione comparatum est: et ita de ceteris consimili ratione dicendum. ¶ Deinde ponuntur tria virtutum principia subiectiua scilicet intellectus/ voluntas et appetitus. Intellectus quidem principium est susceptiuū virtutum intellectualium quatenus patitur et recipit: eorūdemque principium effectiuum quatenus agit. Ita voluntas virtutum moraliū principium est susceptiuum quatenus suscipit: et productiuū quatenus efficit. Appetitus vero sensitiuus etiam virtutum moralium principium est subiectiuū: earum presertim que moderantur affectiones animi irrationales: vt voluptates/ tristitias/ timorem/ fiduciam/ iram et cōsimiles. Nō enim solum in voluntate sunt virtutes huiusmodi perturbationū moderatiue: verum etiam et in appetitu irratio-

Due virtutis conditiones

Officiū virtutis diuisio

Q, vtutes morales aliq₃ sūt in appetitu sensitiuo.

nali qui hisce virtutibus refrenatur: ⁊ coercetur ne quicq̄ appetat ipsi vo/luntati dissonū: sed ei concordet ac consentiat. Perinde atq₃ equo insidens precipiti ⁊ sternaci freno equū cohibet ne alio feratur q̄ volet aut ne citius q̄ par sit gradiatur. Est enim appetitus sensitiuus vt equus indomitus ra/tio recta vt sessor equi frenum vero equo impositum est vt habitus in appe/titu sensitiuo conformis ⁊ respondens ei qui est in voluntate. Calcario ve/ro sessoris vt habitus voluntatis. Ut igitur solis calcaribus non satis diri/gitur equus: sed insuper freno opus est ori eius imposito. Ita neq₃ solus ha/bitus in voluntate sufficit ad huiusmodi passionum moderationem: sed in/super requiritur habitus in appetitus sensitiuo. Is tamen habitus volunta/tis vt dominus est: ⁊ precipuus. Appetitus autem sensitiui habitus illi est adminicularius ⁊ parēs ⁊ obtemperans. Et cum in vtroq₃ voluntate scili/cet ⁊ appetitu est perfectus habitus partis irrationalis moderatiuus: tunc summa est inter illas duas potentias cōcordia vtpote inter voluntatem im/perantem: ⁊ appetitum obsequentem. Et tunc appetitus sensitiuus factus est rationalis: q̄ rationis sequatur imperium. Cum vero in voluntate acq/situs est virtutis habitus nondum tamen in appetitu sensitiuo: tum vehe/mens est inter duas illas potentias discordia ⁊ colluctatio quandoq₃ quidē voluntas ad bonum trahit: appetitus vero more equi indomiti renititur ⁊ repugnat. hinc insurgunt turbationes ⁊ molestie in animo nondum perfe/cte virtutem assecuto. Perfecte enim virtutis operatio sine perturbatione ⁊ molestia est. Et si in hoc certamine ratio valentior concupiscentiam super/et: est continentia ⁊ ad virtutem dispositio. Si vero contra appetitus secū rapiat voluntatem ad turpia: non habentem in se habitum ad eas passio/nes frenandas ipsa tamen voluntas contra nitatur appetitui: ⁊ nichilomi/nus superetur: est incōtinentia. At vbi voluntas non contranitit appetitui: sed libenter ei obsequitur sine resistentia: id indiciū est perfecte malitie in ho/mine ⁊ habitus viciosi in vtraq₃ potentia cōplete acquisiti summeq₃ illarū

Q, in parte cōporea possit acq/ri habit⁹.

potentiarū in anime regno deordinationis. Neq₃ mirū cuiq̄ videat q̄ po/nantur esse habitus in appetitu sensitiuo qui potētia est corporea ⁊ median/te organo corporeo suas opationes peragens. Siquidem potētia imaginā/di siue sensus interior ex frequēti meditatione acquirit sibi habitū rei prius sensu exteriori percepte. Qui in homine respōdet habitui eiusdē rei acquisi/to in intellectu: cuius quicq̄ memoria tenetur. Sensus tū interior siue memo/ria sensualis est potentia organica. Similiter partes corporis organice acq/runt sibi habitū: ⁊ habilitatem mouendi expedite sese ad exercēdam opera/tionem artis: vt cytharedus ex frequēti vsu in digitis acquirit habitū expe/dite tangendi. Chordas cythare respondentē ⁊ adminicularium habitui ar/tis existenti in animo. Uidemus ⁊ bruta per humanā moderationē sibi ha/bitus cōparare vt equos ⁊ cetera animalia domestica: hi tū non nisi in or/gano corporeo possunt suscipi. Q, autē necessarium sit in appetitu sensitiuo habitū collocari: hinc constat. Nam vt inquit philosophus secōdo Ethico/rum capite primo. Nihil eorū que natura assunt aliter assuescere pōt idest nulla alia acquisita qualitate nunq̄ ex sola naturali potentia potest quicq̄ prompte aliter effici q̄ sua fert natura. Sed appetitus sensitiuus natura in/

clinatur ad illecebras: et voluptates sensum demulcentes. ¶ Ergo si nulla in eo acquiratur qualitas in oppositum naturalis inclinationis inducens: non aliter assuescere posset / nec ad rectam vite institutionem formari. Sicut nunquam lapis assuescit sursum moueri: quia preter naturalem deorsum cadendi potentiam nullam sibi acquirit ex frequenti impulsione ad superiora loca sursum mouendi habitum. Sed appetitus sensitiuus aliter quam sua fert natura assuescit: et domitis voluptatibus recte rationi morigeratur / obeditque. Acquiritur igitur in appetitu sensitiuo aliqua qualitas / a procliuitateque pronitate ad malum ipsum reprimens: et ad bonum dirigens quod est propositum. ¶ Subiungitur in littera trium que prius nominata sunt virtutum principia interpretatio. Unde mens et intellectus idem / sicut ensis: et gladius. Et est anime rationalis potentia qua intelligit: suasque functiones peragit sine organo corporeo. Ita voluntas et appetitus rationalis idem / estque anime rationalis potentia qua libere quicquid vult / et cum proposito atque ratione prosequitur quodlibet aut fugit. Idcirco voluntas dicitur alio nomine appetitus rationalis: quia cum ratione atque discretione quicquid appetat. Et ille due potentie intellectus: et voluntas coniuncte memorie fecunde (cuius officium est celestia recolere / et diuina iugiter meditari) sunt tres ille rationalis anime potentie: in quibus signatum est super homines lumen diuini vultus / et in quibus maxime elucet in homine summe diuinitatis vestigium: ad quas suis perfectionibus excolendas: et suo adornandas decore / precipue moralis philosophia elaborat: quo in illarum mira pulchritudine: et natiuo splendore homo ipsi summe bono propinquus assimiletur / et pro sue nature dignitate vitam agat: hic propositus est huius sacre philosophie finis hec suorum preceptorum meta / hic eorum que tradit terminus: vt homo quemadmodum hominem decet viuat. Quod cum sine arte haberi non possit certisque preceptionibus: vt neque quis recte imaginem sine artis pictorie regulis depinxerit / aut artis modulatorie imperitus recte cytharam non pulsauerit: hoc moralis philosophie studium amplectantur oportet / eius leges: et precepta libenter audiant: qui degeneres animo non sunt. Et vt natura ceteris animantibus prestant: ita viuendi conditione illis precellere nitantur. Appetitus autem tertium virtutum principium dicitur appetitus irrationalis: quia sine ratione: et proposito feratur in quicquid appetendum. Dicitur et sensitiuus quia sensus cognitionem sequatur. et ea que sensui obiecta sunt concupiscat. Preterea dicitur appetitus brutus: quia homini cum brutis communis est / et suas exercet operationes in organo corporeo sicut et sensus. Proinde appetitus sensitiuus: ita se habet ad voluntatem que corporis organo non indiget ad proprias operationes peragendas: sicut imaginatio: et sensus interior ad intellectum. Uerum exactior istarum potentiarum determinatio ad naturalem philosophiam spectat. ¶ Postea numerantur in littera operationum humanarum principia effectiua que sunt tria: scilicet potentie habitus et passiones. Siquidem naturales potentie nobis a natura insite principia: sunt effectiua bonarum operationum: quia inclinant et naturaliter disponunt ad eas. Quare in tenella etate percipiunt interdum pueri bone esse indolis: quia huiusmodi naturalium potentiarum inclinatione peragant operationes: quibus future probitatis indicium et spes de ipsis sumitur. Uerum hec infirma admodum et imperfecta sunt

Quis philosophie moralis est finis.

principia: nisi cum etas ⁊ anni finunt accedant his naturalibus potentijs sui habitus boni / ⁊ perfecte operationum effectrices. Tertio passiones appetitus sensitiui / affectionesq; animi quales sunt fiducia / timor / odium / amor: bonarum operationum principia sunt effectiua / modo recta moderatione determinate fuerint: vt ira recta ratione definita principium est effectiuum officiorum mansuetudinis. Cum vero nō recte fuerint determinate ⁊ ad mediocritatem reducte: sunt principia malarū operationum. quēadmodum naturales impotentie ⁊ praui habitus / malarum etiam operationum principia sunt effectiua.

Q. nales ad vtutes potentie sunt animi accidentia

Sunt autem naturales potentie vel impotentie vera animi accidentia: in eo vt suo subiecto existentia: perinde atq; bona vel mala dispositio in oculo / siue vt bona vel mala corporis habitudo. Sed neq; omnibus hominibus consimiliter assunt naturales potentie: quēadmodum nec bona corporis habitudo: neq; eidem assunt omnes. Occurrunt enim pleriq; ad temperantie munditiam natura inclinati / alij ad intemperantiam: hos ad liberalitatem natura genuisse videtur / illos ad auaritiam prodiues edidisse. Et quēadmodum idem acutam habet videndi vim / audiendi autem vel gustandi obtusam: ita eidem ad vnam virtutem adest naturalis inclinatio ⁊ non ad aliam. Sicut ad vnam disciplinam nōnulli natura sunt apti vt grāmaticā: qui ad alteram vt logicam sunt inidonei. Ceterum siquis naturalibus potentijs preditus / habitus sibi parit illis respondentes: laude quidem dignus est / ꝙ naturali ad virtutem presidio suo studio ⁊ industria maius adiumentum asciuerit: quo consummatior euaserit. Sed qui naturales habuerit impotentias ⁊ illis oppositos virtutis habitus acquisierit: hic profecto magis laudādus est / ꝙ cum natura certamen aggressus seipse vicerit: ⁊ maiori difficultate atq; conatu virtutem comparauerit. Ex opposito si naturalibus impotentijs imbutus / habitus prauos illis respondētes acquisierit: vituperari dignus est / ꝙ insito morbo non obstiterit / sed eum maiorem reddiderit. Uerum qui naturalem habet indolem sua tamen incuria deperdi sinit ⁊ prauis habitibus opprimit: tanto maiori dignus est probro quanto plus presidij vt malum vitaret a natura accepit. Et cum nominantur tria operationum humanarum principia effectiua: sub habitu / dispositio comprehendi debet: que etiam est principium effectiuum operationum (bona quidem bonarum / ⁊ mala malarum) sed admodum imperfectum. Nam dispositio est tenue habitus vestigium ⁊ cito euanescens: quare sub habitu tanquam suo perfecto continetur. Nam auctores que perfecta sunt tractant: que vero imperfecta sunt supprimunt ⁊ sub perfectis intelligunt.

Diffōnis vtutis moralis declaratio.

¶ Deinde posita virtutis moralis diffinitione / tria presertim complectitur virtutis moralis rationem complentia. Primum. Uirtus moralis est habitus electiuus / idest ex electione proueniens atq; procedens: nam enascitur ex operationibus per electionem factis: ⁊ huiusmodi operationes ex se gignit. Et hoc ipso differt a virtute intellectuali: que non ex electione paritur. Secundum: huiusmodi habitus electiuus (quem virtutem moralem esse diximus) consistit in ea mediocritate que ad nos est / hoc est neq; in exuperatione est neq; defectu: sed medium quo ad nos tenet. Tertium: huiusmodi mediocritas (in qua virtus moralis consistere dicta est) definita est per rationem circunstantiasq; prudentie:

quemadmodum definiret ipse prudens/qui ad bene viuendum recte erudi-tus est:sicut grammaticus ad apte loquendum / ⁊ logicus ad disserendum. Nempe prudentie officium est: quid agendum sit aut fugiendum / consilio definire atq; determinare. Et quia data diffinitio nonnulla continet maiori declaratione indigentia:ideo mox illa explanantur. Et primum electio dif-finitur esse preconsiliata voluntas: non quidem capiendo voluntatem pro potentia volendi/sed pro actione operationeq; voluntatis. Nomina enim potentiarum / ad illarum etiam operationes equiuoca sunt: vt intellectus pro intellectione nonnunq̄ sumitur / ⁊ visus pro visione. Itaq; electio est interior operatio voluntatis:ex precedente consilio / deliberationeq; facta. Ut siquis primum consultat an quicquam sit faciendum necne / deinde perquisitis circunstantijs ex consilio proponat illud esse faciendum / ⁊ id animo constituat: illa animi intentio dicitur electio / quia per eam: ex duo-bus alterum quod potius visum est/faciendum eligit. Consilium vero est inquisitio per rationem / id est per intellectum consultatiuum de dubijs ⁊ incertis (nempe que manifesta sunt ⁊ certa:in consultationez non veniunt) ⁊ de operabilibus a nobis/hoc est de his que sunt in nostra potestate: ⁊ que pro arbitrio nostro aut facere aut omittere possumus. Nam de his que non sunt in potestate nostra:nullus sane mentis recte consultauerit. Aliqua vero esse in nostra potestate collocata: ⁊ experientia comprobat / ⁊ moralis phi-losophia supponit. Quod siquis cum Chrysippo negauerit: omnia de ne-cessitate euenire contendens/⁊ humane voluntatis libertatem (quod prestā-tissimum est hominis bonum) tollit: ⁊ moralis philosophie consequende viam sibi intercludit. Quemadmodum negans principia logice: verā ipsius intelligentiaz sibi adimit. Deinde quia virtus moralis diffinita est in medio consistere: diuiditur medium in mediuz rei ⁊ medium quo ad nos. Mediū rei est quantitatis siue continue siue discrete medium / ab extremis equo in-terstitio distans. Ut sit data linea bipedalis a c/que diuidat in duas medie-tates per punctum b/primam a b/⁊ secundam b c. Punctum b est mediuz rei:quia est quantitatis continue medium a punctis extremis a ⁊ c equaliter scz linee pedalis intercapedine distans. Ita si explicetur quinarius per suas vnitates a b c d e/vnitas c est medium rei:nam est quātitatis discrete mediū/ ab extremis vnitatibus a ⁊ e equidistās: vnius scz vnitatis interpositione. Medium vō quo ad nos siue mediocritas quo ad nos (nam sunt idem) est quod in operationibus humanis neq; plus equo neq; minus equo sit:scz per recte rationis circunstantias/quemadmodum vir prudens (qui certissi-ma est bonarum actionum regula) decerneret atq; definiret / est determina-tum. Et tale in omni virtute morali est seruandum: vt ex sequentibus cogno-scetur/vbi cōmodior hec omnia exemplis declarandi dabitur locus. Circū-stantie autem rationis siue prudentie/ ⁊ quas prudens inter consultandum attendit ⁊ examinat: sunt decem in littera numerate/⁊ f̄m predicamentoruz ordinem disposite. Quarum prima .s. quid/est circunstantia virtutis mora-lis ⁊ eius substantiā respicit: ideo de ea non est facienda consultatio / sed ipsa est supponenda. Non enim consilio inquirendum est an imminente necessi-tate sit pro patria fortiter dimicandum / vel an temperate sit viuendum. Nā

Quid electio.

Quid cō-silium.

Chrysip-pus.

a b c

o o o o o
a b c d e

Q̄ sunt circūstan-tie prudē-tie.

ea vt agendo ꝑ principia ſupponenda ſunt: de ceteris autem circunſtantijs
eſt deliberandum. Quarum quidem quantum: reſpicit quantitatē nunc cō
tinuam|nunc diſcretam. Gratia cuius: finem|quale: qualitatem ⁊ operatiōis
proprietates. quis reſpicit auctorē operis|quo: inſtrumentū operationis|in
quo ſiue cui: eum cui fit operatio deſignat|quādo|temp :vbi|locū: quō:
quibus medijs ⁊ qua ratione. ⁊ ceteras ferme omnes circūſtantias ambit.
¶ Deinceps ponuntur quatuor virtutū moralium proprietates. Prima.
Virtutes morales ſunt voluntate affectabiles. i. ſuapte natura nate a volun-
tate expeti: ſicut recte diſcipline ſunt intellectu deſiderabiles. Nam rei perfe-
ctio|ab eo quod perficit natura expetitur. Virtutes autem voluntatem perfi
ciunt: ſicut diſcipline intellectum. Secunda. Virtutes morales ſunt in noſtra
poteſtate. Nam quorum principia ſunt in noſtra poteſtate: ⁊ ipſa quoqꝫ in
noſtra poteſtate collocanda ſunt. At bone operationes que ſunt principia
virtutum: in noſtra poteſtate collocate ſunt|igitur|⁊ ipſe virtutes. Eas enī
ſi volumus acquirimus|⁊ ſi nolumus non acquirimus: quod ſequētia la-
tius oſtendent. Tertia. Virtutes morales ſunt volūtarie. Nam principium
operationū virtutum. ſ. voluntas in nobis eſt: qui cognoſcimus ſingulas ta
lium operationum circūſtantias. Quarta. Sunt ⁊ delectabiles. Nam carū
operationibus ſuperuenit complacentia|⁊ annexa eſt ſuauiſſima animi de-
lectatio. Quam qui ſemel deguſtauerit: ingenti afficiet deſiderio iterum atqꝫ
iterum bene agendi. ¶ Officiorum autem virtutum moralium ſex|deinde
ponūtur proprietates. Prima. Officia virtutum ſunt volūtate affectabilia:
vt que voluntatem perficiant|eque atqꝫ veritatis contemplatio ab intellectu
deſideratur: ⁊ eum perficit. Secunda. Sunt preterea in noſtra poteſtate. Nā
ea ſi volumus facimus: ⁊ ſi facere nolumus|facimus minime. Tertia. Offi
cia virtutum ſunt voluntarie operata. Nam eorū principiū nobis eſt intrin
ſecum|⁊ ſingulas eorum circunſtantias cognoſcimus. Quarta. Sunt ⁊ de-
lectabiliter operata. Nam ipſis cum fiunt annexa eſt delectatio ⁊ complacen
tia. Quinta. Inſuper officia virtutum ſunt ſcienter operata. Nam vt tertia
proprietas oſtendit ſingulas eorum circunſtantias cognoſcimus: igitur ea
ſcienter operamur. Sexta proprietas. Sunt deniqꝫ recta ratiōe definita. Nā
anteꝙ agerentur|conſilio diſquiſita ſunt: ⁊ circunſtantijs rationis recte deter
minata|vt virtutis moralis diffinitio oſtendit. Dicuntur autē volūtate af-
fectabilia: que vir ſtudioſus ⁊ bonus (qui rectiſſimum habet eorum que af-
fectanda ſunt iudicium) deſiderat. Et talia ſunt ſimpliciter ⁊ omnino bona:
cuiuſmodi ſunt bona honeſta ſcilicet virtutes eorum officia. Et ſola talia
vere bona cenſenda ſunt ꝙ his non contingat male vti: ceteris autem bonis
vt corporis|⁊ fortune praue vti contingit|quocirca nobis bona non ſunt ni
ſi recte eis vtamur. Et ſane cum tria ſint bonorū genera: ſcilicet externa que
minima ſunt corporis que media|⁊ anime que maxima: ſola anime bona
preſtantiſſima ſunt ⁊ digniſſima: vt que ſint certiſſima|nulliſqꝫ fortune ad-
uerſitatibus|aut iniurijs eripienda raptorum manibus nō obnoxia|immo
nec morte ipſa a nobis vbi ea ſemel adepti fuerimus auferenda: nempe im-
mortalia ſunt|⁊ beatos tandem ſuos cultores efficiunt. Omitto ꝙ nullam
animo vt cuſtodiantur anxietatem ingerunt: neqꝫ vt transferantur difficul-

Quatuor vtutis ꝓprietates

Sex officiorꝫ proprietates.

Tria bonorꝫ genera

tatem. Adhec itaqꝫ adeo preclara bona aspirate/qui felicitati consequende nati estis; hec sola perquirite vt pulcherrima animi ornamenta: sine quibus inops et miser est: tametsi Attalicas/aut Cresi diuitias habeat. Immo vero homo virtutis expers: monstrosum quiddam est in natura. Quod pulchre Mantuanus hoc disticho expressit. Mātuan'
Mens virtutis inops/mare piscibus/alite celum:
Syderibus mundus/gramine terra carens.

¶ Postea diffinitur voluntarium: ad cuius rationem primo requiritur qꝫ ipsius operationis que voluntaria est principium sit in operante. Nam si quis ab extrinseco et inuitus cogeretur quippiam agere: illud non esset voluntarium. Secundo debet operans illius operationis voluntarie singulas circunstantias cognoscere. Nempe si earum aliqua operantē lateret: id ignoranter factum diceretur et non voluntarium. Postremo delectatio diffinitur esse complacentia superueniens operationi. Ut cum quis pulchram intuetur picturam/aut suauem audit harmoniam/afficitur voluptate: ea affectio consequens operationem dicitur delectatio. Sed de voluntario/ et delectatione in fine introductionis propria et exactior habebitur determinatio: hic enim vtriusqꝫ diffinitio dūtaxat posita est ad proprietates virtutum moralium et suorum officiorum declarandas.

Questiones.

Qōnes

1 Quid	9 Quō ab operatiōibus cū ab ea sint operationes
2 An ex vno actu	10 A quo ꝯseruatur
3 Circa que	11 A quo corrumpitur.
4 Que eius spēs	12 Quō quis fit studiosus
5 Quid ei ꝯtrarium	13 Quando melius
6 Ex qualibus	14 Ubi melius
7 An a natura.	15 Quo modo
8 Unde gignit	

¶ Elementa. ¶ 1. Diffinitio. ¶ 2. Consuetudo scientie habitus corporalis habitus: haud vnico actu generatur. ¶ Et habitus omnis ex consimilibus actibus frequenter: consimiliterqꝫ iteratis: pari/ gigniqꝫ videtur. ¶ 3. Uirtus omnis circa difficile est. ¶ Circa perturbationes et fortune bona ac mala. ¶ Circa quascunqꝫ materiarum speciales virtutes sunt: et virtutē eē necesse est. Materie virtutū/ Elemēta

virtutum obiecta. Fortitudinis materia: timores et fiducie. Temperantie: gustus et tactus voluptates atque tristitie. Liberalitatis: pecunie dationes ac acceptiones. Magnificentie: honorabilia dona. Magnanimitatis: honores/inhonorationes/fortune prospera ac adversa. Modestie: mediocres honores. Mansuetudinis: ire excessus et defectus. Affabilitatis: voluptates/doloresque congressionum humanarum. Veritatis: hominum sermones. Comitatis: ludorum delectationes. Iustitie: ad alterum operationes/emptiones/venditiones/distributiones. Amicitie: in hominum communionibus utilia/delectabilia/honesta. ¶ Circa delectationes atque voluntarium. ¶ Virtus est circa ea: ex quibus cognoscitur esse perfecta. ¶ 4. Eius species: frontis formula declarat. ¶ 5. Vitium. ¶ Id virtuti contrarium est quod ipsam corrumpere natum est. ¶ 6. Ex talibus habitus quisque gignitur operationibus: ad quales nos inclinat/pronosque reddit operationes. Virtus ad moderatas/in mediocritateque sitas operationes: nos inclinat ac dirigit. ¶ 7. Nullus habitus: nobis a natura insitus est. ¶ 8. A bonis operationibus. ¶ Per eas operationes acquiritur virtus: per quas student legislatores cives efficere bonos. ¶ 9. A virtutibus/perfecte operationes nascuntur. ¶ 10. A mediocribus operationibus. ¶ Quecunque a superabundantia/defectuque corrumpuntur: a suis mediocritatibus saluantur. ¶ 11. A vitio. ¶ Quicquid habet contrarium: a suo contrario corrumpitur. Corrumpitur/corrumpi natum est. ¶ 12. ¶ Tria documenta. Primum. A vitio quod maxime virtuti contrariatur: recedendum est. Secundum. A vitio ad quod quisque maxime pronus est: fugere procul oportet. Tertium. Summopere a voluptatibus cavendum est. ¶ 13. In iuventute. ¶ Cum ad peccandum nondum consuetudo facta est/et quando ad operandum facilius assuescimus: tum nobis virtutes melius comparamus. ¶ Nasces

malum facile opprimitur:inueteratum autem plerūqꝫ fit immedicabile.¶14. Inter bonos. ¶ Inter eos nobis melius virtutes comparamus: quos bene operantes cernimus| quos docentes habemus|⁊a quibus vitia emendātur.¶15. Omnes prudentie circunſtantias obſeruando. ¶ Uirtus circa ſingula verſatur.

¶ Septem ſapientes. Thales| Bias| Pittacus| Solon| Chilo| Cleobolus| Periander:qui legūtur prius breuibus ſententijs vſi:⁊ quorum nonnulle hic interſeruntur ſentētie.

Precepta.

Te ipſum perficito	Nihil inconſulte facito.
Bonum inſitum augeto:	Medium teneto.
Fortunam fugacem meditator.	Ne quid minus videto
Naturam non deſerito.	Itidem ne quid minus.
Utilibus ad optima intendito.	Prudentem ducē elegito.
Neminem ledito.	Ipſo vt oculo vtitor.
Mundam voluptatem amato.	Quid facias videto.
Triſtitiam pellito	Uires tuas metitor.
Honeſtum preponito.	Finem cogitato.
Summopere vitium odito.	Sciens gratuſqꝫ facito
Uirtutem colito.	Teipſum cognoſcito.
Officium exerceto.	Cui facias ⁊ cum quo.
Ad virtutes te natuꝫ cogitato.	Quando vbi ⁊ quomodo.
Ratio dominator.	Mal⁹ malū magis duitato.
Senſus pareto.	Inſito mōdo forti⁹ obſiſtito
Mentem excolito.	Uoluptatum retia fugito.

1 ¶ Prima qōnū.ſ.qd|interrogat diffinitionē omniū q̄ prius diffinita ſunt: vt qd bonū humanū. Eſt qd hoi nāexpetibile ē. Quid hoi nā expetibile ē, quod ipſum perficere natū eſt:⁊ ita de ceteris. ¶ Secunda. An virtus mo-
2 ralis gignitur ex vno actu: vt vtrū ex vnica operatione acquirat̄ temperantia aut liberalitas. Reſponſio. Nulla virtus moralis ex vnico actu generat̄. ¶ Probatur primo. Quia nulla conſuetudo ex vnico actu gignitur:ſed ex multis ſepius iteratis. Uirtus aūt moralis cōſuetudine acquiritur. Nā moralis a more|ideſt cōſuetudine nomen hꝫ:igitur nulla virtus moralis vnico actu paratur. ¶ Scdo. Nullus ſcientie habitus vnico actu acquiritur. Nullus enim vnica locutiōe latina euadit grāmaticus:neqꝫ vnico argumentan

Nullaꝫ virtutē moralē ex vnico actu aggenerari.

di actu fit logicus: igit a simili nullus mo℞ habitus vnico actu comparat. ¶ Tertio. Nullus corpalis habitus ꝛ q corporis officio exercet: vnico actu gnat. Nullus enim ex vnico pingedi actu euadit pictor: aut ex vnica modulatione cythared us: igit a fortiori nulla vtus moralis vnico actu ꝑparatur. Facilius.n. corpales q̄ mo℞ habitus ꝑparant: ꝛ plures ꝑsumati artifices q̄ studiosi viri cōperiunt. ¶ Quarto: habitus ois ex ꝑsilibus actibus frequeter|cōmiliterq₃ iteratis pari gigniq₃ vr. Uirtus aute moralis e habitus: igit virtus moralis ex cōsimilibus actibus frequenter|consimiliterq₃ iteratis gignitur: nō igit virtus moralis vnico actu gignit sed sola ad eam dispositio. Et he quatuor rōnes iuuant in elemento respōdente huic secūde questioni. 3

¶ Tertia questio. Circa que versat virtus moralis. Rñsio. Uirtus moralis est circa difficile. Nam virtus moralis cōsistit in mediocritate ad nos p recta rōnem definita: vt ci⁹ diffinitio ondit. Sed difficile admoduz est seruare medium iter abūdantiā ꝛ defectū: facile aūt est ad alterutrū extremo℞ declinare: queadmodū difficile e (ingt phs) assignare circuli centrū equalr a circūferentia oi'quaq₃ distans: ꝛ ab eo deficere admodū facile est. Sicuti tem difficile est iaculo attingere signū: facile aūt est nō attingere. Itaq₃ virtus moralis circa difficile versat: ꝛ virtute assequi difficile|facile aute est in vitia prolabi.

Aristo.

¶ Scdo ad eādem qōnez rñdet: q vtus moralis versat circa perturbationes|affectionesq₃ animi|ꝛ circa fortune bona ac mala. Nam circa quascūq₃ materia℞ speciales vtutes sunt: ꝛ virtute esse necesse est. Sed vnaqueq₃ specialiuz vtutū versat circa passiones animi moderādas|aut fortune bona ac mala tanq̄ sua obiecta (Materias eniz vtutū hic vocamus obiecta circa q̄ virtutes versant) Naz fortitudo versat circa timores ꝛ fiducias: q̄ sunt passiones. Temperātia circa gustus ꝛ tactus voluptates ꝛ tristitias: q̄ itide sūt passiones. Liberalitas circa datione aut acceptione pecunie: q̄ est bonū fortune. Magnificētia circa honorabilia ꝛ magna dona: q̄ et fortune bona sūt. Magnanimitas circa honores|inhonoratiōes|fortune ꝓspera ac aduersa: q̄ itide fortune bōa sunt ꝛ mala. Modestia e circa mediocres honores: q bōa sunt externa ꝛ fortune. Māsuetudo circa ire excessus ꝛ defectus: q̄ est passio animi. Affabilitas circa voluptates ꝛ dolores cōgressionū humana℞: q̄ sūt affectiōes. Ueritas ꝑsistit circa hoium sermones. Comitas: circa ludo℞ delectationes. Justitia circa opatiōes ad alterū vt emptiōes|vēditiōes|distributiones. Amicitia vō circa vtilia delectabilia ꝛ honesta i hoium cōionib⁹: vt ex speāli vniuscuiusq₃ vtutis determinatiōe dilucebit. Igit ꝛ ipsa vtus moralis versat circa pturbationes affectusq₃|ꝛ circa fortune ꝓspera ꝛ aduersa. 1

Circa qdvnaqq₃ virtuū moralium versat

¶ Tertio eidē qōni adhibet rñsio: q vtus moralis versatur circa delectationes atq₃ volūtarium. Nam vtus moralis e circa ea: ex qbus cognoscitur esse pfecta. Sed p delectationes ꝛ volūtariuz ipsa cognoscit esse pfecta: cum scilicet eius officiū delectabiliter fit et voluntarie. Nam id signuz est cōplete ꝛ ꝑsumate vtutis. Ubi vō fit cū reluctamine ꝛ quadā molestia: sufficiens argumētuz e ꝛ indicium vtutis nō duz pfecte. Igit vtus moralis versat circa delectationes ꝛ voluntarium. 2

¶ Quarta qō. Que vtutis moralis spēs. 4
Rñsio. Duodeciz ꝑus in formula diuisionis numerate. s. fortitudo|tempantia ꝛ cetere. Et id ꝓbandum nō est sed suppōnēdum: qm diuisiones scia℞

5 ptinent ad principia. ¶ Quinta. Quid vtuti morali ɔtrarium? Rñsio. Ui-
tium morale. Nam id vtuti morali ɔtrarium ē quod ipsam corrumpe natū
est: qñ qdem oē ɔtrarium sui ɔtrarij ē corruptiuū. Sȝ vitium natū ē corrū-
pere vtutē: sicut egritudo sanitatē / ⁊ ignorātia sciam. Igit vitiū vtuti ē ɔriū.
6 ¶ Sexta. Ex qualibus opationibus gignit vtus moralis. Rñsio. Ex ope-
rationibus moderatis ⁊ imediocritate ɔstitutis. Nā ex talib⁹ habitus qlcq
gignit opationibus: ad quales nos iclinat pronosq reddit opationes. Siq-
dem ꝓprium ⁊ vnicuiq habitui iclinare ad opationes psimiles illis / ex q-
bus ⁊ acqsitus. Atqui vtus moralis ad moderatas in mediocritateq sitas
opationes nos iclinat ac dirigit: vt fortitudo ad moderatas fortitudis ope-
rationes: ⁊ tpantia ad mediocrē voluptatū ⁊ tristitiaꝝ gustus ⁊ tact⁹ vsuȝ /
liberalitas vo ad moderatā dationem. Igitur omnis virtus moralis gigni-
7 tur ex opationibus moderatis ⁊ in mediocritate constitutis. ¶ Septima
qūstio. An virtus moralis inest nobis a natura. Responsio. Non. Qr nul-
lus habitus / nobis a natura insitus est. Diffinit enim habitus esse qualitas
ad opandum acq uisita / ⁊ difficile a subiecto mobilis. Omnis autē virtus
moralis est habitus: p eius diffōnem: igit nulla virtus moralis nobis a nā
⁊ pn⁹ natiuitatis inest. Preterea. Qod ex ɔsuetudine cōparat: minie a nā in-
est. Sed oīs vtus moralis ex ɔsuetudine cōparat. Unde (vt inqt Aristote-
les) vt nomē habuit tale: vt moralis a more / cōsuetudineq dicat: igit nulla
vtus moralis a nā ⁊ exordio natiuitatis nobis inest. Et id sentire longe sa- Plato.
tius est ꝙ cum Platone ⁊ Socrate dicere vtutes nobis esse ɔgenitas ⁊ inna- Socra.
tas: veꝝ ex imersione aīe in corpus offuscatas ⁊ adumbratas eē: assiduaq Menō
opandi ɔsuetudine eas detergi ⁊ natiuū decorē recupare: queadmodum ⁊
8 de doctrina in dialogo (cui Menō nomē est) Plato disserit. ¶ Octaua qō.
Unde gignit vtus moralis. Rñsio. A bonis opationibus. Patet. Nam per
eas opationes acqrit vtus moralis: per quas studēt legislatores / ciues effi-
cere bonos. Sȝ p bonas opatiōes studēt legislatores / ciues efficere bonos.
Nā leges statuūt qb⁹ ciues bñ / btēq vite assuescāt: malas autē opatiōes ꝓ-
hibēt / ⁊ sceleratis penas decernūt: igit ⁊ a bonis opatiōib⁹ vtutes gignunt: Aristo.
nō alr ꝙ ars ex suis opatōib⁹. Ut n. edificātes (inqt Arist.) edificatores fiūt /
⁊ pulsantes cytharā cytharedi: pari mō iusta agētes iusti / ⁊ modesta mode-
9 sti / fortiaq fortes efficimur. ¶ Nona qō. Quō vtus moral gignit ab opa-
tionib⁹: cū ab ea fint opatiōes. Rñ. Non eodē ꝓsus mō vt⁹ ab opationib⁹
gignit: ⁊ ab ea ꝓcedūt opationes. Nā gignit ab opationib⁹ ipfect / ⁊ cū mo-
lestia ⁊ difficultate fcis: q officia ipfecta dicunt ꝙ nondū ɔsumata sunt. Ab
ipsis aūt vtutib⁹ pfecte opationes / ⁊ cuȝ expeditissima facilitate / delectatōeq
fcē nascunt: q vocant officia pfecta. Perinde atq ars pulsandi cytharā / aut
pingēdi ex ipfectis modulationibus / aut depictionib⁹ acqrit: sȝ ab arte ɔsu-
mate / exacte / pfecteq fiūt modulationes / ⁊ depictiones. Et id oī hbitui cōe
est ꝙ ex impfectis nascatur opationibus: acqsitus vero pfectas ex se gignat. Medi-
10 ¶ Decima questio. A quo ɔseruat virtus moralis. Responsio. A mediocri- ocritatē
bus opationibus. Patet. Nam qcūq a supabūdātia / defectuq corrūpunt: omnia
a suis mediocritatib⁹ saluāt. Ut vires corpis a laboꝝ excupatōe / defectiōeq saluar
corrūpuntur ⁊ eneruant: a moderatis aūt laboribus ɔseruant. Similiter ci-

bi ꝛ potus abūdantia aut penuria sanitatē aufert: moderatio vo eā auget: ꝛ
ꝯseruat. Sed virtus moralis a supabundātia| opationibusq in excusatiōe
ꝯsistentibus| ꝛ defectu siue opationibus in defectiōe ꝯsistentibus corrūpitur
sunt.n.ille vitiose| ꝛ virtutum officijs contrarie: ergo ipsa a suis mediocrita-
tibus| hoc est opationibus in mediocritate ꝯsistentibus ꝯseruat. ¶ Undeci-ma. A quo corrūpitur virtus moralis. Rñsio. A vitio. Patet. Q2 quicqd 11
babet contrariū: a suo cōtrario corrumpit idest corrūpi natum est. Ut calidi
tas a frigiditate sibi cōtraria corrūpitur| ꝛ albedo a nigredine. Uirtus autē
habet vitiū sibi cōtrarium| vt qnta questio ostendit: igit virtus a vitio cor-
rumpit. ¶ Duodecima. Quō quis fit studiosus. Rñsio. Hec tria documen- 12
ta potissimū seruāda sunt: vt qs euadat studiosus. Primū a vitio qd maxi
me virtuti ꝯ̄riatur recedendū est. Nempe (vt seqntia declarabūt.) duoꝝ vi
tiorum eidē virtuti oppositoꝝ alteꝝ magis illi virtuti opponit| ꝛ illud de
terius est. Ut intēperantia magis opponit tempantie q̄ insensibilitas| ꝛ illi-
beralitas magis liberalitati ꝯ̄riatur q̄ ꝑdigalitas. Hinc intempantia cogno
scitur deterior q̄ insensibilitas| ꝛ illiberalitas ꝑdigalitate. Sed ab eo qd de
terius est: magis est recedēdum: quēadmodū si duo iminent picula vnum
grauius| alteꝝ minus graue a grauiore piculo magis est cauendū. A vitio
igit qd maxime virtuti ꝯ̄riat recedēdū est diligētius: vt ab intēperātia ma
gis q̄ insensibilitate| ꝛ ab illiberalitate magis q̄ ꝑdigalitate. Scōm docu-
mentum. A vitio ad qd quisq maxime ꝓnus est fugere ꝓcul opꝫ. Nā alio
quin ꝯ̄het illud vitiū| ꝛ tunc duplici morbo ai ꝛ iam pene incurabili labo-
rabit. s. insita ad malū ꝓcliuitate ꝛ vitio illi rñdente. Proinde sūma diligen-
tia enitendū est vt ab hmōi vicio recedat: ꝛ potius aliquātulū declinet ad
vitiū ei oppositū: quo tandē cōmodius mediū ipm habeat: vt solent ij face
re (ne ab Aristo. exemplo discedamus) qui curua ligna ad rectitudinē diri
gūt. In alteꝝ nāq latus ligna incuruāt: vt deinde meli⁹ ad rectū reducant.
Tertiū documētū. Sumope a voluptatib⁹ corporis cauēdū est. Nā illece-
brose voluptates oē rectū iudiciū puertūt| ad facin⁹ icautas mētes ptrabūt|
ꝛ in vitia suis blādimijs illiciūt more Sirenuꝫ. q̄ a poetis memorant adeo
suauiter quōdā in mari Siculo cātasse: vt sue vocis dulcedine captos nau-
tas in soporē induxerint| quos deinde ad nauis gubernationē minus attē-
tos in mare pcipitauerūt. Uerū vt Ulixes ꝛ suas ꝛ socioꝝ aures cera obtu
rasse dr| a Circe vt id faceret admonitus| ꝛ ita illesus ptransisse. Non alr sur
da aure voluptatū blādimēta ptrāsire dꝫ: q seuissimā vitioꝝ. Charybdim
Scyllāq rapacē imo vo totius vite naufragiū euadē cupit. Claudit ꝑterea
voluptas oculos ai ꝛ mēte ligat. vt quōdā Mercuri⁹ dulci fistula ꝯsonās
Argo cētū oculis ꝑdito soporē iduxisse fert| ꝛ eū obtrūcasse. Hinc Mātua
nus voluptatū blāditias fugiēdas mōet hoc pacto Nō isidiosa voluptas.
Decipiat quēq: blanda sub imagine semper.
Ingreditur. Nardi succos| vnguenta| sapores.
Mellifluos pfert: vultuq applaudit amico.
Sed nihil est sine fraude| latent sub melle venena.
Que postq̄ imprudens biberis: fugit illa repente.
Leta dolis. manet infixum sub pectore vulnus.

[Margin notes: studiosus at. — Aristoteles — sirenes — Ulixes Circe. — Mercurius. Argus Mantuanus]

13 ¶ Decimatertia questio. Quādo melius comparatur virtus. Respōsio. In iuuentute/etateqʒ iuuenili. Patet primo: qꝛ cum ad peccādum nondum consuetudo facta est/ et quādo ad operandum facilius assuescimus: tum nobis virtutes melius comparamus. In iuuētute autem nondum ad spectandum consuetudo facta est/ et ad operandum facilius assuescimus: quēadmodum mollis et recens cera facilius in se sigilli recipit efformationē. Et tenera/lentaqʒ virga leuiter in rectitudinem inflectitur: que vbi solidum robur assecuta in arborē excreuerit/nimio rigore trunci iflexionem non admittit: et potius frangitur q̄ aliter atqʒ creuerit dirigatur. Ita catuli cum tenera sunt etate facile loris assuescunt/ et qui teneriusculi freno leuiter domantur: quorum exemplo Mantuanus mentem virtute forma... m docet. Mantuanus

Sepius a placitis mens est arcenda/diuqʒ
Seruitio duranda graui: nam prona/sequaxqʒ
In peiora ruit nisi lora retraxerit vsus.
Ast vbi iam legis patiens/assuetaqʒ vinclis
Sessori parere potest: quo iusseris ibit.
Tunc vbi tempus erit casu cum tristis acerbo
Sors aderit/fert equales rationis habenas.
Ante negat: velut indomita ceruice iuuencus/
Aut velocis equi soboles animosa: priusq̄
Imposito sciecit gressum glomerare magistro.
Ars vbi possessam mentem complexa subegit:
Quo virtus quo sancta vocant oracula vertet/
Nam neqʒ tunc labor est duros tolerare labores.

Quātum autem ad vitam recte istituendam valeat ꝯsuetudo: memorabile est illud Lycurgi Lacedemoniorum legislatoris exēplum: q geminos ex iisdem parentibus catulos suscipiēs/dissimilibus educauit moribus. Alterum enim eluonem/ et gule deditum: alterum indagine sagacem et venationibus idoneū reddidit. Postea cum aliquādo Lacedemonij vnum in locum ꝯuenissent. Ad parandam (inqt) virtutem viri Lacedemonij igens est momentum ꝯsuetudo/disciplina doctrina/ et vite istitutio: que vobis illico manifesta faciā. Duos subinde catulos adducens cum ollam in medio leporēqʒ corā eis posuisset: alter qdem leporem insecutus est celerrime/alter in ollam magno erupit impetu. Cum aūt Lacedemonij nondum qdnam sibi vellet cōiectarent/aut quāobrem catulos ostentasset: hi ambo dixit iisdem orti parētibus/ceterum diuersam vite ꝯsuetudinē assecuti: alter gulosus/alter venator euasere. Quare recte censet Aristoteles q̄ non parum sed plurimum imo vero i totum refert: sic an non sit hoies ab adolescētia ꝯsuescant. Igit in iuuētute melius acqrit virtus. ¶ Secundo probat idē. Nascēs malū facile opprimit: iueteratum aūt plerūqʒ fit imedicabile: vt cū primū orit incēdiū facile extinguit: cū vero sūma tecti fastigia corripuerit: totā domū absumit. Et grauis morbus vt cancer vbi primum nascit: leuit tollit. At cū late serpēdo vires cepit: tūc plerūqʒ imedicabile vlnus ense recidēdū ē ne ps sincera trahat. Qd et Oui. admōet hīs carmie. Lycurgus Lacedemoniorum legislator Aristo.

Vidi ergo quod fuerat primo sanabile vulnus:
Dilatum longe damna tulisse more. Ouidi.

Nam mora dat vires/teneras mora percoquit herbas:
Et validas segetes que fuit herba facit.
Que prebet latas arbor spaciantibus vmbras:
Quo posita est primum tempore virga fuit.
Tunc poterat manibus summa tellure reuelli:
Nunc stat in immensum viribus aucta suis.
Flumina magna vides paruis de fontibus orta:
Plurima collectis multiplicantur aquis.
Opprime dum noua sunt subiti mala semina morbi:
Et tua lesuro subtrahe colla iugo.
Principijs obsta/sero medicina paratur:
Cum mala per longas inualuere moras.
Sed propera/nec te venturas differ in oras:
Qui non est hodie:cras minus aptus erit.

Juuentutem parande virtuti idoneã esse. Atqui in iuuentute malũ ai ꝛ vitium ꝑmum nascit:in maturiori vero ꝛ senciori etate p diuturnã ꝯsuetudinẽ est inueteratuȝ. igit in iuuentute viciũ facile opprimit:in maiori aũt etate ip̃m plerũqȝ est imedicabile. Quocirca adolescentes generosi cum tpis oportunitas adest ꝛ etas finit:virtuteȝ itensissima cura cõpate q̃ optima toti⁹ vite dux erit atqȝ magistra. Nullũ recusate laboreȝ subire q vos ad tã magnũ bonuȝ/ꝛ oi auro gẽmisqȝ ꝑciosi⁹ possidendũ pducat:qñ qdeȝ iuuentus ferendis laborib⁹ est aptissima. Siqd vitij pullulare sentitis/cuȝ tẽpestiua adest hora ptinus extirpate:ne icuria ꝛ more diuturnitate alte in aio radices figat/ꝛ euelli leuiter nõ possit. Bñ agendi ꝯsuetudineȝ cum id facile factu est a teneris ãnis assumite:q̃ toto vite tpe vosipsos ad studiosas opationes promptos/expeditos/facilesqȝ reddat. ¶ Decimaq̃rta qõ. vbi meli⁹ cõpat virtus. ¶ Rñsio. Inter bonos. Nam iter eos nobis meli⁹ virtutes cõpamus:quos bñ opantes cernim⁹:quos docentes habemus/ꝛ a qbus vitia emendant. At bonos/studiososqȝ:bñ opantes cernimus:eorũqȝ exemplo ad ꝯsilr opanduȝ iducimur. Eos itideȝ docẽtes ꝛ ad virtutem ꝑcepta tradentes habem⁹:vt eoꝝ quoqȝ istitut/ ꝛ exhortationib⁹ meliores euadam⁹. Demuȝ a bonis vitia emendant. Nã siquos viderit praue agentes:eos benigne corripiunt ꝛ optimis admonitionib⁹ a vitijs retrahunt. Igit iter studiosos meli⁹ cõpat virt⁹. Sȝ quãtuȝ bonoꝝ ꝯsuetudo ꝛ familiaritas ad virtuteȝ pmouet:tm̃ imo vehementi⁹ prauoꝝ ꝯsortiuȝ trahit ad vitia. Nam q inter malos versant:eos praue operantes cernunt/incitanturqȝ illoꝝ exemplo ad similes opationes. Preterea illos prauitateȝ suggerentes instigantesqȝ ad vitia habent:quo fit vt illoꝝ hortamine etsi animus suapte natura exhorreat/trahant incauti ad vitioꝝ precipitia. Postremo a malis vitia non emendant sed laudant/virtutes autem ab ipsis dant vitio: vt quas graui odio ꝓsequant. Quare infirm⁹ aius dijudicare nõ valens qd bonum necne:sepenumero ad vitia tantope a prauis laudata trahit/ignarus ea esse mala ꝛ se putans virtutem amplecti. Quocirca vt bonoꝝ societas optimũ est ad virtutem ꝑsidium ꝛ adiumentum: ita quoqȝ prauorum contubernium/extremum est animi exitium ꝛ summa pnities. Itaqȝ adolescentes quos vite integritas morũqȝ probitas delectat:amplectimini impri

Quantũ ad virtutẽ cõfert bonoꝝ societas.

Quantu virtuti aegre nocet prauoꝝ consortiuȝ

mis bonoꝝ familiaritatē que vos meliores efficiat. Bonos ꝛ virtute p̄ditos vobis socios ascisc ite: ex q̄bus virtutem discere ꝛ vobis parare possitis. Eoꝝ ꝓbitatem obseruate/ad ipsorum imitationem vitā vestrā formate. Malos autem execramini/fugite/abijcite vt pestem: imo oi peste nocentiorem ꝛ Basilisco magis exitiales. Nam pestis solū corpus extinguit. Basiliscus suo aspectu corporis tm̄ vitam adimit. Mali vero aium longe corpore digniorem enecāt/illiq̄ꝫ mortem multo magis dolendā inferunt. ¶ Deci‑
51 maquinta questio. Quomō melius acqritur virtus. ¶ Respōsio. Omnes prudentie circūstantias obseruādo. Nam virtus circa singula/idest singulas rationis circunstātias versat. Non q̄dem sumenda singula p̄ singularibus/sed scd̄m mām subiectam pro singulis actionum humanaꝝ circunstantijs: quo mō etiam in diffinitione voluntarij prius accipiebat. igitur virtus moralis cōmodius acqritur oēs prudentie circunstantias scꝫ q̄d/quātum/gratia cuius/obseruādo. ¶ Septem sapientes q̄ primum in Grecia honeste vite magistri ꝛ duces habiti sunt/quiq̄ꝫ moꝝ p̄cepta breuibus sententijs tradiderūt: sunt Primus. Thales Milesius. Secundus: Bias: Prieneus. Tertius Pittacus Mitylenens. Quartus. Solon Salaminius. Quintus. Chilo Lacedemonius. Sextus. Cleobolus Lindius. Septimus. Periander. Corinthius: quorum hic interdum adducuntur virtutum p̄cepta. ¶ Ponuntur autem hec precepta eo ordine quo omnia prius diffinita ꝛ determinata sunt. Nempe primum preceptum ex diffinitione boni humani sumit: admonetq̄ꝫ vnumquēq̄ꝫ seipsum perficere/pro p̄ria ꝛ peculiaria animi bona comparando. Secūdum respōdet bono īnato/docetq̄ꝫ illud nostra industria augeri ōbere. Nā aius nr̄ ēvt terra suapte nā fertilis: q̄ si excolat: copiosos edit fruct⁹. Si vō p̄ ociū ꝛ negligētiā deserat squalet inculta. Et sicut arbor nā fecūda si hūana cultura iuuet: fructuosa fit: ꝛ admodū fertilis. Data aūt neglectui: ꝛ torta pullulat ꝛ sterilis p̄stat. Sic aius human⁹ nāli idole ad virtutem adiut⁹: si labore ꝛ exercitio excolat/optimos v̄tutum fruct⁹ affert. Si vō negligat ꝛ p̄ ignauiā torpescere sinit: effic it horridus ꝛ vitia germinat. Tertiū p̄ceptū bono fortune rn̄det: monetq̄ꝫ hmōi bonū minime p̄manere: sed fugax ꝛ euanidū eē. Quartū bona nāe p̄cipit nō esse deserēda neq̄ꝫ negligēda: sed diligētius ad bonū cōuertēda. Quintū: bona vtilia mōet ad p̄stātiora semp bona ordināda esse: vt opes ad officia liberalitatis pagēda. Sextum: neminiīncō modum esse inferendum. Septimū: mundam ꝛ que bonas operationes comitat voluptatem esse amandam/vt eam que temperantie actū aut liberalem dationem sequitur. Octauū: tristitiam a boni p̄pe trati one retrahentē aut ad malum impellentem (vt que ex absentia illorum que ardenter appetit cōcupiscentia prouenit) esse pellendā. Nam illa si vehemens fieret: animū ad vitia p̄cipitaret. Nonum admonet bonum honestū ceteris esse preponendum: vt q̄ꝺ bonorum omnium p̄stantissimum sit. Decimū: malū turpe q̄ maxime fugiendum esse. Nam cū maximo bono scilicet honesto opponatur: constat ipsum esse pessimum. Undecimum precipit virtutem coli. Nempe hec sola bonorum: clara eternaque habetur: vt ait Mantuanus.

Pyramides Nili/Pharos insula/Jupiter Ammon.

Septē sapientum nomina

Naturam exercitio adiuuādā esse.

Mantuanus

Mausoli/ et Triuie marmora celsa dee.
Regna Semiramidis/romana palacia iunge:
Si placet et Solymi templa superba dei.
Talia simplicitas hominum miracula dixit:
Que nisi terrenas nil speculatur opes.
Hec lapidum moles celataque saxa fuere:
Que grauis eximia fecerat arte labor.
Longa dies marmor solidum contriuit et era:
Tempus enim dura singula fauce terit.
Maius opus virtus: quam nec dissoluere possunt
Tempora/ nec rauco fulmina pulsa noto.

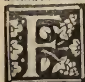
Duodecimũ p̄ceptũ monet v̄tutis offm̄ esse exercēdũ. Nã vt arbor sine fructu: ita v̄tus sine suo officio ociosa ē. Decimũtertiũ: hominē v̄tuti acq̄rende natũ esse: sicut auis ad volãdũ et piscis ad natãdũ. Est n. ꝓpria hois ꝯditio s̄m virtutē viuere. Decimũquartũ p̄cipit rōnē: et vim aie rōnalē in hoie p̄ncipatũ hr̄e debere. Sensum v̄o/ appetitũq̄ sensitiuũ seq̄ns p̄ceptũ mōet rōni subiectã esse debere vt ancillã dñe. Sũt ei oēs ai affect⁹ rōnali appetitui substernēdi. qđ q tandē fecerit: egregiũ certamē illũ egisse/ et isigni victoria daꝝ ostendit Mantuanus.

Mantuanus. Alcides Lapithas/ Indos deuicit Iacchus
Isthmiaco Iuueni preda Chimera fuit.
Pellaeus Babylona labor tristemque darium
Uicit: et Isiacas Memnoniasque domos
Esonides fuluum vellus: Danaea propago
Gorgoneos angues/ equoreamque feram.
Cesaris occiduo veniunt ex orbe triumphi:
Scipiade lybicos perdomuere lares
His eterna dedit laudum preconia virtus
Maior: et imensum fortia facta decus.
Ardua res vicisse alios: victoria maior
Est animi fluctus composuisse sui.
Subiecisse metus et debellasse timores:
Gaudia spemque graui supposuisse iugo.
Fortior est qui se q̄ qui fortissima vincit
Menia: nec virtus altius ire potest.

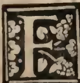
Decimũsextũ mentē excollendã p̄cipit/ suisq̄ ornamētis doctrina et disciplina decorãdã: q̄ ea v̄tutũ sit domiciliũ/ et lr̄aꝝ sacrariũ. Decimũseptimũ oia ꝯsilia agēda monet. Qđ et Salu. astruit. Añq̄ (inq̄t) incipias: ꝯsulto et vbi ꝯsulueris: mature facto opus ē. Decimũoctauũ mediocritatē oib⁹ in rebus tenēdã suadet. Decimũnonũ abundantiã ꝓhibet et excessum. Uicesimũ v̄o in oi ope nr̄o defectũ. Uicesimũ primũ prudentē vite nr̄e ducē eligendũ monet: qui agendorum peritus sit/ p̄inde atq̄ ad tentandũ male p̄itus nauta/ et ad agros colēdos p̄itus agricola/ et ad agēdã viã ignotã. q eã recte teneat: vt dux eligēdus ē. Sequēs v̄o/ ipso prudēti duce/ vt oculo vtēdũ p̄cipit. Nēpe queãdmodũ oculus ꝓgressionē pedũ: ita prudēs opationes humanas

Salustius. Quãti momēti ad recte agēdum sit prudentis directio.

absq offendiculo dirigit. Deīde ponunt̄ ꝓcepta circūstātias rōnis seruādas
esse iubētia: vt vicesimūtertiū respicit circūstātiā qd vicesimūquartū: perti
net ad quātū. Nā docet vnūquēq viriū suaꝝ rōnē hr̄e debere: neqd maius
virib⁹ audeat, sed diu ꝯsideret qd ferre recusent: qd valeāt humeri. Uicesimū
qntum rn̄det circūstātie gr̄a cuius: ꝛ in oi ope bonū finē ꝛ rectā intentionē
hn̄dam esse docet: qm̄ a fine potissimū pēdet operis bonitas vel malitia. Ui
cesimūsextū ptinet ad circūstātiā quale, omnēq actionē nostrā sciēter: ꝛ vo-
lūtarie faciēdā ꝓcipit. Uicesimūseptimū rn̄det circūstnatie qs, docetq vnū-
quēq seipm cognoscere debere: ꝛ cōsiderare vtrū ad se spectet, suiq sit officiū
ea (quā agere intēdit) opatio. Uicesimūoctauū ōn̄dit cōsiderandū esse cum
cui fit opatio ꝛ quo instr̄o, pterea cū quo vt socio opis ea sit pagenda. Uice
simūnonū: tp̄s, locū, ꝛ modū rei agēde attēdendū monet. Tricessimū ꝓcep-
tum primo rn̄det documēto in duodecime qōnis dissolutione posito, mo
netq maius malū magis deuitādū: sicut ꝛ grauior morbus itētiore cura fu
giēdus est. Tricesimūprimū scd̄o documēto cōuenit, ꝛ admonet nālib⁹ im
potētijs aie cōgenitis vehemētius esse resistēdū: ne morbus nāe, morbo cō-
suetudinis ꝯiungat̄, ꝛ grauissimā egritudinē inducat. Tricesimūsecūdū ter-
tio cōspirat documēto, monetq voluptatū laqueos esse fugiendos ne eis
circūueniamur incauti: quēadmodum auicule cupiditate cibi allecte in ten-
dicula incidunt, detinenturq captiue.

Ortitudo est v̇tus q̄ quis circa honestā mortē, ꝛ Fortitu do. III
ea oia q̄ repente eueniunt, ꝛ ipsam afferunt: inter
ritus ē. Et hec v̇a fortitudo nūcupat̄. Nō veraꝝ
v̇o fortitudinū quinq sunt modi. Prim⁹ ē for-
titudo ciuilis: q̄ ciues ob legis īcrepatiōes, opprobriaq fugi
enda bonoresue ꝯseqn̄dos pericula subeūt: itaq ꝛ qui future
pene metu idē faciūt. Scd̄s ē fortitudo militaris: cū quis ꝓ
pter experiētiā periculis se expōit. Tertius ē fortitudo ob irā
cū quis ob furorē, feraꝝ more ī pericula se ꝓijcit. ꝛ is pugnax
dr̄. Quart⁹ ē fortitudo ꝓpter spē cū quis victorie spe fretus:
pericula adorit̄. Quintus est fortitudo ob ignorantiā cū quis
ob idipsum qd̄ ea ignoret: periculoꝝ discriminib⁹ se exponit.
¶ Insanus ē: qui nihil oino timet. ¶ Audax ꝛ temerari⁹ est:
qui circa res formidolosas cōfidēdo exuperat. ¶ Timidus
vero qui metuēdo deficit. Timidus, meticulosus. Timor est
affectio qua quis iminente periculo (presertim cū vires supe-
rare videtur) perturbatur. Fiducia affectio est qua quis pericu
lum imminens: suam potestatem nō excedere confidit.

Ortitudo ptitiõe analoga dīducit infortitudinē verā| ꝛ nō
verā: queadmodū aīal| in aīal viuū ꝛ pictū. Fortitudo vera
primū diffinit eē virt⁹ moralis q̄ qs iterrit⁹ ē ꝛ intrepid⁹ cir-
ca honestā mortem: ꝛ circa ea oīa q̄ repēte eueniūt| ipsamq̃
mortē honestā afferūt. In q̄ diffinitiõe honesta mors dr̄ q̄ fit
in bello honestatis gr̄a suscepto: vt p defensiõe religiõis di-
uine| p salute p̄ṙie| reipublice| aut parētū. Ea vo q̄ repēte eueniūt| sunt picu-
la in bello subito emergētia: circa q̄ ꝛ mortē q̄ in bello fit| dūtaxat fortitudo
v̄saf. Siqs itaq̃ ī mari factur⁹ naufragiū: aut alibi q̄ in bello iminēte inspe
rato mortē itrepido aīo ferat: nō ea rōne fortis dicēd⁹ ē. ¶ Et qꝛ fortitudo
v̄tus moralis ē: recta semp rōne definita ē| ꝛ fortis oēs prudētie circūstātias
diligēter circūspicit ꝛ obseruat. Cōsiderat.n. qd facit| ꝛ quātū. non.n. temere
inijcit se discrimini: cui humana ꝯsecratiõe prsus sit impar. Preterea attēdit
gr̄a cui⁹ agit: qꝛ gr̄a honesti| q̄lis ē sua opatio: qꝛ volūtarie| delectabilr| ꝛ sciē
ter opata. Respicit itidē qs ē ipse q picula aggredif. ꝛ an sui sit officij idipm
tētare| quo insup instr̄o: vt quo exercitu an nūeroso nec ne| qbus armis istru
ctus bellū aggredif. Et cui bellū infert: nā ei q religionē| aut patriā| aut parē
tes iniusto bello vult opprimere. Alioq̃ versat quātis virib⁹ hostis valeat
ꝛ an eas supare bellādo possit: alioqn ei nō cōgredif si ex hmōi cōflictu nō
speret bonū aliqd euenturū. Postremū ꝛ tps| ꝛ locū| ꝛ media adoriēdi ho
stem ſm discipline militaris artē. Ut ne vlla qdem sit circūstantia: quā ante
belli cōflictū nō pensiculate ingrat p prudētiā. ¶ Fortitudinis aūt nō vere
qnq̃ sunt modi. Primus ē fortitudo ciuilis: q̄ quadrifariā accidit. Primo.
cū ciues ob legis icrepatiões fugiēdas picula subeūt. Solēt.n. leges eos in-
crepare| ꝛ tāq̄ p̄ṙie desertores hr̄e: q in bello fugiūt: qd dedecus metuētes ci-
ues si se a fuga cōtineāt ꝛ picula aggrediant: hoc mō fortes dicunt. Scdo.
cū ciues ob fugiēda opprobria| picula subeūt: secū cogitātes q̄ relicta statio
ne fugiētes ppetua notant infamia: ꝛ ab alijs pbra pferūt trepidā fugā: ꝛ ti
miditatē exprobrātib⁹. Et hec sibi ꝯuicia illatū iri metuētes. pstāt in bello.
Tertio. cū ciues ob honores ꝯseqndos picula subeūt quo mō Romani vt
statuas emererent: aut magistratū: siue vt triumphū (q insignē victoriā ade
pto duci debitus honor erat) cōsequerent: aut imortalē gloriā celebreq̃ no
men ipauidi picula subiere. Quarto. cū ciues future pene metu picula sube-
unt timētes. s. plecti ea pena q̄ fugiētibus ꝯstituta ē. vtputa obtrūcatione ca
pitis: amissione bonoꝝ: aut exilio. Ut memorat Justinus de Astyage rege
Medo ꝓ q pugnās ꝯ Cyrū nepotē suū partē exercitus a tergo posuit: ꝛ ter
giuersantes ferro agi in hostes iussit: ac suis denūciauit ni vicerint nō min⁹
fortes ēt post terga iuenturos q̄ a frōtib⁹ viros. Proinde videāt fugientib⁹
hec: an illa pugnātib⁹ acies rūpenda sit. Hac aūt rōne igens post necessitatē
pugnādi aius exercitui eius accessit. Et hi postremi fortes ciuili fortitudine
maiore vitupio digni hñtur: qꝛ seruili ꝛ ignōso sunt aīo: q̄ solo timore adi-
gunt ad subeunda belli discrimina. Tertij vo minore: qꝛ habita rōne boni
(est.n. honor| bonū qddā) aggrediunt picula. ¶ Scds fortitudinis nō ve
modus est fortitudo militaris: cū qs pp reꝝ bellicaꝝ experientiā piculis se
exponit| q̄ ex diuturna rei militaris exercitatiõe prōptus fit aggredi hostē|

Quo fortis seruat circūstā tias prudentie.

Fortitudinis nō vere quinq̃ modi.

Romaī

Justin⁹ Astyages Cyrus.

ꝙ eius ipetū repellere. quo mō milites veterani lōgo assueti vsu sunt foꝛtes.
¶ Terti⁹ ē foꝛtitudo ob irā cū qs ob furoꝛē| vehemētēq; ai efferuescētiā in
picula se ꝯjcit: moꝛe feraꝝ| venatoꝛes a qb⁹ vulnera acceperūt ipetētiū: vt in
star apꝛi ruētis i obiecta venabula. Et hoc mō q ꝯiuges aut liberos captos
audiūt: vel graui vulnere affecti sūt: ira pciti ⁊ teloꝝ ipauidi ruētes i hostes
foꝛtes siue pugnaces dicunt. Nā hoc tertio mō foꝛtis: alio noīe pugnax dr.
¶ Quart⁹ est foꝛti^{tu}^{do} pp spē: cū qs victoꝛie spe fretus vel pp exercitus mul
titudinē| aut alia q̄uis de cā| picula aggredit. Qualis Darius rex psaꝝ fuis Darius
se phibet: q copioso suoꝝ militū nūero ꝯfisus| spabat se facile supatuꝝ Ale Alexā
xandrū regē Macedonū| pauca militū manu istructū. vt Quint⁹ Curtius der
auctoꝛ ē. Qualis ⁊ Xerses rex Persaꝝ q tm̄ ꝯ̄xit ad ōbellādā Greciā exer Curti⁹
citū: vt n̄ imerito pditū sit flumia ab exercitu ei⁹ siccata: greciāq; oēz vix ex Xerses.
ercitū ei⁹ cape potuisse: vt Justin⁹ mēoꝛat. De quo idē refert ꝙ an̄ expimētū Justin⁹
belli fiducia viriū istat⁹: veluti nāe ipsius dn̄s| ⁊ mōtes i planū deducebat: ⁊
ꝯuexa valliū eq̄bat| ⁊ q̄dā maria pōtib⁹ sternebat. Preterea q spe pde aut li
bidine dn̄andi iducti foꝛtiter picula adoꝛiunt: h̄ q̄rto mō foꝛtes dicunt: vt si
ipatoꝛ obsidēs vrbē edicat eā si capta fuerit militib⁹ diripiēdā eē: totāq; pꝛe
dā eis distribuēdā. Tū milites spe hn̄doꝝ spolioꝝ icitati itrepide vrbē op
pugnēt: sunt foꝛtes pp spē. ¶ Quint⁹ foꝛti^{tu}^{di}^{s} nō v̄e mod⁹ ē foꝛti^{tu}^{do} ob igno
rantiā: cū qs belloꝝ discrimini se expōit: qꝛ illud ignoꝛet. Qꝛ si cognouisset
futurū discrimē: nō se illi exposuisset. Ut si milites nihil isidiaꝝ suspicātes:
securi palātesq; p agros pcedāt. Deide ciopiato ab hostib⁹ ex isidijs pdeūti
bus circūueniant| ⁊ i eo discrimie ꝯstituti ipauide hostes inadāt: apud se re
putātes aut hostes eē supandos| aut ibi ipsis moꝛiēdū eē: h̄ mō foꝛtes dn̄r.
Et his q̄nq; modis foꝛtes| a vulgo foꝛtes pdicant ⁊ poetis: nō tm̄ v̄e foꝛtes
sunt. Deide diffinit isan⁹ is esse q nihil oino timet: neq; ea qdē picula q̄ hūa
nā virtutē excedūt: vt si qs iermis obijceret se cētū viris armatis aut toti ex
ercitui: q̄si mēte capt⁹ ⁊ nō satis rōnis cōpos. Et his poti⁹ ē pꝛau⁹ malitia fe
ra ⁊ bestiali q̄ heroice foꝛti^{tu}^{di} opponit ꝙ hūana: q̄re pauci admodū tales in
ueniūt. ¶ Audax āt siue temerari⁹ ē q circa res foꝛmidolosas ꝯfidēdo exu
pat| plusq; h̄z fiducie ꝙ oꝫ vbi magna picula: q̄ puifaciēs ipꝛudenter aggre
dit: ⁊ magne cladis interdū ē auctoꝛ pp suā temeritatē. Qualis Alexander Alexan
magnus fuit cū Sudracaꝝ oppidū oppugnaret. Nā cū i muꝝ vrbis solus der
euasisset| ⁊ hostiū telis ifestissimis peteret: ausus est (vt iqt Curtius li. viij.) Curti⁹.
rem incredibilē atq; inauditā| multoq; magis ad famā temeritatis ꝙ glo
rie isignē. Nempe in vrbē hostiū plenā pcipiti saltu semetipse e muro imisit
⁊ vndiq; circūdatus hostibus grauissime ab eis sauciatus ē. Perissetq; eo
i loco: (vt idē pgit) nisi pfracto muro sui milites ad psidiū ferēdū ei supue
nissent. Timid⁹ vō siue meticulosus dr̄ q metuēdo deficit: quātūcunq; pua
sint picula ⁊ minie digna timeri. Qualis fuit Xerses psaꝝ rex: q vt Justin⁹ Xerses
scribit: pꝛim⁹ i fuga| postrem⁹ i plio semp visus ē: i periculis timid⁹| sicubi me Justin⁹
tus abesset: inflatus. De quo bellū nauale ipsius cū Temistocle apud Sala Themi
mina describēs: subiūgit. Interea rex velut spectatoꝛ pugne cū pte nauiū i lit stocles.
toꝛe remāet. Artemisia āt regia Alicarnassi q̄ i auxiliū Xersi venerat iter p Artemi
moꝛes duces bellū acerrie ciebat: qppe vt i viro mulicbꝛē timoꝛē: ita in mu sia.

licere virilē audaciā cernere. hinc memorie pditū est in eius exercitu quē ad uersus greciā cōtraxerat| eque partu editū leporē natura timidum| et fugax aial esse: vt Ualerius auctor est| quo qdem pdigio Xerxis timiditas designata credit. Et qr timidus plus equo timet: qn| et vbi nō est timendū. Audax vero nimium cōfidit: timor et fiducia deinde diffiniunt. Timor quidem est animi attoniti perturbatio: cum periculum maius viribus iminere credit. Quem ita Mantuanus exprimit.

Ualerius

Mantuanus

Protulit ora pauor gelide sub imagine mortis
Pallidus| et curuo contractus pectora dorso.
Cecus et linguis| trepidus| vix ossibus herens:
Dentibus externs trunca deformia nare
Ora gerens: et crure labans| et frigore torpens.

Fiducia aūt passio ai ē q̄ qs ɔfidit se iminēte piculo supiorez fore. Et vtraqꝫ harū affectionū vsat circa piculū iminēs hec qdē spei ɔiūcta illa vō tristitie.

Qōnes

1 Quid.
2 Quot eius modis
3 Quo conueniunt.
4 Quo differunt.
5 Circa que.
6 Circa quod magis:
7 An circa timorem infamie inopie| egritudinis| iniuriarum aut flagellorum.
8 Quid ei contrarium.
9 Cui magis.
10 Utrum deterius.
11 Qualis qui ob paupertatē amorem| aut molestiā mortem sibi optat ac cōsciscit.
12 Nonne fortis sustinēs dolores delectetur.
13 Nonne in morte tristetur.
14 Quando fortiter agit.
15 Ubi fortiter agit.

Elenta

¶ 2. Duo: vera et nō vera. ¶ 3. Oēs fortes pericula aggrediūtur. ¶ 4. Fortitudo ciuilis nō ē ab honestū| et debito motiuo: nec militaris ob debitū finē. nec fortitudo ob irā ex habitu| et deliberatiōe: nec fortitudo ppter spē. nec fortitudo ignorātie sciēter aggredit pericl'a. ¶ 5. Circa timores et fiducias. ¶ Circa q̄ virtutis operatio laudat: et virt' ipsa versabit. Itidē circa q̄ vitiorū opera clpant: et vitia ipsa versabūt. ¶ 6. Circa tiores. ¶ Circa difficili' magis virt' ē: atqꝫ magis laudat. Difficili' ē dolores vt opꝫ perferre: q̄ꝫ a voluptatibus abstinere. Circa id magis est virtus: propter qd̄ maior laus et grāꝫ actio tribuit. Circa id magis est fortitudo: propter quod magis fortes dicuntur. ¶ 7. Fortitudo nō est circa eorū timorē que recta rōne

timēda sunt. Dinio īfamia ꝛ mala sui opinio timēda ē. Et qui timet|pb⁹ ꝛ vecūd⁹ ē: qui vo nō timet|īpudēs. Que ex nr̄o vitio nō ꝓueniūt|ꝛ q̄ in nr̄a ptāte minīe locata sunt: timēda nō sunt. ¶8. Audacia ꝛ timiditas. ¶ Circa timores atq3 fuducias superabūdātia|ꝛ defect⁹: fortitudini ꝯriātur. ¶9. Timiditati. ¶ Virt⁹ magis ꝯria ē vitio sibi dissimiliori ¶10. Magis oppositū bono: dteri⁹ ē. ¶11. Timidus|ꝛ mollis. ¶ Fugē laboriosa: timidi est atq3 mollis. ¶12. Qui ꝑpter finē honestū agit: ei profecto finis est delectabilis. ¶13. Quāto aliquis sciens maiore bono priuat: sane tanto magis in morte dolebit. ¶14. Qñ os|ꝛ honestissima: pericula subeūdi prebet occasio ꝛ ob mai⁹ bonū: vir fortis fortius agit. De vbi ꝯsimiliter dr̄.

Fortis esto. Parentes tuetor.
Deo pietatem exhibeto. Nil temerarius attentato. Precepta
Patriam defendito. Nil timidus aggreditor.
Ubiq3 medium teneto.

1 ¶ Prima questionū fortitudinis interrogat oia que mō diffinita sunt: vt qd fortitudo|qd fortitudo ciuilis|qd militaris. Et assignāde sunt ꝑ rñsione diffinitiōes pauloante posite. Neq3 diffinitiōes ille ꝓbāde sunt sed suppo
2 nēde: cū vt sciaꝝ principia haberi debeāt. ¶ Scd̄a qō: quot sunt modi fortitudinis. Rñsio. Duo sunt fortitudinis modi. s. fortitudo vā|ꝛ nō vā. Neq3 enim qspiā dz: vt hanc ꝓbet diuisionem. Nā supponēda est more principij.
3 ¶ Tertia qō. Quo ꝯueniunt modi fortitudinis inter se. Rñsio. In aggressione intrepida periculorū. Nā oēs fortes picula aggrediunt: tam hi q vere fortes sunt|q̄ ceteri qui fortes qdē sunt: sed nō vere: vt diffinitiōes posite ostē dunt. Cōueniunt igit modi fortitudinis inter se in aggressiōe intrepida pe
4 riculorum. ¶ Quarta qō. Quo differūt modi fortitudinis nō vere a vera fortitudine. Rñsio. Fortitudo ciuilis eo ipso differt a vera fortitudine|q̄ fortitudo ciuilis nō est ob honestū finē|ꝛ rectū neq3 debito motiuo|qz per eaꝫ mouetur qs ad subeunda picula ob increpatiōes legis vitādas|aut oppro
5 bria fugienda|ob honors adipiscēdos aut penā effugiēdā. Hec aūt nō sunt debita motiua neq3 honesti fines. Nā ad bn̄ agendū solū impelli debemus honesti|ꝛ boni grā. Differūt itidē fortitudo vā ꝛ militaris: qz fortitudo militaris non ēt est ob debitū finē|sed pp experientiā ꝛ ꝯfidentiā artis. Et fortitudo ire nō est ex habitu ꝛ deliberatiōe: sed ex impetu|ꝛ ꝯcitatiōe ire. Itidē fortitudo spei nō ꝓcedit ex habitu|ꝛ deliberatiōe ꝭm prudentie regulas facta sed ex affectiōe ai|ꝛ spe potiūde victorie ꝑde|aut ꝑmij. Postremo fortitudo ignorātie nō aggredit sciēter picula: sed ignorato discrimie ꝛ ipsius gra

uitate. Uera aũt fortitudo est pp honestũ finez/ et deliberato motiuo/ ex habitu et deliberatiõe: eiusq3 opatio sciẽter fit/ et oĩbus circũstantijs prudẽtie cognitis. ❡ Quinta. Circa q̃ versat fortitudo. Rñsio. Circa timores et fiducias/ vtrãq3 s. affectionẽ ſm rectã rõnem moderãdo. Nã circa q̃ virtutis opatio laudat: et virtus ipsa versabit. At opatio fortitudinis laudatur circa timores/ et fiducias: vtpote q̃ fortis timet quãtũ oz/ qñ et vbi/ nõ tñ timore deterretur a cõgressione belli: cũ recta rõ suadet eã esse faciendã. Confidit itidem fortis quantũ oz/ qñ/ et vbi oz/ non tñ ea ducit fiducia: que cũ adigat p̄cipiti aio inire pliũ temere. Uersat igit fortitudo circa timores/ et fiducias. Eodez mõ pbãdũ ẽ q̃ audacia/ et timiditas circa timores et fiducias v̄sant. Nã circa q̃ vitiorũ opa culpant: et vitia ipsa v̄sabũtur. Sed audacie et timiditatis opa circa timores/ et fiducias culpant. Audacie qdẽ: q̃ plus equo cõfidit et minus timet. Timiditatis võ: q̃ plus equo timet/ et minꝰ cõfidit: igit audacia/ et timiditas circa timores/ et fiducias v̄sant. Erit id oĩbꝰ extremis vitijs cõe ẽ q̃ circa eadẽ v̄sant obiecta: circa q̃ vtꝰ media vtriq3 extreorũ opposita. ❡ Sexta. Circa qd magis v̄sat fortitudo an circa timores an fiducias. Rñsio. Fortitudo magis v̄sat circa timores. Qd tribꝰ pbat rõnibꝰ. ❡ Primo. q: circa difficiliꝰ magis vtꝰ ẽ/ atq3 magis laudat. Sz difficiliꝰ ẽ circa timores mediocriter sese hr̃e. q̃ fiducias. Difficilius. n. ẽ dolores/ vt oz pferre: q̃ a voluptatibus abstinere. At q picula aggredit vbi maior timori q̃ fiducie ẽ locꝰ: dolores timoribꝰ/ terroriq3 ferme semp cõiũctos pfert: vt oz/ qbꝰ tñ nõ abstinetur a subeũdis piculis. Qui võ a bellorũ discrimie subeũdo se cõtinet cũ vehemẽtior ẽ fiducie q̃ timoris occasio: abstinet a voluptatibꝰ fiducie ob spẽ future victorie cõcepte cõiũctis: igit lõge magis arduũ ẽ timorẽ cdomare: et ad rectitudinẽ ducere q̃ fiduciã. Siqdẽ difficiliꝰ ẽ duci decẽ tm̃ milibꝰ freto et timorẽ: vt oz hñti aggredi hostẽ viginti miliũ roborevalẽtẽ: q̃ ipatorẽ viginti miliũ exercitu instructũ/ et rei bñ agẽde fiducia ductũ abstinẽ a cõgressiõe cũ hoste decẽ tm̃ milia in aciẽ ducẽte ceteris oĩno cõsilibꝰ: qre fortitudo magis circa timores q̃ fiducias v̄sat. ❡ Scdo. circa id magis ẽ virtus: pp qd maior laus: et grãrũ actio tribuit. Sz ei q itrepide picula aggredit vbi maior timori q̃ fiducie locus ẽ: maior laꝰ/ et grãrũ actio tribuit q̃ illi q subit discrimina belli vbi maior ẽ fiducie locus: igit fortitudo magis circa timorẽ q̃ fiduciã cõsistit. ❡ Tertio. circa id magis ẽ fortitudo: pp qd magis fortes dicimur. Sed q circa timorẽ sunt moderati: magis dicunt fortes q̃ q circa fiduciã. Nẽpe magis fortẽ cũ vocamꝰ q timore piculi futuri nõ detractat certamẽ q̃ q fiducia fretꝰ illud aggredit. Ut cũ q puis admodũ copijs hostez adorit/ q̃ q magnis: igit circa timorẽ q̃ fiduciã magis v̄sat fortitudo. ❡ Septima qd. An fortitudo sit circa timorẽ ifamie/ inopie/ egritudinis/ iniuriarũ. aut flagellorũ. Rñsio. Circa nullius istorũ qnq3 timorẽ versat fortitudo. Quod nõ sit circa timorẽ infamie/ siue dedecoris ex diuulgatiõe ppetrati flagitij puenientis: pz: q: fortitudo nõ ẽ circa eorũ timorẽ q̃ recta rõne semp timenda sunt: sz illorũ q aliqñ qdẽ/ timẽda sunt/ et aliqñ nõ p diuersa rerũ dispositiõe. Atq3 ifamia/ et mala sui opinio recta rõne semp timẽda ẽ. Et q eã timet: probus et vecũdꝰ ẽ/ q võ ñ timet: ẽ ipudẽs: igit fortiꝰ nõ ẽ circa timorẽ ifamie sz potiꝰ ea vtus q̃ oppõit vitio ex quo cõhit ifamia: vt tpantia ẽ circa timorẽ ifamie ex itempantia puenientis: et liberalitas circa timorẽ dedecoris ex pdigalitate/ aut auaritia pcedẽtis. Quod aũt fortiꝰ nõ v̄sat circa timorẽ iopie/ egri

Q fiducia voluptati timor võ dolori sit annexꝰ.

Que recta rõne timẽda sunt: et que nõ

tudinis|iniuriaꝝ|ꝛ flagelloꝝ pꝫ:qꝛ forti⁹ nō ē circa eoꝝ timorē q̄ recta rō
ne nūq̄ timēda sunt:sꝫ eoꝝ q̄ interdū sunt formidanda. Atq inopia|egri⁹|
iniurie flagella: timēda nō sunt. Nā q̄ ex nr̄o vitio nō proueniūt ꝛ q̄ in nr̄a
ptāte minie locata sunt:timēda nō sunt. Sꝫ inopia egritudo|iniurie|flagella
ex nr̄o vitio nō ꝓueniūt. Studiosis.n.viris|ꝛ insigni ꝓbitate claris iopia|
egritudo|iniurie|flagella sepenūero accidūt:q nihil tn̄ cōmiserūt pp qđ illa
ipsis ꝓueniāt. Neqꝫ ipsa i ptāte nr̄a sita sunt. Nā ēt iuitis ꝛ ꝓrsus renitētib⁹
atqꝫ nolētib⁹ cōtingūt. igit inopia egritudo|iniurie|flagella minie timenda
sunt. Et q ea nō timet imo equo aio (vt oꝫ) tolerat: nō fortis ea rōne dicen
dus ē:sꝫ magnanimus ꝛ patiēs. Nō igit circa illoꝝ timorē v̄saꝉ fortitudo.
Qꝛ si inopia|egritudo|iniurie|ꝛ flagella ex nr̄o vitio:(vt nōnūq̄ fit) ꝓueni
ant:ipsa qdē recta rōne timēda sunt: circa illoꝝ tn̄ timorē ex nr̄o vitio ꝓue
nientiū minie ꝯsistit fortitudo:eadē ꝓrsus rōne q̄ oñsum ē circa timorē infa
8 mie fortitudinē non ꝯsistere. ¶ Octaua qō. Quid fortitudini ꝯ̄riū. Rñsio.
Audacia ꝛ timiditas. Pꝫ.qꝛ circa timores|ꝛ fiducias supabūdātia| atqꝫ de
fectus fortitudini ꝯ̄riant. Sꝫ audacia|ꝛ timiditas sunt circa timores|ꝛ fidu
cias supabūdātia|ꝛ defectus: vt ex suis diffinitiōib⁹ ꝯstat: igit audacia ꝛ ti
9 miditas forti^{nt} ꝯ̄riant. ¶ Nona qō. Cui magis oppōiꝉ forti⁹: an audacie|
an timiditati. Rñsio. Forti⁹ magis oppōiꝉ timiditati q̄ audacie. Pꝫ.qꝛ vir
tus magis ꝯ̄ria ē vitio sibi dissimiliori. At timiditas vitium|ē dissimili⁹ for
titudini q̄ audacia. Audax.n.assimilaꝉ forti:qꝛ plerūqꝫ aggrediꝉ ꝑicula: ꝛ
liberat patriā lꝫ incōsulte. Timidus v̄o abstinet ab aggrediundis ꝑiculis.
10 igit forti⁹ timiditati q̄ audacie magis ē ꝯ̄ria. ¶ Decima qō. Utrū duorū
vitioꝝ ē deterius: an audacia|an ne poti⁹ timiditas. Rñsio. Timiditas au
dacia deterior ē. Pꝫ. Nā magis oppositū bono|deteri⁹ ē. Timiditas autē ē
vitiū magis oppositū bono .s.forti^{nt}: vt mō oñsum ē. igit timiditas auda
11 cia deterior ē. ¶ Undecima. Qualis ē q ob pauptatē|amorē aut molestiā:
mortē sibi optat|ꝛ cōsciscit. Rñsio. Talis|timid⁹ ē|ꝛ mollis. Ut pleriqꝫ bo
noꝝ externorū iacturā idigno ferētes aio: ꝛ ꝑinde mortē sibi iferētes. Alij
ob amoris vehemētiā vt Pyram⁹| Tysbe|Dido. Nōnulli ob molestiā ali Pyramus.
quā: vt Lucretia illati stupri iniuriā ferre nō valēs se iteremit|ob qđ vitupe
rāda ē. Pꝫ. Nā fugere laboriosa: timidi ē|atqꝫ mollis. Qui aūt ob paupta Tisbe.
tē|amorē|aut molestiā|mortē orat|ꝛ petit: fugit laboriosa.s.molestiā ai ꝛ ꝑ Dido.
turbatiōes|q̄s adeo graue ei ē ꝑferre: vt mortē existimet minus acerbā. igit Lucretia
12 talis ē timid⁹ ꝛ mollis. ¶ Duodecia qō. Nōne fortis sustinēs dolores dele
ctet. Rñsio. Delectaꝉ. Qꝛ q pp finem honestū agit: ei ꝑfecto finis ē delectabi
lis: sꝫ fortis sustinēs dolores|pp finē honestū agit.s.defensionē sacre religio
nis|aut pr̄ie tutationē|parētū|ve liberationē. igit ei dolores sustinēti finis ē
delectabilis. Itaqꝫ ꝯtēplatiōe ipsi⁹ finis|fortis dolores ꝛ vulnera perferēs
delectaꝉ. Neqꝫ repugnat hec delectatio dolori siue molestie quā ex vulnerū Quō
inflictiōe patiꝉ. Nā delectatio illa est soli⁹ ai: dolor aūt tristitia ē corpis ꝛ in fortis si
organo corporeo. Nō delectatio incorporea tristitie corporee|sensibiliqꝫ nō mul de
ꝯ̄riatur: cū non sint nata esse in eodē subiecto. ¶ Decimatertia q̄stio. Nonne lectatur
13 fortis in morte tristetur. Responsio. Tristatur. Nam quanto aliquis sciens ꝛ trista
maiore bono priuatur: sane tanto magis in morte dolebit. Sed fortis|im tur.
minente morte sciens priuatur magno bono scilicet officiis fortitudinis: ꝛ

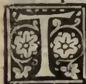
ceterarum virtutum: quas si superuiueret adhuc exerceret: igitur fortis in morte dolet quod amplius non pot operam suam prestare reipu: aut patrie liberande: que ei adimitur vita. Et hic dolor etsi est animi: non tamen repugnans delectationi quam in precedenti questione dictus est fortis etiam moriens habere. Quamvis vt delectatio et tristitia eiusdem et subiecti opponantur: debent versari circa idem obiectum: huiusmodi autem delectatio et dolor quam habet fortis iam iam moriturus: non consistunt circa idem obiectum. Nempe delectatur contemplatione finis: et dolet consideratione officio virtutis quod amplius peragere non poterit. ¶ Decimaquarta questio. Quando vir fortis fortiter agit. Responsio. 14
Pro cultu diuino vir fortis fortius agit quam pro patria defendenda. Ita pro parentibus tutandis. Nam quando oportet et honestissima prebetur occasio pericula subeundi et ob maius bonum: vir fortis fortius agit. At pro cultu diuino honestior prebetur pericula subeundi occasio: et ob maius bonum quam pro defensione patrie. Honestior itidem occasio offertur pericula adeundi pro patria defendenda quam parentibus tutandis et ob maius bonum: que cum ius igitur pro diuina religione vir fortis fortius agit quam pro patria. Et cum pro patria subit certamen: id fortius exercet quam pro parentibus. ¶ Decimaquinta questio. Ubi vir fortis fortius 15
agit. Responsio. Ubi diuini cultus defensionem curat: illic fortius agit quam pria aut parentibus. Rursum vbi patrie defensionem agi cernit: fortius idipsum pagit quam pro parentibus. Patet. Nam vbi oportet et honestissima pericula subeundi prebetur occasio et ob maius bonum: illic vir fortis fortius agit quemadmodum superiori questione declaratum est. ¶ Primum preceptum hortatur fortitudinem esse exercendam. Nam clarissima virtus est: et ad eos potissimum spectans qui in re militari versantur. Que preter suam pulchritudinem magna commendatione dignos reddit suos cultores. Quid enim Decios patrem et filium immortali gloria extulit: nisi quod se pro patria deuouerunt. Quid tantopere Codrus Atheniensium rex celebratur: quia vt suis victoriam pareret: in bello occumbere non dubitauit. Et inclytus ille Lacedemoniorum rex Leonides merito egregiis extollitur preconiis: quod Xerse in totius grece exitium iminente cum Delphico oraculo cognouisset datum esse responsum aut rege Spartanorum aut vrbe carendum esse: vt vrbem suis seruaret animosi leonis instar sese hostibus obiecit: et pro patrie salute fortiter pugnando occubuit. ¶ Secundum preceptum monet pietatem in deum cum omnibus in rebus tum in defendendo cultu diuino esse exhibendam: Nam potissimum huius virtutis officium est diuinam religionem tutari. Quam qui hac presertim virtute duce profligatis hostibus defenderunt: eternum sibi apud posteros nomen compararunt. De quibus Mantuanus.

[Margin: Precepta; Decii; Codrus; Leonides; Xerses; Mantuanus]

Hi quos hederis laurorque virentes.
Cernis Idumea signari pectora fronde.
Godfridus Caliphe domitor: qui regna recepit.
Usurpata diu: solymasque ascendit in arces
Turbine cum magno. Ueneti ducis indyta proles
Et sacer in tanto primos Adamurus honores
Agmine sortitus. Nitidis Boemundus in armis
Clarus adhuc. Hugo magnus geminique Roberti.
Hi simul adiunctis coiere in prelia castris:
Per Nicomedis agros opulentaque regna Nicee

Perqꝫ Lycaonios adierunt Reblata campos.
Reblata que primos petro concessit honores
Antiochi cum iam muros ⁊ nomen haberet.
Cappadoces/Tyriasqꝫ domos/Sydona potentem
Sub christi misere iugum.

Et si his/animi gn̄ositate pares nūc cōuenirent duces ⁊ vno aīo Christiani
nois hostes inuaderēt/suis imo nr̄is sedibꝰ pellerēt/ pfligarent:nō esset nr̄a
tēpestate xp̄i cultus ad tā angustū mūdi terminū redactꝰ/ nō imineret nr̄is
ceruicibus imaniū turchoꝝ gladiꝰ/nō trucidarent crudelr euersis vrbibus
Christiani neqꝫ captiui in durissimā seruitutē traherent. Si.n. Inclyta ma-
chabeoꝝ ꝓgenies ꝑ suis legibꝰ (ꝗ̄ solū nr̄e legis erāt vmbra) nō dubitarint machabei
seuissimis Egyptioꝝ tyrānis ⁊ Syrie resistere/bellū īferre/ ⁊ tandē pulchrā
oppetere morte. Quid igit xp̄iani facere debēt:q euāgelice legis vītatē hn̄t
a verissimo legislatore xp̄o īstitutā:om̄e torpe letheo frigore: ⁊ expectare do
nec imanes barbari eos suis penetralibꝰ extrahāt: aut añ ora parētū interi
māt. Excitet xp̄s (in cuius ꝯtumeliā nimiū iualescit nr̄e religiōis hostis) ge
nerosa xp̄ianoꝝ pectora/ ⁊ hac virtute munita ad reprimēdā crudeliū tyrā
noꝝ seuitiā. Mahometeāqꝫ spurcitiā ꝑsus extirpādā aiet. ¶ Tertiū p̄ce-
ptum patriā ab iniuste eā opprimētibꝰ defendēdā mōet:qꝺ ſm diuine reli
giōis defensionē factitandū ē/ ⁊ ꝓximū fortitudinis officiū:cuiꝰ pauloante
posita sunt exēpla. ¶ Quartū parētes tutādos ⁊ picula p eis subeūda vbi
oꝫ p̄cipit:qꝺ tertiū ē fortitudinis officiū. Ob qꝺ cōmendat ⁊ digne qdem
Scipio Africanus:ꝙ decē ⁊ octo annos natus Corneliū Scipionē patrē Scipio Africanus.
suū Hānibalis circūuentū insidiis apud Ticinū singulari vtute seruauerit.
¶ Quintū:audaciā ꝗ̄ in abundātia est fugiēdā mōet. ¶ Sextū vo timidi
tatem que est in defectu. Deniqꝫ postremum:inter audaciam ⁊ timiditatem
medium quod est fortitudo tenendum monet.

Emperãtia ē voluptatū: tristitiarūqꝫ gustus ac ta Temperantia. III
ctus mediocritas. Que si circa cibuꝫ fuerit: absti
nētia:cibiqꝫ hōestas vocet:circa potū:sobrietas:
circa oscula:amplexus: ⁊ cetera venerē ꝓuocātia:
pudicitia. Circa venerea:castitas:circa intacti pudoris ꝓposi-
tū virginitas. ¶ Intēperatus est:circa hoꝝ sensuū voluptates
atqꝫ tristitias exuperat. Qui circa cibū:māducus/eluo/vorax/
gastrimargus/lectorqꝫ vocet. Circa potū:bibulus/ebriosus/
ac vinolentꝰ. Circa venerē prouocātia:impudicus atqꝫ ꝓcus.
Circa venerea:procax atqꝫ libidinosus. ¶ Insensibilis est:q
circa hos sensus delectādo deficit. ¶ Voluptatū anime que
dam sunt circa honoris ⁊ sciētie cupiditatē: quedā in bonum
dictis:quedā in exterrioribus bonis. ¶ Voluptatū gule que

dā sunt cōes: quas oēs hoīes nāe subueniēdi grā desiderant. Alie vō ꝓprie quas nō oēs desiderāt que ⁊ naturales dicunt.
¶ Temperantia diffinit esse virtus moralis qua qs circa gustus ⁊ tactus voluptates ac tristitias neq3 abūdat: neq3 deficit: sed mediocritatem seruat. Uoluptates gustus sunt delectatiōes cibi ⁊ potus q̄ diuina ꝓuidentia hominibus ad bonos vsus. s. nature cōseruationē cōcessit: illisq3 arbores fructus / fruges / animalia in alimentū ꝑmisit. Tristitie gustus sunt q̄ ex delectationū cibi ⁊ potus absentia oriunt. Uoluptates tactus sunt venereorꝫ delectatiōes q̄s itidē tpatus recta rōne moderat: ⁊ ad debitū finē3 refert: vtpote sobolis ꝓcreationē ceteris oīb⁹ circūstātijs seruatis. Tristitie tactus sunt q̄ ex delectationū tactus abs̄tia enascunt: in qb⁹ refrenādis: ⁊ ad mediocritatē reducēdis tpatus ēt mediū seruat. Et hec vtus tota nitida ē cādidūq3 ⁊ purū reddit animū / oīb⁹ vtutū officijs pagēdis haud aliē aptū: q̄ aer caligine ⁊ nebulis vacuus ad lucidissimos solis fulgores recipiēdos ē idone⁹. ¶ Ei⁹ qnq3 sūt spēs: abstinētia / sobrietas / pudicitia / castitas / vginitas. Abstinētia / cibiq3 hōestas ē circa cibū tpātia. Et hec dirigit ad cibū grā hōesti sumēdū. s. sustētatiōis corpis: quo istrm sit bōarꝫ opationū: ⁊ aius suo repato domicilio ad honesta agēda reddat aptior: Nā lāguēte inedia cibi corpe: lāguet: ⁊ aius / pagēdis virtutū opibus minime idoneus. Ceteras pterea circūstātias seruat: vt quantū o3 / qn̄ o3 / ⁊ vbi. Cūq3 recta rō definierit abstinendū esse a cibo: hoc itidē virt⁹ ad cōtinētiā a cibo ⁊ seruāda ieiunia moderat. Sobrietas ē circa potū tpantia ad moderato potu vtendū / grā cuius o3 / qn̄ / ⁊ vbi o3 inducēs. Pudicitia ē circa oscula amplexus: ⁊ cetera venerē ꝓuocātia (vt mollia vba / lasciua carmina / ipudicos aspectus: ⁊ silia id gen⁹) tpantia: dirigens ad ista: vt o3 fugiēda / qm̄ irritamēta sunt veneris: ⁊ nisi statim reprimantur / animū suis blādicijs ptrahūt ad scelus. Hinc cu3 Sophocles Tragediarꝫ scriptor pueri ingenui ptereuntis formā (vt Ualerius auctor ē) impensioribus vbis laudasset. Pericles Atheniensiū princeps q Sophocli in ptura collega erat / intēperantiā eius increpitās dixit: nō solū ptoris manus a pecunia: sed ēt oculos a libidinoso aspectu cōtinentes esse debere. Castitas est circa venerea tpantia: dirigens ad veneris vsum moderate: ⁊ s̄m mediocritatem exercendū / honesti grā: vt ꝓpagāde prolis que deu3 laudet ⁊ colat / ⁊ in legitimo ꝯiugij federe / debito / ⁊ tpe / ⁊ loco. Et q̄uis hanc venerē cōsequatur delectatio naturalis. illa tn̄ virtutē non offuscat neq3 maculat vbi moderata prudētie legibus fuerit: vt neq3 delectatio ꝯsequens cibi / potusq3 sumptionē a tpato factā: reddit virtutē obscurā. Uirginitas est circa intacti pudoris ꝓpositū tpantia: dirigēs ad corporis ⁊ animi integritatē cōstanti ꝓposito seruandā quo hoies celestiū mundititiā / puritatēq3 imitent: ⁊ illis animi sinceritate carnaliūq3 voluptatū abdicatiōe pro viribus assimilētur.
¶ Intemperans aūt est qui circa horū sensuum / gustus. s. ⁊ tactus voluptates atq3 tristitias exuperat. Et cum hi duo sensus abiectissimi sunt ⁊ nobis cum brutis omnibus cōmunes: intemperātia hominē3 reddit pecoribus: ⁊ iumentis persimilē / imo illis indigniorem / totūq3 hominem maculat / ⁊ presertim animū: cuius aciem offuscat: ⁊ obtundit: vt ad sua officia agenda ni-

Temperātie dignitas

Sophocles Ualeri⁹ Pericles

Q3 delectatio naturalis nō semper est damnāda

Intēperantie vtilitas ⁊ indignitas

cbſlo magis ſit accõmodus ꝙ ſordidus ⁊ turbulẽtus amnis ad purã vultuſ effigiem referendã: aut aer caliginoſuſ ad phebeam claritatẽ recipiendã. Eius quatuor ſunt ſpecies. ſ. manducus/bibulus/ipudicus/⁊ libidinoſus. Manducus eſt circa cibũ intemperans: ab im oderata manducatiõe id nominis ſortitus. Qui ẽt dr̃ eluo ꝙ eluat/abluatq; cibaria oia: nihil reliquuꝫ faciens quod nõ voret. Inde ab aſſidua voracitate: ⁊ vorax/dr̃ ⁊ gaſtrimargus quaſi ventre furens. Qualem Oui. Eryſithona hoc carmine deſcribit. Eryſithon Ouidius

Nec mora quod pontus/quod terra quod educat aer
Poſcit: ⁊ appoſitis queritur ieiunia menſis/
Inq; epulis epulas querit. quodq; vrbibus eſſe
Quodq; ſatis poterat populo: non ſufficit vni.
Pluſq; cupit quo plura ſuam demittit in aluum.
Utq; fretum recipit de tota flumina terra
Nec ſatiatur aquis peregrinoſq; ebibit amnes:
Utq; rapax ignis non vlla alimenta recuſat:
Innumeraſq; faces cremat/⁊ quo copia maior
Eſt data: plura petit/turbaq; voracior ipſa eſt.
Sic epulas omnes Eryſithonis ora prophant
Accipiunt poſcuntq; ſimul/cibus omnis in illo
Cauſa cibi eſt: ſemperq; locus fit inanis edendo.

Bibulus eſt intemperans q circa potũ exuperat: ab aſſiduitate bibẽdi hoc nomen habens. Et idem ab ebrietate ebrioſus/ab ingurgitatione vini vinolentus temulentuſq; dicit. Impudicus eſt intemperans q circa venerem prouocantia exuperat. Et idem procus dicitur a ſolicitandis amoribus. Libidinoſus autẽ eſt qui circa venerea intẽperans eſt/illis plus equo indulgens ⁊ nõ honeſti gratia. Qui ⁊ procax dicit. Et id poſtremũ intemperantia genus fornicationem/adulteriũ/⁊ cetera vitiorꝫ horrenda mõſtra cõplectitur: quorũ vel ſola noia hec caſta philoſophia abhorret. ¶ Inſenſibilis eſt qui circa guſtuꝫ: ⁊ tactum delectando deficit/minuſq; illis delectat atq; ratio determinat. Ut qui vini/aut carniũ vſum damnaret/aut legitimi vincula connubij (que recte a deo ordinata ſunt: ⁊ boni gratia hominibus cõceſſa) contenderetq; omnẽ in cibo/potuq; delectationẽ/aut venere noxiam eſſe: ⁊ execrandam. Sed raros admodũ inuenias hoc vitio laborantes. ¶ Ne auteꝫ putetur temperantia circa omnes voluptates conſiſtere: ſubiũgitur duplex diuiſio voluptatum. Prima. voluptatũ anime quedam ſunt: circa honoriſ/ duplex voluptatũ diuiſio ⁊ ſcientie cupiditatem. Et he/ſi/moderate ſunt: ad modeſtiaꝫ/aut magnanimitatem ſpectant. Si vero imoderate: ad ambitionem/aut lẽtitudinẽ. Alie ſunt in hominum dictis/atq; verbis. Que ſi in mediocritate fuerint conſtitute: ad affabilitatem pertinent. Sin minus: ad vitia ei oppoſita. Alie vero voluptates ſunt in exterioribus bonis: vt predijs/hortis/pecunijs. Et huiuſmodi delectationes modo fuerint mediocres: ad liberalitateꝫ pertinent. Si vero preter mediocritatem: ad illiberalitatem/⁊ auaritiam ſpectant. Secunda diuiſio eſt. Uoluptatum gule quedam ſunt cõmunes. Et ſunt quas/ omnes homines nature ſubueniendi gratia deſiderant: vt delectationes cibi ⁊ potus quas fame/aut ſiti affecti appetunt. Eſt enim eſurieſ: calidi ⁊ ſic

ci appetitus. Sitis autem frigidi et humidi: quare nature bonum sufficit panis ad esum et aqua ad potum. Cupiditas autem et luxus non his contenta sunt: sed ad gule obsequium carnes vinum et cetera addiderunt. Alie autem sunt proprie voluptates siue naturales. Et sunt quas in omnes homines desiderant sed aliqui ad hunc vel illum cibum aut potum peculiariter inclinati. Diuersi enim diuersis gaudent cibis atque illorum condimentis. Sic et vnus vnum vini genus probat exquiritque et alter alterum pro cupiditatum diuersitate.

Questiones

1 Quid.
2 Quot eius species.
3 Circa que.
4 Nunquid circa voluptates animae: auditus visus odoratus.
5 Circa quod magis.
6 Quid ei contrarium.
7 Cui magis.
8 Utrum deterius.
9 Quales eius operationes.
10 Qui peccant et quot modis circa gule communes voluptates.
11 Nonne voluptatum absentia intemperans tristetur.
12 Quando temperate agendum est.
13 Et vbi.

Elementa

¶ Elementa. ¶ 2. Quinque. Abstinentia sobrietas pudicitia castitas virginitas. ¶ 3. Circa voluptates atque tristitias gustus ac tactus. ¶ 4. Circa quas voluptatum non dicuntur homines temperati: neque temperantia ipsa est. ¶ 5. Circa delectationes. ¶ Difficilius est presentius voluptate non allici: quam absentibus non tristari. Nam presentia fortius mouet. ¶ 8. Intemperantia. ¶ Vitium quo magis voluntarium: eo magis vituperabile ac reprehensione dignum est. ¶ Vitium quo magis et plures delinquunt homines: deterius est. ¶ 9. Proprietates officiorum. ¶ 10. Circa communes gule voluptates multitudine peccant gastrimargi: et vno modo superfluo ventrem refartientes. ¶ 11. Qui rem absentem desiderat et ardet: tristitia non vacat.

Precepta.

Sensuum illecebras reprimito.
Cibo temperate vtitor.
Potu sobrius esto.
Esto pudicus.
Esto castus.
Candorem seruato
Virtuti te natum memento.
Intemperantiam fugito.

1 ¶ Prima questionum quecunque prius diffinita sunt interrogat: vt quid temperantia quid abstinentia quid sobrietas. Et respondendo assignande sunt diffinitiones prius date. ¶ Secunda: Quot temperantie species. Responsio.
2 Quinque: scilicet abstinentia sobrietas pudicitia castitas virginitas. Et id probandum non est: sed tanquam principium supponendum. ¶ Tertia. Circa que versatur temperantia. Responsio. Circa voluptates atque tristitias gustus ac ta-
3

ctus. Naz circa que virtutis operatio laudat: & virtus ipsa versabitur. Sed temperantie operatio circa gustus | & tactus voluptates atq; tristitias lauda
3 tur: q.s. voluptates | rationis metas nō transiliunt neq; tristitie: sed recta mediocritate determinate sunt. igit temperātia circa voluptates & tristitias versatur: eas recta rōne moderando. Cōsimiliter probandū est q intēperantia & insensibilitas circa eorūdem sensuū delectationē: & tristitias versantur: nō tñ in mediocritate | sed intempantia excedēdo: & insensibilitas deficiēdo quā
4 doquidē circa que vitiorum opera culpant: & vitia ipsa versabunt. ¶ Quarta. Nunqd tpantia versatur circa voluptates aie: & et circa voluptates triuz primorum sensuum. s. auditus | visus | & odoratus. Rñsio. Minime. Nam circa quas voluptatū non dicūtur hoies temperati: neq; tpantia ipsa est | quēadmodū circa quos timores nō dicuntur hoies fortes: neq; ipsa fortitudo est. Sed circa voluptates aie non dicunt homines tpati: sed aliaz virtutis | aut vitij denominationē sortiunt: vt paulo ante dīsum est. Itidē circa voluptates auditus | visus | & odoratus non dicunt hoies tpati: salte per se: & proprium illorum sensuum obiectū attendēdo. Si quis. n. sonos | aut voces audiat: nō iccirco tpatus aut intpatus dicēdus est | q̄uis p accidens possit ad intēperantiā moueri: vtpote pp dictionum significationē. Unde & vba dicūtur obscena | aut turpia. Nec ipa significatio auditu nō apphēdit: sed itellectu: a quo cū fuerit habita dictionū significantia | & rerum designatū: spēcies aio obiecta fuerit p quā moueat appetitus sensitiuus ad ɔcupiscentiā: id accidentarium est | & ex auditu per se nō euenit. Ita si qs rei pulchritudinē spectet solū colorem | & figure leneamēta attēdens: is neq; tpatus | neq; intpatus dicēdus est | lz per accidēs ex aspectu rei moueri possit appetitus sensitiuus ad ɔcupiscentiam | & voluptates tactus. Unī & oculus ipudicus dr. Et circa odorum voluptatem p se | neq; tpatus | neq; intpatus dr quisq̄: tāctsi ex his per accidens ad intēperantiā moueri cōtingit. Uerū que per se sunt auctores cōsiderant: & nō ea que p accidens. ¶ Quinta. Circa qd magis versat temperantia | an Oculus auditus & visus p accidēs ad intēperātiā mouēt.
5 circa delectationes | an tristitias. Rñsio. Circa delectationes. Nā circa difficilius magis versat virtus | atq; magis laudat. Sed difficilius est delectationes rationi subijcere q̄ tristitias. Delectationes. n. ex obiecti psentia proficiscuntur: tristitie vero ex absentia. Atq; difficilius est presentiū voluptate nō allici q̄ absentibus nō tristari: nā presentia fortius | & vehemētius mouent. Igitur tpantia magis versat circa delectationes q̄ tristitias. Et sane tpatior censendus est q in mensa lautissimis epulis referta nouit seruare mediocritatem: q̄ qui ex absentia voluptatū non afficit tristitia | neq; permouet earum desiderio. ¶ Sexta questio. Quid temperantie ɔ̄rium. Responsio. Intem- Cur difficilius est delectatōes q̄ tristitias moderari.
6 perantia | atq; insensibilitas. Nam circa gustus | & tactus voluptates | ac tristitias superabūdantia | atq; defectus: temperantie cōtrariatur. Sed intemperantia & insensibilitas sunt voluptatū | tristitiarūq; gustus | ac tactus abundantiam | atq; defectus. Contrariant igitur temperātie. ¶ Septima. Cui ex
7 tremorum vitiorum magis contrariat temperantia. Responsio. Intemperātie. Nam virtus magis contraria est vitio sibi dissimiliori. Atqui intemperantia dissimilior est temperantie q̄ insensibilitas. Assimilatur. n. isensibilis temperanti | in abstinentia voluptatū gustus | & tactus. Intemperans autem

ipsi temperati eo dissimilis est: q voluptatibus sine refrenatione laxat ha/
benas/animoq3 indulget. igit temperantia magis priatur intemperantie q
insensibilitati. ¶ Octaua. Utrū duo ꝑ extremo ꝑ deterius est: an intempe/ 8
rantia an insensibilitas. Rn̄sio. Jtemperātia. Primo. Uitiū magis opposi/
tum bono/deterius est. Sed intēperantia est vitiū magis oppositū tempe/
rantie: vt mō probatū est. igit intemperantia est deterior. Et hec rō nō assu/
mit elementū hoc loco positū3 / sed in determinatione de fortitudine: in qua
multa ponunt elementa oibus virtutibus ꝯm materiam subiectā accōmo/
dabilia que inferius sepenumero assument ad consimiliū questionū termi/
nationem. ¶ Scdo. Uitiū quo magis voluntariū: eo magis vituperabile
ac reprehēsione dignū est: intemperantia aūt est magis volūtaria q insensi/
bilitas: cū ad illam q hanc natura ꝓpensiores sint homines. igit intemperā
tia vituperabilior est: & rephensiōe dignior: quare & deterior. ¶ Tertio. Ui
tium quo magis/& plures delinquūt homines: deterius est. Cōcupiscentia
.n. ad deteriora magis est ꝓcliuis/atq3 prona. Atq intemperātia vitium est
quo magis: & plures delinquūt homines. Q3 plurimi. n. intemperāt. e mor/
bo laborant. Jnsensibilitas aūt labe/per q pauci. igit intemperātia q insensi
bilitas deterior est. ¶ Nona. Quales temperātie opationes. Rn̄sio. Sunt 9
voluntate affectabiles/in nr̄a potestate/voluntarie/delectabiliter/sciēter ope
rate/& recta ratione definite. Patet. q2 oia virtutū officia sunt voluntate affe
ctabilia in nr̄a ptāte vol untarie/delectabiliter sciēter operata/& recta ratione
definita: vt cū de virtute ageret dictū est: igit & opationes temperātie (q vir
tutis officia sunt) huiusmodi esse censende sunt. ¶ Decima. Qui intemperā 10
tes peccant/& quot modis circa gule cōes voluptates. Rn̄sio. Gastrimargi/
& vnius circūstantie. s. quātitatis omissione. Patet. Nā circa cōes gule vo/
ptates multitudine: nimiaq3 cibo ꝑ copia peccant gastrimargi: plus q eorū
nature cōpetit cibi potusq3 sumentes: & supfluo ventrē resarcientes. Circa ꝓ
priās aūt voluptates magis peccāt delicati & lautitijs assueti: aliasq3 circū/
stantias: vt qualitatis: tpis: aut loci ꝑtermittunt. ¶ Undecima. Nōne volu 11
luptatum absentia intēperatus tristetur. Responsio. Tristat. Nam qui rem
absentem desiderat & ardet: ardenterq3 appetit: tristitia non vacat. Enīuero
eorū que desiderantur carentia tristitiā animo ingerit. Jntemperatus autē3
voluptates absentes desiderat: & vehemēter affectat. Nam preteritaꝝ recor
datione mouetur ad illaꝝ cupiditatē: afficiturq3 desiderio/illis semꝑ potiē/
di & cōtinue. Ergo voluptatū absentia intemperatus tristat. Et reuera intē
Q3 miseri sūt intemperantes. perat' assidua cruciantur tristitia: nisi cu3 voluptatibus perfruuntur. Nam
anteq eas assequant: illarum desiderio torquētur. Cum vero eas expleue/
rint satietate preteritaꝝ fastidiūtur simul: & futurarū cupiditate rursum an/
guntur. Uellent eas quidem ꝑpetuo durare: sed id assequi minime possunt:
cum momētanee: & fugaces sint. Temperati vero alacri semper sunt animo
nam neq3 absentiū cupiditate voluptatū afflictantur: neq3 presentiū insatia/
bili imoderatoq3 vsu rapiunt. ¶ Duodecima. Quādo temperate agendū 12
est. Responsio. Quando oportet: & honesta tempate agendi prebet occasio.
Ut cum ecclesiasticis institutis ieiunia seruanda sunt: cum sacra facienda: di/
uinaq3 contrectanda. Nā nephas est polluto per intemperantiā animo illa

attrectare. Et potissimuꝫ in etate iuuenili temperantia vtendũ: est vt inquit Aristoteles: q꞉ iuuenes magis ꝙ senes cupiditatibus molestantur. Ergo generosi adolescentes quibus honestas vite cordi est: ⁊ pulcherrima virtus: hanc virtutem ceterarũ omniũ fundamentum amplectamini in ea ꝑsertim etate qua per bonã educatio nem facilius eaꝫ acquirere potestis/ quaqꝫ eius presidio magis indigetis. Ea.n. cum oĩbus tum litterarũ studia sequentibꝫ in primis est necessaria: quoniã nihil eque bonorum studiorũ frugẽ impedit/ nihil litterarũ fructum magis eripit animo: atqꝫ immoderate voluptates: quibus quisquis addictus fuerit: difficile admodũ in re litteraria fructũ consequetur. Cõpotatiões/ cauponasqꝫ ⁊ cetera intemperãtie loca prorsus vitate: atqꝫ vite probitati dũ molles animi fuerit dum mobilis etas / assuescite: qua totam cũ honestate vitã ad extremam vsqꝫ caniciem trãsigatis. ⁋ De

Tẽperantiaꝫ adolescentes inprimis decere.

13 cimatertia questio. Ubi temperate agendum est. Rñsio. Ubi oportet: ⁊ quo in loco honesta temperate agendi prebet occasio. ⁋ Primum preceptum monet sensuum etiã omnium illecebras esse reprimendas: visus quidẽ auditus ⁊ odoratus: q꞉ per accidens ad intẽperantiã mouent: ⁊ occasionẽ mali nisi repressi fuerint sepenumero suggerunt. Gustus auteꝫ ⁊ tactus: q꞉ circa earum voluptates per se versat intemperãtia. Et hi q̃qꝫ sensus nisi prudẽtia regant: ianue sunt per quas id vitium animi penetralia subit. ⁋ Scõm: abstinentiã/ tertium vero sobrietatẽ seruandam docet: ⁊ cibo potuqꝫ vtendum non ad explendã voluptatem/ sed nature indigentiã subleuandã. Cõmendantur quidem Daniel/ ⁊ socij eius ob insignẽ abstinẽtiam: ꝙ in captiuitate Babylonica cuꝫ regio cibo/ ⁊ potu vesci possent: ne cibis lege vetitis contaminarent petierunt sibi dari legumina. Et illis vectitantes scĩetiam: ⁊ sacrarum litterarũ intelligentiã consecuti sunt. ⁋ Quartũ preceptum ad pudicitiam hortat ob quã cõmendatus legit Ioseph ꝙ cum ab vxore dñi sui cui in Egypto venditus erat sollicitaret ad turpia: refugit facinus/ falso crimine insimulatus aliquã diu carcerem ptulit: ⁊ tandem toti Egypto prefectus est. Cõmendatur ⁊ apud Ualeriũ adolescens quidã excellentis pulchritudinis: qui cũ mira specie cõplurium feminarum illustriuꝫ sollicitaret oculos: ideoqꝫ viris ac parentibus earũ se suspectum esse sentiret: oris decorem vulneribus fedauit/ deformitatẽqꝫ sanctitatis sue fidẽ: ꝙ formam irritamẽtum aliene libidinis esse maluit. ⁋ Quintũ castitatẽ seruare monet. Cuius obseruatione insignes habiti sunt Ioachim/ ⁊ anna candidissime virginis marie parentes: itidẽ Zacharias ⁊ Elisabeth diui Iohãnis baptiste ortu ⁊ educatione clari. ⁋ Sextum: nitidum virginitatis candorẽ seruandũ monet quo ante oẽs insignis fuit dignissima virgo Maria/ sacrosancta dei mater. Cuius intactũ pudorem imitate sunt purissime ṽgines: que calcatis mũdi illecebris insigne etiã viris reliquerunt sue virtutis exemplum. Cõmendatur inter eas precipue diua Cecilia ob constantissimum illibate virginitatis seruande propositum: quam ⁊ lachrymis ⁊ precibus integram sibi seruari orasse legitur. Quod vt petiuerat assecuta: Ualerianũ sponsum suum / ⁊ Tyburtiũ eius fratrẽ fidei sacre lauacro regeneratos deo sacratos martyres reddidit. Si infirmior nã sexus: vtpote femine candorẽ seruauit: ⁊ vi

Precepta

Daniel

Ioseph

Ioachim
Anna
Zacharias
Elisabeth
Sacratissima virgo maria.
Cecilia
valerianus
tyburtius.

ri quoq; qbus maiores animo vires natura dedit/ad eunde integre seruā-
dum incitari debēt: si nō validiores ab imbecilliore vicini nō velint/ et id de-
decoris incurrere. ¶ Septimū admonet hoīes iugiter aio pūoluere debere
se vtuti nō voluptatibus natos esse/ et pinde ad vtutē totis virib⁹ eniti de-
bere: ne digno ad quē nā eos genuit fine fraudent. ¶ Octauū. Intemperantiā
oēm et in cibo et potu atq; venereis fugiēdā monet: qm̄ p eam vtus atteri-
tur/ et animi pariter et corpis vires expugnant/ imo vero q̄sita gloria in infa
miam pūertit. Quod satis exēplo Hānibalis euadit exploratū/ q cū ferme
Hanni-bal. totā armis occupasset italiā: Cāpana luxuria corruptus, psus elāguit. que
(vt inqt Ualerius) vigilātissimū ducē armis, q dē inuictū suis ill' cebris cō
Ualeri⁹ plexa: vincēdū Romano militi tribuit. Que totū ēt eius exercitū largis dapibus/ abundāti vino/ veneris vsu lasciuiore ad somnū/ et delitias aduoca-
uit. Quis igit nō merito Xersem Persaꝝ regē dānauerit? q eousq; luxuria
Xerses gaudebat: vt edicto pmiū ei pponeret q nouū voluptatis genus repisset.

Liberalitas. IIII

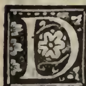
Liberalitas est circa pecunie dationē/ acceptionē q; rōne definita mediocritas. Noīe pecunie que nūmo cōparari solēt: cōprehēdim⁹ oīa. ¶ Prodigus est qui propria dissipādo exuperat. ¶ Illiberalis q dādo deficit: aut accipiēdo exuperat. ¶ Qui in dādo deficit: parcus/ tenax/ ac aridus noīat. ¶ Qui accipiēdo exuperat: si ex turpi meretritio: leno. ex turpi mutui lucro: fenerator. Ex inhonesto ludi lucro: aleator/ lusor. Ex adulatione: parasytus/ collax. Occulte: fur/ latro/ raptor/ aut aliquid simile.

Qōnes
1 Quid.
2 Quot eius officia.
3 Circa que.
4 Circa quod magis.
5 Quid ei contrarium
6 Cui magis.
7 Utrum deterius.
8 Qui magis liberales:
9 Qualis liberalis datio.
10 Qualis illiberalitas.
11 Nunquid cum dat liberalis: dolet.
12 Nunquid facile ditetur.
13 Quādo liberaliter agit.
14 Et vbi.

Eleñta ¶ Elementa. ¶ 2. Duo: dare et accipere. ¶ 4. Circa pecunie dationē. ¶ Poti⁹ vtutis est bñficia pferre q̄ suscipere. ¶ Et honesta patrare preclari⁹: q̄ nō admittere turpia. ¶ 7. Illiberalitas. ¶ Uitiū quo plures peccāt: et ad qd̄ nā propensiores sumus: deterius est. ¶ 8. Qui ab alijs suas diuitias accepe-

runt. ¶ Qui indigentiam non sunt experti/quiq3 sua minus amantur: liberaliores eē conuenit. ¶ 9. Volūtate affectabilis/ in nr̄a ptāte/voluntarie/delectabiliter/scienterq3 operata. ¶ 10. Incurabilis. ¶ Vitiu3 cuius cā vitari nequit: vix curabile est. Senect⁹/r ipotētia oīs auaros facit. ¶ 11. Qui studiosis ope rib⁹ pecunias anponit: is profecto liberalis nō est. ¶ 12. Qui nō est ad capiēdu3 r ɔseruandū procliuis/sed ad erogandum potius: non facile ditabitur. ¶ Breues sententie.

Liberalis esto.	Nudos operito.	Lenociniu3 vitato.	Precepta.
Alioꝝ miserescito.	Hospites colligito	Fenus execrato.	
Egenos visitato.	Mortuos sepelito.	Aleas fugito.	
Sitiētes potato.	Parta ɔseruato.	Colacemodito.	
Famelicos pascito.	Parcus ne esto.	Nihil clā retineto.	
Captiuos redimito			

Diffinitio liberalitatis sic itelligenda est. Liberalitas est v̄tus moralis qua qs circa pecunie dationē/aut acceptionē (copu latione.s. in disiūctionē mutata: queādmodū vlia i diffōnib⁹ particularit̄ accipiunt) neq3 abūdat neq3 deficit: s3 debitā me diocritatē seruat/oēs rōnis circunstātias ingrēdo. Enivero cu3 dat liberalis/ɔsiderat quātu3 dat: nā pro sua facultate/r Quō li
eius cui dat indigētia: gr̄a cui⁹: nā gr̄a honesti sc3/ad subleuationē inedie/vel bal oēs
inopie alteri⁹ quo ille officia v̄tutū exercere possit: id deniq3 ad sūme boni ho rōnis
norē referēdo. Respicit itidē q̄lis est sua datio: nā3 volūtaria/r delectabilis. circūstā
Quis dat/an ipse sit ea ɔditione/vt ad cū attineat dare. Quo instrumēto: nā tias in
ppriis bonis r iuste partis. Cōsiderat p̄terea cui dat: nā indigēti cui recta rō quirit.
suadet eē dandū: deinde tp̄s/r locū/r dādi modū/mediaq3 circunspicit. Ita si liberalis accipit ab altero pecuniā ad sui sustētatione3: accipit quātu3 op3 vtpote quāto idiget/gr̄a cuius op3: sc3 gr̄a honesti: r siqd ei vltra necessitatē supest: erogat paupibus. Attendit p̄terea qs accipit: nam idigens/r id qde3 quo indiget: a quo accipit: na3 ab eo solū a quo recte accipiendū est/neq3 itidem tp̄s/neq3 locū/neq3 accipiendi modu3 p̄termittit. Noīe aūt pecunie nō solum hic numisma signatū intelligit: sed id omne qd̄ nūmo cōparari/com mutariq3 solet: vt cibus/potus/vestimētum/domus/r cetera hmōi/exercēde liberalitatis instrumēta. Prodigus autem est q propria bona profundens r dissipans: dando exuperat. Nam r plus equo dat/r non gr̄a cuius op3 q2 vt plurimu3 explende intempantie gratia/neq3 errogat qbus oportet/sed potissimu3 sue intempantie sociis. Hinc tande3 ad extrema3 deuenit (nisi resi piscat) egestatem. Illiberalis autem p disiunctionem diffinit q diuersas cō tineat species. Nam aut dando deficit: hoc est minus equo dat/r vbi dandā

fonte in nos sua bona distribuit. Et cum liberalis hanc pulchram diuino/
rum imitationem animo reuoluit: mirum in moduz gaudet/ gratiasq; agit
summe et semper benedicte bonitati ea sibi concessa esse bona quibus libera
liter vti: et celestibus assimilari possit. Nihil enim aliud est vita humana sm
has virtutes morales acta: ꝙ pulcherrima quedam diuinorum pro huma/
no captu assimilatio: in qua/ humana felicitas ꝯsistere putanda est. Ad quā
hortatur omnes dominus noster monetq; nos esse sanctos/ et mūdos quo Philo/
niam mūdus est/ nos esse perfectos sicut ipse perfectus est/ nos esse misericor sophie
des queadmodum pater noster celestis misericors est. Quocirca hec sacra mora/
philosophia admodum digna est: alta et sublimis: ad animi pietatem: diui lis digni
norumq; imitationē imprimis hominem inducens: modo recte tradita fue tas.
rit. At qui dat liberaliter: beneficia confert. Qui vero accipit liberaliter bene
ficia suscipit: igitur liberalitas magis versaē circa pecunie dationem ꝙ acce
ptionem. ¶ Secūdo. Preclarius est honesta patrare: ꝙ non admittere tur/
pia. At qui dat liberaliter: perpetrat/ agitq; honesta: in alterum beneficia col
locans. Qui vero accipit liberaliter: solum non admittit turpia: nam quan/
tum ad exteriorem operationem nō agit honesta: sed solum recipiendo pa
titur. Quāuis enim quantuz ad mentem: circunstantijs prudentie eam acce
ptionem moderantem honeste agat: non tamen in alterum. igitur liberali/
tas magis versatur: circa dationem ꝙ acceptionem. Omitto quod diffi/
cilius sit recte dare ꝙ accipere: quoniā procliuiores ad accipiēdum ꝙ dan/
dum natura sumus: quo maiori laude prosequamur liberaliter dantem ꝙ
accipientem. His enim medijs: vt consimilis de fortitudine questio discussa
5 est/ hec quoq; cōprobari potest. ¶ Quinta questio. Quid liberalitati cōtra/
rium. Responsio. Prodigalitas et illiberalitas. Nā circa pecunie dationem
et acceptionem superabūdantia et defectus liberalitati contrariaē: igitur pro
digalitas et illiberalitas (vt que sint circa pecunie dationem et acceptionem
superabundantia et defectus) liberalitati contrarianē. Prodigalitas autem
ꝯtrariatur illiberalitati que in dando deficit: et non ei que in accipiendo exu
perat. tum ꝙ exuperatio exuperationi circa diuersa/ non aduersatur: vt exu
peratio in dando exuperationi in accipiendo: tum ꝙ eidem cōpetere simul
possunt prodigalitas et illiberalitas in accipiendo. Potest enim quispiam
inhoneste, et plus ꝙ par sit pecuniam accipere: et eā (vt sepe vsu venit) profu
6 se quoq; dissipare. ¶ Sexta. Cui dicto ꝑ extremorum magis contrariatur
liberalitas. Responsio. Illiberalitati. Nam illiberalitas vitium est/ liberali/
tati dissimilis. Illiberalis enim et parcus deficit in dando: prodigus autem
7 dādo/ magis assimilatur liberali. ¶ Septima. Utrum duorum extremorum
deterius est. Responsio. Illiberalitas. Nam ipsa magis contrariatur medie
virtuti scilicet liberalitati vt modo dictum est. igiē illiberalitas est prodiga/
litate deterior. Et huiusmodi due q̄stiones in omni virtute mouenē: vt sm
primū documentū in elementis qonum de virtute positū/ enitamur dilige/
tius fugere deterius vitiū/ et quod magis virtuti opponitur. Ut illiberali/
tatē magis ꝙ prodigalitatē et intemperantiam ꝙ insensibilitatē: sicut magis
fugere laboramus pestē ꝙ febrē/ aut leprā ꝙ oculorū infirmitatē. Preterea.

Vitiũ quo plures peccant| ⁊ ad qđ natura ꝓpensiores sumus: deterius est,
At illiberalitas est vitiũ quo plures peccant| ⁊ ad qđ natura sumus pronio
res: vt notũ est. igit̃ illiberalitas est deterior magisq̃ fugienda ꝙ̃ prodigali
tas. ¶ Octaua q̃stio. Qui magis liberales esse debent. Responsio. Qui ab 8
alijs suas diuitias acceperũt. Nã eos qui indigentiã non sunt experti| quiq̃
sua minus amant: liberaliores esse cõuenit. At qui ab alijs suas diuitias ac
ceperunt| vt filij a parentibus hereditaria successione domos| agros aut nũ
mos: indigentiã non sunt experti| suaq̃ minus amant: ꝙ̃ q proprijs labori
bus diuitias sibi cõparauerunt. Quod.n. cũ difficultate acq̃rit̃: magis ama
tur. q vero indigentiã sunt experti suo studio partas opes magis ꝯseruant:
ne illarũ absentia cogant̃ iterum indigentiã ⁊ paupertatẽ (quã durã ⁊ cala
mitosam esse experimento didicerunt) perferre. igit̃ qui ab alijs suas diuitias
acceperũt: liberaliores esse ꝯuenit| quãdoquidẽ timore inopie nõ retrahunt̃
ab officio liberalitatis equa rõne qua ceteri. ¶ Nona questio. Qualis est li
beralis datio. Rñsio. Est voluntate affectabilis| in nr̃a potestate| volũtarie| 9
delectabiliter| scienterq̃ operata. Qr ipsius liberalis datio| virtutis est officiũ
igitur ei cõpetũt officiorũ virtutũ moraliũ proprietates modo dicte. ¶ De 10
cima. Qualis est illiberalitas. Rñsio. Ipsa est incurabilis: idest difficile ad
modum ⁊ egre curabilis. Nã vitiuz cuius causa vitari neq̃t: vix curabile ẽ.
Sz illiberalitas est vitiũ cuius cã vitari neq̃t. Nã senect⁹ ⁊ ipotẽtia oĩs: aua
Seneca
ros facit: Hinc memorabilis est. Senece sñia: cũ cetera vitia in hoĩe senescũt:
sola auaritia in eo iuuenescit. Timent.n. senes| ⁊ impotẽtes bona externa q
Quare senes ad auaritiam sunt ꝓpensiores.
bus vitam agant| sibi defutura| ⁊ se oĩ auxilio destitutũ iri: nisi ⁊ parta tena
cius seruent| ⁊ auidius ꝯgerant. Sed quãto plus acq̃runt: tãto magis estũ
⁊ cupiditatẽ auaritie accendunt. Nam quo plus sunt pte plus sitiunt̃ opes.
Perinde atq̃ quãto plus ligni apposueris flãme: tanto ignis fit maior. Cõ
stat aũt senectutem| ⁊ impotentiã vitari non posse: nã nobis vel inuitis na
tura debent̃. igit̃ illiberalitas atq̃ auaritia est ĩcurabilis. Prodigalitas aũt
vitiũ est facilius curabile: nã dissipatis oĩbus bonis| ⁊ deficiente materia ip
sa desinit. ¶ Undecima q̃stio. Nunquid cũ dat liberalis| dolet. Rñsio. Nõ. 11
Nã qui studiosis operibus pecunias anteponit: is profecto liberalis nõ est.
At qui dolore affici t̃ cum erogat indigẽti: studiosis opibus pecunias ante
ponit. Mallet.n. pecuniaz apud se seruare ꝙ̃ erogare| doletq̃ ꝙ pecuniã cu
ius amore tenet̃ deserat. igitur qui dolet cum dat indigenti nõ est liberalis:
quare ediuerso liberalis cũ dat| minime dolet: imo gaudet sibi facultatẽ ad
esse aliorũ necessitati subueniendi: q̃ñ q̃dem prius dictũ est liberalis dationẽ
esse delectabiliter operatã. ¶ Duodecima questio. Utrũ liberalis facile di
tet̃. Rñsio. Nõ. Nã q nõ est ad capiẽdũ| ⁊ cõseruandũ ꝓcliuis: sed ad erogã 12
dũ potius: nõ facile ditabit̃. Atq liberalis nõ ẽ ad capiẽdũ ꝓcliuis: sz ad ero
gãdũ potius. igit̃ liberalis nõ facile ditatur. Neq̃ ẽt diuitie ei sunt cure: nisi
q̃tenus sunt instr̃a liberalr̃ agẽdi. Ideo minime sua negligit: sed curat dilig
ter: vt partis opibus liberaliter vtatur. Non tñ pmittit diuina prouidẽtia
liberales in extremã deuenire pauptatẽ. Uerũ bona externa eis sufficienter
Tyberius.
ipartit q̃bus liberalr̃ vtant̃. Memorie.n. proditũ est Tyberiũ s̃z iperatorẽ
Romanũ admodũ liberalẽ: cũ in palacio deambulans dñicam crucẽ mar

mori pauimenti insculptam vidisset:iussisse ipm leuari q nō deceret viuificam crucem indigne Christianorū pedibus pculcari: et sub marmore imensum thesaurū abstrusum inuenisse. Unde et deo gratias egit: et liberalitatem
13 (q ante)in paupes impensius exercuit. ¶ Decimatertia. Quādo liberaliter agit liberalis. Responsio. Qñ oportet et quo tēpore honesta liberaliter agē-
14 di prebet occasio. ¶ Decima quarta. Ubi liberalis agit liberaliter. Respon sio. Ubi oportet et quo in loco honesta liberaliter agēdi prebet occasio. Nā prudentia sua et tps et locum opportunū determinat. ¶ Primū pceptum cōe est ad oia liberalitatis tum in dando tū in accipiēdo officia. ¶ Scdm vero ad officia liberalitatis in dando monet. n. nos aliorū indigētiam et egestatem miserari leuareq debere. Habet autē liberalitas in dando septē officia: que subinde septem pceptis exprimunt et opera misericordie vulgo dicuntur. ¶ Itaq tertiū monet egenos esse visitandos nō qdem corpali presentia aut verborū cōmunicatione sed bonorū erogatione: quo eis succurratur. Hinc diuus Nicolaus merito cōmendatur q auro danculum dato tres virgines a stupri infamia eripuit: earūq inopiā simul et patris benigniter subleuauit. ¶ Quartū pcipit sitiētes potu eē leuandos. ¶ Quintū famelicos pascēdos. Ad que officia dñs noster salubriter nos hortat. Cum facis (inquit) prandium aut cenam noli vocare amicos tuos neq vicinos neq diuites: ne forte et ipsi te reinuitent: et fiat tibi retributio. Sz cum facis conuiuium voca paupes debiles claudos et cecos: et beatus eris qr non hñt retribuere tibi. Retribuet. n. tibi in resurrectione iustorū. Quapropter cōmendatione digni veniunt Joachim et Anna deipare vginis Marie parētes: q bonorū suorū in tris partes distributorū primā ptem tēplo scdam paupibus subleuandis: et tertiā sibi: sueq familie curāde assignarunt. Ut apud Mantuanum Anna de seipsa et viro suo dicit.

Precepta. Diuus Nicolaus. Dñs nr. Joachi Anna Maria. Mantuanus

Sic nostras patimur opes: pars optima templo:
Altera pars inopi seruit pars tertia nobis.

¶ Sextum: captiuos redimendos et carcere eximendos monet. ¶ Septimum: nudos operiendos. ¶ Octauum: hospites peregrinosq in domum colligendos docet. Cuius obseruatione clari euaserunt. Abraham Loth et ceteri ob hospitalitatem in sacris litteris cōmendati: q angelos hospitio susceperint. ¶ Nonum: mortuos sepeliendos esse monet. Quod ipprimis obseruasse legitur Thobias: et ne regis Assyrii quidem seuitiam expauisse eaz ob rem ei mortem minitantis. Inde deo dilectus esse certis argumentis pbatus est: vt sacra que de ipso texitur narrat hystoria. ¶ Decimū: prodigalitatem vnum liberalitatis extremum vitandam esse admonet. ¶ Undecimum: auaritiam alterum extremum. Que q mente excecatos reddat homines et propemodum insanos: ostendit Horatius.

abrahā Loth Thobias

Siquis emat cytharas emptas comportet in vnum:
Nec studio cytharę nec muse deditus vlli.
Si scalpra et formas nonsutor: nautica vela
Auersus mercaturis: delirus et amens
Undiq dicatur merito. qui discrepat istis
Qui nummos aurumq recondit nescius vti

Horat.

Compositis: metuensque velut contingere sacrum.
Siquis ad ingentem frumenti semper acervum
Porrectus vigilet cum longo fuste: neque illinc
Audeat esuriens dominus contingere granum:
Ac potius foliis parcus vescatur amaris.
Si positis intus Chii Veneti que falerni
Mille cadis/nihil est/ter centum milibus: acre
Potet acetum age: si est stramentis incubet/vnde
Octoginta annos natus: cui stragula vestis
Blaptarum ac tinearum epule putrescat in archa:
Nimirum insanus paucis videatur/eo quod
Maxima pars hominum morbo iactatur eodem.
Et alio loco idem.
Quod satis est cui contingit: nihil amplius optet.
Non domus et fundus non eris acervus et auri
Egroto domini deduxit corpore febres:
Non animo curas: valeat possessor oportet.
Si comportatis rebus bene cogitat vti.
Qui cupit/aut metuit: iuuat illum sic domus/aut res
Ut lippum picte tabule/fomenta podagram.
Auriculas cythare collecta sorde dolentes.
Sincerum est nisi vas: quodcunque infundis acescit.
Semper auarus eget/certum voto pete finem.

At quod stolida sint auarorum vota/et ipsis optantibus noxia: insinuant poete per Mydam Phrygie regem/qui a Baccho petiisse/et impetrasse narratur: quod quicquid contingeret verteretur in aurum. At cum cibum sumere tentauit/aut potum/contactu oris quicquid sumebat mutabatur in aurum: sicque fame/et siti excruciatus deprecatus est quod ante rogauerat. Ita auarorum cupiditas/ipsis exicio esse solet. ¶ Sequentia quinque precepta species illiberalitatis que in accipiendo exuperat fugiendas admonet: scilicet lenocinium vsuram/ludos illiberales/parasytorum mores et clandestinam aliene rei sublationem atque detentionem.

mydas Bac.b⁹

magnificentia. IIII

Agnificentia est circa sumptum magnitudinem recta ratione seruata mediocritas. ¶ Qui exuperat: circa decorum rudis et sordid⁹. Qui vero deficit: pusillus et paruificus nuncupatur. ¶ Sex magnifici proprietates similis est scienti. honestatis causa magnos et decentes sumptus faciens. cuius voluptate. sine parsimonia. potius quo pacto opus pulcherrimum fuerit atque decens: quam quanti constiterit/paucisque numis fiat: considerans. Ab equali sumptu mirabile/ac magnificum opus faciens.

1 Quid. Qōnes
2 Ad quod p̄cipua magnifici opera.
3 Circa que.
4 Circa quod magis.
5 Quid ei contrarium.
6 Cui magis.
7 Utrum deterius.
8 Est ne illiberalitas paruificētia/pusillitateq; dterior.
9 Quales magnifici.
10 An pauperes.
11 An nō nobiles ⁊ gloriosi.
12 Qui semel magnificū sumptum faciunt.
13 An circa decorum rudis ⁊ pusillus vituperent̄ multum.
14 Quādo magnifice agit.
15 Et vbi.

¶ Elemēta. ¶ 2. Ad duo: primū ad dei cultū/⁊ heroū: vt temploꝝ extructiões/dedicationesq;/⁊ sacrificia. scd̄m ad rēpublicaȝ. ¶ 8. Uitiū qd̄ magis vitari queat/deteri⁹ est. In paruis defectū vitare: facili⁹ est. In magnis aūt nō deficere q̄ȝ in prauis: difficilius. ¶ 9. Proprietates. ¶ 10. Ji magnifici nō sunt qui pro dignitate magnos sūptus facē nequeūt. ¶ 11. Jis qui magnos sūptus ꝓ dignitate facē pñt: cōpetit eē magnificos. ¶ 12. Qui magistrat⁹ subeūt/qui nouas vxores ducūt: magnificos sumptus/vel semel facere probantur. ¶ 13. Qui nullis nocēt: non multum vituperantur. ¶ Breues sententie. Elemēta Precepta.

Sancta loca instaurato. Clarus magnificus esto.
Deum templis honorato. Paruificus nil facito.
Raro obsonator. Luxum/sorditiemq; vitato.

Agnificētia/libalitat/ spēs q̄dā ē: vt libalitas cōi rōne cōplectit̄ mediocritatē tā circa magnos sūptus/q̄ȝ mediocres. Si vero liberalitas ꝓprie sumat̄ vt solū mediocritat̄ē circa paruos sūptus designet (quo mō nōnunq̄ȝ ab Aristotele capit̄) ei magnificētia repugnat. Et diffinit̄ eē vt⁹ moralis q̄ qs circa sūptuū magnitudinē: neq; abū͂dat/neq; deficit: sȝ recta rōe determinatā mediocritatē fuat. Ut q magnifica tēpla extruit ad dei/⁊ scōꝝ honorē qñ/⁊ vbi/⁊ scd̄m q̄ȝ opȝ. Silr̄ qui pro salute reipublice magnificuȝ alteri regi munus dono mittit quēadmodum oportet. Circa decoꝝ rudis est qui circa sumptuum magnitudineȝ exuperat: non eos applicando ad id quod opȝ. Ut si rex oposa preter necessitatē struat palatia pro sui ostētatione aut memoria relinquēda: aut i obsonijs maxios sūpt⁹ faciat ad voluptatē dūtaxat sine aliq̄ moꝝ vtilitate. Et se hȝ ad magnificū vt ꝓdig⁹ ad liberalē.

Sex magnifici proprietates. Alexāder magnus

Paruificus aūt est qui circa sumptuū magnitudinē deficit. Ut si rex quispiā
am sinat templa corrui: ⁊ nō instauret cū ei assit facultas; aut si minores ꝙ
res ipsa efflagitat sumptus in illis extruendis faciat. Et se habet ad magni-
ficum sicut illiberalis ad liberalē. ¶ Postea subiungitur sex magnifici pro-
prietates. Prima. Magnificus est similis scienti. Nā quēadmodū sciens oia
considerat/ ⁊ examussum examinat ad suā ratiocinationem spectantia. Ita
quoqꝫ magnificus singula cōsiderat: vt quantū sumptum facturus sit/ ⁊ gra-
tia cuius qbus instrumētis/ quo tpe/ loco/ ⁊ mō. Quare non fuit Alexāder
magn⁹ cēsendus magnificus ꝙ pauperi ciuitatē dono dederit: non.n. ei cui
oportuit magnos sumpt⁹ fecit. Scda. Magnificus honestatis gr̄a magnos
⁊ decentes sumptus facit. Naꝫ pro cultu diuino: vt decet maiores ꝙ ad bo-
num reipublice expēdit: ⁊ pro rei dignitate ipsos sumptus definit. Tertia.
Magnificus cuꝫ voluptate magnos sumptus facit. Fit.n. officium virtutis
oē/ delectabiliter. Quarta. Magnificus sine parsimonia magnos sumptus
facit. Euitat.n. vitium extremū in defectu/ pusillitatē/ .s. ⁊ paruificētiā. Quin-
ta magnificus ꝯsiderat potius quo pacto opus pulcherrimū fuerit atqꝫ de-
cens ꝙ quanti constiterit paucisqꝫ nūmis fiat. Nempe maiorē hꝫ rationem
splendoris/ ⁊ decētie rei ꝙ pecunie/ aut sumptuū. Neqꝫ operis excellentiā pe-
cunie: sed pecuniam pulchritudini operis submittit. Sexta. Magnificus ab
equali sumptu mirabile/ ac magnificū opus facit. Nempe si duo sint equali
sumptu qcꝙ molientes/ vnus magnificus/ ⁊ alter nō: qui magnificus est lō-
ge splendidus/ ⁊ dignius faciet opus ꝙ alter: ꝙ virtutē habeat magnificen-
tiam sui operis rectissimaꝫ directricem. ¶ Prima qō. Quid magnificentia. 1
Rn̄sio. Et circa sumptuum magnitudinē recta ratione seruata mediocritas.
Et ita de ceteris. ¶ Scda. Ad quot/ pcipua magnifici opera se extendunt. 2
Responsio. Ad duo. Primo. ad dei cultum/ ⁊ sanctoruꝫ/ quos pp virtutum
excellentiam (qbus vltra cōem hominum ꝯsuetudineꝫ insignes fuerunt) he-
roes vocamus: vt temploꝝ extructiōes dedicationes ⁊ sacrificia. Scdo ad
rempublicā: vt numerū pro beniuolentia principū cōcilianda dationem/ pu-
blici epuli ad reipublice salutē exhibitionem vrbium/ ⁊ munitionuꝫ ad de-
fensionem patrie ꝯstructionem ⁊ ꝯsimilium. ¶ Tertia. Circa que versatur
magnificentia. Rn̄sio. Circa sumptuū magnitudinem. Nam circa eam ma- 3
gnificentie opatio laudat. Et non mō circa dationem hmōi sumptuum ver-
satur: verūetiam ⁊ circa acceptionē recte definitam/ sicut de liberalitate/ cuius
species est/ pdictum est. ¶ Quarta. Circa qd magis versat magnificētia: an
circa dationē an acceptionem. Rn̄sio. Circa dationem. Naꝫ potius virtutis 4
est bn̄ficia cōferre ꝙ suscipere. Et honesta patrare pclarius ꝙ non admitte-
re/ turpia; vt de liberalitate dictum est. ¶ Quinta. Quid magnificētie cōtra-
rium. Rn̄sio. Circa decoꝝ ruditas/ ⁊ paruificentia. Nam sunt circa sumptuū 5
magnitudinē superabundantia atqꝫ defectus: igit ipsi magnificētie ꝯriant.
¶ Sexta. Cui dictoꝝ extremoꝝ magis ꝯriatur magnificentia. Responsio.
Paruificentie. Nam hec/ magnificentie dissimilior est ꝙ circa decoꝝ ruditas 6
cū a sumptib⁹ faciēdis abstineat: sicut illiberalitas/ ipsi liberalitati dissimili-
or est. ¶ Septima. Utrum duoꝝ extremoꝝ est deterius. Rn̄sio. Paruificen-
tia. Nam magis opponit magnificentie ꝙ circa decoꝝ ruditas/ igitur est de- 7

terior: queadmodū ⁊ illiberalitas ꝓdigalitate deterior esse dicta est. ¶ Oc
8 taua. Est ne illiberalitas paruificētia pusillitate ꝗ deterior. Rñsio. Est nam
vitium qđ magis vitari queat deterius est. Atqui illiberalitas facilius vita
ri potest ꝙ pusillitas. Est.n. illiberalitas in paruis sumptibus pusillitas ve
ro in magnis. In paruis autē defectum vitare facilius est: in magnis autem
9 non deficere ꝙ in paruis difficilius. ¶ Nona questio. Quales sunt magni
fici. Rñsio. Magnifici sunt similes scienti: honestatis gratia magnos ⁊ decē
tes sumptus faciunt cū voluptate sine parsimonia. Et ita de ceteris magni
10 fici proprietatibus antepositis. ¶ Decima questio. An pauperes sunt ma
gnifici. Responsio. Non. Nam ij magnifici non sunt: qui pro dignitate ma
gnos sumptus facere nequnt. Pauperes autē pro dignitate rei magnos sum
ptus facere nequeunt: nam desunt eis magne opes que sunt magnifici operis
peragendi instrumenta: igitur paupes non sunt magnifici: sed ad liberalita
11 tē dūtaxat ptingunt. ¶ Undecima. An nō nobiles ⁊ gloriosi sunt magni
fici. Responsio. Sunt eisꝗ conuenit esse magnificos. Nam ijs qui magnos
sumptus pro dignitate facere possunt: cōpetit esse magnificos. At nobiles ⁊
gloriosi: vt reges ⁊ principes magnos sumptus ꝓ dignitate facere possunt:
Habent enim copiosas opes quibus id efficiant. igit nobilibus: ⁊ gloriosis
12 cōpetit esse magnificos. ¶ Duodecima. Qui sunt qbus semel competit ma
ficum sumptum facere: tametsi mediocres habeāt facultates. Respōsio. Qui
magistratus subeunt vel ecclesiasticos vel ciuiles: magnos sumptus vel se
mel facere probantur. Ita qui in ꝯsortium professionis litterarie assumunt:
aut ad aliquā promouent dignitatē ⁊ si priuatā: magnos itidē sumptus fa
cere pñt. Preterea q nouas vxores ducūt: ꝙuis mediocri sunt ꝯditione ma
gnos ēt sumptus pro nuptiarū celebritate facere pñt: hi tñ iccirco non eua
13 dunt magnifici: nā ex vnico actu non gignit virtus. ¶ Decimatertia q̄stio.
An circa decoꝝ rudis ⁊ pusillus vituperent multum. ¶ Rñsio. Non. Naꝫ
q nullis nocēt: non multū vituperant. At circa decoꝝ rudis ⁊ pusillus: vt
hmōi nullis nocent: igitur circa decoꝝ rudis: ⁊ pusillus non multū vitupe
rantur. Et intelligit istud qñ vterꝗ simplicem hꝫ maliciam: ⁊ non annexā
alteri. Nā si eis altera annexa esset malicia: vt iniusta populi oppressio ꝓ ve
ctigalium exactionē aut intemperantia: vituperarent quidem pp vitiū an
14 nexam. ¶ Decimaquarta q̄stio. Quādo magnificus magnifice agit. Rñsio.
Quando oportet: ⁊ honesta magnifice agendi prebet occasio. ⁊ ob maius
bonum. Quāto.n. maius est bonū ob qđ facit: tanto magnificentius opus
15 extruit: vt dignitati rei rñdeat dignitas operis. ¶ Decimaquinta. Ubi ma
gnificus magnifice agit. Rñsio. Ubi oportet ⁊ honesta magnifice agendi of
fertur occasio. ¶ Primū preceptū monet sancta loca vt templa cenobia pau
perum xenodochia instauranda esse ad pios vsus. Scdm vero deum tem
plis honorandū: aut illoꝝ extructione aut dedicatione aut sacrificijs: Quē
admodum Justinianus Constantinus Carolus magnus diuus Ludoui
cus ⁊ similes indyti reges factitasse legunt: quoꝝ magnificentie hoc adhuc
tpe durant monumēta. ¶ Tertiū. Obsonia splēdidaꝗ ꝯuiuia raro admo
dum apparanda monet. Nā in illis magni sumptus plerunꝗ sine magna
vtilitate fiunt. ¶ Quartū precipit claros ⁊ nobiles debere esse magnificos.

Qui interduꝫ citra magnificentiā sunt magni sumpt⁹

Precepta Justinianus Cōstātinus Carol⁹ magn⁹

Diuus Ludouicus Nā ipsis hec virtus peculiariter accōmodat/ et debet. Quintū: paruificē tiam/pusillitatēq3 vitandam admonet. Sextū vero sumptuū superfluitatem atq3 circa decorum ruditatē. Qua notati memorant reges Egyptij/ qui vt suarū diuitiarū magnitudinē etiā posteris ostentarent/ suiq3 memoriā diuturniorē redderēt: extruxerūt sepulchra Pyramidalia tante altitudinis/ vt

Pirami des. Egyptie vertice celū tāgere visa fuerit: tantiq3 sumptuositatis vt in illis integri regni absumpserint. Siquidē hmōi Pyramidū vnaq3 que ex arabicis lapidicinis cōstabat: a trecentis sexaginta boum milib9/ annorū viginti spacio constructā scriptores pdiderunt. et in raphanos/aliū et cepas qbus operarij vescerentur: mille octingenta talenta erogata. Quid igit pecunie pro reliquis cibarijs expositū eē credendum est? quid pro tante molis materia? Quid denicq3 pro ipsorum artificum compensando labore sumptuum est factum.

Magnanimitas. Agnanimitas ē virtus qua cū ea magnis bonorib9 digna sit) honore/aut inhonoratione fortunā tū prosperā/tū aduersa3 moderate ferre possumus. Qui se magnis dignū faciēdo cū minime dignis: sit exuperat/ elātus atq3 superb9 dicit. Qui vo se/ preclaris actib9/ et/ officijs: et fortune bonis dign9 priuādo deficit pusillanimus/ ac piger est. Magnanimitatis proprietates est caducorū bonorū contemptrix. sola interna/ diuinaq3 bona reputans. in omni virtute magnū operans, est et quoddā virtutum ornamentum. Questiones.

Qōnes

1 Quid.	10 Nūquid facile est magnanimum esse.
2 Quāta sunt magnanimi opera.	11 Quō fert vtrāq3 fortunā.
3 Circa que.	12 An nō eorū qbus benefacit memoria sit iocūdior.
4 Circa quod magis.	13 An quorū bñficia suscipit
5 Quid ei contrarium.	14 An malorū/ iniuriarūq3 illatarū memoretur.
6 Cui magis.	15 An queratur.
7 Utrū deterius.	16 Qñ magnanime agit.
8 Nunquid sine alijs virtutibus.	17 Et vbi.
9 Qualis.	

Elemēta. Elemēta. 2. Magna. Opera studiosi qui se magnis bonoribus dignum facit: magna sunt. 4. Circa honores. Uirtus magis est circa id qd melius est et honor externo-

rum bonorum maximus est. ¶ 7. Deteri⁹ est bona facere omittere: q̃ȝ ad bona conari. ¶ 8. Qui alicuius virtutis dignitate priuatur nõ est maximo honore dignus. ¶ 9. Proprietates. ¶ 10. Difficile est oẽs consequi virtutes. 11. Moderate.
¶ Qui pro maiori bono nõ inmoderate extollitur: neqȝ pro minori. et qui pro maiori malo et nõ ĩmoderate tristatur: neqȝ pro minori tristabitur. ¶ 12. 13. Potioris v̄tutis officii memoria est iucundior. Potius virtutis officium est beneficia conferre q̃ȝ suscipere. ¶ 14. 15. Eorum que magnanimus despicit non recordatur neqȝ queritur.

Sempiternus hereto. Ne deiicitor aduersus.
Caduca contemnito. Honorem ne arrogato.
Prosperis ne extollitor. Ociosus esse caueto.

Precepta.

Diffinitio magnanimitatis duo potissimũ explicat: circa q̃ ipsa magnanimitas versat. Siqdẽ primũ ɔsistit circa magnũ honorẽ/magnãueinhonorationẽ: vtrunqȝ eodẽ aio moderateqȝ ferẽdo. Neqȝ eniȝ magnanim⁹ (q̃uis virtutẽ habeat ob suã excellentiã magnis honoribus dignã) in honorib⁹/ et magnis dignitatibus sese effert/neqȝ in honoratiõib⁹ deijcitur: eodẽ semper tenore in vtroqȝ ɔsistẽs. Scdo versatur circa magnã fortune/exteriorũqȝ bonorum ɔsperitatẽ/aut magnã aduersitatẽ: vtrãqȝ eq̃ mente et mediocriter ferendo. Non enim in prosperis se extollit/aut deprimit in aduersis. Quare ipsius magnanimitatis due sunt spẽs. Prima humilitas qua qs magnos honores/ɔsperãue fortunã moderate et sine insolentia ferre nouit. Que potissimũ illuxit in sacrosãcta v̄gine Maria vere magnanima atqȝ humilitatis eximie. Scdã: patiẽtia, qua qs magnas inhonoratio nes/grauẽqȝ fortune aduersitatẽ moderate fert. Qua insignis memorat fuisse Job/oibus bonis dep̄ditis/et corpe grauissimo vlcere pcusso: minime aio cõsternat⁹/aut illorum impatiẽs. Opponunt aũt magnanimo lẽtus/et pusillanimus. Lẽtus est q se magnis honorib⁹/aut fortune bonis dignũ faciẽdo/cũ minime dign⁹ sit: exuperat. Et idẽ quoqȝ supbus di: q sup alios sese efferat/illis p̄esse appetit/magnos honores affectat qbus tñ nõ est dignus neqȝ idoneus officijs illi⁹ dignitatis pagendis. Quales fuerunt Chore/Dathã et Abirõ: q sacerdotiũ diuina ordinatiõe ipsi Aaron designatũ sibi vẽdicare voluerũt grauissimaqȝ dei vltiõe puniti alijs exẽplo eẽ debẽt: ne qs ad ṗncipat⁹/et dignitates aspiret vt honorẽ aucupet et onetur. Pusillanim⁹ aũt ẽ q p̄ nimio sepclaris actib⁹ et v̄tutũ officijs atqȝ fortune bonis/cũ tñ dign⁹ sit illis deficit. Et his quoqȝ piger di: q p̄clara bẽat a deo sibi ɔcessa munera qb⁹ pulchra v̄tutũ officia alios dirigẽdo exercet: illa tñ sin̄ vsu aliquo

Sacratissima v̄go maria.

Job

Chore Dathã Abirõ Aaron

⁊ opere ociosa dimittit|atq; torpore mētis ignauus diuina dona ad opus
non accōmodat: ꝑsimilis ficui Euāgelice in qua dn̄s nr̄ fructum quesiuit: ⁊
infructiferā sua maledictione ꝓrsus aridā reddidit. ꝑsilis itē seruo illi nequā|
qui acceptum dn̄i sui talētum abscōdit in terram. Ueruʒ vt hic durissime in-
crepatus|⁊ in tenebras exteriores proiectus legit: ita sibi pusillanimi timere
debent ne diuine sn̄ie seueritate prorsus arescant: ne idem eos exitus maneat
qui seruum inutilem cuius sunt siles sustulit. ¶ Postea enumerant quatuor

Magnāimitatis q̄tor ꝓpҫetates

magnanimitatis ꝓprietates. Prima. Magnanimitas est externoꝝ bonoꝝ
vt honoꝝ|dignitatum|diuitiarūq; contemptrix. Noscit enim illa esse cadu-
ca|⁊ momentanea: ꝓinde in illis non figit aīum| sed pedibus substrata lon-
ge supgreditur. Non tamen id itelligendum est hoc pacto ꝙ dignitates oēs
atq; magistratus inire recuset: aspernetur q; alioꝝ moderationē cum eaꝫ di-
gne exequi possit. Nam cū cognoscit diuina beneficētia eas sibi vires adesse
qbus ad honestum finem alījs prodesse possit: amplectit huiusmodi digni-
tatem|vt alios ad bn̄ agēdum dirigat|⁊ collata sibi munera transfundat in
ceteros. Alioqn esset pusillanimus|priuādo se illis officijs qbus agēdis est
idoneus. Uerum nō subit dignitatem|aut magistratum vt alījs pꝛefit|vt ab
alījs honoret: longe enim preclariorē sibi fineꝫ ꝓscribit. Q; si ipsi exhibeatur
honoratio: nō inflatur|nō intumescit: sed puifacit eam. Si ꝯtra ei non fiat ho-
nor|aut inferat inhonoratio|destituatur q; dignitate qua functus est: nō tri-
statur|nō indignat|sed facili animo perfert. ¶ Secūda. Magnanimitas so-
la iterna bona|⁊ diuina: magnus existimat. Ea siqdem cognoscit esse perpe-
tua|imortalia|⁊ celestibus (quoꝝ amore|⁊ desiderio totus rapit) ꝙ simili-
ma: qbus q; mēs humana (quā corpe|neglecto studiose colit) euadit diui-
noꝝ emula: ideo hec sola bona amplectit|hec curat|hec sibi expetit ⁊ cōpa-

Qui sūt v̄e hūiliuꝫ cogitat⁹

rat. Quare humilitatis (quā magnanimitas vt spēm continet) officium non
est|animo infima quedā ⁊ abiecta versare: vt hoiem esse vilem|esse puluerē|
esse misere ꝯditionis ⁊ talia huiusmodi tristia meditari: que q mente voluit
nihil altius agitans: sue videt dignitatis oblitus|⁊ beneficioꝝ dei ingratus
atq; imemor|⁊ ad pusillanimitatem quodammodo declinat: atq; deuergit.
Ueruꝫ ea censenda est esse vera humilitas qua homo maxima dei beneficia
in se collata alacri|⁊ erecto animo pꝛeuoluit: nō ea sibi|aut suis meritis ascri-
bens|sed diuine bonitati: pro sua imensa largitate in hoies supramodū be-
nefice|gratiasq; agit pro viribus de tanta dei in se munificētia: ⁊ huiusmodi
suscepta bona ad diuini nois honorē dispensare referreq; semp annitit. Cō-
siderat enim vere humilis hoiem coꝝ que in mūdo sensibili subsistūt esse di-
gnissimum: eiq; cetera esse subiecta|⁊ ad eius vsum facta. Attendit insuper
eundem imortali aīa in qua diuine maiestatis signaculuꝫ impressum est|esse
insignitum: ⁊ ꝑ eam cognoscit ip̄m superioribus assimilari| qbus tn̄ nature
dignitate longe est inferior. Itaq; ad supiora entia se exiguū qddam existi-
mat|ad illa se humiliat atq; extenuat|illa assidue animo meditat: atq; cum
pijs lacbrymis eoꝝ filis fieri|tandē subire ꝯsortiuꝫ efflagitat: hic vere humi-
lium cogitatus est|hec meditatio: ex his que in sepulchra sunt|⁊ digna aiuꝫ
ad celestia erigere|maxima dei dona cognoscere|illis non insolescere| sed ea
oīa diuine benignitati accepta referre. Ex qua iugi consideratione deum ma

gnificat|extollit|et pdicat. ¶ Tertia ppzietas. Magnanimitas in oi vtute magnu opat. Na magnanim⁹ oia vtutu officia pclara reddit|et excellentia longeq pstatioza q si virtutes ille sine magnanimitate adesse: et vt excellete periculoz aggressione|dignam voluptatu gust⁹|et tact⁹ moderatione|isigne pecunie datione|atq eximia sumptuu magnitudine. ¶ Quarta ppzietas. Magnanimitas est qda vtutu oznamentu|ipsas pulchrioze sua claritate reddes: pinde atq clarissimu lume pulcherrime picture cui superfundit decus affert et oznatu|aut auru pciosis circupositu lapillis|illos efficit oznatioze.
1 ¶ Pzia qo. Quid magnanimitas. Rndet diffo pus data. ¶ Se — Qones
2 cuda. Quata sunt magnanimi opa. Rnsio. Sunt magna. Na opa studiosi q se magnis bonozib⁹ dignu facit: magna sut. Opa at magnanimi: sut opa studiosi|q se magnis bonozib⁹ dignu facit. Efficit eni magnanimus vtutu suaru amplitudine|et excelletia: q ei vere debet magnus bonoz q virtutib⁹ preditos decet|q q dignus fit bonozari: no tn sua opera facit vt bonoze cosequatur|externu|et fragile bonu. imo bonoze ei exhibitum paruifacit. igit
3 opera magnanimi sunt magna. ¶ Tertia questio. Circa que versatur magnanimitas. Rnsio. Circa bonoze|inbonoratione|foztune psperitate. Naz circa hec|ipsius magnanimitatis operatio laudatur: equa mente oia ferentis.
4 ¶ Quarta. Circa qo magis versat magnanimitas|an circa bonores: an foztune psperitate. Responsio circa bonozes. Na|virtus magis est circa id quod melius est. bonoz aut melioz est: et pstabilioz inbonozatioe|psperitate foztune|atq aduersitate. bonoz enim externoz bonoz maximuz est. In cuius signu solu bonoze deo tribuimus: vt pfectissimo id qo inter externa pstantissimu est accomodet. igit circa bonozes magis versat magnanimitas: q foztune psperitate. Alia quoq ratio sumi pot ad pzobandu q magis magnanimitas versetur circa bonoze|q inbonoratione|et magis circa psperam foztuna q aduersam. Quia vtus magis vsat circa id qo difficilius est. At loge difficili⁹ est bonoze q ibonozatione moderate ferre. Na bonozes reddut hoies tumidos|insoletes|et sui oblitos. Inbonoratioes aut: patietes et seipsos cognosceres. Difficilius ite est psperaz foztuna q aduersam moderate ferre. Nempe foztune psperitas excoculat animuz: et vebemeter trabit ad vitia. Aduersitas aut excitat mente|et bomine i via redire impellit. Unde legit ppls Israelitic⁹ in psperitate sepenumero deseruisse dnm et ad idolatria declinasse. In aduersitate aut rediffe ad dnm|et a malis resipuisse. Preterea difficilius est ignominia q foztune aduersitatem ferre. Na ignominia videtur boiem in seipso ledere. Aduersitas aut foztune est lesio i bonis externis et extra. eu q ledit. Interioz aut lesio q exterioz grauioz e. — Populus Israeliticus
5 ¶ Quinta. Quid magnanimitati contrarium. Responsio. Lentitudo et pusillanimitas. Na sunt circa bonoze et inbonozatione|foztuna psperam|et ad
6 uersam supabundatia et defectus: igit cotrariantur magnanimitati. ¶ Sexta. Cui duoz extremoz magis cotrariatur magnanimitas. Rnsio. Pusillanimitati. Na pusillanimitas est dissimilioz magnanimitati|q lentitudo: eo q deficit a preclaris actibus et officijs: que lentus q uis indigne perage
7 re attentat|ipsi magnanimo in suis operibus ideirco similioz. ¶ Septima Utrum dictoz extremoz est deterius. ¶ Responsio pusillanimitas. Na de

terius est bona facere omittere: q̃ ad bona conari. Atq pusillanimus omit tit bona facere: quoꝝ tñ agendoꝝ sibi est ptās / ꝛ facultas: lentus aũt ad bona conatur q̃uis imoderate ꝛ imprudenter igit pusillanimitas magis contrariatur magnanimitati q̃ lentitudo. Hinc facile est perspicere q̃ exiciale malum / ꝛ q̃ fugiendũ sit pusillanimitas: q̃nquidẽ sit superbiã graue itidẽ viciũ malicia exuperet. ❡ Octaua. Nunqd magnanimitas est sine alijs vir 8
tutibus. Rñsio. Nõ. Quia qui alicuius virtutis dignitate priuatur: non est maximo honore dignus. Nã vt honor solũ debetur virtuti: ita maior honor maiori virtuti / ꝛ maximus honor pfectissime virtuti. Eã obrẽ dicũtur

Romani Romani habuisse tẽplũ virtutis / ita tẽplo honoris cõiunctũ: vt in templuꝫ honoris nõ nisi p virtutis tẽplũ patuerit igressus / quo isinuarẽt ad veꝝ honorẽ nõ nisi p v̄tutẽ puenire. Magnanim⁹ aũt maximo honore dign⁹ e igit magnanim⁹ nulli⁹ v̄tutis dignitate puat. Et hic de pfecto / ꝯsũmatoq magnanimo / ꝛ qui maxime talis est fit sermo. ❡ Nona. Qualis est magnanimitas. 9
❡ Rñsio. Est externoꝝ bonoꝝ ꝯtẽptrix / sola interna diuinaq bõa reputãs. Et ita de alijs ꝓprietatib⁹ pri⁹ positis. ❡ Decima. Nũqd facile ẽ 10
magnanimũ eẽ. Rñsio. Nõ. Nã difficile est oẽs ꝯsequi v̄tutes: cũ vel vnam cõseq sit arduũ. At magnanimitas nõ est sine alijs virtutib⁹: vt octaua qõ oñdit. igit nõ facile est magnanimitatẽ saltẽ pfectã ꝯseq. ❡ Undecima: quo 11
magnanimus fert vtrãq fortunã. Rñsio. Moderate. Nã q pro maiori bono nõ imoderate extollit: neq ꝓ minori isolẽter efferet. Atq magnanim⁹ ꝓ maiori bono. s. honore (q externoꝝ bonoꝝ est maximũ) nõ extollit. vt ex eius diffõne cõstat. igit neq ꝓ minore bono. s. ꝓspa fortuna imoderate efferet. Itidẽ q ꝓ maiori malo nõ imoderate tristat neq ꝓ minori imoderate tristabit. Atq magnanim⁹ nõ imoderate tristat / ꝓ maiori malo vtpote in honoratiõe: q ẽ mai⁹ malũ q̃ aduersa fortuna. Nã ẽ externoꝝ maloꝝ maximũ: cũ apponat bonori / externoꝝ bonoꝝ maxio. igit neq magnanim⁹ imoderate tristat ꝓ minori malo. s. aduersa fortuna. Quare vtranq fortunã. s. tã ꝓsperã q̃ aduersã magnanim⁹ moderate fert. ❡ Duodecia. An nõ 12
coꝝ qbus bñfacit magnanim⁹ / memoria sit ipsi iocũdior q̃ coꝝ a qb⁹ bñficia suscipit. Rñsio. Est. Nã potioris v̄tutis officij memoria ẽ iocũdior. Atq poti⁹ virtutis officiũ est bñficia cõferre q̃ suscipere: igit coꝝ qb⁹ bñfacit magnanim⁹ memoria est iocũdior. ❡ Decimatertia. An coꝝ a qbus bñficia su 13
scipit magnanim⁹ memoria sit ei iocũdior q̃ coꝝ qbus bñfacit. Rñsio. Nõ. Qr iperfectioris offi. cij virtutis memoria est minus iocũda. Sꝫ suscipere bñficia impfectius est v̄tutis officiũ q̃ cõferre / igit coꝝ a qbus bñficia suscipit memoria minus est iocũda. ❡ Decimaquarta. An magnanim⁹ maloꝝ / in 14
iuriarũq illataꝝ memoret. Rñsio. Nõ. Naꝫ coꝝ que magnanimus despicit: non memorat. Sed magnanimus despicit mala / ꝛ iniurias illatas atq paruifacit: igit illoꝝ non memorat. ❡ Decimaquinta. An magnanim⁹ de 15
malis ꝛ iniurijs illatis querat. Rñsio. Non. Nã de his que magnanimus despicit: ipse nõ q̃rit. Sed mala ꝛ iniurias illatas magnanim⁹ despicit. igit

Scõꝝ marty. laus de illis nõ q̃rit. Quocirca de inuictissimis martyrib⁹ recte id canit pconiuꝫ. Cedunt gladijs more bidẽtiũ. Nõ murmur resonat / nõ q̃rimonia. Sed cor

16 dictacito mēs bene cōscia: cōseruat patientiā. ¶ Decimasexta. Quādo magnanimus magnanime agit. Respōsio. Quādo oportet/ et honesta magnanime agendi prebetur occasio. ¶ Decimaseptima. Ubi magnanimus ma-
17 gnanime agit. Responsio. Ubi oportet/ et honesta id agendi offertur occasio.
¶ Prima duo precepta monent animum sempiternis/ eternisq3 bonis esse figendum: et caduca ad horamq3 labentia contemnenda. Nam cum suapte natura immortalis est: immortalia bona vt sibi propria curare debet. Fluxa autem/ et euanida sue dignitati/ et conditioni minime respondentia missa facere. ¶ Tertium preceptum admonet in fortune prosperitate: quartum vero in aduersitate mediocritatem esse seruandam vt ne quis prospere intumescat/ neq3 in aduersis animum deijciat: quin potius omnem fortune asperitatem inhonoratio nemq3 facili mente perferat. Et inter philosophos Socrates insigni patiētia fuisse memoratur: quem cum adolescēs quidam temerarius admodum et fastidiosus calce percussisset. Et comites Socratis id moleste ferrent adeoq3 discruciati animo essent/ vt percutiētem persequi vellent/ calcitronisq3 nomine eum insectarentur: respondit socrates. Si me inquit asinus calce pulsasset: dignum me vt mutuo illi calces incuterent. existimaretis? adolescentiq3 molestiam inferri omnino prohibuit. Preterea cum Aristophanes multa in Socratem conuicia dissipans comediam in illius ignominiam/ edidisset/ agendamq3 curasset: astantiam quispiam dixit Socrati. Nūquid ista Socrates iniquo patieris animo? Non profecto inquit. Siquidem in theatro perinde/ ac magno in conuiuio salibus mordeor. Idē a Xantippe vxore insolentissima post multa probra desuper vnda perfusus: sciebam, inqt tanta tonitrua pluuiam consecuturam. Qd Bigus apte hoc carmine expressit.

Precepta

Socrates.

Aristophanes

Xātippe

Bigus.

Ferendum est
Socratis exemplo: quodcunq3 pergerit vxor.
Xantippen siquidem conuicia multa mouentem
Cum blande argueret: fedatus desuper vnda
Nil nisi deterso post tanta tonitrua dixit
Uertice se pluuiam non ignorante secutam.

Et cū interrogaretur Socrates a familiari suo q̄re vxoris insolentiā et difficile ingenium nō reprimeret: Ut ab ea inqt domi discā quo pacto foris ferende mihi sint equo aīo iniurie. ¶ Quintū preceptū lentitudinē prohibet et magni honoris immoderatā appetitionē. ¶ Sextū vero pusillanimitatem atq3 ociositatem vitandā precipit. Quam tota sane natura fugere cōspicitur: in qua vnum quodq3 eā peragit functionē ad quā ordinatur. vt celū irrequieto motu circūfertur/ sol suas obseruat vices qbus lumē nobis subministret: ignis calorē suū diffundit. Solus hō est qui eā cui natus est operatione negligit/ naturāq3 deserit: cū per ociositatē bona facere omittit/ pigre mētis ignauia torpescēs. Que Domitianū quidē imperatorē posteris vituperabilē reddidit: qui tāta fuisse animi inertia proditur/ vt singulis diebus certis horis secretus ab oibus stilo ferreo muscas insectaret. Proinde ab vno ex cubicularijs vrbano schemate tāte demētie notatus ē: qui aliqn̄ interrogatus/ eēt nequisq3 cum Domitiano intus: respōdit/ ne musca qdem: quasi ille suo sti

Domitianus.

lo oēs sustulisset. Hoc igiṫ monstrū qđ hoiem sue nature dignitate destituit ipsamq; nature ordinationē pulcherrimā puertit enixe deuitate pserti3 ado lescētes litteraꝝ ꝛ v̄tutis cupiditate incēsi: quoniā nihil eque vitijs alimenta ministrat| ꝛ disciplinaꝝ| v̄tutisq; studio nocet: atq; Accidia mētisq; torpor. Persuadete vobis solo labore ad| vtrāq; animi perfectionem peruenīri pos se. Mantuanumq; idipsum| admonentem beniuoli audite.

Baptista mātuanus

Est domus in summo saxosi vertice montis
 Ardua: quo durum semita tollit iter.
Auratus paries gemmis vestitur, vbiq;
 Artis Appelle nobile fulget opus.
Atria prima labor: tecti penetralia virtus
 Seruat| in extrema parte locatur honor.
Horriferum labor est| ꝛ inexorabile monstrum:
 Quale quod infernas excubat ante domos.
Pectora lata tument| collum breue| brachia setis
 Hispida: neruose| marmoreeq; manus.
Plurima barba| micant oculi| stant cornua fronte|
 Esurit| ꝛ sicco semper in ore sitis.
Sudat| ꝛ in rorem facies| ꝛ pectora currunt:
 Nulla quies| nulla est desidiosa dies.
Ilia magna| femur validum| sine pondere venter:
 Desinit in latos tibia longa pedes.
Bile tumet| furit| intrantes clamoribus arcet:
 Uociferat toruum| multiplicatq; minas.
Ut reor| hoc prisci vates dixere mineruam:
 Nam minuit vires| debilitatq; labor.
Qui cupiunt igitur sanctos intrare recessus:
 Longa prius duro prelia marte gerunt.
Huc veniunt homines virtutis imagine ducti:
 Sed refugit verso territa turba pede.
Hic opus est animis| ꝛ firmi pectoris ausu:
 Uincit quem longe non domuere more.
Degeneres animi primo in certamine cedunt:
 Nec pudet expelli| nec dare terga fuge.

Modestia. IIII

Odestia est circa mediocres honores| laudabilis mediocritas. ¶ Et qui circa eos exuperat: ambitiosus dicitur. Qui vero deficit: aphilotinus ꝛ honoris appetitione vacans.

Qōnes

1 Quid.
2 Quot circa honores virtutes.
3 Cur due: ꝛ nō due circa timores magnos| ꝛ prauos ꝛ alias affectiones.
4 Circa que
5 Circa quod magis.

6 Quid ei cōtrarium.
7 Cui magis:
8 Utrum deterius.
9 Qualis.
10 Cū honor maximū sit ex-
ternorum bonorū: an ma-
ximum honorem cupit.
11 Utrum magis ut honore-
tur / potiusue ut honoret
cupiat.
12 Quando modeste agit.
13 Et ubi.

¶ Elemēta. ¶ 2. Due. Magnaīmitas & modestia. Magnanimitas quidē circa honores magnos: & modestia circa mediocres. ¶ 3. Cū affectiōes solū scd3 maximū difficultates afferāt: circa mediocres nulla ponet vt'. ¶ 9. In honorib' moderat'. ¶ Qui i honorib' nō efferet: i illis ē moderat'. ¶ 10. Neq3 appetet / neq3 faciet modestus: nisi ea quo℞ dignū se putat. ¶ 11. Qui honorat: offm̄ prestat. qui autē honorat: suscipit. Elemēta.

In dignitate modestus esto.
In magīatu te vir℞ mōstrato.
Propt̄ honorē ne illū q̄rito.
Uanā ambitiōe3 eē cogitato.
Neq3 honorē dign' recusato.
Neq3 vnq3 arrogato. Precepta.

Odestia / sexta v̄tutis moralis spēs: a magnanimitate dissidet vt paruū a magno. Nam magnanimitas circa magnos honores / & inhonorationes / magnāq3 p̄speritatē aut aduersitatē versari dicta est. Modestia v̄o circa eadē quatuor / sed mediocria versat: vt circa mediocres honores: aut inhonorationes / circa mediocrē fortune p̄speritatē / aut aduersitatem: in illis neq3 exuperādo neq3 deficiēdo / s3 debitā & prudētie circūstātijs determinatā mediocritatē seruando. Proinde in / mediocribus humilitatē / & patientia3 vt suas spēs cōplectit: queādmodū de magnanimitate añ dcm̄ est. Modesto aūt opponunt ambitiosus & honoris appetitiōe vacās. Ambitiosus est q circa mediocres honores exupat: illosq3 indignus ambit / & appetit / nō qdē vt eos qbus preest ad honestā vitam dirigat: s3 vt honoret ab illis. Et se h3 ad modestū sicut lētus ad magnanimū. Honoris appetitione vacans est q circa mediocres honores deficit: illos (q̄uis dignus sit & aptus exercere officia v̄tutū in alios) recusando / neq3 tentādo diligētia3 subire ad alios recte moderādos cū id q̄ optime prestare possit. Et si hēt ad modestū sicut pusillanimus ad magnanimum. Diciturq3 greco nomie aphilotinus.
¶ Prima q̄ō. Quid modestia. Respōsio. Est circa mediocres paruosq3 ho-
1 nores laudabilis mediocritas. Et ita de ceteris prius diffinitis. ¶ Secūda.
2 Quot circa honores sunt virtutes. Rñsio. Due / sc3 magnanimitas / & mode- Nōnes
stia. Magnanimitas qde3 circa honores magnos: & modestia circa mediocres. Et sub honoribus inhonorationes / prosperitates fortune / itē & aduer-

ritates comprehenduntur: vt et in diffinitione modestie contineri intelligebantur. ¶ Tertia questio. Quare circa honores due sunt virtutes: et non sunt due 3
circa timores magnos/ et prauos/ et alias affectiones. Responsio. Honores ceteraque externa bona/ aut mala non solum circa magnum difficultatem afferunt: verumetiam/ et circa mediocre. quare circa eos due ponuntur virtutes: vna quidem ad magnos honores moderandos/ altera vero ad mediocres. Affectiones autem vt ire/ solum secundum maximum difficultates afferunt: iccirco circa magnas moderandas solum ponitur virtus. Quocirca cum non difficile sit mediocres affectiones moderari/ et virtus omnis circa difficile versetur: circa mediocres affectiones nulla ponitur virtus. ¶ Quarta questio. Circa que versatur modestia. Responsio. Circa mediocres honores. Nam circa que virtutis operatio laudatur: et virtus ipsa versatur. Modestie autem operatio laudatur circa mediocres honores. Circa eos igitur ipsa modestia versatur. Eodem modo probandum est quod modestia itidem versatur circa mediocres inhonorationes/ prosperitates et aduersitates: sique oes sub honorum noie (vt dictum est) hic intelliguntur. ¶ Quinta. Circa quod magis versatur modestia: an ne circa honorem/ aut aliquod ceterorum trium. Responsio. Circa honorem. Nam virtus magis est circa id quod melius est: honor autem ceteris nominatis est melior. Est enim honor/ externorum bonorum maximum: igitur modestia magis versatur circa honorem/ quemadmodum de magnanimitate paulo 4 5
ante dictum est ¶ Sexta. Quid modestie contrarium. Responsio. Ambitio/ et honoris vacuitas. Sunt enim circa mediocres honores superabundantia et defectus: igitur contrariantur modestie. ¶ Septima. Cui duorum 6 7
extremorum magis contrariatur modestia. Responsio. Honoris vacuitati. Nam est vitium ipsi modestie dissimilius/ et ab operatione deficiens. Ambitio autem modestie similior est: quod ad bonum (sicut et modestia) conetur.
¶ Octaua questio. Utrum dictorum extremorum deterius est. Responsio. Honoris vacuitas. Nam sicut nunc dictum est: ipsi modestie dissimilior est. Preterea deterius est bona facere omittere: quam ab bona conari: Honoris autem appetitione vacans omittit facere bona quibus oportet/ quando/ et vbi oportet. Ambitiosus autem ad bona conatur quamuis immoderate: igitur honoris vacuitas deterior est ambitione/ quemadmodum pusillanimitas lentitudine probata est prius esse deterior. ¶ Nona questio. Qualis est modestus. Responsio. In honoribus moderatus. Nam qui in honoribus non effertur: in illis est moderatus. Modestus autem in honoribus non effertur: sed mediocritatem seruat: igitur modestus in honoribus est moderatus. 8 9
¶ Decima. Cum honor maximum sit externorum bonorum: an modestus maximum honorem cupit. Responsio. Non. Nam neque appetet/ neque faciet 10
modestus nisi ea quorum dignum se putat. At non putat se modestus vt huiusmodi/ maximo honore dignum sed mediocri duntaxat: igitur modestus
non cupit maximum honorem/ statumque honorificum: sed eum qui suis viribus (quas vt prudens metitur) respondet: et in quo potiora in alium officia virtutum exercere possit. ¶ Undecima. Utrum magis vt honoretur potiusne vt honoret/ cupiat. ¶ Responsio. Ut alios honoret. Nam potius virtutis officium magis cupit modestus. At qui potius officium est alios hono 1 2 11

rare: ꝙ ab aliis honorari. Nempe potius virtutis officiū est bn̄ficium cōfer
re: ꝙ suscipere. Sed qui honorat: officiū p̄stat / qui aūt honoratur: suscipit ab
altero officiū. igit potius est honorare ꝙ̄ honorari: quare id ipēsi⁹ cupit mo
12 destus ¶ Duodecima questio. Quādo modestus modeste agit. ¶ Respō
13 sio. qn̄ oportet et honesta modeste agendi p̄beatur occasio. ¶ Decimatertia.
Ubi modeste agit. Responsio. Ubi oportet et honesta modeste agendi pre
betur occasio. ¶ Primum preceptuz admonet in dignitate et magistratu cō Precep
stitutos modestos esse debere: Qualis fuit inclytus ille Christianoruz dux ta.
in expeditione hyerosolymitana tpe Urbani secundi summi pontificis fa
cta Godefridus Boloniuſ: qui / ob precipuā operā in eo bello p̄stitā omniū
consensu rex Solymoꝝ delectus: regni quidem titulū (vt Platina auctor ē) Gode-
nō abnuit, coronā vero aureā reiecit / indignum arbitratus illic aureo diade fridus.
mate hominē insigniri: vbi rex regum Christus spineā coronā pro redem- Bolōi⁹
ptione humani generis tulisset. Cōmendantur et septē Grecie sapientes de Urba-
modestia. Nam a piscatorib⁹ rethe trahentibus: qdā (vt refert Ualerius) ia nus
cttū emerat. Extracta deinde magni ponderis aurea mensa: orta cōtrouersia Scōus
est illis se iacturā pisciū vendidisse affirmantibus: emptore vō se fortunam Platia
iactus emisse dicente. Qua dissensione ꝑpter nouitatez rei / et magnitudinez Septē
pecunie ad vniuersum ciuitatis populū delata: placuit Apollinem delphi- sapien-
cum cōsuli cuinā adiudicari mensa deberet. Respondit Apollo mensaz illi tes
esse dandā qui sapientiā ceteros prestaret. Tum illi Thaleti Milesio men- Ualeri
sam dederūt / ille cessit eam Bianti / Is Pittaco Mitylenco / is insup aliis / de- us.
inde per oīuz septē sapientū orbē / ad vltimū ad Solonē mensa delata est: q Apol-
et titulū amplissime prudentie et premiū ad ipsuz Appollinē trāstulit / eiq lo.
mensam illā vt sapientissimo dedit. ¶ Secūdum preceptū dicit ꝙ cū in ma-
gistratu eius qui eū gerit cōditiones / et mores liquido ostēdantur. Si enim
studiosus est: p̄clare eius virtutes i aliorū moderatione excellenter elucent
ꝑinde atq formę elegātia in hoīe editiore loco ꝯstituto / oīumq in eū itētis
oculis: clare spectat. Si vō magistratū gerens est viciosus: eius quoq vicia
manifestius se ꝑdunt ꝙ̄ si priuatā ageret vitā. queadmodū deformitas vul
tus in eo qui altiore loco positus ab oibus circūspicit clarius inotescit ꝙ̄ si
submissiore ꝯstitutus gradu nō oīum aspectui obiiceretur. Quare admonet
hoc p̄ceptū vt qui magistratu fungit: se viꝝ / atq virilis animi oñ dat / alioꝝ
directioni vigilāter intēdēdo: et que sui sunt officii nō ignauiter exequēdo.
¶ Tertiū preceptū admonet magistratū ꝑpter honorē / atq honorationē
que a pplo exhibet minime eē q̄rēdā. Nā honor bonū est externū / momen
taneū / et cito euanescēs: quare nō debet cōstitui finis precipuus gerēdi magi
stratum aut opationis humane. Sunt enim impfectiora / pfectioꝝ grā semp
ordināda: et non perfectiora imperfectiorum. Bona autem anime vt officia
moderationis aliorum: perfectiora sunt, externa vero, longe imperfectiora.
Nō igit ad honorationē assequēdā debet magistrat⁹ ordinari. ¶ Quartuz
preceptum monet ambitionē / inmoderatāq honoris cupiditatē vanā eē nul
liusq vtilitatis. Naz plerunq honor illis exhibet qui eo sunt indigni. Et si
cuiq exhibet / nō ꝑpterea consequitur cū esse meliorem: aut si denegatur / dete-
riorem. At vō ꝙ̄ fluxus est honor / et ois mundi pōpa: memorabili exēplo

Saladinus. ondit. Saladinus Saracenorum princeps admodum strenuus. Jussit enim cum corpus eius offerendum esset ad sepulturam lintheum haste affixum funeri anteferri, clamante preco[n]e Saladinum Egypti dominum, et domitorem Asie, Urbisque hyerosolymitane atque totius Palestine victorem ex tantis opibus, et dignitatibus nil nisi id lintheum ad sepulchrum secum ferre. ¶ Quintum preceptum monet eum qui dignus est fungi

Quomodo modestus recte appetit honores et magistratus. dignitate publica ad aliorum moderationem non debere eam recusare, sed amplecti: vt non modo sibi verumetiam aliis prosit. Si quis enim aptus alios dirigere detrectaret huiusmodi provinciam: esset honoris appetitione vacans, et vituperandus, quare modestus recte appetit magistratum, et convenientia perquirit media vt eum assequatur: non quidem honoris, aut alicuius vanitatis gratia sed salutis subditorum. Nam cognoscit seipsum, et scit se ea habere munera a deo quibus aliorum profectui consulat, neque vult illa dimittere ociosa: gratiam que dei vacuam, et sine fructu relinquere. Neque ibi quicquam est presumptionis, aut vitii: sicut neque si peritus Architectus cognoscens se artem edificatoriam callere, domum construendam susciperet: iccirco diceret presumere. Verum si indignus alios moderari ambiret magistratum: is vicio presumptionis notandus esset, nam honorem quo non esset dignus sibi arrogaret: quod sextum preceptum prohibet.

Mansuetudo IIII

M ansuetudo est circa iram moderativa mediocritas ¶ Qui irascendo abundat: iracundus est. Qui si ire incendium fovet difficile reconciliabilis: infensus dicitur ¶ Qui vero deficit: ira vacuus nuncupatur. ¶ Mansuetus, mitis. Ira est ob apparentem parvipensionem atque contemptum: vindicte appetitus. ¶ Mansueti proprietates: perturbatione vacat. non ducitur ira. pro his et quanto tempore recta ratio iubet: irascitur: non est sui vindex. quin potius ad clementiam declinat. ¶ Clementia est virtus punitionis moderativa. Qui causam puniendi habet, punitionis modum excedens: crudelis. Qui vero sine digna occasione in hominum penas sevit, debaccchaturque: sevus, ac ferus dicitur. Secundum iniurie quantitatem digna punitio: cruciatus nuncupatur.

Questiones

1 Quid
2 Magnarumne irarum solum
3 Quot eius modi
4 Circa que.
5 Circa quod magis.
6 Quid ei contrarium.
7 Cui magis.
8 Utrum deterius
9 Quo differt a clementia.
10 Qualis.
11 Delectabiliterne conuiuit
12 Cur potius ad indulgendum flectitur
13 Quomodo mansuete agit
14 Et vbi.

¶ Clementia. ¶ 2. Paruas iras refringere facile est: magnas aūt arduū atq; difficile. ¶ 3. Duo. facile ꝯciliabiles: atq; difficulter. ¶ 8. Uitiū ad qđ nā ꝓniores sum⁹: deteri⁹ est. ¶ 9. Clemētia circa punitiões ē ⁊ supioꝝ ad minores. ¶ 10. Proprietates. ¶ 11. Qui nulli molestus ē, s; beniuolus cē ꝯtēdit: delectabiliter ꝯuiuit. ¶ 12. Sati⁹ est paululū ad minoris malitie latus declinare: ꝙ; peioris vitij discrimini se ꝯmittē. ¶ Breues snie. Clemēta

Mitis esto.	Tyrannos crudeles esse recordator.
Iram cohibeto.	
Qđ corp⁹ deformat ab alijs discito. aut speculū cōsulito.	Quos punis homines memento.
Ut oportet irascitor.	Malis indulgere nolito.
Princeps clemētiaȝ seruato.	Licētia ne pctā crescunto.

Precepta.

¶ Diffinit mansuetudo esse v̄tus moralis qua qs circa iram neq; abundat neq; deficit: sed mediocritatem seruat irascēdo pro qbus oportet quando ⁊ vbi oportet: vt siquis audiat deo iniuriaȝ inferre aut turpia perpetrare: mā suetus illi moderate irascitur. Ita ⁊ se ꝯtinet ab ira quādo ⁊ vbi oportet. vt si ab altero acceperit ꝯtumeliam aut iniuriam nō ꝓtinus efferuet aut indignatur sed tranquillo animo perstat apud se reputans nō icirco quēpiam malum esse aut vitiosum si ab altero talis noīctur ⁊ habeat: neq; ob alioꝝ verba nostri animi ꝯditioneȝ euariari. Quocirca si id quod ei exprobratur cognoscit ita se habere: dolet se qdem id admisisse ⁊ emendationem proponit. Si vero cōscius sit falso id sibi irrogari ascribiq;: tanꝙ ad se id minime ꝑtineat paruifacit. ¶ Mansueto autem opponitur iracūdus ⁊ ira vacuus. Iracundus est q irascendo abundat ⁊ plus equo irascit: non refrenans animi efferuescētiam per rectas rationis habenas. Et bis aut leui occasione vt vnius verbi offendiculo concitat ira aut longiori ꝙ oportet tēpore permanet iratus aliāue circūstantiam omittit. Uerū duplex est iracundus: qdaȝ facile recōciliabilis: ⁊ est qui leuiter ad iram cōmouet subito effrenis animi impetu ⁊ leuiter redit ad lenitatē: duciturq; penitudine coꝝ que ira ꝑcitus cōmisit. Quales sunt Colerici ꝑsimiles flāme que ex stuppe aut straminis incēdio nascit facile ⁊ pari leuitate extinguit. Alius autem est iracūdus difficile recōciliabilis ⁊ infensus: q non facile qdem ad iram concitatur: verum vbi cōmotus fuerit: ire incendium animo retinet longo admodū tempore imo interdum vsq; ad sepulchra. Quales sunt melācolici: quos recte licet assimilare ferro. Id enim non facile ignit: sed postꝙ ab igne incanduerit diu seruat igneum candorem. Et horum iracundia deterior est: nam sola vindicta vltione neq; mitigari solet. Ira vacuus est qui irascendo deficit ⁊ minus irascit ꝙ oportet vt si deo aut sanctis audiat inferri contumeliam aut videat aliquem turpia perpetrantem: tamē nō irascit illi neq; succēset. ¶ Diffinit aūt

Iracundi diuisio

Quid ira | Ira esse appetitio vindicte concepta ob apparentem punitionem ab altero illatam. Et fit ab ebulitione atque efferuescentia sanguinis circa cor: que cum vehemens est, rationem prorsus obturbat: et ad grauia mala vt rixas cedes, et homicidia impellit. Proinde merito Iuuenalis homines carpit quod inter se feuiores sint quam animalia rationis expertia: cum inquit.

Iuuenalis.
Sed iam serpentum maior concordia: parcit
Cognatis maculis similis fera: quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quo nemore vnquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rapida cum tigride pacem
Perpetuam: seuis inter se conuenit vrsis.
Ast homini ferrum lethale incude nephanda
Produxisse parum est: cum rastra ac sarcula tantum
Assueti coquere et rastris ac vomere lassi.
Nescierint primi gladios excudere fabri.

Quatuor mansueti proprietates. | Deinde ponunt quatuor mansueti proprietates. Prima. Mansuetus vacat perturbatione. Quia in eo impetus ire cohibetur: ne sit maior quam recta ratio determinet, neque adeo vehemens vt aio perturbationem inferat. Secunda. Mansuetus non ducitur ira, neque rapitur ad vindictam more fere que vulnerata ruit in obiectos gladios. Et cum punit, aut reprehendit: non id facit, vt indulgeat animo suo, aut iram exaciet, sed vt per punitionem inducat punitum ad bonum et retrahat a malo. Tertia. Mansuetus irascitur pro iis pro quibus recta ratio iubet esse irascendum: vt aliorum vitiis que videt perpetrari. Tanto itidem tempore irascitur quanto recta ratio iubet esse irascendum: et ita de

Stoici | ceteris circunstantiis. Neque assentitur Stoicorum sententie dicentium, iram omnem esse malam: et homini studioso nullo modo irascendum esse. Nam affectio ire homini data est boni gratia, neque prorsus est precidenda: sed in mediocritatem reducenda. Quarta. Mansuetus non est sui vindex, neque propriarum iniuriarum vltionem sumens: sed ad clementiam potius declinat. In quo quidem assimilatur diuine benignitati que etsi plurimis offensa malis pronior est ad miserendum quam puniendum. Expectat enim nostrum ad se reditum et clementissimas que nos recipiant manus porrigit. Quamuis enim deus, et summe iustus sit, et misericors: plura tamen benignissime eius misericordie quam iustitie, et potiora nobis prestant argumenta. Non enim quotiens peccant homines: presentes de eis penas sumit. Quotienscunque tamen eius benignitas a nobis expetitur: eam pientissime statim elargitur. Ut et misericordia in eo superexaltare iudicium et miserationes eius super omnia opera eius esse planum sit. Deinde diffinit clementia esse virtus punitionis moderatiua. Et hec dirigit ad punitionem inferendam quando oportet, et secundum quod oportet: similiter et ad ignoscendum quando recta ratio definit esse dandam veniam. Cui duo opponuntur extrema vitiosa: scilicet inclementia, et indulgentia. Inclementia est cum quis in puniendo exuperat: et recte rationis modum excedit. Eius species sunt crudelitas, et seuitia. Siquidem crudelis est qui causam puniendi habet, et punitionis modum excedit: vt qui pro

Manlius torquatus | leui peccato afficeret aliquem morte. Qualis fuit Manlius torquatus qui filium suum generose indolis ab hoste ad singulare certamen prouocatum, et vi-

ctorem securi percussit q contra impium suum pugnasset. hinc impiosus dictus est. Seuus aut siue ferus est q sine digna occasione in homiu penas debacca tur. Qualis Phalaris q p emiu proposuit ei qui nouum tormenti genus ad excruciados hoies excogitasset. Qualis & Diomedes trachius qui hospites sua domo susceptos obiecit equis humana carne vesci assuetis in pabulu. Cruciatus aut dicitur scdm iniurie quatitatem cuiq inflicta digna punitio. Et a clemetia proficiscit. Indulgentia vero est vitium quo quis in puniedo deficit/atq remissus est: no puniens pro quibus oportet/neq quando op. Et hec finit vitia pullulare/atq multiplicari: q patiat ea ce ipunita. ¶ Prima questio. Quid mansuetudo. Responsio. Est circa iram moderatiua me diocritas. Ita cetere diffinitiones querede sunt. ¶ Secunda. Est ne mansue tudo magna irarum solum. Responsio. Est. Nam paruas iras refringere facile est: magnas aut/arduum: atq difficile. Uirtus autem circa difficile ver satur: igit circa paruas iras non est masuetudo/sed solum magnas: quas q cohibere vt oportet nouerit: sciet & paruas facile copescere. ¶ Tertia. Quot iracudorum modi. Respo sio. Duo: sc facile reco ciliabiles/vt q summe sunt bilis & Colerici: & difficulter reco ciliabiles vt qui atre sunt bilis / & Melan colici. ¶ Quarta. Circa que versat mansuetudo. Responsio. Circa ire exces sus & defectus. Nam circa illa/mansuetudinis operatio laudatur atq com mendatur. ¶ Quinta. Circa quod illoru duorum magis versat mansuetu do. Responsio. Circa ire excessus. Nam vtus magis versat circa id quod dif ficilius est. Atqui difficilius est iram ne excedat moderari q no deficere circa iram: igit masuetudo magis versat circa ire excessus q defectus. ¶ Sexta. Quid mansuetudini contrariu. Responsio. Iracudia & ire vacuitas. Sut eni circa ira supabundatia & defectus. ¶ Septima. Cui dictoru extremoru ma gis contrariat masuetudo. Rnsio. Iracundie. Nam hec/mansuetudini dissimi lior est. Ira vacuus eni sicut & masuetus ad clemetia deflectit/& danda ve niam. ¶ Octaua. Utru dictoru vitioru est deterius. ¶ Rnsio. Iracundia. Nam ipsi masuetudini est dissimilior vt modo ostesum est. Preterea vitiu ad quod natura proniores sumus: deterius est. Sed ad iracundiam natura sumus ppensiores q ad inirascentia ireq defectu vt experimento costat: igit iracundia deterior est. ¶ Nona. Quo differt masuetudo a clementia. Rnsio. Eo ipso q clemetia circa punitiones est/& supioru ad inferiores sue potestati subiectos. Masuetudo vero est circa iram /& no solu supioru ad inferiores verumetiam equalium ad equales/& inferioru a d superiores. Quocirca om nis clementia/mansuetudo est: mansuetudini q coniuncta/sed non omnis masuetudo est clemetia aut ipsi clemetie annexa ¶ Decima. Qualis est ma suetus. ¶ Respo sio. Perturbatione vacat/no ducitur ira/pro bis/& quanto tempore recta ratio iubet irascit: & ita de aliis. ¶ Undecima. An ne masue tus delectabiliter co uiuit. Responsio Delectabiliter. Nam q nulli molestus est sed beniuolus esse co tendit: delectabiliter co uiuit. Mansuetus aute nulli molestus est sed oibus esse beniuolus contedit: igitur masuetus delecta bili ter co uiuit hoibus Cotra vero euenit de iracudo. ¶ Duodecima. Cur ma suetus potius ad indulgendu flectit. ¶ Rnsio. Nam satius est paululu ad mi noris malitie latus declinare q peioris vitii discrimini se committere: queadmo

Phalaris

Diomedes.

Qones

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

dum nauigans potius ad minus periculū maris aliquātulum deuergit q̄ maiori piculo se exponat. Indulgentia aūt atq̄ ire vacuitas: minus est malum ꝛ iracūdia: deterius | vt probatū est. igitur potius mansuetus ad indulgentiam paulurum declinat: q̄ iracūdie discrimini se cōmittat. Quod sane Pyrrhus rex Epirotaꝝ suo exemplo ostēdit: qui cū audisset apud quosdam in cōuiuio. Tarentinoꝝ parum honoratum de se sermonē habitum esse: eos accersi iussit. E qbus vnus ait: nisi nobis vinū defecisset: ista que tibi relata sunt | collatione coꝝ que de te locuturi eramus: iocus ꝛ ludus fuissent. Tam vrbana (vt inqt Ualerius) crapule excusatio tanq̄ simplex veritatis confessio: iram regis cōuertit in risum. Qua moderatione assecutus est vt ꝛ sobrij sibi. Tarētini gratias agerent: ꝛ ebrij bene pcarentur. ¶ Decimatertia. Quādo mansuetus mansuete agit. ¶ Rñsio. Quando oportet: ꝛ honesta mansuete agendi prebet occasio. ¶ Decimaquarta. Ubi mā suetus mansuete agit. Responsio. Ubi oportet: ꝛ honesta mansuete agendi itidem pstatur occasio. Nam ꝛ tpš ꝛ locum opportunum suis officijs accōmodat. ¶ Primum preceptū monet nos mites ꝛ mansuetos esse debere. Talibus enim possessio terre viuentiū repromissa est | ꝛ hereditas celestis. ¶ Scōm iram cohibendā precipit. Naꝫ ipsa q̄ diu animo retinet excruciat animum atq̄ exedit: haud secus ac flāma absumit oleū quo continet. Et quēadmodum sagitta si corpus solū perstrinxerit | armoꝝ munimentis repulsa: non nocet. Si vero corpus penetrauerit: infert vulnus | ꝛ quo diutius seruat in corpore eo vulnus fit deterius. Ita si cōtumelia ab altero illata nō permouet animū | sꝫ virtutis clypeo reijcit: nō nocet. Ubi vero animū subierit | iraq̄ permouerit | eū affligat | ꝛ q̄ diu retinet torquet ꝛ vexat. Quare merito cōmendatur Pericles Atheniēsis quē cum quidā probris lacesseret: minime irritatus est | neq̄ animo cōmotus. Sed per vniuersum diē perseuerantū est: cū ille nullo maledicto abstineret: hic vero tanq̄ res ea nihil ad se pertineret cōtemneret. Uespere aūt facto ꝛ tenebris exortis cū iurgator ille vix eo tpe abire vellet. Pericles famulo cū lumine accito ad domū vsq̄ benigniter psecutus est iniuriantē. Ita cū quidam iratus Euclidi Megarensi necē minaretur: idq̄ se facturū esse iuramento firmaret. Euclides ꝯ iurauit se profecto illum placatuꝝ | effecturūq̄ ne sibi amplius infensus foret. Sic ꝛ iracundia concitatus quispiā pulsauit Socratē: eius faciem petulātissime cedens. Socrates vero nō repugnauit: sed illius petulātie ac ire se pmisit: donec ei vultus vndiq̄ tuber fieret. Uerū vbi ira illius satiata est. Socrates qdeꝫ nihil aliud egit: nisi q̄ fronti sue inscripsit percussoris nomen | quēadmodum statuis fieri solet: ille (inqt) hoc opus effecit: nec vlterius vlcisci perrexit. ¶ Tertium preceptum monet vt ab alijs ira pciis cognoscamus: quātum ira ipsa corpus deformet. Nam luridū colorem | atq̄ liuorem plumbeū ori inducit: totūq̄ corpus permutatū reddit. ¶ Quartū vero vt cum ira cōcitati fuimus speculum cōsulamus admonet: ꝛ ex eo cognoscamus quātum ira nostrum deformet vultum | vt ex illa saltē deformitate exhorreamus ire perturbationem | ꝛ eā moderari studeamus. ¶ Quintū admonet interdum irascēdum esse: cū. s. recta ratio id definiat. ¶ Sextuꝫ | principes admonet clementiam ꝛ in punitione moderationē seruare. Nā vt Mantuanus ait. Clemen

Margin notes: Pyrrhus; Tarentini; Ualerius; Precepta; Pericles; Euclides; Socrates; Mantuanus

Right margin: 13 (beside "¶ Decimatertia"); 14 (beside "¶ Decimaquarta")

tia reges efficit impio dignos. ¶ Septimū. Eos q crudelitatē exercēt tyrā nos eē ondit: q iustū in puniēdo modū excedūt. Qualis fuit Nero/ Domitia nus/ Diocletianus ꝛ ꝯsiles. ¶ Octauū p̄cipit hoīes in punitiōe modera tos eē debere: ea p̄sertim rōne ꝙ q puniunt hoīes sunt: q̄re nō est in eos vt iumēta/ aut feras seuiēdū: sꝫ nāli benignitate hūanoqꝫ igenio in ipos aīad uertēdū. ¶ Nonū ꝓhibꝫ ne malis idulgeam⁹ sinēdo eos ipune q̄cūqꝫ libꝫ ꝑpetrare. ¶ Decimū: ne licētia ꝛ laxiore animi facilitate permittēns quuis sine punitiōe cōmitti: peiā crescāt/ admonet. Nā vt inquit Comicus: Deterio res oēs sum⁹ licētia. Hinc in sacris literis Heli sacerdos grauiter a dn̄o pu nitus legit̄ ꝙ filios suos vt patrē decuit nō castigauerit: a malisqꝫ repſſerit.

Mantuanus

Teren.
Heli.
Affabilitas.
IIII

ffabilitas est circa hūanaꝝ ꝯgressionū volupta tes ac tristitias (cū sine dilectiōe affectu ve sit) lau data mediocritas. ¶ Et q delectandi studio/ nec ob aliud quicq̄ꝫ exuperat placid⁹: qui emolumēti grā adulator: Qui vero oīa moleste ferēs deficit: difficilis/ cō tentiosusqꝫ dī. ¶ Affabilis proprietates. oibus vt opꝫ conui uit. honestatis/ aut vtilitatis gratia id agit. conuictori turpe ali quid/ aut damnū facienti: aut qui sibiipsi dedecori/ nocumento ue sit: dolorem afferre eligit. dolorem afferre vitat: nisi maiora bona pendeant. ¶ Questiones.

Q̃ones

1 Quid.
2 Quot exuperatōis modi.
3 Circa que.
4 Circa quod magis.
5 Quid ei contrarium.
6 Cui magis.
7 Utrum deterius.
8 Quo amicitie ꝯueniat.
9 Quo ab ea differat.
10 Qualis.
11 Nōne interdum affert do lorem.
12 Cur magis ad delectan dum flectitur.
13 Quādo affabiliter agit.
14 Et vbi.

¶ Elemēta. ¶ 2. Duo: solo studio placēdi/ ꝛ ob aliō quicq̄ꝫ. ¶ 8. Amicitia in hūanis ꝯgressionib⁹ versat̄. ¶ 9. Sine dile ctione/ affectuqꝫ amicitia nō est. ¶ 10. Proprietates. 11. Cum delectare/ dolorem ue nō afferre dedecori/ aut detrimento sit: dolorem afferre putabitur vtilius. ¶ Breues sententie.

Elēmta

Affabilis esto.
Salutato libenter.
Neminem irrideto.
Incōpositos risus vitato.

Precepta

Parum loquitor. Indoctos erudito.
Promptior audito. Que placet prsuntqz dicito.
Que audias bona sunto. Eademqz facito.
Nulli detrahito. Aliorū benefacta narrato.
Doctiorem te audito. Tua sileto.

¶ Affabilis circa cōgressiones humanas vt sermonū / et rerū cōicationē / cō uictum / et familiaritatē hominū mediocritatē seruat: neqz exuperādo in eis neqz deficiēdo. Et aliqñ quidē circa earū voluptates versatur: afferendo de lectationē ijs qbus cōuiuit et pbādo q pbāda sunt. Nōnunq̄ vō circa earū tristitiā / afferēdo dolorē suo cōuictori / et repbēdendo que sunt repbēdēda. Est aūt affabilitas sine dilectione / et affectu vnius ad alterū: quo ab amicitia discrimen habet. quare / et ignoti est ad ignotum sicut noti ad notum / preterea superiorum est ad inferiores / equaliū ad equales / et inferiorum ad superiores / vnusquisqz pro statu / et conditione sua ¶ Affabili in exuperatiōe oponit placidus / et adulator. In defectu vero cōtentiosus. Placidus est q solo placendi his qbus cōuiuit studio nec ob aliud qcq̄ circa humanarū cōgressionū voluptates exuperat. Curat enīz placidus eos quibuscū versatur voluptate afficere: idcirco oīa aliorū / et dicta / et facta probat. Adulator aūt est q emolumenti / et alicuius cōmodi gratia / circa humanarum cōgressionuz voluptates exuperat. Cōtendit enīz assentando aliorū dicta factaqz oīa laudare: vt ab eis quos laudat emolumentū percipiat. Cōtentiosus autē et difficilis est qui oīa etiā bona aliorū dicta aut facta moleste ferens: circa humanarū cōgressionum voluptates deficit. Calūniat enim cōtentiosus aliorum bona opera / et fastidit: quēadmodum Pharisei miracula / et verba domini nostri semper moleste tulerunt. ¶ Subiungunt quattuor affabilis pprietates. Prima. Affabilis / oibus vt oportet cōuiuit: et supioribus / et equalibus / et inferioribus. Supioribus quidem: accipiendo ab eis eruditionē / et directionem. Equalibus: eos exortando ad virtutum officia / et ad vite honestatem admonēdo. Inferioribus aūt: eos dirigēdo / aut cōsilio aut doctrina. ¶ Secunda. Affabilis / honestatis / aut vtilitatis grā oibus cōuiuit. Nā suo cōuictu vult alios ad virtutē inducere illorūqz salutez studiose querit: exēplo ipsius summe bōi qui vult oēs hoies saluos fieri. Quēadmodū dñs noster sūmū eximie affabilitatis exemplar cuz publicanis et peccatoribus versari dignatus est: vt eos humanitate sua / suauissimisqz monitis ad virtutis viam reduceret. ¶ Tertia. Affabilis cōuictori turpe aliquid / aut damnū facienti / idue cōmittenti vnde sibi dedecus et nocumentū pariat: dolorē afferre eligit / cuz moderate reprehendendo: et vt a turpibus aut verbis / aut factis deinceps abstineat / admonendo. Corripit enim benigniter parue agentes / preterea cōsolat mestos / dirigit ignaros / ceteraqz spiritualia (que vocāt) misericordie opera diligentius exequitur. ¶ Quarta. Affabilis dolorē afferre vitat nisi maiora inde bona immineant: scz eorum quos corripit emendatio quēadmodū dñs noster sepenumero legit affabiliter corripuisse aplos: qbus cōuixit vt fratribus. ¶ Prima questio. Quid affabilitas. ¶ Rnsio. Est circa 1
humanarū cōgressionū voluptates / et tristitias (cū sine dilectione / affectuue su)

Margin: Pharisei

Quattuor affabilis pprietates.

Qones

2 laudatã mediocritas. Et ita certe dissõnes p ordinẽ interrogãde sũt. ¶ Scõa Quot sũt exuperationis modi. Rñsio. Duo. Primꝰ est solo studio placẽdi: quo exuperat placidꝰ. Scõs est ob aliud quicq̃ vt emolumentũ: quo abũdat adulator. Et hic scõs modus primo deterior est. Nã vt qs ei a quo sperat emolumentũ studeat: vix veritati locũ vllũ relinquit. Qð Plutarchꝰ in Apophthegmatis ad Traianũ de Antiocho rege cõprobat. qui cũ in venatione quadã a suis aberrasset: hominũ quorũdam pauperũ caulã incognitus ingressus est. Et cũ inter cenandũ sermonẽ de rege inseruissent: audiuit: cũ alias bonũ esse/ sed flagitiosis amicis obsequentẽ pleraq̃ minus attẽdere: quę adeo venationi deditus esset: vt res necessarias plerunq̃ negligeret. At ipse tunc nihil respondit: sed cum primũ illuxisset/ suorum ad eandem caulam aductu vbi quis esset allata purpura atq̃ diademate patuisset: dixit ad suos. Certe aquo die vos accepi: heri primum vera de me verba audiui. Plutarchus Traianus Anthiochus

3 ¶ Tertia circa quę versatur affabilitas. ¶ Responsio. Circa humanarũ cõgressionũ voluptates/ et tristitias. Nam circa eas/ ipsius operatio laudatur

4 ¶ Quarta. Circa qð magis versatur affabilitas: an circa voluptates/ an tristitias. ¶ Responsio. Circa voluptates. Nã virtus magis versatur circa id quod est melius. Atqui humanarum congressionum voluptas melior est: et potior q̃ tristitia: que solum ab affabili infertur ob turpe aliquod emendandum: igitur affabilitas magis versatur circa voluptates q̃ tristitias.

5 ¶ Quinta. Quid affabilitati contrarium. Responsio. Adulatio/ et cõtentio. Nam sunt circa humanarum congressionum voluptates/ ac tristitias super-

6 abundantia/ et defectus: igitur contrariantur affabilitati. ¶ Sexta. Cui duorũ extremorũ magis cõtrariatur affabilitas. Responsio. Cõtentioni: Nã affabilitati dissimilior est: cum nullo modo voluptatem cõuiuẽtibus afferat/ sed oĩbus cõtradicere studeat. Adulatio/ aũt cum affabilitate id habet simile: q̃ affert delectationẽ audientibus. igitur affabilitas magis cõtrariat cõ-

7 tentioni. ¶ Septima. Utrum duorũ extremorũ deterius est. Responsio. Cõtentio. Nã vitiũ est ipsi medię virtutis dissimilius vt modo probatũ ẽ: igit contentio vitium est adulatione deterius. Et hic de simplici malitia fit sermo: nõ habita ratione ad ea mala que his vitijs sunt annexa. Nam nihil phibet propter annexiones plura ex adulatione q̃ contentione mala enasci.

8 ¶ Octaua. In quo cõuenit affabilitas cũ amicitia. Respõsio. In eo. q̃/ sicut

9 affabilitas ita et amicitia in humanis cõgressiõibus vsatur. ¶ Nona. Quo modo differt affabilitas ab amicitia. Respõsio. Eo q̃ affabilitas est sine dilectione/ et affectu vnius ad alterum: amicitia aũt nõ est sine dilectione et affectu. Tunc sane dilectio est/ et affectus: quando illius in quẽ habet affectio animi presentia est iocunda/ et absentia molesta. Itaq̃ amicus presentiã amici requirit: et eius absentiam moleste fert. Affabilisꝰ aũt eius cui cõuiuit ab-

10 sentia non dolet neq̃ tristatur. ¶ Decima. Qualis est affabilis. Responsio Omnibus vt oportet cõuiuit/ honestatis/ aut vtilitatis gratia id agit. Et ita

11 de ceteris eiꝰ pprietatibꝰ. ¶ Undecima. Nõne affabilis interdũ affert dolorẽ Responsio. Affert. Nam cũ delectare/ doloremue nõ afferre: dedecori/ aut detrimento sit: dolorem afferre putabitur vtilius. Sed cum is cui affabilis conuiuit/ turpe aliquid/ aut vbo/ aut facto admittit: tunc illi delectationẽ af-

ferre/ et nō inferre dolorē est illi dedecori et detrimēto. Igit̄ tunc ei dolorē af-
ferre/ putabit̄ vtili᷒. Affert igit̄ affabilis aliquā dolorē ei cui cōuiuit ¶ Duo 12
decima. Cur affabilis magis ad delectandū flectitur. Rñsio. Quia satius ē ad
minoris malicie. s. placiditatis lat᷒ paululū declinare: ꝙ maioris vicii vtpote
contentionis discrimini se exponere. ¶ Decimatertia. Qñ affabilis affabiliter 13
agit. Rñsio. Qñ oportet/ et honesta affabiliter agendi prebet̄ occasio. ¶ De- 14
cimaquarta. Ubi affabiliter agit. Responsio. Ubi itidem oportet/ et hone-
sta affabiliter agēdi offert̄ opportunitas. Et tēpus eni/ et locū sua prudētia de
terminat. ¶ Primū preceptū admonet nos in cōgressionib᷒ humanis af-
Prece- fabilitatē seruare debere. Ob quā cōmēdat̄ Alexāder magn᷒. Cui᷒ (vt nar
pta rat Quintus Curtius) cū exercitus asperitate frigoris/ et gelu ꝑpemodum
Alexā- semel deficeret: forte Macedo gregarius miles/ seqꝫ et arma vix sustentās tā
der. dem in castra peruenerat. Quo viso Alexāder ꝙ ꝙ ipse tunc maxime admo-
Quīt᷒ to igne refouebat artus: ex sella sua exiliēs: torpētēqꝫ militē/ et vix cōpotē mē
Curti᷒ tis demptis armis in sua sede iussit cōsidere. Ille diu/ nec vbi regesceret/ nec a
quo esset exceptus: agnouit. Tandē recepto calore vitali/ vt regiam sedē/ re
gemqꝫ vidit: territus surgit. Quem intuens Alexāder Ecquid intelligis mi
les inquit quanto meliore sorte/ ꝙ Perse sub rege viuatis. Illis eniꝫ in sella
regis cōsedisse capitale foret: tibi saluti fuit. Alio quoqꝫ tpe (vt idem auctor
est) cum exercitus Alexandri penuria aque: et siti laboraret: occurrerūt Ale
xandro regi duo milites vtribus aquā gestantes/ vt filijs suis quos in eodē
agmine esse/ et egre pati sitim non ignorabant: eā deferrent. Qui cum in re
gē incidissent: alter ex his vtre resoluto vas qđ simul ferebat impleuit por
rigens regi. Accepit rex et percūtatus est quibus aquā portarēt. Quam vbi
filijs ferre cognouit: poculo pleno sicut oblatum est reddito nec solus (inqt)
bibere sustineo/ nec tam exiguum diuidere omnibus possum. Uos currite
et liberis vestris qđ propter illos attulistis date. ¶ Secūdū preceptum mo
net salutationē libēter alijs eē exhibēdā: ꝙ ea magnū sit beniuolētie aīi ac bū
nitatis argumētū. ¶ Tertiū docet irrisionē nemini īferēdā: qm̄ ea gignit odiū
Natu- et ad iracūdiā puocat. ¶ Quartū vō icōpositos visus effusosqꝫ cachinos eē
re ꝓui- vitādos: qm̄ leuitatis animi prebent indiciū. ¶ Quintū admonet nos ad
dētia. loquendum tardiusculos: sextū vero ad audiendū ꝓpensiores esse debere.
hinc natura duas nobis aures/ et eas quidē patulas/ vnamqꝫ linguā dētib᷒
et labijs septā cōcessit. ¶ Septimū nō oīa sine delectu audienda: sed ea tan-
tum que bona sunt precipit/ a malis aūt/ et turpibus aures esse auertandas.
¶ Octauum detractionē/ obtrectationēqꝫ fugiendam: qm̄ ex maliuolen-
tia proficiscit̄. ¶ Nonum doctiores audiendos monet vt ab eis discamus.
¶ Decimū vō indoctos erudiendos vt a nobis discant. ¶ Undecimū que
audientibus grata sunt/ et profectū afferunt: dicenda docet. Que vō placent
et nō prosunt ad honestatē/ minime dicenda sunt. Nō nunꝙ etiā que nō pla
cent modo prosint dicēda sunt. ¶ Duodecimū que placēt/ et prosunt itideꝫ
facienda esse monet. ¶ Decimūtertiū. Aliorū benefacta narrāda ꝑcipit: quo
alij illorū exēplo ad bene agendum icitent̄. ¶ Decimūquartuꝫ vō propria
benefacta silenda precipit ne illorū cōmemoratione arrogantie vel iactan-
tie notam contrahamus Ut enim vulgo dicit̄: laus propria sordescit in ore.

Eritas est virtus qua quis qualis ipse sit cū verbis tum factis palā ostēdit. ¶ Et qui preclara / et maiora q̄ insint mendatio gaudēs: gloriā aut lucrū affectans confingit: iactator / et arrogās. Et qui que insunt aut negat / aut minuit: dissimulator. Et qui parua / aut manifesta dissimulat: delicat⁹ / et maliciosus. Qui vo dissimulatione moderata vtitur: gratiosus vocatur. Veritas. IIII

Questiones. Q̄ones

1 Quid
2 Quot arrogantie modi.
3 Circa que.
4 Circa quod magis.
5 Quid ei ɔtrarium.
6 Cui magis.
7 Utrum deterius.
8 Qualis qui nimia dissimulatione vtitur.
9 Nōne verax aliquando falsuȝ dicit.
10 An omne.
11 An omni veruȝ.
12 Cur pot⁹ ad defectionē flectitur
13 Qñ expedit vitas
14 Et vbi.

¶ Elementa. ¶ 2. Tres: ob mēdaciū / ob gloriā / ob lucrum. ¶ 8. Arrogās. ¶ Et exuperatio / et nimia defectio: ad arrogātiam pertinere vident. ¶ 9. Cū nulli noceat: at prosit multum / grādeue futurū bonū immineat: falsum dicere nonnunq̄ videbitur expediens. ¶ 10. Inhonesta mendacia nunq̄ expediunt. ¶ 11. Vera illa q̄ aliis dedecus detrimentumue sint allatura: veridicus fugiet. Elementa

Verax esto.
Verba vite consonanto.
Mendacium fugito.
Alterius fame ne incumbito.
Nihil de te ɔfingito
Nō te collaudato.
Nō te offerto
Nō dissimulato.
Nō te culpato.
Verū nociturum taceto.
Dictuȝ / factumq̄ȝ honestum esto.

Precepta

Diffinit veritas esse v̄tus moralis qua q̄s palam ɔfitet / idest declarat / et manifestat / et verbis / et factis qualis ipse sit. In v̄bis q̄dē oē mendaciū execrat verax: neq̄ȝ ea que nō insunt / verbis increpat ɔfingit: neq̄ȝ ea q̄ isunt negat. hinc in ipo ligua mēti rñdet / et fidei fuat itegritas. Neq̄ȝ eni aliud hȝ ɔ̄ptū in ore / et aliud

clausum in pectoꝛe. Jn factis vͦ oēm simulationē/ ⁊ dissimulationē refugit
nō cōfingens facto aliquid sibi adesse qđ adest/ neqꝫ negans idipsum adesse
quod adest. Et in eo facta verbis respondent atqꝫ conueniunt: vt quod ver
bis dicat etiā opere exhibeat/ exemplo domini nostri (qui clarissimū est ve
ritatis sicut ⁊ omnium virtutū exemplar atqꝫ speculū) qui cepit pꝛimū face
re/ ⁊ deinde docere. Po ro huiusmodi verboꝝ ad animū/ ⁊ factoꝝ ad ver
ba cōsonantia: in veritate fit secundum pꝛudentie circunstantias/ ⁊ a morali
virtute pꝛoficiscit. Quare si intēperatus vbis turpibus suā narret intēperā
tiam aut fur sua furta/ talemqꝫ se verbis pꝛodat qualis est facto: nō est dicē
dus verax/ nā nō per virtutē moralē/ sed p intēperantiā/ aut furti habitū id
Aristoteles facit: cū secūdū Aristotelē qualis est vnusquisqꝫ: talia dicat/ ⁊ operet. ¶ De
inde posita arrogātis diffinitio tres arrogātie modos expꝛimit. Pꝛimꝰ est cū
qs ꝯfingit maioꝛa ꝙ isunt qꝛ gaudet mēdacio ⁊/ gestit si qū pōt alios i suo ꝝ
mēdacioꝝ crudelitatē iducere: vt siquis ꝯfingat sibi generis nobilitatē/ aut
ingentes diuitias adesse: vt audientes reddat suis dictis credulos/ ⁊ inde vo
luptatē capiat. Secūdus. cū quis confingit pꝛeclara/ ⁊ maioꝛa ꝙ insunt. quis
affectat gloꝛiā humanam. Ut simulat sibi adesse sciētiā / vt doctus habeat
⁊ dicatur ab alijs: aut virtutem vt honoꝛetur a populo. Tertius. cum quis
confingit pꝛeclara/ ⁊ maioꝛa ꝙ insunt ob lucrum consequendū. Quales po
nit Aristoteles esse vates ⁊ qui futura se pꝛenunciare aut abscōditos cogno
scere thesauros iactitant. Insuper medicos qui omnes vrbes circumuagant
medicinā sibi quā nō norunt arrogātes: quo pecuniā aucupent. Postremo
Pꝛotagoꝛas sophistas qui sciā oēm se calere/ ⁊ tradituros pꝛofitentur: vt diuitias carō
ne sibi cōparent. Quales describit Plato Pꝛotagoꝛā Euthidemū. Diony
Euthidemus sodoꝛū ⁊ ceteros: quos ostendit caꝝ quas ꝓfitent artiū pꝛorsus ignaros.
Dionysodorꝰ Dissimulatoꝛ aūt est qui ea que sibi insunt/ adesse negat: aut minus adesse di
cit ꝙ insunt. Ut siquis rogatus dare cōsiliū/ aut sciētiā alteri cōicare dicat se
(reclamante tū animo) ⁊ consilij inopem esse ⁊ ignarum. Delicatus ⁊ ma
liciosus est qui parua/ ⁊ que sunt oibus manifesta dissimulat: plerunqꝫ ob
quandam vanitatem ⁊ vt modestus videatur. Gratiosus aūt est qui mode
Socrates rata dissimulatione vtitur ad declinandā arrogātiā/ seruādāqꝫ modestiā 1
vt Socrates qui fatebatur se nihil scire. ¶ Pꝛima questio. Quid veritas.
Qōnes Responsio. Est virtus moralis qua quis qualis ipse sit/ cum verbis tum fa 2
ctis palā pꝛofitet. Et ita de ceteris diffinitionibus. ¶ Secūda. Quot arrogā
tie modi. Rn̄sio. Tres Pꝛimus ob mendaciū. Secūdus ob gloꝛiam. Terti 3
us ob lucrū: qui modo declarati sunt. ¶ Tertia. Circa que versatur veritas
Responsio. Circa hominū dicta aut facta. Nā circa ea/ virtutis operatio lau 4
datur: vt ostendit eius diffinitio. ¶ Quarta. Circa qđ illoꝝ duoꝝ magis
versatur veritas. Rn̄sio. Circa hominū facta. Nā virtus magis versatur cir
ca id qđ difficilius est/ ⁊ melius. At qui difficilius est se factis ꝙ verbis talē
exhibere qualis ipse sit. hoc itidē est melius. Nā facta sine verbis pꝛosunt
exemplo/ ⁊ ad virtutē efficacia sunt incitamenta. Uerba aūt sine factis mini 5
me. igitur veritas magis versatur circa hominum facta/ ꝙ dicta. ¶ Quin
ta. Quid veritati contrarium. Responsio. Arrogantia/ ⁊ dissimulatio. Nā 6
sunt circa hominū dicta/ ⁊ facta supabūdātia/ ⁊ defectus. ¶ Sexta. Cui di

ctorum extremoꝝ magis cõtrariat veritas. Rñsio. Arrogãtie. Nam veri ta-
ti medie virtuti dissimilior est: iactantiã ⁊ ostentationẽ sui cõiunctã habens
7 quã (vt dissimulator) abhorret verax. ¶ Septima. Utrum duoꝝ veritatis
extremorũ deterius est. Responsio. Arrogantia. Naꝫ magis opponit veri
8 tati q̄ dissimulatio: vt mõ dñsuꝫ ẽ. ¶ Octaua. Qualis ẽ q nimia dissimula
tiõe vtit. Rñsio. Est arrogãs. Nã circa hoiuꝫ dctã ⁊ fctã excusatio ⁊ nimia
defectio ad arrogantiã pertinere videt. Sed qui nimia dissimulatione vtit
ad nimiã defectioneꝫ labit simulationẽ̄ nãq; habet nimie dissimulationi cõ
iunctã. Est igit talis arrogans. Et huiusmodi sunt qui opinionem sanctita-
tis ⁊ religionis de se haberi volunt: hinc oĩa simulant ⁊ dissimulãt greco q;
noie hypocrite dicunt. quos dñs noster dicit recepisse mercedem suam cos-
q; durissime repꝛehendit. Et sane cum oĩs simulatio ac dissimulatio fugien
da est: tum ea circa cultũ diuinuꝫ consistit ceteris oibus longe grauior. Ob
quam legunt Ananias ⁊ Saphira vxor eius repentina morte interijsse: q̄ Anani
partem precij agri venditi apostolis ferentes ⁊ parẽ clãculum seruãtes: deo as.
9 mentiti sunt. ¶ Nona. Nõne verax aliqñ dicit falsuꝫ. Responsio. Dicit. Nã Saphi
cũ nulli noceat ꝓsitq; multũ grandeq; futurũ bonũ immineat: falsum di ra:
cere nonnũq̄ videbitur expediens. At interdũ dicere falsum nulli nocet. ⁊ p
dest multũ ⁊ grande ex illo futurũ bonum iminet: vt liberatio innocentis a
morte igitur veraci expedit interdum dicere falsum. Cõmendant enim ob-
stetrices Egyptioꝝ q̄ pueros hebreoꝝ viuos seruauerint contra crudelissi
mi regis edictũ cui causabant falso mulieres hebreas peperisse anteq̄ aduẽ
tarent: ⁊ idcirco gratiã a dño obtinuisse leguntur. Cõmendatur ⁊ Raab q̄ Raab
exploratores missos a Josue ad vrbem Hierico saluauerit occultaueritq;:
dicens regi illos ad suppliciũ poscenti q̄ abierant. Si eni facto lꝫ nõnunq̄
aliquid fingere: vt Dauid simulauit isaniã quo inimicoꝝ manus euaderet Dauid
Et merito cõmendantur ille cõiuges que carcere detentos viros visitantes
cõmutatis vestibꝰ i carcere permãserũt: ⁊ viros suos habitu muliebri ami
ctos abire permiserunt. Cur id verbo fieri nõ poterit? Neq; talis falsi enun-
ciatio dicenda est mendacium. Nam mendacium importat annexã malitiã
scꝫ fraudulentã deceptioneꝫ ad alterius detrimentũ: sicut fornicatio ⁊ adul
terium. Licet eni oẽ mendaciũ sit falsum dictũ: nõ tamen ꝯtra omne falsum
10 est mendaciũ: vt hec enunciatio homo est lapis. ¶ Decima. An verax dicit
omne falsum. ¶ Rñsio. Nõ. Nã inhonesta mendacia nunq̄ expediunt. At
aliqđ falsum est inhonestum mendaciũ: igitur aliqđ falsum nunq̄ expedit
q̄re illđ nõ dicit verax igit nec oẽ falsũ. ¶ Undecia an verax dicit oẽ veꝝ.
11 ¶ Sesponsio. Nõ. quia vera illa que alijs dedecus detrimentumue sint al-
latura veridicꝰ effugiet vt nõ deteget occultũ alterius crimen: igit nõ oẽ ve-
rum dicere ad veracem spectat. ¶ Duodecima. Cur verax potius ad defe-
12 ctionem vt gratiositatem flectitur. ¶ Responsio. quia satius est ad mino-
ris malicie scilicet gratiositatis dissimulationisq; latus paululum declinare
q̄ maioris vitij vtpote arrogantie periculo se exponere. ¶ Decimatertia.
13 Quando expedit veritas. ¶ Responsio. quando oportet ⁊ honesta verita-
tis prebetur occasio. ¶ Decimaquarta. Ubi expedit veritas. ¶ Responsio
14 Ubi oportet ⁊ honesta quoq; veritatis prestat occasio. ¶ Primũ pceptuꝫ

ipsam veritatē respicit: quam vt integre seruemus/secūdum monet vt in nobis verba vite consonent. Parui enim ponderis sunt verba etiā ad virtutē exhortantia: vbi a vita dicentis discrepare cognoscuntur. ¶ Tertium percipit mendantium esse fugiendum: quoniam minime cum virtute conuenit ¶ Quartum monet alterius fame nō esse incūbendum/idest egregium alterius factū sibiipsi nō esse ascribendum: quo decus/ et gloriā alteri debitā quispiam sibi vendicet. Nam vt dicit Juuenalis: miserum est aliene incūbere famę. ¶ Quintū vero docet nihil de nobis esse cōfingendū. qm̄ hoc ad ostētationem/aliudue malū vergere solet: et tandē in illius qui pfingit exitiū redire. Ut narrat Josephus de quodā iudeo qui se ob forme similitudinē Alexandrum primi Herodis filiū mentiebat/iamdudū a patre interfectum: sed militum quibus id mandatū fuerat beniuolentia se euasisse pfingebat: suaqȝ specie Judeos decepit. Nā ab eis multis muneribus tanq̄ rex donatus/honorificeqȝ per oēs vrbes susceptus tandem. Romā venit ad cesarē. Qui forme differentiam discernens fraudē deprehendit/ et cū qui id suaserat interfici falsum aūt Alexandrū et qui se talē emētitus fuerat/remigum numero inseri iussit ¶ Sextū et septimū neminē se collaudare debere/aut afferre precipit qm̄ id arrogantie indicium est. ¶ Octauum dissimulationem/nonum vero sui culpationem vituperationēqȝ apud alios prohibet: nam hec ad inanis glorie vanitatem tendit. Hinc Aristoteles dicere solitus erat(auctore Ualerio)hominem in neutram partē de semetipso loqui debere. Qm̄ laudare se (inquit)vani: vituperare vero stulti est. ¶ Decimum docet silentio supprimēdum esse verum quod nocumentum dicenti/aut alijs afferret: vt non diuulganda esse aliorū crimina. ¶ Undecimum: ipsius veritatis officium integre exprimit/scȝ q̄ et dicta/ et facta omnia sint honesta.

Juuenalis. Josephus Alexāder. Herodes Aristoteles

Comitas IIII

Omitas est in ioco/ et dicendo/ et audiēdo que opꝫ laudabilis mediocritas. Comis/vrbanus/dexter/festiuus/eutrapelus. ¶ Qui in ridiculis exuperat: scurra cachinno/ et importunus est. ¶ Qui vō neqȝ facetus quicq̄ꝫ facit/neqꝫ aliorum salis quicq̄ꝫ admittit: rusticus/agrestis/ et durus nominatur.

Questiones

Qōnes

1 Quid
2 Quot in ludo seruāda
3 Circa que
4 Circa quod magis
5 Quid ei contrarium
6 Cui magis
7 Utrum deterius.
8 Quo differt comis iocus/ a scurre/cachinonisqȝ ioco:
9 Qualis.
10 Nunquid audiētes dolore afficere intendit.
11 Nonne potius oblectare
12 Nūqd oibus facetiis vtet.
13 Quando comiter agit.
14 Et vbi.

¶ Elementa. ¶ 2. Nouě. quātū|grā cui⁹|q̄le|quis|quo|in quo q̄n|vbi|q̄uo. ¶ Quot recta ratio iubet: in vnaquaqꝫ virtute obseruare opꝫ. ¶ 8. Finē in ioco|iociue delectatione nō cōstituit comis. ¶ Comi turpiū factoꝝ|ꝛ obscenitatis verboꝝ lo͂is licentia abest. ¶ Quibus opꝫ ꝑsonis. tēpoꝛi|ꝛ loco: iocos|sa lesqꝫ digne accōmodat. ¶ 9. Ludoꝝ honestatē seruās: vrbane iocos|salesqꝫ ꝑsonis tēpoꝛi ꝛ loco accōmodās. ¶ 10. Jd nō intēdit comis: qđ comitatis finē impedit. Finis comitatis recreatio: relaxatio|quiesqꝫ quedā est. ¶ 11. Jd comem intendere perspicuū ē: ad qđ recta rōne iocus oꝛdinatur. ¶ 12. Facetias quas leges vetant non vtetur eutrapelus. Eleme ta

Dexter|comisqꝫ viuito. Choreas|aleasqꝫ fugito Precepta

Fessus recreatoꝛ Turpes facetias vitato

Jocus castus esto Histriones

Esto commodus Scurras

Personis|loco|tempori accōmodato. Cachinnones

Omnis obscenitas abesto Scommataqꝫ damnato.

¶ Cum non possit homo esse incontinua opera|ꝛ assidue virtutuꝫ officijs incomberequ tandem eius vires defatigantur. necessaria est animi defatigati relaxatio|viriumqꝫ fessarum reparatio ad operationes honestas post intermissionem operis expeditius peragendas. Quemadmodum in natura non vigilia modo|sed ꝛ somnus oꝛdinatus est: ꝛ arcum remittit sagittarius vt deinde cum melius tendere possit. Omnis etenim laboꝛis condimētum est alterna requies. Hinc Ouidius laboꝛem omnem quiete interpolandum esse admonet hoc carmine. Ad qđ comitas oꝛdinatur.

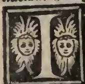
Quod caret alterna requie: durabile non est
Hec reparat vires fessaqꝫ membꝛa leuat

Jdeo ponitur comitas moꝛalis virtus: que recreationes|ꝛ iocos pꝛo animi relaxatione factos moderetur. Per quam quidem virtutem quis in iocosis rebus neqꝫ abundat|neqꝫ deficit|sed mediocritatem secundum pꝛudentie determinationem seruat: omnium pariter circunstantiarum rationem habendo. Dicit enim comis que opoꝛtet|quantum|gratia cuius|quādo ꝛ vbi. Similiter ꝛ eadem audit. Et alijs nominibus comis dicitur vꝛbanus|dexter|festiuus|ꝛ eutrapelus: quemadmodum comitas appellatur etiā vꝛbanitas dexteritas|festiuitas ꝛ eutrapelia. ¶ Ceterum ipsi comi opponitur scurra|ꝛ rusticus. Scurra est qui in ridiculis|ꝛ ioco dicendo audiendoqꝫ exuperat. ¶ Qualis est qui de oībus siue iocosis siue serijs risum mouet: non ha

bita ratione rei neq; psone/ nec loci/ nec tempo ris. Quinimo z de sacris litte
ris interdū exhibet risum/ z eas ad suā scurrilitatē applicat: qd̄ sane tanto
grauius est malū quāto ipse sacratiores sunt z sanctiores / z quāto maiori
veneratione ab hoibus obseruari debent: sacris solū rebus accōmodāde.
Et is ab assiduitate mouēdi cachinos ēt cachinonis habet nomē. Rusticus
aūt est q neq; facetus quicq̄ facit: neq; alioꝝ salis / atq; facetie qcq̄ admittit.
Et is circa iocum dicēdo deficit: qz nunq̄ aliqd iocosum (vbi ēt tempus/ z
res expostulat) profert. Deficit ēt audiendo: qz aliorum iocos audiens mo-
leste fert/ z eos vt ridiculos detestat. Et dr̄ alio nomine agrestis/ siue durus
C6.nes a duro z agresti animo nihil ioci admittente. ¶ Prima questio. Quid co- 1
mitas. Respōdetur diffinitio ante data. ¶ Scōa. Quot in ludo seruanda 2
sunt. ¶ Respōsio. Nouem: scz quantū/ gratia cuius/ quale/ qs/ quo/ in quo/
quādo/ vbi/ z quomō. Nam quot recta ratio iubet: in vnaquaq; v̄tute ob-
seruare opz. Sed recta ratio iubet predicta nouē que prudentie sunt circun-
stantie/ esse seruāda. igit ipsa nouem in omni v̄tute/ quare z in comitate ob-
seruare oportet: igit in ludo qui per comitatē dirigitur ista nouē sunt seruā-
Quales ludos exhibz comis. da. Unde comis publicos ludos/ z spectacula curabit interduz exhibenda
populo: ad v̄tutem vt fortitudinē/ temperātiam/ aut liberalitatē inducētia:
habet enim virtus ois suos ludos q olim instituti fuere ad mores specta-
toꝝ formādos. Sed nūc oia in deterius lapsa sunt/ z loco taliuz ludoꝝ ex-
hibent ludi intēperantie/ aut detractionis qui vitijs sunt annexi. ¶ Tertia. 3
Circa que versat comitas. Respōsio. Circa iocuz dicēdo/ z audiēdo: nā cir-
ca ipm/ comitatis opatio laudat. ¶ Quarta. Circa qd̄ magis versatur: an 4
circa iocū dicendo an audiēdo. Respōsio. Circa iocū dicendo. Naz comitas
magis v rsat circa illud qd̄ difficilius est/ z melius. Atqui difficilius est ser-
uare mediocritatē circa iocum dicēdo/ q̄ audiendo: cuz sit difficilius recte di
cere q̄ recte audire. Illud ēt melius est. Nam q iocum dicit: aliorum mores
format z agit. Qui vero audit: ab altero vite institutionē recipit/ z est vt pa
tiens. Quocirca magis comes dicunt qui iocum vt oportet dicūt/ q̄ qui au
diunt: quare ꝯsequit comitatē magis versari circa iocū dicēdo q̄ audiēdo.
¶ Quinta. Quid comitati ꝯtrariuz. Rn̄sio. Scurrilitas/ z rusticitas. Sunt 5
enim circa iocum dicēdo z audiēdo supabundantia z defectus. ¶ Sexta. 6
Cui dictoꝝ extremoꝝ magis ꝯtrariat comitas. ¶ Responsio. Rusticitas.
Nam dissimilior est medie virtuti: q omnem recreationē auersetur. Scurra
autem eo ipso/ comi similis est: q recreare contendit. ¶ Septima. Utrum 7
duorum comitatis extremorum deterius est. Responsio. Rusticitas. Nam
ipsi comitati magis opponit: vt mō ostensum est. ¶ Octaua. Quo differt 8
comis iocus a scurre cachinonisq; ioco. ¶ Responsio. Primo. Nam finem
in ioco/ ioci ue delectatione non constituit comis: sed in meliori scōm virtu-
tem operatione cum animus per comitatem respirauerit. Scurra vero finez
in delectatione ioci constituit. Non enim intendit quicq̄ nisi delectationem
afferre: sed neq; oibus affert/ non enim viris probis: q non capiuntur volu-
ptate dictorum: aut factorū scurriliū. Et iccirco corā seueris/ z grauibus vi
Romāi Cato. ris nō audent suos iocos dicere scurre quemadmodū Romani presente Ca
tone/ viro tetrico/ z magne grauitatis nō audebāt exhibere Floralia/ ludos

q; theatrales lasciuos. Secu͂do. Nam comi turpiu͂ factorum/ ⁊ obscenita-
tis verboru͂ ois licentia abest. Scurra vero/ ⁊ turpia facta ⁊ obscena verba
frequentius affert. Tertio. Quia comis quibus oportet personis/ tempori
⁊ loco: iocos/ salesq; digne acco͂modat. Scurra vero/ neq; p̄sonaru͂/ neq; te͂-
poris/ neq; loci ro͂nem habet: quia ei deest prudentia istorum moderatrix.
9 ¶ Nona. Qualis est comis. R͂nsio. Est ludoꝝ honestate͂ seruãs: vrbane io
10 cos/ salesq; p̄sonis te͂pori ⁊ loco acco͂modãs: vt precede͂tis questionis solu-
tio satis/ supq; oste͂dit. ¶ Decima. Nunqd comis audie͂tes dolore afficere
inte͂dit. ¶ R͂nsio. Non. Nam id no͂ intendit comis: q͂ꝺ comitatis fine͂ impe
dit. Atqui afficere audie͂tes dolore/ comitatis fine͂ impedit. Finis. n. comita-
tis: recreatio/ relaxatio/ quiesq; queda͂ est. Non igit͂ inte͂dit comis audie͂tes
11 dolore afficere. ¶ Undecima. No͂ne comis potius audie͂tes oblectare inte͂-
dit. Responsio. Intendit. Nam id comem inte͂dere perspicuum est: ad quod
recta ratione iocus ordinatur. Sed recta ro͂ne iocus ordinatur ad oblecta-
tionem / ⁊ respirationem animi: igit͂ comis intendit potius oblectare au-
12 dientes. ¶ Duodecima. Nunqd facetus oi͂bus facetijs indifferenter vtetur.
¶ Responsio. Non. Nam facetijs quas leges vetant non vtetur Eutrape-
lus. Constat au͂t leges: aliquas facetias vetare / sc; turpes/ ⁊ que in alterius
13 sunt infamiam: igitur no͂ omnibus facetijs vtetur comis. ¶ Decimatertia.
Quando comis agit comiter. ¶ Responsio. Qua͂do oportet ⁊ honesta co-
14 miter agendi prebetur occasio. ¶ Decimaquarta. Ubi comis agit comiter.
¶ Responsio. Ubi oportet/ ⁊ honesta comiter age͂di prebetur occasio. Naꝫ
vt in octaue questionis discussione dictum est: cui oportet te͂pori/ ⁊ loco io-
cos/ salesq; acco͂modat. ¶ Primum preceptuꝫ dexteritate͂/ comitatemq; in
humana vita (que defatigabilis est) seruãdam monet/ non qua euanescat
virtus/ sꝫ qua recreetur: vt te͂pestiua laboris itermissione animus ad laborã
dum fiat vegetior. ¶ Sc͂ꝺm precipit nos fessos moderate recreari debere:
exe͂plo Scipionis/ ⁊ Lelij viroꝝ insigniu͂ quos (vt Ualerius auctor est) ad Scipio
animi remissione͂ vagas littorib⁹ co͂chulas/ ⁊ calculos ꝯstat lectitasse. Quin Lelius.
⁊ Sceuola interdu͂ pila lusisse tradit. Ad hoc enim diuerticulu͂ aiuꝫ suu͂ fo- Ualeri⁹
re͂sib⁹ ministerijs defatigatu͂ trãsferre solebat. ¶ Tertiu͂ p̄ceptu͂ monet iocu͂ sceuola.
castu͂ ee͂ debere/ ⁊ no͂ lasciuu͂. ¶ Quartu͂ eu͂de͂ co͂modu͂ ee͂ ⁊ vtile͂. ¶ Quin
tu͂: ip̄m p̄sonis ⁊ tp̄i ⁊ loco ee͂ acco͂modãduꝫ no͂ p̄termissis ceteris circu͂stã-
tijs. ¶ Sextu͂ oe͂m obscenitate͂/ ⁊ dictoꝝ ⁊ verboꝝ a ioco esse semoue͂daꝫ:
alioqn no͂ esset castus. ¶ Septimu͂ choreas ⁊ alcas vitãdas admonet: q͂m
he ludoꝝ liberaliu͂ sunt instrume͂ta: ille vo intemperantie/ ⁊ libidinis sunt fo-
menta. ¶ Octauu͂: turpes facetias fugie͂das docet. Nam cu͂ eis vtms he͂re co͂
mercium no͂ po͂t. ¶ Nonu͂: histriones ⁊ mimos q scenicos gestus agu͂t dã-
nãdos p̄cipit. ¶ Decimu͂: scurras atq; ridiculos. ¶ Undecimu͂: Cachino-
nes leue hoium gen⁹: de quolibet cachinnos mouere assuetos euitãdos mo
net. ¶ Duodecimu͂ vero sco͂mata dictaq; leuia cum ioco no͂nihil irrisionis
habentia dãnanda docet. Nam solent ea concitare animos hoium ad indi-
gnatione͂: ⁊ interdu͂ ad vltione͂. Ne͂pe vt (Ualerius auctor est) Scipio Na Uale.
sica cu͂ edilitate͂ adolesce͂s peteret: manu͂q; cuiusda͂ rustico ope durata appre- Scipio
hendisset: ioci gr͂a interrogauit. Nunqd manibus solitus eet ambulare. Q͂ꝺ Nasica

dictū cām repulse ei attulit. Oēs nāq3 rusticē tribus/pauptatē sibi ab eo ex-
probatā iudicātes: irā aduersus cōtumeliosam ei⁹ vrbanitatē ɔceperūt/effe
Antigonus cerūtq3 vt repulsā passus fuerit. ¶ Et cū ad Antigonū regem Macedo-
num ptraberet vn⁹ militū eius afficiendus supplicio: admonuerūt socij eū
bono aio esse debere. Fore enim vt gratiā cōseqret cum ante oculos Antigo
ni pueniret. At ille. Actū inqt de me est: situm primū veniā ɔsequar cuz ante
ipsius oculos puenero: regi per iocū obiectans q̄ vnū tm̄ oculū haberet. Id
vbi resciuit Antigon⁹/ira pcitus eū interfici iussit. Alio quoq3 tpe cum idē
Eutrepion. Antigonus magistrū coquoꝝ Eutrepionē in centuria quadā ɔstitutū vt rō
nez redderet/acciperetq3 ad se venire iussisset: aiaduertēs Theocritus (q vn⁹
Theocritus ex familiarib⁹ Antigoni fuit) illū sepius ire/atq3 redire ad Antigonū: nō
nichil mali ex illo sibi futuꝝ suspicās/dixit Eutrepioni. Scio (inqt) q̄ Ci-
clopi me crudū appones. Quo dicto regi quidē cecitatē q̄ altero careret ocu
lo: Eutrepioni vero cognariā obiectauit artē. Cui Eutrepion. Capite igi
tur carebis inquit: et huius dicacitatis insanieq3 penas lues. Dehinc dicta re
nūciauit ad regem. At ille milites qui Theocritum interficerent/statiz misit.

Iusticia. Iustitia est virtus qua homines iustoꝝ sunt ope
ratiui: et qua iusta volūt ac faciūt. Iusta sūt ad alte
rum facta officia. Habit⁹ vero quo quis res vult
iniustas/iniuriasq3 agit: iniustitia est. ¶ Iustitiaruz
hec legitima est qua quis leges condit/conditas discernit: con
dita autem/et decreta exequi curat: et qua eius studiū in beataz
vitam/et cōe bonū dirigit. et hec iustitia tota dicitur. Hec vero
equitas: qua quis neq3 plus: neq3 minus aut accipit/aut tri-
buit: sed vt vnusquisq3 dignus sit/ac mereat. et hec iustitia que
pars est nominatur. Quapropter/et iniustus est qui a sancta le
gum gubernatione deuius: publicos mores prauos inducit
aut eius indulgentia (cuz ad ipsum eorum correctio spectat)
pullulare sinit. Et iniquus: qui plus/minusue accipit/aut tri-
buit q̄3 oporteat ac dignū sit. ¶ Equitatū quedam est cōium
distributiua: qua ex cōibus bonis vnicuiq3 vt dign⁹ sit ac me-
reat distribuit. Illa vo cōmertioꝝ cōmutatiua/q est eoꝝ q̄ ab
vno in alteruz cōmutantur: equitas. Cōmertiorum quedam
sponte faciunt hoies: que vtraq3 partium volente fiunt. Et
sunt venditio/emptio/mutuatio/vadimoniū/locatio/deposi-
tio/mercede conductio. quedam vero sunt que inuitis fiunt.
que nō vtraq3 partiū volente fiūt. Et hec/aut clandestina sunt:

que altero nesciete omittunt. et sunt furtum|adulteriu| veneficiu| lenociniu|seruorum seductio|sedes cu dolo|falsum testimonium. aut violeta sunt:cu alteri violetia irrogat. et sunt verberatio|vincula|mors|rapine|mebrorum captio|couiciu|cotumelia. Coparatio rationu geometrica est duarum adinuice ronum proportionumque equalitas. Quequidem proportiones si terminorum aliquo communicant ptinua.sin vero nullo:comparatio rationu disiuncta vocatur. Proportiones que eiusdem sunt denominationis:equales dicimus. Comparatio rationum arithmetica est cum differentie proportionum sunt equales.

Iustitia diffinit ee virtus moralis q hoies apti sunt| et habiles ad operandu iusta hoc est officia vtutu ad alterum:vt ad nemine ledendu|ad vnicuique q suu est tribuedu|ad no faciedu id alteri qd qs sibiipsi no vellet fieri. Est etia virtus q hoies iusta|hoc est iusticie officia volut quantu ad aium| et faciunt quatu ad opus exterius. Na perfecta iustitia no est:vbi hec duo voluntas et opus coiucta no sunt Nepe si sola assit sine opere volutas impfecta est| et icosummata iustitia: vt cuius officia ad alteru sint. Si vo op9 sine voluntate:ne iustitia qdem est|qn quidem recta ei operationi deest intentio qd est precipuu bone actionis fundamentu. Iusta aut hoc in loco dicuntur iustitie officia ad alteru facta:siue superioru ad inferiores|vt subditorum directio| et ad bonu moderatio|siue equalium ad equales vt mutua dilectio| et beneficiorum comunicatio:siue inferiorum ad superiores vt obedientia et subiectio|atque veneratio. Iniustitia aut ecide diffinitur esse habitus quo qs res vult iniustas|idest turpes ad alterum operationes|iniuriasque agit:hoc e sponte alteri preter ronem nocumentu infert preter eius qui leditur voluntatem Ut et i volutate| et i opere extrinseco pariter fit prauitas:vtrique rectitudini iustitie opposita. Deinde diuidit iustitia i iustitia legitima et eqtate. Iustitia legitima est superiorum auctoritate habentiu ad inferiores atque subditos. explicanturque in eius diffone quattuor ipsius officia. Primu est sanctas et rectas leges codere atque pstituere. Scdm pditas leges decernere atque difinire. Tertiu:ipsas leges pditas atque decretas exeq curare. Nihil eni psunt pdite et decrete leges:nisi legislator curet eas ad opus accomodari atque obseruari Quartu:totu studiu|atque opera in beata subditorum vita| et coe bonu dirigere. Et hoc offm generale est ad cetera|optimuque ipsius iusti legitimi conatum isinuat:q no ppriu|sed publicu bonu.s.suorum subditorum bona|beataque vita itedit| et oia media ad huc suu fine refert. hec aut iustitia|tota di:q oes ambit|coplectiturque vtutes. Nempe circa oium virtutu materias qd honestu e pcipit et turpe phibet. Et hec adeo pclara est:queadmodum Aristoteles ex Euripide testimoniu affert: vt neque lucifer neque hesperus tanto spledore refulgeat. Immo vo vtutu omniu pclarissima est:cui9 opatio | fellicitas acti- Aristoteles Euripides

ua(vt sequētia ostendēt) merito censeť. Equitas aūt est virtus moralis qua quis neqꝫ plus|neqꝫ minus|aut accipit|aut tribuit ꝙ opꝫ: sed vnuiqꝫ dignus sit ac mereať. Et hec dr̄ iustitia que ps est siue iustitia pticularis: ꝙ peculiare ac ꝓprium hēat circa qδ versať obiectū|ab aliaꝝ vtutum obiectis distinctū: ⁊ ipsius iustitie legitime pars q̄dā. Et hec vtus est moralis a ceteris distincta: vt vndecimū inter eas locū sortita. Cōsilr duplex est iniustitia scꝫ illegitima|iustitie legitime opposita: ⁊ iniqtas|iustitie que|eqtas est contraria. Jniustitia illegitima ē qua qs magistratu|⁊ dignitate fungēs|a scā legum gubernatione ciuius|publicos mores prauos induciť: aut ipsos sua indulgētia (cum ad ipm coꝝ correctio spectat) pullulare sinit. Quo iniusti fuerunt Nero|Domitianus ⁊ ceteri principes tyrānidem exercētes. Et hec tota ēt iniustitia dicī pōt ꝙ suo ambitu vitia oīa ꝯtincat|⁊ circa oiuꝫ mās a rectitudine exorbitet. Jniqtas vero est qua qs plus minusue accipit|aut tribuit: ꝙ oporteat ac dignū sit. Et hec|iniustitia que pars ē siue iniustitia particularis recte dr̄: ꝙ a ceteris vitijs ob materie|obiectiqꝫ diuersitatē discrimē habeat: sitqꝫ ipsius iustitie illegitime particula q̄dā. Et ea ipsa ē|que iustitie|vndecime virtuti morali oppositionis habitudine r̄ndet. Deinceps iustitia particularis siue eqtas diuidiť in eqtatem cōium distributiuā|⁊ cōmertiorum cōmutatiuaꝫ. Eqtas cōium distributiua ē qua ex cōmunibus bonis vnicuiqꝫ vt dignus sit|ac mereať distribuiť. Ut ex bonis ecclesiasticis ꝓ merito ꝝ diuersitate his q ecclesiasticā sorteꝫ sequunť. Et ex bonis ciuilibus itidem scōm meritoꝝ rōnem his q res ciuiles agūt: id vnū potissimuꝫ obseruando|vt dignitati meriti r̄ndeat dignitas premij. Et qꝛ sub affirmatione negatio|⁊ sub vno oppositoꝝ alterum debet itelligi: sub cōibus bonis cōprehendunť|⁊ publica mala|vt pene|⁊ supplitia: que hac vtute distribuunť pro delictoꝝ qualitate. Qui.n. grauiꝰ deliquerit: maiore afficiť supplitio: ⁊ qui minus|leuiore: debitā pene ad delictū proportionē attendendo. Et hec est superioꝝ|auctoritatē bona|⁊ mala subditis distribuēdi habētium|ad inferiores. Eqtas cōmertioꝝ cōmutatiua ē coꝝ que ab vno in alteꝝ cōmutantur eqtas. Et hec seruať in recta venditione emptione: ⁊ ceteris ꝯtractibus q ad humanā indigētiam leuādaꝫ fiunt. Ueꝝ vt hec clariora fiant subiungiť in littera cōmertioꝝ partitio ꝙ q̄daꝫ sunt que sponte faciūt hoīes: illa.s. que vtraqꝫ partium scꝫ dante ⁊ recipiēte volēte fiunt|vt vēditio ⁊ emptio fiunt ꝯsentiente vtraqꝫ huius cōmutatiōis parte scꝫ vendēte ⁊ emēte. Et huiuscemodi spontaneoꝝ cōmertioꝝ numeranť septē spēs scꝫ vēditio|emptio mutuatio|idē ꝓpriaꝝ reꝝ vsus alteri facta pmissio. Uadimoniū hoc ē vadis ꝓ rei mutuatioē apud mutuantē designatio. Locatio q̄ est ꝓprie rei ob pactuꝫ preciū ad alteꝝ vsum facta trāslatio. Depositio: q̄ est ꝓprie rei in alteriꝰ custodiā cōmissio. Mercede ꝯductio: q̄ est aliene ope ob pactā mercedē in vsū ꝓprium vsurpatio. Quedā vero sūt cōmertia q̄ inuitis fiūt|q̄ scꝫ nō vtraqꝫ ptium iter quas hmōi fiunt cōmertia volēte: sꝫ altera|aut ignorāte|aut violente coacta fiūt. Ut hic iuitis ea fieri dicanť: que aut ignorātibꝰ|aut coactis fiunt|⁊ opponanť his que fiunt alijs: ea ipsa sponte hoc est sciēter|⁊ sine coactione pmittentibus. Et hec cōmertia rursum diuidunť. Nam quedaꝫ sunt clandestina: que scꝫ altero duorum quos respicit id cōmertiū nesciente com-

Nero
Domitianus.

mittuntur. Et sunt hec septem: furtum | idest rei aliene occulta ablatio: adulterium | idest alieni thori violatio: veneficiũ | idest veneni in alterius exitium mixtio: lenociniũ .s. alterius ad turpia intẽperantie flagitia incitatio atq; suggestio: seruorum seductio | que est seruorum alicuius proprio dño occulta | fraudulẽtaq; substractio. Cedes cũ dolo | idest alicuius dolosa occisio. Falsum testimoniũ | idest falsa in alterius pniciem testificatio. Alia vero sunt violenta que vtraq; partiũ sciẽte quidem: sed altera per violẽtiam coacta fiunt. Ut hec septẽ: verberatio .i. verbum inflictio: Uincula .i. in carcerẽ & cathenas coniectio. Mors | idest mortis irrogatio. Rapine | idest violẽta bonorum alterius presentis qdem sed non valẽtis resistere direptio. Mẽbrorum captio | & ẽ mẽbrorum corporis obtrũcatio: vt manus aut pedũ. Cõuitium .i. iniuria verbis et dictis alteri irrogata. Cõtumelia .i. iniuria fcactis alteri illata. ¶ At vero quia iustitia distributiua | & cõmutatiua fiunt scdm aliquã pportionũ comparationẽ: opepreciũ est dinoscere qd comparatio rõnum dicat | & quotu plex ipsa sit. Quod ex Arithmetica precipue regrendum est: sine cui⁹ presidio hic locus sane itelligi haud facile põt. Sigdem comparatio rationũ est duarum adinuicem pportionum in aliqua similitudine collatio: siue in similitudine denoiationis vt 12 | 6 | 8 4: quarũ vtraq; est dupla: siue in similitudine differentiarum: vt 12 10 | 6 4. Nam vtriusq; datarum pportionum differẽtia est binarius. Et quod hic comparatio rationũ dr: in Arithmeticis vocat pportionalis. Rationem aũt | & pportionem hic idem eẽ censemus. Est enĩ ratio siue pportio qua de hic agimus: numeri ad numerum comparatio. Cuius spẽs ex Arithmetica suppo nẽde sunt. Que si ignorent: totus hic de iustitia locus obscurus est | & numerorum ignaris minime peruius. Itaq; comparatio rationum diducit in comparationẽ rationũ Geometricã | & Arithmeticam. Comparatio rationũ geometrica est duarum adinuicẽ rationum | pportionũq; equalitas. Equalitas autẽ duarum adinuicẽ pportionum est: qn ille due sunt eiusdẽ denoiationis: vt ambe duple | vl ambe triple | vel ambe quadruple. Ut in his numerus 8 4 6 3 | est comparatio rationũ geometrica | nã est duarum adinuicem pportionum equalitas: sunt enĩ ambe eiusdẽ denoiationis scz duple. Et huiusmodi rõnũ cõparatio ẽ duplex: scz ptinua & disiũcta. Comparatio geometrica ptinua est qñ ipsius comparationis pportiones aliquo terminorum scz medio cõicant atq; pueniunt: vt idez sit scds terminus prime pportionis & primus scdc. Ut in his terminis 8 4 2. Nempe sicut 8 ad 4: ita 4 ad 2 | cũ vtrobiq; sit pportio dupla. Et medius terminus 4 | vtriusq; proportionis est terminus scz secũdus prime & primus secũde. Et hec comparatio ptinua in trib⁹ terminis psistit: quorum vnus habet rationem duorum. Comparatio geometrica disiũcta est compatio geometrica in q pportiones nullo termino cõicant: vt in istis numeris 8 4 | 6 3. Sicut enĩ 8 ad 4: ita 6 ad 3 | cũ vtrobiq; sit habitudo dupla: nullo tñ termino pueniẽs: cũ sint quatuor diuersi termini atq; numeri illas pportiones constituẽtes. ¶ Comparationũ Arithmetica est cũ differentie pportionũ sunt equales. Differẽtia autem hic dr id | quo numerus maior excedit minorẽ. Ut q ternariũ ad binariuz differẽtia est binarius: nam qternarius binariũ excedit dualitate. Et ternarij ad binariũ dĩa est vnitas: cũ ternarius binariuz sola vni-

Quid ꝑpatio rõnum

Quid ꝑpatio rõnum geometrica

Continua 8 4 2

Disiuncta 8 4 6 2

Cõparatio rõnuz Arithmetica.

tate superet. Sunt autem differentie proportionum equales: quando differentia excessusque primi termini prime proportionis supra secundum eiusdem: et equalis differentie primi termini secunde supra secundum eiusdem. Ut 12 10|4 2. Nam differentia 12 ad 10|et 4 ad 2 equalis est: utraque enim est binarius. Et huiusmodi comparatio etiam est duplex: scilicet continua et disiuncta. Comparatio arithmetica continua est comparatio arithmetica cuius proportiones aliquo terminorum utpote medio communicant: qui quidem secundus prime et primus secunde terminus est. ut in hisce numeris 8 6 4. Nam quanto 8 excedit 6|tanto 6 excedit 4 scilicet binario. Et medius terminus 6 utriusque proportionis terminus est. Consistitque huiusmodi proportio in tribus terminis. Comparatio Arithmetica disiuncta est comparatio Arithmetica cuius proportiones nullo terminorum communicant: sed in qua sunt quatuor diversi termini. Ut in his numeris 12 10|4 2. In quibus utriusque proportionis equus est terminorum excessus: sed nullus in illis terminus est bis sumptus|quinimo quatuor sunt diversi termini.

Conti- nua 8 6 4 Disiun cta 12 10 4 2

Questiones

1 Quid.
2 Quot equitatum species. ...tas.
3 An duorum vitiorum sit medie
4 Circa que iustitia legitima.
5 None virtutum preclarissima
6 Circa que communis distributiua.
7 Circa que commertiorum commutatiua.
8 Est ne communis distributiua secundum aliquam rationum comparationem:
9 None secundum geometricam.
10 None commertiorum commutatiua secundum rationum comparatione arithmeticam attendenda est.
11 Est ne commutabilium una communis mensura.
12 Que vera.
13 Per quales iniurias dicitur quis iniustus.
14 None iuris actio inter iustitie extrema mediat.
15 An qui iniuriam patitur: iccirco dicendus sit iniustus.
16 Quando iuste agit.
17 Et ubi.

Adeñta ¶ 2. Due: communis distributiua|et commertiorum commutatiua. ¶ 3. Justitia est iter iniustum facere|et iniuriam pati. Iniuriam autem pati non malum sed pena est. non enim voluntarium neque vituperabile est. ¶ 4. Circa ea que rite leges statuunt et vetant. ¶ 5. Preclarior virtus ad se et ad alterum est ea que ad se solum|et ad commune bonum et vite sufficientiam: quam que ad particulare. ¶ 6. Circa distributiones bonorum et malorum. ¶ 7. Circa commutationes bonorum. ¶ 8. Ubi premium ad premium|aut pena ad penam: sicut meritum ad meritum aut delictum ad delictum: aliqua rationum com

paratio est. ℭ 9. Justitia cōium distributiua fit secundū equalitatem duarum adinuicē proportionū. ℭ 10. Cōparatio rationum aritbmetica tunc est quando est proportionū differentiarū equalitas. In iustitia cōmerciorū cōmutatiua attendit equalitas: secundum differentiarū proportionū equalitatem. ℭ 11. Quia uumero mensuramus. ℭ 12. Indigentia bumana. ℭ Ea est vera commutabilium mensura: secundum cuius exigentiā bomines commutāt ⁊ qua existente fit commutatio / qua vero nō existente non fit. Si enim bomines nullo egerent: neq; inter eos vlla quidē rerum comutatio fieret. ℭ 13. Per operationes iniustitie babitum sequentes. Nam iniustitia babitus est quo quis res vult iniustas / iniuriasq; agit. ℭ 14. Justitie actio est inter plus ⁊ minus. ℭ 15. Qui iniuriam patitur non iccirco res vult iniustas / iniuriasq; agit.

Precepta.

Justitiam colito
Legibus obsequitor.
Deum naturāq; preponito.
Deum timeto.
Deum super cuncta diligito.
Ipsum propiciato
Proximos amato.

Parētes bonorato
Benefactor esto
Communius bonum pferto
Equitatem seruato.
Iniustum ne imitator
Exleges fugito
Stateram non transilito.

ℭ Prima questio. Quid iustitia. ℭ Responsio est virtus moralis qua bo
1 mines iustorum sunt operatiui: ⁊ qua iusta volunt ac faciunt. In qua diffinitio
ne secūda particula exponit / declaratq; primā. Similisq; est illa diffō cū qua
fortitudo diffiniref esse virtus qua boies fortium sunt operatiui / ⁊ tēperātia
2 vtus qua boies tēperantiū / idest officio rum tēperantie sunt opatiui. ℭ Scōa
Quot sunt equitatū species. ℭ Responsio. Due. scz equitas cōium distributi
3 ua ⁊ cōmerciorum cōmutatiua Quod supponendum est. ℭ Tertia. An iusti
tia: duorum viciorum sit medietas / idest vtrū sit media inter duo vicia: quē
admodum virtutes morales omnes superius declarate. ℭ Respōsio. Nō.
Quia iustitia est media inter iniustum facere ⁊ iniuriam pati. Illa autem nō
sunt duo vicia. Nam iniuriam pati non malum sed pena est. Enimuero om
ne malum / ⁊ voluntarium est vt vituperabile: iniuriam aūt pati non est vo
luntarium / nam fit contra eius qui leditur voluntatem ⁊ per violentiā. Ne
q; etiam est vituperabile: quia probi ⁊ studiosi plerunq; patiuntur iniuri
am. ℭ Quinimmo qui pie vixerunt / sanctimoniaq; vite claruerunt: graues
pertulerunt iniurias. Et ipse sanctus sanctorum dominus noster virtutum

omnium exemplar & decus: maximis cum vitam mortalem ageret iniurijs
affectus est. Et maiori profecto laudi dandum est si quispiam preter meri-
tum iniuriam patiatur: quam si meritus esset consimilem penam sibi inferri. Quod
Socrates. Xantippe. Valerius.
Socrates in ipso vite excessu dare ostendit: quem forti animo / & constanti
vultu veneni potionem / e manu carnificis accipientem / & poculum ori ad-
moventem cum Xantippe uxor lamentaretur / vociferaretque innocentem
eum perimi respondit Socrates. Quid ergo? nocenti michi mori satius esse
duxisti? Auctor Valerius: igitur iustitia non est media inter duo vitia extre
ma. Quare id non omni virtuti morali commune est: tametsi soli conueni-
Non omnem virtutem moralem inter duo vitia extrema mediam esse.
at. ¶ Quarta. Circa que versatur iustitia legitima. ¶ Responsio. Circa ea 4
que rite leges statuunt / & vetant vt circa bona que a legibus recte institutis
(nam ille sole / legum nomine digne sunt) precipiuntur: & mala que ab eisdem
prohibentur. Nam circa ea ipsius iustitie legitime operatio versatur. magis
tamen circa bona que leges precipiunt versatur: quam circa mala que prohibent. Nam
virtus magis est circa illud quod melius est & dignius. At bona malis sunt
prestantiora & in affirmatione: mala vero in negatione. Quare per se & pre-
cipue circa bona versatur: per accidens autem circa mala. ¶ Quinta. Nonne 5
iustitia legitima / est virtutum preclarissima. ¶ Responsio. Est. Nam precla
rior est virtus ad se & ad alterum: quam ad se solum. At iustitia legitima est vir-
tus ad se & ad alterum. Nam & ipsum dirigit iustum legitimum / & alios. Alie autem vir
tutes vt temperantia / mansuetudo / sunt ad se solum. Nam solummodo ipsas haben-
tem dirigunt. igitur iustitia legitima huiusmodi virtutibus est prestantior.
Verum quia nonnulle virtutes etiam sunt ad alterum vt liberalitas & affabilitas: id-
circo subnectitur alterum in littera clementum quo probetur iustitia legitima esse
prestantior etiam ceteris virtutibus que sunt ad alterum. Nam preclarior est virtus
que ad commune bonum & vite sufficientiam quam que ad particulare: quandoqui
dem bonum quanto communius tanto fit melius. Atqui iustitia legitima est
ad commune bonum & vite sufficientiam: non quidem eorum que ad corporis suste
tationem requiruntur / sed animi perfectionem / & que ad bene beateque viuendum
sunt necessaria: cum omnia ambiat virtutum officia quibus sufficienter secundum vir
tutem vita agitur. Cetere autem virtutes que sunt ad alterum vt liberalitas / affabi
litas / equitas sunt ad bonum particulare & priuatum vnius aut paucorum: igitur
iustitia legitima est illis virtutibus preclarior. Quare ipsa recte concluditur es
se virtutum preclarissima. ¶ Sexta. Circa que est equitas communium distribu 6
tiua. ¶ Responsio. Circa distributiones bonorum & malorum. Nam circa vtrum
Quod iustitia distributiua magis versatur circa distributionem bonorum quam malorum.
que ipsius operatio versatur. Magis tamen circa distributiones bonorum. Quia
virtus magis versatur circa id quod melius est & dignius. Atqui distributio
bonorum melior est & dignior: nam per eam assimilatur homo mundo intelligibi
li & celesti in quo equissima est bonorum pro ratione meriti distributio & non
malorum. Distributio autem malorum minus est digna & perfecta: similisque quodam
modo distributioni penarum que fit in regione tenebrarum vbi nulla est bonorum
compensatio. In hoc autem mundo sensibili vt vtriusque mundi extremi scilicet su
perioris & inferioris medio: fit distributio nunc bonorum nunc malorum.
Preterea. Virtus magis circa illa versatur officia: que magis voluntarie & ma
iori cum delectatione fiunt. Atqui bonorum distributio libentius & delectabilius

fit ab hoīe iusto ꝙ distributio maloꝝ:que annexā hꝫ quādā tristitiā|cōpas‑
sionē ⁊ cōmiseratione. Quocirca suapte natura hoīes magis ad misericor‑
diā ꝙ inferendū cruciatū inflectunt. exēplo ipsius summe boni qui benigni
ter p ꝓphetā admonet se nō velle mortē peccatoris sed vt magis conuertat
⁊ viuat|imo vo suauissime nos inuitat quib⁹ bona distribuat:paratus pro
sue bonitatis imēsitate oīb⁹ bona distribuere|vbi nō recusauerim⁹ ea vt opꝫ
accipere. Uult eñ oēs hoīes saluos fieri. Sed prochdolor nos ad ei⁹ cenā in
uitati negligim⁹ venire aut ad nuptias itram⁹ sine veste nuptiali: irritamus
maximā ipsius in nos benignitatē|aspnamurq; vltro oblata munera. Pro‑
inde ipm (vt ita dixerim) cogimus mala nobis cōtra sue bonitatis cōditio‑
nem irrogare|⁊ meritas pro culpis penas sumere. Haud dissimiliter iustus
vellet se posse semp distribuere bona:sed ne inualescant hoīuꝫ vicia. cōpellit
itidē mala infligere|vtpote cruciatū qui de se quidē bonus est cū sit iustitie in
strumentū:est tñ malū pene illi qui ipm patit. Cōstat itaq; iustitiā cōium di‑
stributiuā magis versari circa distributionem bonoꝝ ꝙ maloꝝ:circa hanc
scꝫ per accidens ⁊ circa illā per se. quēadmoduꝫ magnanimitas magis circa
honorem ꝙ inhonorationem versari dicta est.|¶ Septima. Circa que ver‑
7 satur iustitia cōmercioꝝ cōmutatiua. ¶ Rñsio. Circa cōmutationes bono‑
rum vt emptiones venditiones|⁊ ceteras hominum negociationes:que fi‑
unt ad indigentie humane subleuationeꝫ. Unde illic solū est iustitia cōmer
cioꝝ cōmutatiua vbi est indigētia que per sufficiētiā pōt leuari atq; repelli.
In celo aūt nulla est indigentia sed summa sufficiētia:quocirca nō est ibideꝫ
iustitia cōmercioꝝ comutatiua. hinc deprehenditur iustitia cōmunium di‑
stributiua esse dignior ea que cōmercia cōmutat: vt cuius exemplar in celo
relucet. Nempe quāto virtus aliqua celestibus similiores reddit homines
tāto ipsa est dignior. vt quāto quicq; ꝓpinquius accedit ad clarissimā lucē
tāto ipm est illustrius|magisq; refulgens. In regione aūt tenebraꝝ summa
est indigentia ⁊ que per sufficientiā minime depellit:ideo neq; in ea ꝯspicit
iustitia cōmercioꝝ cōmutatiua|sed dūtaxat in hoc mundo sensibili:in quo
partim est sufficientia ⁊ partim indigētia. Et ergo recte medius dicit: vt qui
vtriusq; mundi extremi aliqd participet. ¶ Octaua. Est ne iustitia cōium
8 distributiua secundū aliquaꝫ rationum cōparationem ¶ Responsio. Est.
Nā vbi pmiū ad pmiū aut pēa ad penā se hꝫ|sicut meritū ad meritū aut de
lictū ad delictū:aliq rōnū ꝯparatio ē. Sꝫ i iustitia cōiuꝫ distributiua pmiū
ad premiū aut pena ad penā se habet: sicut meritum ad meritū aut delictuꝫ
ad delictum. Nempe in iustitia distributiua bonorum premium ad premi
um se habet sicut merituꝫ ad meritū|⁊ in iustitia distributiua malorum pe
na ad penam se habet sicut delictuꝫ ad delictum. igitur iustitia communiuꝫ
distributiua est scdm aliquā rōnū cōparationem. ¶ Nona. Nonne iustitia
9 cōium distributiua fit secūdū comparationē rationum geometricā. ¶ Re
ponsio. Fit. Nam iustitia communiuꝫ distributiua fit secundum equalitatē
duaꝝ adinuicē ꝓportionum. Distributiua quidē bonorū secūdū equalitatē
ꝓportionuꝫ vtriusq; meriti ad vtrunq; premiū. Nā in ea debet eadē eē pro
portio premij ad premiū:que meriti ad meritum. Ut si prima est dupla|⁊ se
cunda ⁊ si prima tripla|ita ⁊ secunda. Distributiua vero malorum secundū

Q. iustitia commutatiua solū in mundo sensibili inuenitur.

equalitatē proportionū vtriusq; pene ad vtrūq; delictū: cū in ea debeat ea-
dem eē ꝓportio pene ad penā: que est culpe ad culpā. vt si culpa vnius sit du
pla ad culpā alterius: ꝛ pena ad penam debet esse dupla / ꝛ si culpa ad cul-
pam tripla: ita pena ad penā. Quod huiusmodi exemplo euadit manifesti
So. us. Sint Sortes ꝛ Plato benemeriti de republica: sortes quidem magis ꝛ
Pla. plato minus / vt meritū sortis sit duplū ad meritū platonis queadmodū
duo ad vnū. Et sorti designet premiū vt 12. platoni distribuendū est p̄miū
2 1 vt 6. Nā vt meritū ad meritū. s. duo ad vnū / ita premiū sortis ad premiū
platonis. s. 12 ad 6: cū vtrobiq; sit ꝓportio dupla. Quod si sorti det premium
12 6 vt 12 / platoni vero premiū vt 8: nō seruatur hec iustitia: habetq; plato plus
equo: nā meriti ad meritū ꝓportio est dupla per hypothesim. Premij aūt
ad premiū ꝓportio est sesqualtera sc3 12 ad 8 que ꝓportiōes nō sunt eq̄les
cū nō sint eiusdē denoīatiōis. Si vō sorti debitū det p̄miū vt 12 platōi vō
(seruata ea que de meritis posita est hypothesi) p̄miū vt q̄ttuor: nō seruat iti
dem recta distributio: habetq; plato minus equo: cū meriti ad meritū ꝓpor
tio ex hypothesi sit dupla: p̄mij vō ad premiū tripla / sc3 12 ad 4: que ꝓpor-
tiōes sunt ineq̄les ꝛ diuerse denoīatiōis. Ita in ꝓportione supparticulari, ꝛ
superpartiēte detur exempla. Ex his itaq; cōstat iustitiā cōium distributi
uam consistere in comparatione rationū geometrica et disiuncta. Nā qua-
tuor in ea termini esse debent nō communicantes: in distributiua quidē bo
norum duo merita ꝛ duo p̄mia. In distributiua vero malorum duo deli-
cta ꝛ due pene. ¶ Decima. Nonne iustitia cōmerciorū cōmutatiua secundū 10
comparationē rationum Arithmeticā attendēda est. ¶ R̄nsio. Est. Nā cō
paratio rationum arithmetica est quādo est proportionum differentiarum
equalitas per diffinitionē. Sed in iustitia cōmerciorū cōmutatiua attendit
equalitas secūdum differentiarū ꝓportionū equalitatē: quādo sc3 quanto
maximus terminus superat mediū / tanto medius superat minimū. Ut sor
tes vendat platoni quicq; ꝛ facta cōmutatione deprehendat sortes habere 12
16 plato emens solū habere 4: ꝛ ergo cōqueraf plato q̄ minus habeat sortes
12 8 4 vero plus / accedātq; ambo iudicē qui vtriq; redditurus sit qđ suum est. Iu
dex ad inueniendū mediū horum extremorū cōparationis arithmetice de
bet cōiungere duo extrema sc3 12 ꝛ 4 adinuicem fiuntq; 16. Quorum me-
dietas sc3 8 est medium illorū terminorū. Nā que differētia ipsius 12 supra
8 / eadē est ipsius 8 supra 4: vtrobiq; sc3 quaternarius. Et ipse octonarius
est in ea cōmutatione terminus quē vterq; cōmutantium habere dz. Qua
re iudex auferet / 4 / a sorte habēte plus ꝛ dabit tātumdē platoni habēti mi
nus: ꝛ hoc modo vterq; erit reductus ad equalitatē / habebitq; octonariū.
Si eni numerus numerū superat: differētia a maiore substracta aut minori ad
dita / illi duo numeri sunt equales. Quod si iudex solū tria remouisset a sorte ꝛ
ea dedisset platoni: adhuc sortes habuisse plus. s. nouē ꝛ plato minus. s. septē
quare adhuc fuisset inequalitas. Similiter si iudex a sorte abstulisset qnq; ꝛ
tantundem dedisset platoni: tunc sortes habuisset minus vtputa septē / plato
vō plus. s. nouē / quapropter adhuc iter eos fuisset iequalitas. Neq; ad equa
litatem (in qua huiusmodi consistit iustitia) reduci possent: nisi per assigna-
tionem medij inter duo assignata extrema secundū comparationem arith-

meticam: liquet igitur iustitiam cōmercio℞ cōmutatiuam attendēdam esse scōm comparationem rōnum arithmeticam: nō qdem quācūq₃ sed continuam/ ꝛ cuius ꝑpoꝛtiones aliquo termino vtpote medio cōmunicant. Debent enim in ea cōparatione solum eē tres termini: sc₃ plus/ medium/ ꝛ mi-
11 nus. ¶ Undecima questio. Est ne cōmutabiliū vna cōis mēsura? ¶ Respōsio. Est. Quia oīa nūmo mensuramus: oīa inquā cōmutabilia/ vt bona externa ꝛ foꝛtune. Nam bona spūalia ꝛ interna non sunt nūmo estimabilia. Est igiꝭ nūmus/ cōmutabiliū mēsura cōmunis: iccirco in humanum vsum institutus/ vt expeditioꝛ inter oēs cōmutatio fieri posset/ q nūmo quoduis
12 cōparare ꝛ cōmutare adinuicē valent. ¶ Duodecima. Que ē vera cōmutabilium mēsura. ¶ Responsio. Indigentia humana. Nam ea ē vera cōmutabilium mēsura scōm cuius exigentiam hoīes cōmutāt: ꝛ qua existēte/ fit cōmutatio: qua vero existēte/ nō fit. Sed indigētia humana ē scōm cuius exigentiam hoīes cōmutāt. Crescente siqdem indigētia reru₃/ augeꝭ caru₃ preciū: ꝛ ea decrescēte diminuiꝭ p̄cium. Neq₃ estimanꝭ res scōm naturalem earum dignitate₃: sed scōm indigentie humane rationem. Alioqn mus pluris estimādus esset ꝙ massa auri/ ꝛ vꝛtica oibus esset diuitijs p̄ferēda: cu₃ sit natura dignioꝛ ꝛ in superioꝛe entium gradu. Id tamē falsum ē: quia murem ꝛ vꝛticam nō querunt hoīes/ ꝙ his ad vsum nō indigeant. Similr existente humana indigentia fit cōmutatio: ꝛ ipa nō existente/ nō fit cōmutatio. Si enim hoīes nullo egerēt: neq₃ inter eos vlla qdem rerum cōmutatio fieret. Est igiꝭ indigentia humana/ vera cōmutabilium mensura: ꝛ nūmus so-
13 lūmodo cōmutationis instrumētu₃. ¶ Decimatertia. Per quales iniurias dicitur qs iniustus. ¶ Rñsio. Per operationes/ iniustitie habitum sequētes sicut quis dīꝭ foꝛtis per intrepidas periculo℞ aggressiones/ foꝛtitudinis habitum sequentes: ꝛ tēperans per voluptatū gustus aut tactus moderationes habitum tēperantie cōsequentes. Patet. Nam iniustitia est habitus quo qs res vult iniustas/ iniuriasq₃ agit: igiꝭ cum qs ex habitu/ cōmittit iniuriam/ ille censendus ē iniustus. Siqs vō semel tm̄ aut bis fraudē cōmiserit' aut furtum: facit qdē alteri iniuriā ꝛ iniustū agit/ non tñ̄ iccirco ē iniustus. Nam ex vno aut duob⁹ actibus nō gigniꝭ habitus. Quare p iniurie illationes habitum iniustitie p̄cedētes nō ē q̄spia₃ dicēdus iniustus: sicut neq₃ foꝛtis p p̄mā piculo℞ aggressionē/ aut tēperans ob vnicā voluptatū moderationē habē-
14 dus ē. ¶ Decimaqrta. Nō ne iuris actio iter iustitie extrema mediat. ¶ Rñsio. Mediat. Nā iuris atq₃ iustitie actio ē inter plus ꝛ minus: auferēs quod plus ē ipso medio: ꝛ addēs ad minus: quo vtrūq₃ redigaꝭ ad eq̄litate₃ in q̄ cōsistit oīs iustitia. S₃ plus ꝛ min⁹ sunt extrema iustitie/ haud multū differe pantia ab illis que ante assignata sunt sc₃ iniuria₃ facere ꝛ iniuria pati. Qui enim iniuriā facit hēt plus: ꝛ q iniuriam patiꝭ/ minus. igiꝭ iuris actio siue iu-
15 stitie operatio inter iustitie extrema mediat. ¶ Decimaqnta. An q iniuriam patiꝭ/ iccirco dicēdus ē malus. ¶ Rñsio. Non. Na₃ q iniuriā patiꝭ: nō iccirco res vult iniustas/ iniuriasq₃ agit: imo plerūq₃ vsu venit vt q ceteris virtute p̄stant grauioꝛibus p̄manꝭ iniurijs: que illis p̄bent virtutis sc₃ patientie materiā ꝛ non animi labem. Est enim vtus odio p̄uis q eā infestissime p̄sequuntur. Cuius causam pulchꝛe assignat Mātuanus hoc carmine. Mantuanus

Sponte malos homines ꝛ noxia gramina nutrit:
Ac melius semen ferre recusat humus.
Vitior est propꝛijs/alienaqꝫ pignoꝛa semper
Tractat inhumana dura nouerca manu.
Uir bonus est celi/malus est telluris alumnus:
Quos igitur celum diligit/odit humus.
¶ Decimasexta qō. Qñ iustus iuste agit. ¶ Respōsio. Quādo opꝫ/ꝛ hone 16
sta iuste agendi pꝛebetur occasio. ¶ Decimaseptima. Ubi iustus agit iuste. 17
¶ Respōsio. Ubi opoꝛtet ꝛ honesta iuste agendi pꝛebetur occasio. Quinim
mo tempus omne ꝛ locus/officijs iustitie videtur accōmodus. ¶ Pꝛimuꝫ
pꝛeceptum cōmune ē/iubetqꝫ iustitiam ꝛ cōmunium distributiuā ꝛ cōmer-
cioꝛum cōmutatiuam colēdam esse ad oēs tum supioꝛes/tum equales: tum
inferioꝛes. Et sane hec animos boīuꝫ magis deuincire solet/ꝛ ꝯciliare ꝙ ar
ma ꝛ vires. Quod Camilli exemplo dilucidum ē: q cum Faliscos obside-
ret: magister ludi cōplures ingenuos pueros (quos erudiendos habebat)
ludendi causa vꝛbe eductos in castra Romanoꝝ ꝑduxit vt ad eos recipien
dos parētes eoꝝ qui Faliscoꝝ pꝛimates erant vꝛbem Camillo dedendam
curarent. Camillus vō ꝓditionem execratus ipm denudatum manibꝰ post
terga ligatis/pueris cedēdum ꝛ virgis in vꝛbem agēdum iussit. Quā impe
ratoꝛis iustitiam ꝛ fidē cernētes Falisci posito bello se illico Romanis dedi-
derunt. ¶ Secundum: legibus a iustitia legitima ꝯstitutis nos obsequi de-
bere monet: qm̄ quod rectum ꝛ sanctū est iubent/ꝛ qđ prauū vetāt. ¶ Ter-
tium: legē diuinam legēqꝫ nature/humanis legibus ꝛ hoīum ꝯstitutis arbi
trio pꝛeponēdam docet. Nempe lex diuina est pꝛima ꝛ rectissima. Post eaꝫ
lex nature suaꝫ habet dignitatē/ꝛ tertio loco lex humana. Q. si hec a ceteris
duabus discrepet/standum est legi diuine ꝛ naturali. ¶ Quartum: deuꝫ ti-
mēdum admonet cū veneratione quadam ꝛ reuerētia. Iustitie enim munꝰ
est cuiqꝫ quod suū est tribuere: vt supioꝛibus timoꝛē/amoꝛē ꝛ honorē. Deꝰ
autē oīum supꝛemus est dn̄s. Itaqꝫ per hanc vꝛtutem ei timoꝛē debemus: nō
qdem seruileꝫ qua timet aliqs ne penam si offendat inferat/ꝛ grauibus affi-
ciat supplitijs: sed timoꝛē rectū ꝛ honestū quo ꝓpter sūmaꝫ eius bonitatem
ꝛ excellētiam timet offendi/ēt quāuis nullā esset penā inflicturus: sed ob id
ipsum ne sūme eius maiestati inferat iniuria. Perinde atqꝫ honestus filius
timet quicꝙ admittere prauū: ne benignissimū patrē offendat/neue ei sit in-
iurius cuius tantā expertus est bonitatē ꝛ beniuolētiam. ¶ Quintū docet
deum sup oīa diligēdum. Nam si bonū/amabile est: ꝛ magis bonū: magis
est amabile: ꝛ maxime bonū/maxime amabile. Deus itaqꝫ cū maxime bo-
nus sit imo ipsa summa ꝛ absoluta bonitas/maxime ꝛ plus ceteris omni-
bus amādus est: sicut ꝛ ipse maxima dilectionis argumēta hoībus ondit.
Neqꝫ huiusmodi amoꝛ debet esse mercenarius ꝛ ꝓpter aliud vt eternā glo-
riam regnūqꝫ celeste pꝛincipalr oꝛdinatus. Nam siqs deum ꝓpter pꝛopꝛiaꝫ
diligit salutē/ꝓpꝛiūqꝫ bonum: magis pꝛopꝛiū cōmodū ꝙ deū amat. Nem-
pe siquid amat pꝛopter alterum: illud ꝓpter quod alteꝝ amat magis ama-
tur: quare nō diligeretur deus super oīa: sed pꝛopter se tantū ꝛ sūmam eius
bonitatem amādus est: hūc amoꝛeꝫ ad aliud pꝛincipaliter nō referēdo neqꝫ

Precepta.

Camill. Falisci.

pmij rõnẽ habẽdo. imo ꝙuis nullũ cõsequeretur premiũ: nõ minus ꝙ nũc cum futura est merces amari debet. Quõ vt hoies exequanť: celesti sane presidio opus est quãdoquidẽ id viribus humanis longe maius est: vt, qs deũ supra seipsu m ⁊ sua oia diligat. Uerũ vbi diuinus homini fauor accesserit: tolliť hmôi difficultas. pinde atqꝫ in becillior es aliquo põdere vires habẽs ab altero adiutuſ ip3 podus sustollit. Atqꝫ amãtis est ea oia facere que grata sunt amato ⁊ fugere ea que cognoscit eidem displicere. officiũ est coꝝ qui deum amare volunt mandata eius exequi virtutes amplecti fugere vitia: qm̃ euidens dilectionis argumentũ est exhibitio opeꝝ que placent amato. Et qui alias amoris diuini ↄditiões ⁊ pulcherrimas ⁊ dignissimas cognoscere expetit: eas in Theologia naturali qui ⁊ creaturaꝝ liber inscribitur requirat: vbi ampla ⁊ rectissima de huiusmodi amore fit determinatio. ⁋ Sextum preceptu3 admonet deum esse propiciandũ hoc est precibus ⁊ rebus sacris digne colendũ atqꝫ honorandum. qm̃ si virtuti debetur honor: ei qui virtutum dominus est summus debetur honor atqꝫ cultus: quẽ ex intimis animi precordijs ⁊ pura mente ei debemus exhibere. Et cũ peccatis nostris offensus est ⁊ merito nobis infensus: peccat detestatione lachrymisqꝫ placãdus est ⁊ reconciliandus. qm̃ adeo benignus est ad cũ redeuntibus: vt siqs inenarrabilem eius benignitatem maximam misericordie dulcedine3 summamqꝫ ⁊ suauissimam bonitatem attente cõsideraret: illius cõtemplatione protinus ad ipsum reuerteretur. Nã qñcunqꝫ ad eũ cõuertimur: maloꝝ nostrorum immemor nos benigne recipit: vt benignissimus ille pater filiũ prodigum penitẽtia ductũ ad ipm̃qꝫ reuersum amplexus est nouis vestibus ornauit ⁊ lautissimo excepit cõuiuio. Et qõ maius est oibus modis nos admonet incitat sollicitat vt ad eũ redeamus: cõgaudet nostre cõuersioni non aliter ꝙ centesima oue inuenta pastor. Euãgelicus inuitat vicinos vt ei gratulentur: aut mulier ob decime dragme prius deperdite recuperationem suũ apud vicinos gaudiũ testať. Ita deus ipse ita celestes spiritus oẽs cõgratulantur nostre emendationi: siquãdo cõmissa crimina detestãtes cõdigna satisfactione (que ad hanc quoqꝫ virtutẽ spectat) nostro ⁊ auctori ⁊ patri (cuius bonitas ineffabilis nobis sit ꝓpicia) sincere ⁊ integre recõciliamur. ⁋ Septimum preceptũ docet ꝓximos esse amãdos non tm̃ verbo sed. ⁊ corde ⁊ opere. vt si ipsis quitꝙ adiumenti prestare possimus: beniuole id prestem⁹ quemadmodũ nobis si eadem promereremur indigentia exhiberi vellemus Et idẽ sacratissima lex Euãgelica (cui hec moralis philosophia mirum in modũ ⁊ pulchra quadam harmonia cõsonat) precipit diliges (inquit) ꝓximũ tuũ sicut teipm̃. ⁋ Octauũ iubet parentes esse honorandos: oino conformne diuine legi honora patrẽ tuũ ⁊ matrẽ tuã: ⁊ eriſ lõgeuus super terrã. Nẽpe, philosophie moralis precepta adeo sacris litteris sunt cõsentanea: vt ne in minimo qdem ab eis discrepare videanť. Sacre tñ littere sublimiores sunt ⁊ dñe hec võ philosophia iferior: illarũqꝫ famulatrix ⁊ ancilla. ⁋ Nonum monet nos in alios beneficia cõferre atqꝫ distribuere: ad imitationem summe boni qõ munera sua benefice oibus cõicat ⁊ facit solẽ suum oriri super bonos ⁊ super malos. ⁋ Decimum. Cõmunius bonũ particulari preferendũ ẽe docet. Na3 qõ cõmuniuſ est prestãtius est. Et quãto plurib⁹ pro

Theologia naturalis

Quãta sit diuine misericordie benignitas.

Sacrarũ lraꝝ cũ morali philosophia cõspiratõ

dest:tanto ipʒ est meli⁹|similiusq̄ ipsi summe bono:qđ oibus sapiētissime prouidet. Quare qđ cōius est bonum:diuinius quoq̄ existimari debet|vt qđ exuberantissimo maxime bonitatis fronti euadat ꝓpinquius. ¶ Undecimū. Eq̄tatē ꝛ in distribuendo ꝛ cōmutando seruādā pcipit. ¶ Duodecimum:ne quis iniustum immittetur admonet qm̄ eius imitatione labes in iustitie contraheretur. ¶ Decimumtertium. Et leges |legumq̄ preuaricatores ꝛ qui nullā legibus obedientiam prestant:fugiendos monet. ¶ Decimumquartum quod est Pythagore receptum:admonet stateram nō esse transiliendā hoc est neq̄ plus neq̄ minus equo accipiendum esse|aut tribuendum:sed equalitatem in omnibus cum mediocritate esse seruandā.

Pythagoras.

Iustū ciuile.

V

IUstū ciuile est qđ in equaliū vita cōstitutū est:vt eorū que ad vitā pertinent sufficientia sit. Equales sunt quoꝝ null⁹|aut natura|aut ciuiliter alteri subditus est. Herile iustū est qđ domini est ad seruū. Parentū vero:qđ patris est ad filium. Quod vero viri est ad vxorem economicū|ꝛ rei familiaris iustū dicitur. Iustoꝝ ciuilium quoddā est naturale:qđ vbiq̄ viʒ habet eandē. Aliđ vo legitimū:qđ a principio quidē an aliter fiat|nihil refert:cū vo positum fuerit|refert. Iustum ciuile igitur est qđ natura|aut instituto est. Itidem ꝛ iniustū. Ius est que spōte fit iniurie emendatio. Cū vo quispiam sua sponte quēquā indigne ledit ꝑter eius qui ledit voluntatē:iniuriā facere dicit. Cui vo talis iniuria preter eius volūtatē facta est|is iniuriā patitur. ¶ Est preterea eq̄tas ꝛ bonitas virtus qua quis recte legeʒ ea ex parte qua ob vniuersale deficit|emendat. qui aūt emendat: equus ꝛ bonus dicitur.

Q̄ōnes

Questiones.

1 Quid.
2 Quot modis circa boiuʒ cōicationē ifeꝛ. nocumētū
3 Circa que.
4 An herile iustū |paternuʒ aut economicū: ciuile sit.
5 Qđ coꝝ ipsi similius.
6 Nōne aliqñ fiat iustū aut iiustū absq̄ iure|aut iiuria
7 An quecūq̄ patimur sciētes:sint voluntaria.
8 An quecūq̄ facim⁹ ignorātes:sint venia digna.
9 Qualis.
10 An facile sit iustum aut iniustum esse
11 An facile:iusta ab iniustis secernere.

12 An iusti est iniuriã facere.
13 Utrum quis iniuriam sua sponte patiatur.
14 An in alicuius sit ptãte: vt quispiã iniuriã patiatur.
15 An lex vt dirigatur: aliquã do aliquo egeat.
16 Quando iuste agendum est.
17 Et vbi.

¶ 2. Tribus modis. Primũ ignorantia/ & nõ sponte: sponte quidẽ & sine electione: postremo vero cũ spõte tũ electione infertur nocumentũ. ¶ 3. Justũ ciuile circa bona & mala equaliũ ne plus minusue fiat. Herile cõsimiliter circa bona & mala domini ad seruum. Paternũ patris ad filium. & Economicum viri ad vxorem. ¶ 4. Diffõnes. ¶ 5. Economicũ. Justuʒ in quo minor est iequalitas est maior ad equalitatẽ vite accessus ciuili iusto similius est. ¶ 6. Interdũ coacti iustũ faciũt hoĩes & interdũ nõ spõte aliquid iniustũ. ¶ 7. Multa patimur scientes a natura: vt senescimus/ & morimur. ¶ 8. Qui affectione ignorantes peccãt/ & sue ignorantie cõsciũ: nõ sunt venia digni. ¶ 9. Voluntarie/ scienter ac delectabiliter cuiqʒ qđ suum est tribuens. ¶ 10. Nõ est facile attingere mediũ/ & vnãquãqʒ prudentie circũstantiã alteri tribuendo qđ suũ est obseruare. Nõ est facile ex iniustitie habitu iniusta cõmittere. ¶ 11. Itideʒ neqʒ facile est leges/ cõsulta decreta/ & cetera id genus recte instituẽde vite precepta: cognoscere. ¶ 12. Iniuriaʒ facere est spõte quẽpiã ledere preter voluntatẽ eius qui lediť. ¶ 13. Iniuriã pati est aliquẽ iniuriã preter eiꝰ voluntatẽ sustinere. ¶ 14. Nõ est in ptãte alterius vt quis inuite iniuriã ferat. ¶ 15. Qđ non nunqʒ deficit: & non semper obseruari honestum est interduʒ quo dirigatur egere necesse est. Elementa.

Cuiqʒ suum tribuito. Precepta.
Parem patitor.
Seditionem vitato
Superioribus obedito.
Domini presunto.
Familiam curato.
Quod iustũ est mandato.
Seruus obedito
Videns/ audiens/ tacitus.
Spõtaneus/ impiger/ fidus

Mandata exequitor.
Dominum diligito.
Pater liberos alito.
Ipsos erudito.
Virtutibus formato
Liberi libenter parento.
Parentibus audiunto
Amanto/honoranto.
Magistros veneranto.

Precepta tenento.
Vir vxorem diligito.
Vxor virũ obseruato.
Vterq3 fidem seruanto.
Integramq3 vite societatem.
Sine rixa sine q̃rela viuũto
vir acqrito. parta cõseruato
Mulier casta/fida/tẽperãsq3
Sedula domũ curato (esto

Iustũ (q̃ õ ẽ iustitie ad alteꝝ factũ officiũ) diuidit, primum in iustũ ciuile/berile/paternũ ⁊ economicũ. Justũ ciuile ẽ q̃ õ in equaliũ vita cõstitutũ est: vt eoꝝ que ad vitã ptinent sufficiẽtia sit. Nõ qdẽ ad vitã corpalẽ/victu ⁊ amictu indigentẽ: sed ad vitã aĩe ⁊ beatã. Curat enĩ iustũ ciuile vt eoꝝ q̃ ad bñ btẽq3 viuendũ ptinẽt sufficientia sit. Eq̃les aũt sunt qui eq̃ sunt ꝯditione neq3 natura/neq3 ciuiliter eoꝝ vnus alteri subiect⁹ est. vt ciues priuati eiusdẽ vrbis. Inequales aũt: quoꝝ vnus/aut natura/aut ciuiliter alteri subdit⁹ est. Natura quidẽ: vt fili⁹ patri/vxor viro. Ciuiliter võ: vt ciuis priuatus magistratui ex ordinatione ciuitatis reipublice prefecto. Qui cum dignitate perfunctus fuerit. ceteris ciuibus quib⁹ nũc supereminet/erit equalis vt ante magistratũ. ¶ Justũ berile est iustũ q̃ õ dñi est ad seruum: cui rñdet iustũ subherile q̃ õ est iustũ serui ad dñm. Justũ paternũ est q̃ õ patris est ad

Que sẽ spẽs iusti inter inequales cõstituti

filiũ. Et illi rñdet iustũ sub paternũ q̃ õ est iustũ filij ad patrẽ. Justũ võ economicũ est q̃ õ est viri ad vxorẽ/illiq3 respõdet iustũ subeconomicũ q̃ õ est vxoris ad virũ. Enimuero alia sunt vxoris ad virũ/⁊ alia viri ad vxorẽ officia: q̃re iusta illa diuersa sunt. Silr alia sunt filij ad patrẽ ⁊ alia patris ad filium officia: quẽadmodũ alia serui ad dñm/⁊ dñi ad seruũ. Et solũ in littera exprimuntur iusta cõstituta inter equales que sunt maioris ad minorẽ: sub qb⁹ ꝯtinent eis opposita iusta nũc explicata que sunt minoris ad maiorẽ. Nẽpe apud auctores per vnũ oppositoꝝ/alterius quoq3 oppositi natura cognoscit. Sũt ⁊ alia iusta iter ineq̃les ꝯstituta vt iustũ regiũ/iustũ optimatũ/⁊ cẽsupotentũ. Sed de his cũ de amicitia tractabit fiet mentio. Deide iustũ ciuile diuidit in iustũ naturale ⁊ legitimũ. Justũ naturale est q̃ õ vbiq3 vim hz eandem. Et illud nõ ex humana institutione sed naturali instinctu vim hz/atq3 in oĩbus aĩalibus consimile inuenitur. In brutis quidem tenuiter ⁊ in vestigio: in hoĩbus autem insigniter ⁊ tanq̃ in veritate. vt maris ⁊ femine ad plẽ pcreandã cõsortiũ/pcreate prolis educatio/sui suorũq3 defensio. Justuz võ legitimũ est q̃ õ ante cõstitutionẽ an sic fiat an alr/nihil interest: post q̃ vero constitutum est/multum refert. Et tale ex sola hominũ constitutione vim habet ⁊ auctoritatẽ. Vt si lex fuerit lata neminẽ intẽpesta nocte p vicos ire debere: anteq̃ ꝯstituta erat lex/potuit impune quispiã nocturno tpe

versari per vicos vrbis. Ubi vero ipsa cōstituta est: nō amplius id licet. Ex quibus cōcluditur diffinitio iusti ciuilis geminā eius speciem disiuncti cō-plectens φ iustū ciuile est iustū inter equales cōstitutū quod natura aut insti tuto est. Cū aūt vnū oppositorū tot modis dicaf quot reliquū: ⁊ iniustum qđ est ipsius iniustitie operatio / ipsi iusto opponaf: eodem prorsus modo diuiditur iniustū sicut iustū: sc₃ in iniustū ciuile / herile / paternū / economicū / ⁊ alia ipsis relatiua oppositione respondentia. Rursum iniustū ciuile diducitur in iniustum ꝓ / preterq₃ naturā ⁊ iniustū illegitimū. Que oīa consimilr diffiniantur: pmutato dūtaxat genere diffiniti. ¶ Subiungit diffinitio iuris vt hic sumitur. Siqdem ius est sponte facta iniurie emendatio. Ut si sortes intulerit platoni iniuriā ablatione clandestina alicuius rei spectantis ad platonem: quā sponte reddat / emendetq₃ illatā iniuriā: hec restitutio sortis hoc in loco ius dicif. Deinceps diffiniunt facere ⁊ pati iniuriā: triaq₃ in illorum rōne tangūtur requisita ad hoc φ quis facere aut pati iniuriā dicaf. Primū φ ledens / sponte alterū ledat: nā si lesionē coactus per violentiam aut ignorans inferret: nō diceref alteri iniurius. Secundū φ huiusmodi lesio fiat indigne ⁊ preter rectā rōnem. Nā si recte rationis determinatione quispiā₃ alterum lederet: nō diceretur inferre iniuriam. Tertiu₃. φ talis lesio inferatur alteri preter eius qui ledif voluntatē. Nā si cōsentiente eo qui ledif / fiat: non est iniuria / cū (vt vulgo dici solet) volēti nō fiat iniuria. Est ergo iniuria: spōte ⁊ indigne a ledente facta alterius lesio / ꝓter eius qui leditur voluntatem. Iniuria₃ aūt facere est sponte ⁊ preter rationem alterum ledere: preter eius qui ledif voluntatem. Iniuriā vo pati est spōte ⁊ contra rectā rōnem ab altero ledi: preter eius qui ledif voluntatē. Postremū diffinitur equitas ⁊ bonitas eē virtus qua quis recte legē ea ex parte qua ob vniuersale deficit: emēdat. Nempe queadmodū in cōteplabilibus aliqua vniuersaliter enunciantur: que tū cōtractiorem φ sonant habent intelligentia₃. Et qui recte institutus est: nouit ea que generatim dicuntur particulariter intelligere. Ita in agibilibus leges interdum ponunf vniuersaliter: sed nō adeo cōiter vt sonant intelligende sunt. Itaq₃ is qui legē recte interpretatur ad intētionē cōditoris ⁊ exceptionē ab vniuersalitate pro recte rōnis definitione facit: dicif equus ⁊ bonus. Ut sit lex cōstituta / quisquis muros vrbis trāscenderit: capite plectatur. Sortes aūt noctu (q₂ ei nō patent porte) transiliat muros ad hostes (q furti tentāt vrbē capere) repellēdos atq₃ ꝓfligandos. Illis fugatis rursum trāsiliat muros reuertendo in vrbem. Deinde accusetur vt transgressor legis φ muros vrbis trāsierit: equus ⁊ bonus respōdebit legē illā esse positam in eos qui nulla vrgente necessitatis vi sed ꝓditionis aut alterius mali causa menia transcendunt. Proinde sorte₃ non esse puniendum / sed magno cumulandū pmio: φ patriā liberauerit. hec legis emendatio recta est / ⁊ facta secūdū intentione₃ cōditoris: qui si adesset / sentētiā equi ⁊ boni approbaret. Quid equitas ⁊ bonitas

1 ¶ Prima questio. Quid iustū ciuile. Rñsio. Est qđ inequalium vita cōstitutū est: vt eoꝝ que ad vitā ptinent sufficientia fit. Et ita de ceteris diffinitio-

2 nibus. ¶ Secūda. Quot modis circa hoiu₃ cōicatione infertur nocumētū Responsio. Tribus modis. Primo per ignorantia₃ ⁊ nō sponte: vtsiqs latitantem quuis hoiem sagitta traiiciat credens adesse fera₃. queadmodum

Cephalus. Procris Ouidius Cephalus canit ab Ouidio occidisse Procrin charissimã cõiugẽ suã. Secũdo infert nocumentũ spõte quidem et sine electione atque intentione prius pcepta. Ut si sortes a platone quẽ vnice diligit ad irã puocatus eũ subito animi motu interficiat. hec interfectio sponte fit sed sine precedente electione atque proposito ipsius pperrande. Tertio in hoium societatibus infert nocumentum sponte et cũ electione. Ut si sortes graue cõceperit odium in platonẽ cõstituerit atque apud se eũ interficere siquãdo locũ et tempus oportunũ nactus fuerit: pergritque media oia peragẽdi facinoris Tandẽ ex insidiis incautũ platonẽ adortus armatus inermem et solũ occidat: hmõi cedes sponte facta est et cũ electione: quia prius aio instituerat decreueratque se eam facturũ. Et qui hoc tertio modo nocent aliis minime venia digni sunt. grauiusque ceteris delinquunt. Qui aũt secũdo modo grauis peccat quam qui primo sed minor eis pena quam iis qui tertio modo nocent debetur. In his aũt qui primo modo inferunt nocumentũ venia locum habet: nam minus ceteris peccant. ¶ Tertia. 3
Circa que versatur iustũ ciuile herile paternũ economicũ. Rñsio. Justũ ciuile versatur circa bona et mala equaliũ: ne plus minusue fiat. Herile similiter circa bona et mala dñi ad seruũ. Paternũ circa bona et mala patris ad filiũ. Economicũ vero circa ea que sunt viri ad vxorem. Nã circa hec huiusmodi iusta laudant: igitur versant circa talia bona et mala Nempe circa que alicuius virtutis operatio laudat: circa ea itidem versat. ¶ Quarta. An herile iustum paternum aut economicum: ciuile sit. ¶ Responsio. Nõ. Nam iustum ciuile est quod in equalium vita constitutum est. Herile autem iustum paternum et economicum non est constitutum in vita equalium. Dominus enim et seruus adinuicẽ equales nõ sunt neque pater et filius neque vir et vxor: sed vnus superior est et alter inferior. igitur herile iustum paternum et economicum nõ est iustum ciuile. ¶ Quinta. Quod eorum triũ iustorum ipsi 5
iusto ciuili similius est. ¶ Rñsio. Justum economicũ. Nã iustum in quo minor est inequalitas et maior ad equalitatẽ vite accessus: ciuili iusto similius est quod inequalium vita cõstituit. Sed in iusto economico est minor inequalitas et maior ad equalitatẽ vite accessus quam in iusto herili et paterno minus enim inferior est vxor viro quam filius patri aut seruus domino. Nõ tñ oino

Aristotelis ad equalitatẽ cũ eo accedit. Est enim (vt inquit Aristoteles) vir vt ratio et voluntas: mulier vero vt appetitus. Et quemadmodũ appetitus sensitiuus non equatur rationi sed ei parere debet: ita et mulier viro. Cum et vir dicatur caput mulieris: caput aũt cetera mẽbra corporis supeminet. Igitur iustũ economicũ est similius iusto ciuili quam iustũ herile aut paternũ. ¶ Sexta Nõne aliquando fiat iustũ aut iniustũ absque iure vel iniuria. ¶ Rñsio. Fit. Nã interdum 6
coacti iustũ faciũt hoies: vt nonnunquam quis debitor coactus a iudice reddit inuitus quod debet: aut rei aliene ablator metu grauioris mulcte restituit ablatum: facitque iustũ sed nõ ius: nã illic nõ est spontanea iniurie emẽdatio fit igitur aliquando iustũ sine iure. Preterea interdũ hoies nõ spõte sed per ignorãtiã aut violente faciunt aliquod iniustũ: vt qui primo modo inferunt nocumẽtũ et tñ illi nõ faciũt iniuriã. Nã ois iniuria a ledẽte debet spõte fieri: igitur hoies interdũ faciũt iniustũ sine iiuria. Sed quia huiusmodi iustũ et iniustũ modo adductũ nõ sunt opationes iustitie aut iniustitie quia nõ fiant voluntarie: idcirco

Utraqꝫ responsionis pars potest de iusto qđ est officium iustitie ⁊ iniusto qđ est iniustitie operatio probari hoc modo. Nō nunq̄ fit officium iustitie sine emendatione iniurie/ vt cū nō est cuiq̄ illata iniuria: ergo bñ fit iustū sine iure. Preterea Mechus qui admittit ad mechā cōsentientem facit ei iniustū ⁊ tñ nō infert ei iniuriam qꝛ id nō facit cōtra ipsius adultere voluntatē: igit fit aliqñ iniustum sine iniuria. Quicūqꝫ tñ facit ius/ facit etiā iustū: ⁊ qcunqꝫ iniuriam/ facit ⁊ iniustum: quare facere iustum cōmunius est q̄ facere ius/
7 ⁊ facere iniustum q̄ facere iniuriaꝫ. ¶ Septima. An quecunqꝫ patimur scientes: sint voluntaria. ¶ Rñsio. Nō. Quia voluntaria sunt que in nostra sunt potestate. At multa patimur que nō sunt in nostra potestate sed inuite. Ut ea que patimur a natura/ exempli gratia senescimus ⁊ morimur/ velimꝰ nolimus. igit nō q̄cunqꝫ patimur scientes sunt voluntaria. Preterea ea que per violentiā inferuntur/ scientes patimur: ⁊ tamē nō sunt voluntaria/ igitur
8 non quecunqꝫ patimur scientes sunt voluntaria. ¶ Octaua. An quecunqꝫ facimus ignorantes sint venia digna. ¶ Responsio. Nō. Nā qui affectione ignorantes peccāt/ ⁊ sue ignorātie sunt cōscij: nō sunt venia digni. At q affectione ignorātes peccāt/ sueqꝫ ignorātie cōscij sunt: ea ipsa que ignorare affectant faciunt ignorantes. Ut siquis filius affectaret ignorare an bona sibi ex paterna hereditate succedētia sint iuste acquisita a patre nec ne: ne si ea cognosceret iniuste parta cogeretur ipsa restituere. Nūc aūt videt iuste ea possidere/ qꝛ ⁊ si aliqua sint iniuste cōparata: ipse tñ hoc ignorat/ ille ignorās possidet bona iniusta ⁊ tñ nō est venia dignus sed punitione: qꝛ sue ignorantie quodāmodo est cā. igit nō q̄cunqꝫ faciunt ignorantes sunt venia digna. Quot aūt sunt ignorantium modi/ ⁊ que per ignorantiā facta sunt venia digna ⁊
9 que non: cuꝫ de voluntario determinabitur fiet manifestū. ¶ Nona. Qualis est iustus. ¶ Rñsio. Uolūtarie/ scienter/ ac delectabiliter cuiqꝫ qđ suū est tribuens. Nam omnis studiosus voluntarie/ scienter/ ac delectabiliter suum peragit officium. Ipsius aūt iusti officium est cuiqꝫ qđ suuꝫ est tribuere: igit
10 iustus voluntarie/ scienter/ ⁊ delectabiliter cuiqꝫ qđ suum est tribuit. ¶ Decima. An facile sit iustum aut iniustū esse. ¶ Rñsio. Nō. Quia non est facile attingere medium/ ⁊ vnāquāqꝫ prudentie circūstantiam/ alteri tribuēdo qđ suum est/ obseruare: igitur non est facile iustum esse. Similiter non est facile ex iniustitie habitu iniusta cōmittere: igitur nō est facile iniustum esse. Facilius est tñ iniustum esse q̄ iustū: q minus arduuꝫ sit a medio deficere q̄ ex
11 acte ipm fuare. ¶ Undecima. An facile sit iusta ab iniustis secernere. ¶ Rñsio. Nō. Quia nō est facile leges/ cōsulta/ decreta ⁊ cetera id genus recte instituende vite precepta cognoscere. Ut autem iusta ab iniustis perfecte secernātur: huiusmodi recte viuendi precepta ab hominibus constituta cognoscere
12 operepretium est. igitur nō est facile iusta ab iniustis secernere. ¶ Duodecima. An iusti est iniuriam facere. ¶ Respōsio. Nō: sicut neqꝫ tēperati viuere intēperate/ aut liberalis illiberaliter agere. Nā iniuriaꝫ facere est sponte quēpiam ⁊ indigne ledere preter volūtatē eius qui leditur. Nō est aūt iusti spōte quempiā/ indigneqꝫ ledere preter eius qui ledit volūtatē: igit nō est iusti
13 iniuriam facere. ¶ Decimatertia. Utrum quis iniuriā sua sponte patiatur. ¶ Rñsio. Nō. Nā iniuriam pati est aliquē/ iniuriam preter eius voluntatē

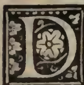
sustinere. Nullus igitur iniuriam sua sponte patit. Alioquin preter eius vo
luntatem quis sustineret iniuriam / et eandem sua sponte sustineret / quod est
impossibile. ¶ Decimaquarta. An in alicuius sit potestate vt qspiam iniu 14
riam patiatur. ¶ Respõsio. Non. Naz nõ est in potestate alterius vt qs in
uite iniuriã ferat: cũ vnus / alterius volũtatem vt inuite quippiã patiat / co
gere nõ possit. Quecũqꝫ enim alteri inferat tormẽta / quocũqꝫ cruciatu si is
qui hec patit ꝯtra suam volũtatem nõ ferat / nõ efficit torques vt is quẽ tor
quet patiat iniuriã: igit non est in alicuius potestate vt qspiam iniuriaz pa
tiatur. ¶ Decimaquinta. Nõne lex vt dirigatur aliqñ aliquo eget. ¶ Rñsio 15
Eget nam quod nonnunqꝫ deficit et non semper obseruari honestum est: in
terdum quo dirigatur egere necesse est. Atqui lex nonnunqꝫ deficit ob vni
uersale / generalemqꝫ positionem: et nõ semper honestũ est eã obseruari pro
pter varios euentus / et casus diuersos emergentes: quorum nõ meminit le
gis cõditor: qꝫ illos indeterminatos / incertos et propemodum infinitos cer
ta lege cõplecti nõ potuisset: igitur vt lex dirigatur p rectã rõnem / ab vniuer
sali lege que oportet excipientem: necesse est. ¶ Decimasexta. Quando iuste 16
agendum est. ¶ Respõsio. Quãdo oportet / et honeste iuste agẽdi prebet oc
casio. ¶ Decimaseptima. Ubi iuste agẽdum est. ¶ Responsio. Ubi oportet 17
Precepta et honesta itidem iuste agendi prebetur occasio. ¶ Primum preceptũ omni
iusto cõe est. id enim primum est iustitie munus / cuiqꝫ qđ suum est tribuere.
Tria sequẽtia iustum ciuile respiciũt. Debet enim ciuis pati / parẽ / et sibi cõ
ditione vite equalem. Debet et vitare seditionem / cõmotionẽqꝫ in magistra
tus. Debet postremũ superioribus vt magistratibus et principibus / obedire.
Alia tria ad iustũ herile spectant / docentqꝫ dñm seruis preesse debere: fami
liam curare / et qđ iustum honestũqꝫ est mãdare. Alioqn dñi noie indignus
esset. Quinqꝫ sequẽtia ad iustum sub herile pertinent / precipiũtqꝫ / seruũ obe
dire dño: videntem / audientem / tacitum / spõtaneum / impigrum / et fidũ esse /
mandata dñi exequi / dominũqꝫ diligere debere. Deinde ponũtur tria iusti
paterni precepta: que docẽt patrem filios alere: ipsos erudire et virtutibus in
stituere debere: quo nõ minus animi qꝫ corporis pfectionez ope patris asse
quantur. Postea subnectunt qnqꝫ iusti subpaterni precepta / admonentia fi
lios libenter parẽtibus obedire / ipsos admonẽtes audire / eos amare ac ho
norare / preterea cũ parẽtes per seipsos nõ possunt filios suos doctrina et mo
ribus instituere: eos magistris cõmittũt erudiendos q ea in re vices patris
Quintilianus. agant: proinde admonẽt hec precepta vt filij magistros suos venerent: eorũ
qꝫ precepta teneant. Quod et Quintilianus in istitutionibus oratorijs his
verbis admonet. Discipulos id vnum moneo vt magistros suos nõ min9
qꝫ ipsa studia amẽt: parẽtesqꝫ esse nõ qdem corporum sed animoꝝ credant.
Multum hec pietas confert studio. hec ille. Porro de exhibito in matrem
Valeri9 officio iure cõmendat illa filia que matrem suam capitali crimine damna
tam in carcere visitans: vbere diu sustẽtauit vt Valerius refert. Que qdẽ mi
rabilis rei nouitas ad iudices plata remissionẽ / et a morte liberationẽ ma
tri impetrauit. Eximia profecto fuit hec animi pietas: que in carcere seruan
Scythe de genetricis nouã rõnem inuenit: Illa quoqꝫ Scythaꝝ memorabilis est in
Darius parẽtes obseruãtia atqꝫ veneratio. Nam cũ Dario Persaꝝ regi tot e regni

sui viribus in eo℞ regionē ipetū facienti paulatim Scythe: ad vltimas so- Ualeri
litudines pueniſſent. Et iterrogati p legatos quē fugiēdi finē aut qđ initiu3 us
pugnādi facturi eſſent: rñderunt ſe nec agros nec vrbes pro qbus dimica-
rent habere. Ceterū ſi ad parentū suo℞ eruēda monumenta/ ſepulchraqꝫ ef
fodienda Perſe accederent: ſciturū Dariū queadmodū Scythe preliari ſole
rent. ¶ Poſtremū ponunt iuſti economici pcepta pariter ⁊ ſubeconomici:
admonētia virū ⁊ vxorē mutuo inter ſe amore/ caſto quidē ⁊ coniugali de
uinctos eſſe debere/ integramqꝫ federis coniugij fidem ⁊ inſeparabile3 vite
ſocietatē ſeruare/ ſine iurgio ⁊ querimonia viuere debere. Docēt preterea vi
ri officiū eſſe ꝙ bona quibus ſe familiaqꝫ educare poſſit acquirat: ⁊ acquiſi
ta conſeruet. Mulieris vero: ꝙ caſta/ fida/ ⁊ temperans vitā agat/ ſollicitaqꝫ
⁊ diligens domū curet. Cōmēdatur quidē Hiſicratea regina Ponti ꝙ Mi
thridatē cōiugem ſuum adeo amauerit: vt pp̄ter eū/ precipuū forme ſue de-
corē in habitū virilē cōuertere voluptatis loco habuerit. Tōſis eni (vt Va- Hiſicra
lerius refert) capillis/ equo ſe ⁊ armis aſſueſecit: quo facilius laboribus ei⁹ ⁊ tea
periculis intereſſet. Quinetiā virū ſuum victū a Pompeio ⁊ per efferatas Mithri
gentes fugientē: aīo pariter ⁊ corpore infatigabili ſecuta eſt. Qđ Mithrida dates
ti maximū lenimentū fuit. Cū domo enim ⁊ penatibus vagari ſe credidit: Ualeri⁹
vxore ſimul exulāte. Cōmēdant eandē ob cām Minyarū vxores/ qui Lē Pōpei⁹
no inſula per eos habitata/ a Palaſgicis pulſi ad Lacedemonis cōfugerūt. Minye
A qb⁹ recepti cū regnū arte tentarēt: patefacto cōſilio in cuſtodiā miſſi ſunt. Lēnos
Eorum vxores (auctore Ualerio) introitu ad viros impetrato commuta- Pelaſgi
ta veſte in cuſtodia permanſerunt/ viriſqꝫ habitu muliebri indutis exitum/ Lacede
⁊ a carcere liberationem preſtiterunt. monij

Micitia eſt mutua aliquorum beniuolentia cu3 Ualeri⁹
eos non lateat/ ⁊ talicuius quidem boni gratia. Amici-
Que ſi commodi gratia fuerit: amicitia vtilis dici tia
tur. Si vero voluptatis gratia: amicitia delectabi VIII
lis eſt. ⁊ he due amicitie peraccidens ⁊ non vere amicitie dicū
tur. Eſt enim amicitia per accidens: cū quis non ſuiipſius/ ſed
alteri⁹ gratia/ amat. Si vero virtutis gratia fuerit: amicitia ſtu
dioſa dicitur/ ⁊ per ſe/ et vera amicitia. Eſt enim amicitia per ſe
qua quis ſuiipſius ⁊ boni gratia quod intra ſe eſt/ amatur. Eſt
⁊ amicitia in excellentia cōſtituta que eſt/ aut ſuperioris ad in
feriorem/ aut inferioris ad ſuperiorem. ¶ Tres ſunt rei
publice ſpecies: ⁊ que in ipſis ſunt amicitie polytice dicun-
tur: ⁊ tres earu3 oppoſite tranſgreſſiones/ labeſqꝫ. Prima eſt
regia: ⁊ eſt principatus vnius nō ſuum pp̄riū ſed regni com-
mune bonum intendentis. ⁊ qui in ea preeſt: rex dicitur. Ty-

rannis est principatus vnius suum quidē propriū/z nō regnī subditorumq3 bonum intēdentis. Et est regno opposita trāsgressio: z qui preest/tyrannus appellatur. Secunda optimorum potestas: z est cum per studiosos z optimos ciuitas gubernatur: que z aristocratia nominaꝰ. Qui in ea presunt/optimates z magistratus dicunꝰ. Et ei opponitur paucorū potestas: que z oligartia dicitur: z est cum per paucos/prauosq3 non secundum dignitatem bona distribuētes: ciuitas gubernaꝰ. Tertia ē censupotestas cū per multos mediocres z diuitū z pauperꝝ cōe bonū itēdētes: ciuitas moderaꝰ. z hec timocratia dr̄. Cui popularis ptās z democratia opponiꝰ: que est cum per multos mediocres ciuitatē gubernantes: solū plebeorꝝ bonum intēditur. Amabile est bonū: aut quod tale apparet. Amabile simpliciter: bonum est simpliciter. Amabile alicui: est quod cū tale sit/aut non: alicui appareat bonum.

Diffinitio amicitie tria complectiꝰ ad integram amicitie rōnē reqsita. Primū. qꝫ mutua sit aliquorꝝ beniuolētia z reciprocus amor: ameturq3 vnus alterꝝ z ꝯtra ametur ab altero. Secundum. qꝫ hec beniuolētia ipsos amicos nō lateat: sz eis nota sit. Nā si qs alteri beniuolus est/puteꝰ tm̄ ei eē maliuolus: firma iter illos ꝯstare nō pōt amicitia. Tertiū. qꝫ huiusmodi beniuolētia sit alicuius boni grā. Quare iter malos ob improbitatis vite silitudinem/eadēq3 vitia se diligētes: nō est putanda eē amicitia. Et scdm triplex boni discrimē/ipsius amicitie tres sunt spēs: scz amicitia vtilis/amicitia delectabilis: z amicitia honesta.

Amicitie diuisio

Amicitia vtilis est mutua aliquorꝝ beniuolentia cū eos nō lateat: z boni vtilis grā. Qualis esse solet inter mercatores mutua bonorꝝ cōmutatione alter ab altero vtilitatē pcipiētes. Amicitia delectabilis est mutua aliquorꝝ beniuolētia cū eos nō lateat: z boni delectabilis grā. Et hic iter ꝯuiuentes z mutua consuetudine iunctos versaꝰ: q colloquiorꝝ z grate familiaritatis delectatione se inuicē afficiunt. Dicunꝰ autē he due amicitie p accñs z non vere: qꝛ per eas aliqs amaꝰ non suipsius sed alteriꝰ grā scz vtilitatis z voluptatis. Que cū cessauerint: soluenꝰ pariter z ipsarum amicitie. Amicitia honesta siue studiosa est mutua aliquorꝝ beniuolentia cū eos nō lateat: z boni qdem honesti scz v̄tutis grā. Et hec inter viros studiosos versaꝰ: quorꝝ vnus alterum z ediuerso ꝯtemplatione v̄tutis z honestatis sincere diligit. Diciturq3 amicitia per se: qꝛ per eam qs amatur suipsius grā/hoc est rōne boni aie qd est itra amatū vtpote v̄tutis.

Altera diuisio eiusdē

Ceterꝝ attendēdo ꝯditiones hoium iter quos versaꝰ amicitia: triplex preter iaz dictas spēs iueniꝰ amicitia. Quedā eniz est in equalitate ꝯstituta: que est equa-

liuz ad equales ⁊ quoꝝ neuter alteri natura/ aut ciuiliter subditus est/ qua
lis est iter priuatos ciues. Alia est in excellētia ↄstituta: que est amicitia supio
ris ad iferiorē: vt dñi ad seruū/ patris ad filiū/ viri ad vxorē/ regis ad subdi
tos. Alia vo est amicitia in subexcellētia ↄstituta: q̄ est amicitia iferioris ad
supiorem vt serui ad dñm/ filij ad patrē/ vxoris ad virū/ subditoꝝ ad regē.
Et haꝝ duaꝝ que iter ineqles ↄsistunt amicitiaꝝ spēs ↄsilr noiande sunt si
cut spēs iusti pauloante declarate: vt amicitia herilis/ paterna/ economica/ re
gia: aut amicitia subherilis/ subpaterna/ subeconomica/ subregia. ¶ Dein
ceps vt amicitie polytice atq3 ciuilis spēs cognoscant: subiungunt in littera
tres reipublice spēs/ ⁊ tres eaꝝ opposite transgressiones atq3 labes. Prima
reipublice spēs est respublica regia: q̄ est pncipatus vnius nō suū proprium
sed regni cōe bonum intēdentis. Et hec imago est ordinatissime ⁊ pulcher
rime moderatiōis qua totus mūdus ab vno rege regū ⁊ dño dñantiuz sa
pientissime gubernat: q nō ppriū bonū sed creaturaꝝ intēdit/ oia eoꝝ sa
luti necessaria sūma puidētia prestās. Huius aūt regie Polytie tenue vesti
gium in aialibus rōnis expertibus ↄspicit vt in apibus: que corpe prestātissi
mam ⁊ alias supeminētez apem pro rege hīt/ quē ne seuiat aculeo priuant/
defessum subleuāt: volantē circūuolant sedētem circūdant oēs stipantq3 fre
quētes/ eius auspicijs bella gerūt. Et in sūma ex apum ↄtemplatione nā re
giam rēpublicā inter hoies instituisse visa est. In qua q preest rex dr̄. / eiusq3
pncipatus: regnū. Ei opposita trāsgressio/ tyrānis appellat: que ē pncipatus
vnius/ suū qdem ppriuz ⁊ nō regni subditorūq3 bonum intēdentis. Et hu
ius trāsgressionis supmus: tyrānus dr̄/ persilis ignauo apū generi quos fu
cos appellant: dulcia mella apum sedulitate collecta absumenti/ rapientiq3.
¶ Scd̄a reipublice spēs est optimoꝝ ptās: q̄ est cū p studiosos ⁊ optimos
ciuitas recte gubernat. Qualis fuit respublica Romana p senatores viros
grauissimos/ ⁊ v̄tute clarissimos diutius gubernata. Eadē greco noie Ari
stocratia dr̄. Et q in ea psunt: optimates (q toti9 ciuitatis sint optimi) ⁊ ma
gistratus dicunt. Ei opposita trāsgressio/ paucoꝝ ptās atq3 oligartia dr̄: ⁊
est cum p paucos ⁊ prauos nō scd̄m dignitatē bona distribuētes ciuitas gu
bernat. Et ea potissimū fit cum idigni magistratu ⁊ ambitiosi arrogāt sibi
publicas dignitates: quāuis ignari sint reꝝ v̄tuteq3 careāt. Qui distribuūt
bona pro sua libidine iis q moribus similes illis sunt aut pecuniā elargiunt.
¶ Tertia reipublice spēs est cēsupotestas: cum. s. p multos mediocres ⁊ di
uitum ⁊ pauperū cōe bonū sine psonaꝝ acceptiōe intēdentes/ ciuitas regit.
Et hec in minoribus est locis vbi multi mediocres ceteris prudētia prestan
tes deligunt ad reipublice moderamē. Eadē greco noie Timocratia dr̄. Et
ei opponit popularis ptās siue democratia: que est cū p multos mediocres
ciuitatē regētes solū plebeioꝝ cōe bonū intēdit. Et hec psertim ↄtingit cuz
abiectior plebs ⁊ ignobile vulgus in nobilitatē insurgit: eaz seditiōe oppri
mere tentat atq3 pessundare. ¶ At qa amicitia circa amabile vt suū obiectū
versat: qd sit amabile/ subiūcta diffinitio patefacit: qua dr̄ cē id qd̄ est bonū/
aut qd̄ apparet bonū. Ut v̄tus ⁊ moꝝ honestas amabile est/ qa vere bonū
est. Silr vtilitas reꝝ externaꝝ ⁊ voluptas sensuū amabile ē/ qz appet cē bo
num: etsi nō sp sit tale: quēadmodū febre laborāti aqua frigida videtur esse

Tres
reipu.
species.

Q apes
regie di
gnitatis
hīt ve
stigiuz.

salutaris & conueniens cũ ei sit noxia. Et diuidit in amabile simplr & amabile alicui. Amabile simp lr est bonum simpliciter/ vt doctrina & virtus. Et id vere est amabile/ sicut & vere bonũ. Amabile alicui est qđ siue bonũ sit siue nõ: alicui tñ apparet bonũ. vt imoderata sensum demulcẽs voluptas/ auida bonorum externorum cupiditas/ dignitatũ fastus/ vindicte appetitus. Hec enim bona nõ sunt: laboratibus tñ intẽperantie/ auaritie/ ambitiõis/ aut iracundie vitio bona esse videntur. Deinceps amabile sicut & bonum diuidi põt in vtile/ delectabile/ & honestum: que eodem modo prorsus diffinienda sunt sicut bonum vtile/ delectabile/ & honestum.

Qõnes

Questiones.

i Quid.
2 Nonne secundum eam contingit multos habere amicos.
3 Cuius etatis viri eam maxime querunt.
4 Cuius conditionis hominibus.
5 Nonne per accidens
6 Utrum eam loca tollant.
7 An principiuz eius beniuolentia sit.
8 An in ea plurimis opus sit amicis.
9 Qualis.
io An ne cito solubilis.
ii An perfecta.
i2 In quo ɔsistit.
i3 Per quid conseruatur.
14 Nonne accusationes et querela in ea fiunt.
i5 Quando indiget homo vtilibus amicis.
i6 Et vbi.
i7 Quomodo retributio facienda est.
i8 Nõne secundum recipiẽtis extimationem.

Et eedẽ qõnes de amicitia delectabili/ & studiosa fomari põt.

Elemẽta amicitie vtilis. ¶ Elemẽta. ¶ 2. A pluribus vtilitatẽ recipe ɔtingit: & pluribus vtilẽ eẽ. ¶ 3. Senes. Qui nature deficiẽtis idigentiã sub leuãte egẽt: maxime vtilitatis amicos querũt. ¶ 4. Inter cuiuscũq; conditiõis hoies possunt: vtilia cõmutari. ¶ 5. Diffinitio. ¶ 6. Aliqua loca cõmodum tollũt. ¶ 7. Principium vtilis amicitie est vtilitas. Et beniuolentia/ bonuz aliqđ amico/ eius gratia volumus. ¶ 8. His amicis quibus in amicitia bene satisfieri nõ põt: opus non est. ¶ 9. Per accidens/ imperfecta/ non vera. ¶ io. Cuius amicitie causa non permanet: & ipsa cito solubilis est. ¶ i2. In equalitate. ¶ Sine equalitate in ami

citiis accusatióes|ac q̃rele fiunt.¶13.Per cõdignã retributio nem seruat vtilitatis equalitus.¶14.Accusationes & querele fiũt vbi plerũqȝ nõ fit ꝯdignatio retributio.¶15.Q̃ñ est in ne cessitate cõstitutus.Maxime indiget homo vtilibus amicis quando vtilitas indigentiã leuat.Et ita de vbi.¶17.Cõpen sando vtilitatis equalitatem.Equalitas enim omnem amici- tiam saluat.¶18.Retributio facienda est secundum extimatio nem eius qui quantum preceperit beneficii:melius nouit.

¶Elementa pro amicitia delectabili.¶2.A pluribus dele- ctationẽ recipe|& plurib⁹ delectabilẽ eẽ cõtingit.¶3.Juuenes cito labentis eui dãnũ nõ experti:etatẽ habẽt lasciuiusculam. ¶4.Cuiuscũqȝ conditionis viri possunt sibi mutuo delecta biles esse.¶6.Presentia rex & non absentia:oblectamen de lectationẽqȝ affert.¶7.Pricipiũ delectabilis amicitie: volu ptas est.¶8.Plurimis placere:difficile est.¶9.vt in p̃ceden ti.¶10.Cuius cã nõ permanet:ea amicitia cito solubilis est. ¶11.12.13.14.Eadẽ cũ precedentib⁹.¶15.Quãdo in anxieta- te ac fastidio fuerit constitutus.Maxime eget homo delecta- bilibus amicis:quando maxime delectatio iuuat.¶16.17.18. vt p̃cedẽtia.¶Elementa pro studiosa amicitia.¶2. Difficile est multos lõga cõsuetudine ꝓbatos:ꝑpter honestatem vehe menter amare.Rari reperiuntur studiosi.¶3.Adulte etatis. ¶Eius etatis cã viri querunt:qui macti virtute esse possunt. ¶4.Solis bonis.¶Amicitia que mutua est ꝑpter virtutẽ consuetudo:nõ nisi studiosis cõuenire potest.¶5.Nõ.¶Dif finitio.¶6.Nõ omnino.¶Loca:probitatis mutuã beniuo lentiam non tollunt neqȝ virtutem impediunt.¶7.Amicitie studiose beniuolentia principium est.Eius amicitie qua ami co propter ipsum|bonum volumus:beniuolentia principiuȝ est.¶8.Non.¶Jn ea amicitia vbi non ꝯtingit multos ha bere amicos:minime opus est plurimis amicis. ¶9.Per se|perfecta|vera amicitia.¶Amicitia qua quis ob per se|pse-

Elemñta amicitie delectabilis

Elemñta amicitie studiose

ctū ꝛ veꝝ bonū amat:p se|pfecta|veraqꝫ amicitia ē.℄10.Nō.
℄Amicitia cui⁹cā pmanet:nō facile soluit.℄12.Jn eq̄litate|
bonitatisqꝫ assimilatiōe.℄Jn eo ꝯsistit amicitia studiosa:quo
nō existēte|soluit.℄13.Per bonitatis assimilatōēꝫ.℄14.Nō.
℄Jn ea amicitia q̄ amicus pp se diligit|ꝛ a quo nihil expetit
nō fiunt q̄rele.℄15.Semp.℄Semp boi studioso opus est
iis:qbuscum delectabiliter viuat ꝛ qbus beneficia conferant.
℄16.Ubiqꝫ ꝯsimiliter.℄17.Secūdum electioneꝫ.℄Stu-
diosi est secūduꝫ electionē operari.℄18. Amicus studiosus
in iis que retributiōis extimationē hīt:id qđ honestū ē facit.
Honestū aūt:recipiēti retributiōis faciēde optionē relinq̄re.

Precepta. Cómodus esto. Parē grāꝫ referto. Beneficiis vince-re studeto. Utilitatē fugaceꝫ cogitato. Mōmētaneam voluptatem. Tales suos ami-cos cōiectato. Ueram amicitiam querito. Jnuētam colito. Et eius amicos obseruato.

℄Diffōnib⁹amicitie subteqōnes formari pñt đ amicitia vtili|itē ꝛ đlectabi-
li|ꝛ postremo de honesta:ꝛ pꝑa vnicuiqꝫ haꝝ triū amicitie speēꝝ ponūt ele-
mēta:ad ipsaꝝ dissolutionē cōducētia.Jđ pᵒ de amicitia vtili p ordinē for-
Qōnes vtilis amicitie mantur hoc mō.℄Prima qō.Quid amicitia vtilis.℄Rñsio.Est mutua 1
aliquoꝝ beniuolētia cū eos nō lateat:ꝛ boni qdē vtilis grā.℄Scđa.Nō- 2
ne scđm amicitiā vtilē ꝯtingit multos hic amicos.℄Rñ.Cōtingit.Nam a
plibus vtilitatē recipe ꝯtingit|ꝛ vnū plib⁹vtilē eē:vt vn⁹ mercator plibus
affert vtilitatē:ꝛ a plib⁹ iidē cū qb⁹ hꝫ cōmertia eā recipit. Jgit scđm ami-
citiā vtilē ꝯtingit multos hic amicos.℄Tertia.Cuius etatis viri amicitiā
vtilē maxie q̄rūt.℄Rñ.Senes.Nā q nāe deficiēt| idigētiā subleuāte egēt:
maxie vtilitatis amicos q̄rūt.Atq senes|nāe deficiētis idigētiam subleuāte
egēt.Jgit senes maxie q̄rūt amicitiā vtilē|qua in defecta etate iuuent. Eādē
ob cām senes in auaritiā ꝓpēsiores sunt:timētes ne pmant inopia cū vege-
tiores ipsos vires defecerint|neue reꝝ oiuꝫ nudi deserant.℄Quarta. Cui⁹
ꝯditiōis hoib⁹ ꝯuenit amicitia vtilis.℄Rñ.Cuiuslibꝫ ꝯditiōis|ꝛ bonis 4
ꝛ malis.Nā iter cuiuscūqꝫ ꝯditiōis hoies pñt vtilia cōmutari:igit amicitia
vtilis cuiuscūqꝫ ꝯditiōis hoib⁹ ꝯuenit sic|ꝛ sanitas ꝛ pulchritudo corpea| q̄
Socra. neqꝫ vera ē sanitas(vt ait Socrates)neqꝫ vā pulchritudo:sꝫ ipsi⁹vere sani-
tatis atqꝫ pulchritudinis ai silitudo q̄dā.℄Quita.Nōne amicitia vtil' est 5
amicitia p accñs.℄Rñ.Est.Nā p amicitiā vtilē qs non suiipsi⁹ neqꝫ boni
qđ itra se ē,sꝫ alteri⁹ extrīseci grā amat vtpote grā vtilitatis:igit p diffōnem
amicitia vtilis ē amicitia p accñs.℄Sexta.Utrū loca tollūt amicitiā vtilē. 6
℄Rñsio.Aliqua loca eā tollūt:ea.s.que tāto distāt itervallo vt nō cōmode

possint cōmutationes: vtilium inter ea fieri. Aliqua vō ea₃ nō tollūt vt que vtiliū cōmutationē ob vicinitatē nō ipediūt. Nā aliq loca cōmodū tollunt/ aliq vō nō: igit aliq tollūt amicitiā vtilē ⁊ aliq non. Nēpe cū cessat vtilitas:
7 cessat quoqꝫ ob eam ꝯcta amicitia. ¶ Septima. An pn^m amicitie vtilis/be/niuolētia sit. ¶ Rñ°. Nō. Nā pn^m vtilis amicitie ē vtilitas: nō igit ē beniuo lētia. Quippe p beniuolētiā/bonū aliqđ amico ⁊ ei⁹ grā volum⁹. Jn hac aūt amicitia nō volum⁹ bonū aliqđ, amico ⁊ ei⁹ grā: s₃ dūtaxat rōne vtilitatis.
8 Jgit beniuolētia nō est pn^m vtilis amicitie. ¶ Octaua. An in amicitia vtili plimis opus sit amicis. ¶ Rñ°. Nō. Nā ijs amicis qb⁹ in amicitia bñ satisfieri nō pōt: opus nō ē. Atq in amicitia vtili nō bñ pōt fieri satisfactio pluri mis amicis: qñ qdē difficile ē plimis vtilitatē afferre. Q₂ siqs a plimis vtilitatē recipiat ⁊ eā nō referat alijs/nō firma ꝯstat amicitia s₃ ptin⁹ soluit. Nō
9 igit in amicitia vtili plimis opus ē amicis. ¶ Nona. Qual' est amicitia vtilis. ¶ Rñ°. Est amicitia p accñs/ipfecta/nō vera. Quia in ea qs nō suipsius s₃ alterius grā amat/⁊ ipsi' studiose amicitie sola est imago: ab illi⁹ pfectiōe
10 nō pa₂ discedēs. ¶ Decima. An ne amicitia vtil' est cito solubil'. ¶ Rñsio. Est. Nā cui⁹ amicitie cā nō pmanet: ipsa cito solubil' est. Atq amicitie vtilis cā nō pmanet. s. vtilitas: q modica fortune pmutatione cito trāsit atqꝫ cessat:
11 igit amicitia vtilis ē cito solubil'. ¶ Undecima. An amicitia vtil' sit pfecta. ¶ Rñ°. Nō. Nā ipsa nō ē ob bonū simplr ⁊ pfectū: s₃ ob bonū extern⁹ vtpu
12 ta vtilitatē. Nō igit est pfecta ¶ Duodecia. Jn q° ꝯsistit amicitia vtil'. ¶ Responsio. Jn eq̄litate afferēdi vtilitatē alijs ⁊ ab eis recipiēdi. Nā sine hmōi eq̄litate in amicitia vtili accusatiōes ac q̄rele fiūt. Nēpe siqs plus afferat vtilitatis alteri q̄ ab eo recipiat: ꝯquerit alte₂ nō digne respōdere' suis beneficijs. Silr siqs min⁹ afferat cōmodi q̄ accipiat: accusat ab altero q nō parē grā₃ referat: neqꝫ vt par est amico satisfaciat: igit in eq̄litate ꝯsistit amicitia vtilis.
13 ¶ Decimatertia. Per qd ꝯseruat amicitia vtilis. ¶ Responsio. Per equa₃ ⁊ vicariā vtiliū subministrationē/ꝯdignā qꝫ retributionē. Nā p ꝯdigna₃ retributionē seruat vtilitatis eq̄litas: in qua dcā est ꝯsistere amicitia vtilis: igitur
14 p ea₃ quoqꝫ ꝯseruat amicitia vtilis. ¶ Decimaq̄rta. Nōne accusatiōes ac q̄rele fiūt in amicitia vtili. ¶ Respōsio. Fiūt. Nā accusatiōes ac q̄rele in ea fiūt amicitia: in qua plerunqꝫ nō fit condigna retributio. Atqui in amicitia vtili non fit plerunqꝫ condigna retributio: sed nonnunq̄ aut plus aut minus
15 alteri refertur q̄ accipitur ⁊ ediuerso. igit in amicitia vtili fiūt accusatiōes ⁊ querele. ¶ Decimaqnta. Quādo idiget hō vtilibus amicis. ¶ Responsio. Quādo in necessitate est ꝯstitutus. Nā tūc maxime idiget hō vtilibus amicis: quādo vtilitas idigentiā leuat. At cū hō est in necessitate ꝯstitutus: tunc
16 vtilitas maxime leuat idigentiā: igit cū qs est in necessitate ꝯstitutus maxie indiget vtilibus amicis. ¶ Decimasexta. Ubi indiget hō vtilibus amicis. ¶ Respōsio. Ubi est in necessitate ꝯstitutus. Nā eo in loco vtilitas maxime
17 indigentiā leuat: igit illic maxime indiget hō vtilibus amicis/ꝯsilr vt in p cedēti q̄stione dcm est. ¶ Decimaseptima. Quō in amicitia vtili retributio faciēda est. ¶ Respōsio. Cōpēsando vtilitatis equalitatē. Nam equalitas oē₃ amicitiā saluat. Utilitatis qdem: vtile₃/voluptatis: delectabilē/⁊ honesto₂ officio₂: honestā. Jgit in amicitia vtili retributio faciēda est cōpensan

do vtilitatis equalitatē ¶ Decimaoctaua. Nōne in amicitia vtili retributio 18
facienda est secūdum recipientis extimationem ¶ Rñsio. Est. Nā retribu
tio facienda est secūdum extimationem eius: qui quantū perceperit beneficij
melius nouit. At recipiens vtilitatem ab altero melius nouit quantum ex
huiusmodi bono perceperit beneficij. Nam cum eo fuerit vsus: facile cogno
scit quantū vtilitatis ex eo fuerit consecutus / et tantundem amico vt equa sit
compensatio retribuere debet. igitur in amicitia vtili retributio facienda est
secundum recipientis extimationem.

Qōnes amicitie delectabilis ¶ Secūdo loco eedē qōnes de amicitia delectabili sūt discutiēde. ¶ Pri 1
ma. Quid amicitia delectabilis. ¶ Responsio. Est mutua aliquoꝝ beniuo
lentia / cum eos nō lateat: et boni qdē delectabilis gratia. ¶ Scda. Nonne 2
secundum amicitiā delectabilē cōtingit multos habere amicos. ¶ Rñsio.
Contingit. Nā a pluribus delectationem recipere / et pluribus delectabilem
esse contingit: igitur secundum delectabilē amicitiā contingit multos habe
re amicos quibuscū delectabiliter viuitur. ¶ Tertia. Cuius etatis viri ami 3
citiam delectabilē maxime querunt. ¶ Rñsio. Iuuenes. Nā iuuenes cito la
betes cui dānū nō experti: etatē habent lasciuiusculam / in qua familiariter
alijs cōuenire / colludere atq; pgredi petunt ob delectationem. Igitur iuue
nes amicitiam delectabilem maxime querūt. ¶ Quarta. Cuius cōditionis 4
hominibus cōuenit amicitia delectabilis. ¶ Responsio. Cuiusuis: et bonis
scilicet et malis. Nam cuiuscunq; conditionis viri possunt sibi mutuo dele
ctabiles esse. Sicut enim boni ex mutua familiaritate habent delectationē
ita et mali vt intemperantes et pdigi. igitur amicitia delectabilis cuiuscūq;
conditionis viris cōuenit. ¶ Quinta. Nōne amicitia delectabilis est amici 5
tia per accidens. ¶ Rñsio. Est. Nā per eā qs nō suiipsius sed alteri⁹ gratia
amatur vtpote delectationis: qua desinente desinit eius amicitia. igitur ami
citia delectabilis est amicitia per accidēs. ¶ Sexta. Utrū loca tollāt amiciti 6
am delectabilē. ¶ Rñsio. Tollunt. Nā presentia rerū et nō absentia oblecta
men / delectationēq; affert: igit ex opposito loca abinuicē distātia tollūt / remo
uentq; amicitiā delectabilē. ¶ Septia. An bēiuolētia sit pncipiū delectabil 7
amicitie. ¶ Rñsio. Nō. Nā pncipiū delectabilis amicitie voluptas est: cū p
pter illā pmū sumat exordiū hmōi amicitia. Nō igit ei⁹ pncipiū beniuolē
tia est: qn qdē per beniuolētiā alicui bonū volumus et eius gratia. ¶ Octa 8
ua. An in amicitia delectabili plurimis opus sit amicis. ¶ Rñsio. Nā. Qz
plurimis placere difficile est. Qd enim vni voluptatē affert: alteri est tedio.
Persius Et vt ait Persius: velle suū cuiq; est / nec voto viuit vno. igit in amicitia de
lectabili nō plurimis opus est amicis. ¶ Nona. Qualis est amicitia dele 9
ctabilis. ¶ Rñsio. Est amicitia per accidēs / imperfecta / nō vera: sicut et amici
tia vtilis. Quocirca he due amicitie inter hoīes frequētiores sunt: vt quia ad
imperfectiora natura labant / amicitia aūt studiosa rarior. ¶ Decima. Est ne 10
amicitia delectabilis cito solubilis. ¶ Rñsio. Est. Nā amicitia cuius cā nō
permanet cito solubilis est. Delectabilis aūt amicitie cā nō permanet vtpo
te voluptas: que est momentanea et fluxa. Igit et ipsa delectabilis amicitia
cito solubilis est. ¶ Undecima: An amicitia delectabilis sit perfecta amici 11
tia. ¶ Rñsio. Nō. Nam fit ob imperfectū qddam. s. voluptatē et delectationē
corpoream: quare vt nona qōne dictum est / est imperfecta: igitur nō est per

12 fecta. ¶ Duodecima. In quo cõsistit amicitia delectabilis. ¶ Rñsio. In eq̃
litate afferẽdi delectationẽ & eã recipiendi. Nã sine equalitate in amicitia de
lectabili accusationes ac q̃rele fiunt: per quas soluit amicitia. Cõqueritur enĩ
vnus de altero q̃ non tanta sibi afferẽ delectatio quanta prestat alteri: igitur
13 amicitia delectabilis consistit in equalitate delectationis mutue. ¶ Decima
tertia. Per quid conseruatur amicitia delectabilis. ¶ Responsio. Per con
dignam delectationis retributionem. Nam per condignam retributionẽ
seruatur voluptatis eq̃litas in qua cõsistere dicta est hec amicitia: igit per cõ
dignã hmõi retributionẽ seruat dicta amicitia: qñ scz quis alteri tantum re
14 tribuit delectationis quantũ ab eo acceperit. ¶ Decimaquarta. Nõne accu
sationes ac querele fiunt in amicitia delectabili. Responsio: Fiunt. Nam ac
cusationes ac querele in ea fiunt amicitia: vbi plerunq; non fit cõdigna retri
butio. Siqdem querele ex retributionis inequalitate inter hoĩes plerunq;
oboriunt. In amicitia aũt delectabili interdũ nõ fit cõdigna retributio / mi
nusq; delectationis rependit q̃ acceptũ fuerit: igitur in amicitia delectabil
15 nõnunq̃ accusationes & querele fiũt. ¶ Decimaquinta. Qñ indiget homo
delectabilibus amicis ¶ Responsio. Quando in anxietate ac fastidio fue
rit constitutus. Nam tunc maxime indiget homo delectabilibus amicis /
quando maxime delectatio iuuat. At cum homo in anxietate & molestia
animi constitutus est: tunc eũ maxime delectatio iuuat / que est vt leuamen
& lenimentum quoddam egritudinis animi: igitur cum homo est in anxie
tate & fastidio constitutus / tum maxime indiget delectabilibus amicis.
16 ¶ Decimasexta. Ubi indiget homo delectabilibus amicis. ¶ Responsio.
Ubi in anxietate & tedio animi fuerit positus. Nam eo in loco potissimum
delectatio iuuat: igitur illic hõ huiusmodi amicis summope indiget / quem
17 admodum & in precedente questione dictum est. ¶ Decimaseptima. Quo
modo in amicitia delectabili retributio facienda est. ¶ Responsio. Cõpen
sando delectationis equalitatem. Nam equalitas omnem amicitiam saluat
vt equalitas delectatiõis amicitiã delectabilẽ. igitur in ea debet fieri retribu
18 tio compensando delectationis equalitatem. ¶ Decimaoctaua. Nonne in
amicitia delectabili retributio facienda est secũdum recipientis extimatio
nem. ¶ Responsio. Est. Nã in ea retributio facienda est secũdum extimatio
nem eius: qui quantũ perceperit delectationis / melius nouit. Atqui recipiẽs
quãtuz voluptatis acceperit melius cognouit: secũdum eius igitur extima
tionem in hac amicitia retributio facienda est & nõ alterius. ¶ Tertio loco
1 eedem qõnes de amicitia studiosa dissoluende sunt. ¶ Prima. Quid ami Qõnes amicitie studiose
citia studiosa. ¶ Responsio. Est mutua aliquoꝝ beniuolẽtia cũ eos nõ la
teat: & boni quidem honesti gratia. Et eodẽ modo quecunq; diffinita sunt
per ordinem querantur / eorumq; diffinitiones pro responsione adducan
tur. ¶ Secunda. An secundum amicitiam studiosam cõtingit multos ha
2 bere amicos. ¶ Rñsio. Non. Nam difficile est multos longa consuetudine
probatos propter honestatem vehementer amare. Ut autem eidem multi
sint amici studiosi: oporteret multos longa consuetudine probatos propter
honestatem vehementer amari. igitur secundum amicitiam studiosam nõ
contingit multos habere amicos. Preterea rari & pauci admodum repe

riunt studiosi:nõ igit̃ ɔtingit eidẽ multos eẽ hmõi amicos. ¶ Tertia qõ. 3
Cuius etatis viri amicitiã studiosaꝫ maxime querũt. ¶ Rñsio. Adulte eta
tis. Nã ei⁹ etatis eã viri querũt:qui macti/ pfectiq3 virtute eẽ pñt. Atq adul-
te etatis viri macti/ ꝛ ɔsumati virtute esse possunt:igitur adulte etatis viri
eã maxime querũt. ¶ Quarta questio. Cui⁹ ɔditionis hoĩbus ɔuenit ami 4
citia studiosa. ¶ Rñsio. Amicitia studiosa ɔuenit solis bonis. Nã amicitia
que mutua est ꝑpter virtutẽ ɔsuetudo nõ nisi studiosis cõuenire põt. Sed
amicitia studiosa est mutua ꝑpter virtutẽ ɔsuetudo:igitur ipsa nõ nisi stu-
diosis ɔuenire põt. ¶ Quinta. An amicitia studiosa sit amicitia p accidens. 5
¶ Rñsio. Nõ. Nã ipsa est amicitia qua quis gratia suipsius ꝛ boni qõ in
tra se est/ ꝛ nõ alteri⁹ grã amat̃:igit̃ est amicitia p se/ nõ est igit̃ amicitia p ac-
cidens. ¶ Sexta. Utrũ loca tollunt amicitiã studiosaꝫ. ¶ Rñsio. Nõ oĩno. 6
Nã loca/ ꝓbitatis mutuã beniuolẽtiã nõ tollũt neq3 virtutẽ impediũt:igit̃
locoꝝ interstitia atq3 intercapedines nõ oĩno tollũt amicitiã studiosam. At
võ q̃uis beniuolentiã primũ amicitie studiose officiũ nõ tollunt:tñ duo ce-
tera eius officia.s.beneficentiã ꝛ ɔcordiã ipediũt. Nõ eñi patit̃ locoꝝ iterual
lũ atq3 distãtia:vt amici studiosi mutua virtutũ officia alterutri exhibeant/
ꝛ studiose cõuiuant:eadẽ volentes/ eadẽq3 eligẽtes. ¶ Septima. Nõne pn- 7
cipiũ amicitie studiose beniuolentia est. ¶ Rñsio. Est. Nã eius amicitie qua
amico ꝑpter ipm/ bonũ volumus:beniuolentia principiũ est. Sed amicitia
studiosa est amicitia qua amico ꝑpter seipsum/ bonũ volum⁹:igit̃ amicitie
studiose beniuolẽtia principiũ est. ¶ Octaua. An in amicitia studiosa plura 8
mis opus sit amicis. ¶ Rñsio. Nõ. Nã in ea amicitia vbi nõ cõtingit mul-
tos hẽre amicos:minime op⁹ est plurimis amicis. Sꝫ in amicitia studiosa
nõ contingit multos hẽre amicos/ vt scõa qõ ostẽdit.igit̃ in ea minime op⁹
ẽ plurimis amicis. ¶ Nona. Qualis ẽ amicitia studiosa. Rñsio. Est p se/ p- 9
fecta/ veraq3 amicitia. Nã amicitia q̃ qs ob p se pfectũ/ ꝛ veꝝ bonũ amat̃:p se
pfecta/ veraq3 amicitia est. Sꝫ amicitia studiosa est amicitia q̃ qs ob p se/ per
ctũ/ ꝛ veꝝ bonũ amat̃.s.ob vtutẽ:q̃ sola hoĩs bonũ existimari dꝫ/ ꝛ qdẽ ꝓ
priũ ꝛ peculiare. Externa aũt bona sicut facile afferunt̃ cuiq3:ita ꝛ auferunt̃
ꝑinde nõ vera ꝛ pfecta bona cẽsenda sunt:sed veroꝝ bonoꝝ vmbre quedã
Bias ꝛ imagines. Hinc Bias Prieneus vn⁹ ex septẽ sapiẽtib⁹ cũ patria ab hosti-
bus capta ceteri fugerent:ꝛ preciosissima queq3 secũ auferrent:iterrogat⁹ a quo
dã cur idẽ ipse nõ faceret:respondit. Et id quidem facio. Nã oĩa mea mecũ
porto. Sua quidem vocauit bona:virtutẽ ꝛ doctrinã quib⁹ admodũ excel
Cicero lens fuit. Extera aũt bona ne sua qdem putauit:vt inquit Cicero in eo Pa
radoxo quo ꝑponit:qõ honestũ est id solũ bonũ esse. Igit̃ amicitia studio-
sa est p se/ pfecta/ veraq3 amicitia. ¶ Decima. An amicitia studiosa sit cito solu 10
bilis. Respõsio. Nõ. Naꝫ amicitia cui⁹ cã ꝑmanet:nõ facile soluit̃. Amicitie
Salustius aũt studiose cã ꝑmanet vtpote virt⁹:q̃ (vt ingt Salustius) clara eternaq3 hr̃
igit̃ ipsa nõ facile soluit̃. ¶ Undecima. Nõne amicitia studiosa ẽ pfecta ami 11
citia. Rñsio. Est. Nã ipa est ob bonũ pfectũ.s.vtutẽ:igit̃ ipsa ẽ pfecta/ queãd
modũ nona quoq3 qõne dictũ ẽ. ¶ Duodecima. In quo consistit amicitia 12
studiosa. Respõsio. In equalitate/ bonitatisq3 assimilatione. Nã in eo cõsistit
amicitia studiosa:quo nõ existente ipsa soluit̃. Non existente aũt equalitate

⁊ bonitatis assimilatione/ipsa soluit:igitur in equalitate ⁊ bonitatis assimi
13 latione cõsistit amicitia studiosa. ¶ Decimatertia. Per quid cõseruat amici
tia studiosa. Respõsio. Per bonitatis assimilationẽ. Nã q̄diu vnus amicorꝝ
alteri bonitate silis pmanet:durat amicitia. Q̃; si alter eorꝝ a bonitate pstina
descisca t ⁊ moribus alteri dissilis euadat:soluit iter eos amicitia/ vt sequen
14 tia ostẽdẽt. igit amicitia studiosa cõseruat p bonitatis assimilationẽ. ¶ De
cimaquarta. An accusatiões et q̃rele fiãt in amicitia studiosa. Respõsio. Nõ.
Quia in amicitia studiosa amicus pp̄ter se diligit/ ⁊ ab eo nihil expetit:igi
tur in ipsa nõ fiũt q̃rele. Siquidẽ in ea amicitia qua amicus pp̄ter se diligit
15 ⁊ a quo nihil expetit:nõ fiunt q̃rele. ¶ Decimaqnta. qñ indiget hõ studio-
sis amicis. Respõsio. Semp. Nã semp homini studioso op⁹ est iis:qbuscũ
delectabiliter viuat/ ⁊ qbus beneficia cõferat igit semper indiget homo ami
16 cis studiosis. ¶ Decimasexta. Ubi idiget homo amicis studiosis. Respõsio
Ubiq3. Nã vbiq3 homini studioso opus est illis quibus delectabiliter con
uiuat/ ⁊ beneficia exhibeat. Tales autẽ sunt amici studiosi:igitur vbiq3 in
17 diget homo studiosis amicis. ¶ Decimaseptima. Quomodo in amicitia
studiosa retributio facienda est. Respõsio. Secundum electionem. Nam stu-
diosi est secũdũ electionẽ operari:igitur ⁊ secundũ electionẽ facienda est re-
tributio ⁊ vicaria officiorꝝ exhibitio/quemadmodũ s. recta ratio definierit
18 ¶ Decimaoctaua. Nonne in amicitia studiosa retributio facienda est scd̃m
recipientis extimationẽ. Respõsio. Est. Nã amicus studiosus in iis que re-
tributionis extimationem habẽt:id qd̃ honestũ est facit. Honestum aũt est
recipienti retributionis faciende optionẽ relinquere:igit in amicitia studio
sa retributio facienda est secundũ recipientis extimationem. ¶ Primũ pre Precepta.
ceptũ ad amicitiã vtilẽ spectat:monetq3 nos aliis cõmoditati eẽ debere. Et
cũ ab aliis beneficia acceperim⁹. Scd̃o precepto admonemur parẽ gratiã re
ferre/ ⁊ equo beneficio acceptũ repẽdere. Tertiũ p̄cipit vt enitamur alios me
ritorꝝ multitudine superare/plura in ipsos beneficia ꝯferendo q̄ ab eis reci
piẽdo quãdoquidẽ potius virtutis est beneficia cõferre q̄ suscipere. Quar
tum monet in rebus externis vtilib⁹ nõ esse figendum animum:q2 fugaces
sunt ⁊ euanide. Silr quintũ docet voluptati plus equo non esse intenden-
dum:q2 momentanea est ⁊ vt fumus/transiens. Quales aũt sunt vtilitas ⁊ Quales
voluptas/tales pfecto sũt amici vtiles ⁊ delectabiles:vtpote fugaces ⁊ mo sũt ami-
mentanei/ in psperitate amicitiã p̄ferentes:in aduersitate võ diffugiẽtes mo- ci vtiles
re hirundinũ que estate/placido quidẽ tp̄e accedũt:hyeme võ pulse recedũt. ⁊ delec-
Proinde in huiusmodi amicis fiduciam ⁊ spem nõ oĩno collocandã esse. tabiles.
Sextum preceptum insinuat. Septimum võ amicitiã studiosam (que sola
amicitiarum vera est) querẽdã esse proponit. Octauũ: eã cũ inuenta fuerit Damon
diligentius colendã. Nonum vero: eius amicos esse obseruandos. Nam fi- Pythi-
dei integritate ⁊ in psperis ⁊ in aduersis semper cõiuncti pmanent. Qd̃ ex- as.
emplo Damonis ⁊ Pythie Pythagoricorꝝ Ualerius liquido ondit. Quo Ualeri⁹
rum cum vnũ Dionysius Syracusanus interficere vellet:atq3 is tẽpus acce Diony-
dendi domũ vt suis valediceret a tyranno peteret/alter se vadem constitue sius.
re pro reditu amici Dionysio nõ dubitauit. Appropinquante definito die Syracu
nec illo qui abierat redeũte: vnusqsq3 stultitie tã temerariũ sponsorẽ dãna- sanus.

bat;q caput suũ tali discrimini pro amico nõ satis fido submiserat. Eadẽ vo hora a Dionysio cõstituta qui domuz pfectus fuerat supuenit: ꝛ date fidei satisfecit|sociũq periculo exemit. Admiratus amboꝝ aiuz tyrannus vtrũq liberauit: suppliciũq remisit. Insup petiuit vt se in societatẽ tã vere amicitie tertiũ admitterẽt. Eniuero he vires sunt integre atq pfecte amicitie (vt pgit Ualerius) mortis cõtẽptũ iducere|vite dulcedinẽ fidei posthabere|crudelitatẽ mansuefacere|odiũ in amorẽ cõuertere|penã beneficio compensare.

Amicitia in excellentia. Q Uid amicitia que in excellentia: ꝛ quid ciuilis iam diximus.

VIII Qõnes

1 Quid.

2 Quot ciuilis amicitie species.

3 Quot ipsis similes

4 Nonne amicitie superioris ad inferiorẽ ꝛ contra: specie differunt.

5 Utra|paterna amicitia|an regia maior sit.

6 An i tyrãnide sit amicitia:

7 Patris ne ad filiũ an contra|maior sit amicitia.

8 Qualis.

9 An pater|an ne mater potius filios amat.

10 Quid viri ꝛ vxoris cõiunctionem conseruat.

11 An lз filio abdicare prẽm

12 An patri lз abdicare filiũ

13 Cur beneficiũ cõferẽs magis eũ cui beneficiũ cõtulit q̃ contra: diligit.

14 An oĩa patri sint exhibẽda.

15 Cur potius ea que ad vite sustentationem.

16 Quando prestãda sunt.

17 Et vbi.

Electa ¶ 2. Tres: regia|optimatũ|ꝛ censupotẽtũ. ¶ Tot sunt ciuilis amicitie spẽs: quot sũt spẽs reipublice. ¶ 3. Tres: herilis|paterna|Economica. ¶ 4. Amicitie que diuersa opera habent ꝛ rõnes amandi diuersas: specie dissident. ¶ 5. Amicitia qua amatus plura ac maiora bona suscipit|maior est recipiunt. liberi a parentib᷑ ꝛ esse ꝛ vite sustentationem. ¶ 6. Ubi nõ est iustũ: ꝛ vbi qui preest inferioꝝ bonum nõ intẽdit|sed sibi vsurpat. amicitia nõ est. ¶ 7. Quanto quis magis cognoscit: magis diligit. ꝛ artifex magis opus suũ diligit q̃ contra ab opere diligatᷣ. ¶ 8. Quedã vtilis quedam delectabilis|ꝛ quedam honesta. ¶ 9. Qui maiore labore bona sibi conquisierunt: ꝛ

ipſa magis diligunt. ¶ 10. Proles. ¶ Id viri et vxoris coniunctionem ſaluat: cuius carentia ſocietas ſoluitur. ¶ 11. Qui ſemper ad benefaciendum manet obligatus: ei abdicare nō licet. Abdicare enim eſt aliquem omnino neq; curam eius gerendo, neq; beneficium vllū preſtando: relinquere. ¶ 12. Cui debetur: abdicare licebit. ¶ 13. Qui beneficium contulit: eſt vt artifex. ¶ 14. Alia ſunt exhibenda deo, alia principi, optimatibus, parentibus, equalibus, et inferioribus. ¶ 15. Que filii a parentibus ſuſceperunt: vt fieri poteſt et eis eadem preſtare conſentaneum eſt. Deo atq; parentibus dignum nemo vnq̄ reddere poteſt.

Precepta

Princeps ſubditos amato.
Et ſubditi principem veneranto.
Magiſtratus populum dirigito.
Et populus obedito.
Ciues ciuibus concordāto.
Humane ſeruos tractato.
Et ſerui dño parento.
Liberos, familiāq; curato
Liberi, famuliq; obſequūtor.
In thori ſocietate concors viuito.

¶ Superiorum amicitie iura.
Inferioribus benefacito.
Doceto, precipito.
Et omnino in bonum dirigito.

¶ Inferiorum officia.
Superioribus bona cupiūto
Grati beniuoliq; ſunto.
Dociles ſe prebento.
Libenter parento.
Beate viuere aſſueſcunto.

Amicitia in excellētia.

Quia paulo ante diffinita eſt amicitia in excellētia, ſubexcellētia et ciuilis: idō ad qōnes diſſoluēdas q̄ de ipſis formant accedendū eſt.
1 ¶ Prima qd amicitia. Rñſio. Eſt amicitia moderātis rēpu. ad eos q ſuo moderamini ſubſūt. Et amicitia in excellētia eſt q̄ eſt ſupioris ad iferiorē. In ſubexcellētia vo que eſt inferioris ad ſuperiorē. Poſita eſt tñ prius in littera diffinitio amicitie in excellētia cōſtitute vtrancq; harū ſpecierū cōplectēs ſub diſiunctione: ſed cōior ea eſt huiuſmodi amicitie ratio, altera vo ſpecialior.
2 ¶ Scda. Quot ciuilis amicitie ſpēs. Rñſio. Tres: ſcȝ regia, optimatū, et cēſupotentuȝ: Nā tot ſunt ciuilis amicitie ſpēs, quot ſunt ſpēs reipub. res aūt ſunt ſpēs reipublice, vt prius dictū eſt: igitur totidē ſunt ciuilis amicitie ſpecies.
3 ¶ Tertia. Quot ſunt ſpecies amicitie ſimiles ſpeciebus amicitie ciuilis

¶ Respōsio. Tres:scʒ berilis|paterna|ꝛ economica. Nā vt amicitie ciuilis
spēs sunt supioꝝ ad īferiores.s.moderantiū rēpublicā ad eos q reguntᷓ: ita
quoqꝫ amicitia berilis|paterna|ꝛ economica sunt īter icq̄les ꝛ superioꝝ ad
inferiores. Et eodeʒ modo de tribus amicitie subciuilis spēbus ꝛ amicitia
subberili|sub paterna|ꝛ subeconomica est dicendū:ꝙ adinuicē assimilentur|
q2 oppositoꝝ eadē est disciplina. ¶ Quarta. Nōne amicitie supioris ad in 4
feriorē ꝛ cōtra inferioris ad supiorē specie differūt. ¶ Rñsio. Differūt. Naʒ
amicitie que diuersa opa hñt ꝛ rōnes amādi diuersas:specie dissidēt. Ami-
citie aūt superioris ad inferiorē ꝛ inferioris ad superiorem diuersa habent
opera atqꝫ officia|ꝛ rōnes amandi diuersas. Superioꝝ enim est pcipere ꝛ
dirigere:inferioꝝ vo parere ꝛ dirigi|queadmoduʒ officioꝝ pcepta clarius
ostendūt:igitᷓ amicitie superioris ad inferiorē ꝛ ꝯ|vt regis ad subditos ꝛ sub
ditoꝝ ad regē:specie differunt. ¶ Quinta. Utra|paterna amicitia an regia: 5
maior sit. ¶ Rñsio. Amicitia paterna. Nā amicitia qua amatᷓ plura ac ma
iora bona recipit:maior est. Atqui in amicitia paterna ipse amatus plura
ac maiora bona recipit q̄ in amicitia regia. Recipiūt eni liberi a parētib9 ꝛ
eēꝛ vite sustētationē. Subditi aūt a rege nec eē nec vite sustētationē recipiūt
qnpotius rex a suis subditis alitur ꝛ sustentatᷓ|igitᷓ amicitia paterna est ma
ior q̄ amicitia regia. Maior inquā rōne beneficentie|naturalisqꝫ originis:ꝛ
nō rōne excellentie. Nā excellentior est ꝛ dignior amicitia regia q̄ paterna.
¶ Sexta. An in tyrānide sit amicitia. ¶ Rñsio. Nō. Quia vbi nō est iustū| 6
ꝛ vbi qui preest inferioꝝ bonū nō intēdit|sed sibi vsurpat:amicitia nō est.
At in tyrānide nō est iustū:imo sūma iniustitia ꝛ illegitima. Et q in ea pest
Dionysius Syracusanus. inferioꝝ bonū nō itēdit sed sibi vsurpat. vt Dionysi9. Syracusan9 diripuit
bona suoꝝ ciuiū. Et cū alicui9 diuitis ꝛ pbi viri diuitias ibi abat:simulasᷓ
se illū lese maiestatis aut pditiōis dicitᷓ quo honestā viderētᷓ occasionē nact9
opes eius diripiendi. Quib9 aūt sui mores cogniti erāt.oblata tyrāno grā
di pecunia se falso crimine absoluerūt|nec ampli9 ab eo ifestati sunt.igitᷓ ity-
rānide nō est amicitia. Quinimo sicut tyranni eis quos idigne opprimunt
sūt timori:ita quoqꝫ ꝛ suos timēt. Quaobrē legitᷓ Dionysi9 Syracusan9 su
spectū hñs pplm in quē tyrānidē exercebat ꝛ timēs ne qs vite ei9 insidiaretᷓ
filias suas docuisse tondendi artē|nō ausus se tonsoꝝ manibus cōmittere.
Quin etiā cū adoleuissent:illis nō amplius fidēs viuo carbone barbā sibi
Auctor Ualeri9 exussisse dicitᷓ. ¶ Septima. Patris ne ad filiū an cōtra filij ad patrē maior 7
sit amicitia. ¶ Rñsio. Patris ad filium maior est amicitia. Primo.q2 quan
to quis magis cognoscit amatuʒ:magis ipsum diligit|sed pater magis co
gnoscit filiū q̄ filius patrē. Discernit enim distincte pater filiū ppriū ab alie
no. Fili9 aūt nō ita patrē suūꝫ iternoscit qnimo cū a quo nutritᷓ patrē vocat
igitur pater vehementi9 amat filiū q̄ filius patrem. Secundo. Artifex ma-
gis opus suuʒ diligit:q̄ cōtra ab opere suo diligitᷓ. Pater aūt est vt artifex
ꝛ fili9 vt op9 eius.igitᷓ pater magis diligit filiū q̄ ꝯ fili9 patrē. Et id in hoie
vestigiū est atqꝫ signū maiorē eē amorem dei veri ꝛ benignissimi patris ad
creaturas q̄ ediuerso creaturaꝝ ad deū:ꝙ de9 magis cognoscat eas|atqꝫ ip
saꝝ sit optim9 ꝛ sapiētissim9 auctor. Et sane tāto amor dei in hoies maior
est q̄ hoiuʒ in deū:quāto deus ipse hominib9 pstat|ꝛ quāto celestia sensibi

libus pcellūt. Et cū dei in hoīes sincera dilectio|charitas dicat: vt mutu⁹ sit
dz hō feruente itidē charitate ferri in deū|que ad hanc vtutē reducit. imo vo
8 est supra amicitiā studiosam. ¶ Octaua. Qualis est amicitia ciuilis. ¶ Rñ
sio. Quedā est vtilis: que est vtilitatis gratia. Quedam delectabilis: & gra
9 tia voluptatis. Quedā vo honesta: que est gratia honesti & virtutis. ¶ No
na. An pater|an ne mater potius filios amat. ¶ Rñsio. Mater. Nā qui ma
iore labore bona sibi conquisierunt: & ipsa magis diligunt. At mater multo
maiore labore sibi filios ꝯquisiuit ꝙ pater: labore inquā & molestia gestādi
fetum in vtero|grauissimo dolore & angustia pariendi|necnon diligentiore
cura nutriendi. Pater aūt solā habet educationis sollicitudinē cōem cū ma
tre: igitur mater potius filios amat ꝙ pater. ¶ Decima. Quid viri & vxoris
10 ꝯiunctionē ꝯseruat. ¶ Rñsio. Proles. Nā ꝓlis carentia: viri & vxoris ꝯiun
ctio soluit|sitqꝫ inter eos diuortiū cū ꝑcipuū ꝯiugij finē assequi nō possint.
Igit ꝓles|viri & vxoris cōiunctionē cōseruat. Siqdē illud viri & vxoris cō
11 iūctionē saluat: cuius carentia eorꝫ societas soluit. ¶ Undecima. An filio lz
abdicare patrē. ¶ Rñsio. Nō. Nā qui semp ad benefaciendū manet obliga
tus: illi abdicare cū cui obligatus est nō lz. Abdicare eni est aliquē oino: ne
qꝫ curā eius gerēdo neqꝫ bñficiū vllū prestādo|relinqre. Sz filius semp ma
net obligatus ad benefaciendū patri: cū ipsi nunꝙ possit dignam gratiā re
ferre: neqꝫ equa beneficiorꝫ retributione satisfacere. igit nō licet filio abdica
re patrē: qnimo in oibus necessitatibus dz ei subuenire|& pro virib⁹ illi be
12 neficia exhibere. ¶ Duodecima. Nōne patri lz abdicare filiū. ¶ Rñsio. Li
cet. Nā cui debet: abdicare licebit. Pater aūt est cui a filio semp bñficium de
betur|licet igit patri abdicare filium: vbi iusta abdicationis cā fuerit vtpote
ꝙ filius sit bonorꝫ patris dissipator|flagiciosus|contumax|insolens in pa
trem|aut scelestas in eū manus inijciens. Nō itaqꝫ ꝑter rōnez euenit ꝙ pater
celestis|eterni regni hereditate abdicet improbos & puersos: mandatorꝫ suo
rū trāsgressores|& in eū blasphemos Quāuis eni natura filij sint ipsi⁹: suo tñ
13 patri iniurij & inobediētes|illi⁹ cōsortio sunt indigni. ¶ Decimatertia. Cur
bñficium cōferens magis eū cui beneficiū cōtulit ꝙ cōtra: diligit. ¶ Rñsio.
Quia q bñficiū cōtulit|est vt artifex: q aūt accepit|vt opus. Artifex aūt ma
gis opus suū diligit: ꝙ cōtra ab opere ꝙuis rōne & intellectu participante|
diligat. Eā igit ob cām beneficiū cōferens & qui de altero bene meritus est
14 magis eū qui beneficiū accepit diligit|ꝙ cōtra ab eo diligatur. ¶ Decimaqr
ta. An oia patri sunt exhibenda. ¶ Rñsio. Non. Nam alia sunt exhibēda
deo|alia principi|alia optimatibus|parentib⁹|inferioribus. Deo enim sum
mus amor exhibendus est ex toto corde|& ex tota aia: eidem summa debet
reuerentia|summus honor|& timor. Principib⁹ vt dei vicarijs debet obe
dientia & honor pro ipsorꝫ dignitate: & ita de ceteris vt precepta officiorum
ostendunt. Nō igit oia patri sunt exhibenda. ¶ Decimaquinta. Cur poti⁹
15 ea que sunt ad vite sustētationē: patri a filijs sunt exhibenda. ¶ Rñsio. Nā q
filij a parentibus susceperūt: vt fieri pōt & eis eadē prestare ꝯsentaneū est. Sz
filij a parentibus susceperūt ea que sunt ad vite sustētationem vtpote alimē
ta & educationez: igitur rationi cōsonū est filios itidē patri exhibere ea que
sunt ad vite sustentationē. Cuius exemplū natura nobis in Ciconijs reliqt: Ciconie

que parētes suos etate cōfectos ⁊ ad querendū victū impotētes solo natu-
re instinctu edocte educāt / ⁊ diligētius enutriūt. Quāuis aūt filij a parētib⁹
susceperint eē: nō tn̄ illud eis retribuere pn̄t. quare parentib⁹ dignū nemo vn
q̄ reddere pōt. Q. si parentibus secūdū carnē nō pōt fieri cōdigna retribu-
tio: quo igitur pacto fiet ipsi patri celesti? qui nō solum corpus suis organis
⁊ cōtēperamentis ordinatissime distinxit: verūetiā ⁊ animū dedit diuinoꝝ
capacē / rōne atq; itellectu preditū / suaq; imagie expressius signatū. Neq; in
firmioris tantū etatis tpe vt infantie nobis alimenta subministrat: quinetiā
toto vite tpe. Preterea totam hanc sensibilem machinā nostro vsui accōmo
dauit / subiecitq; oia pedibus nostris beneficentissimus ⁊ optimus pater. nō
quidē nostris meritis ad tantā in nos munificentiā astrict⁹ atq; induct⁹: qm̄
nulla in eū pstitimus officia qbus nobis esse possit obuinct⁹ / sed ipse por su
is nos bn̄ficijs deuinxit. Queadmodū igit oculus nunq̄ aliqd fecit ob qd
sol eum debeat illustrare: sic nec homo quicq̄ dignum vnq̄ prestitit ppter
qd hec machina sensibilis ei obsequi debeat: sed id totū diuine bonitati ac-
ceptū referri debet. Ueꝝ id vnū summope deplorādū est ⁊ dolēdū: q nō ex
hibemus nosipsos tales ei filios qles se nobis patr pstat. Optimus eni est
nos ptra mali. Benignus est: nos rebelles ⁊ iprobi. Dulcissim⁹ est: nos duri
⁊ inhumani. Ipse misericors: nos imansueti. Insup sanctissimus est: nos im
mūdi / ⁊ vt breuib⁹ absoluā certe tā bono ⁊ pio patre sumus indigni: si mō
nō enitamur (vt bonos filios decet) ei meli⁹ assimilari. Cui cū ea que ad vi-
te sustentationē sunt: exhibere nō possim⁹ (nā bonoꝝ nostroꝝ minime idi
gus est) ei summū honorē / summā charitatē / reuerentiā ⁊ timorē (nā id solū
a nobis ei pstari pōt) exhibere debem⁹. Nunq̄ tn̄ dignū ei neq; suis in nos

Q. deo nūq̄ dignū aliqd reddere possumus.

bn̄ficijs equalēs reddere possumus: tāto sane minus q̄ patri carnali / quāto
in nos est bn̄ficentior: quare semp manem⁹ obligati, ad ei pro nostro modu
lo bn̄faciēdū. Et qcqd boni fecerimus: serui adhuc inutiles sumus / ⁊ qd de
buimus facere / id solū fecerimus. Imo vo pdare nobiscū ageret si eoꝝ q̄ de
bemus facere ipsi vel minimū qddā faceremus: ⁊ nō sepius ea cōmitterem⁹
que facere nō debemus sed phibemur. Quare nō debet cuiq̄ pro suis me-
ritis celeste regnū sed ex summa dei bonitate tm̄ cōcedit: qui pter merita nr̄a 16
cōicat nobis exuberātissimā sue bonitatis participationē / modo ad sui imi 17
tationē pro virib⁹ aspirauerim⁹. ¶ Decimasexta questio. Qn̄ bn̄ficia sunt
patri exhibēda. ¶ Rn̄sio. Qn̄ oportet ⁊ honesta pstādi dat occasio. ¶ De
cimaseptima. Ubi sunt beneficia patri exhibenda. ¶ Rn̄sio. Ubi oportet: ⁊
res ipsa exigit / Efflagitatq; necessitas. ¶ Primū preceptū amicitiā regiam q̄
principis est ad subditos cōcernit / secūdū: subregiā que est subditorū ad pn
cipē. ¶ Tertiū amicitiā Aristocraticā que est optimatū / ad populū quē mo
derant / similiter ⁊ Timocraticam que est censupotētū ad populū quē dirī
gunt. Nā ⁊ optimates in Aristocratia / ⁊ censupotentes in Timocratia: ma
gistratus dicuntur. Quartū vo spectat ad amicitiā subaristocraticā que ē po
puli ad optimates / ⁊ ad subtimocraticā q̄ est populi ad cēsupotētes. Quin-
tum spectat ad amicitiā equalitatis scz ciuium inter se. Sextū ad amicitiā he
rilē septimū vo ad subherilē. Octauū ptinet ad amicitiā paternā Nonū ad
subpaternā. Decimū ad economicā ⁊ subeconomicā que iter eos est qui cō

nubio adinuicē iuncti sunt.s.virū & vxorē. Unde bruta aialia vident hoib⁹ quodāmodo indicare legē cōiugij: vt colūbe suū sequunt colubum / & passercula suū passerculū/ atq3 turtur suū ɔiugē. Illa tñ nō est nisi quedā scriptura in libro nature ad hoīs eruditionē facta: & q̄dā similitudo siue imago veri ɔiugij qd est iter hoīes. Deinde ponunt officia amicitie in excellentia & superioꝝ: quoꝝ munus est iferioribus bñfacere/ illis p̄cipere/ ipsos docere atq3 in bonū dirigere nō solū vbo: verūetiā beate & honeste vite exēplo. Debent eni supiores inferiorib⁹ virtute sicut & dignitate prestare. Hinc regnum in republica regia nō hereditaria successiōe: sed per electionē poti⁹ cuiq3 desi gnari debere vr. Nā probo patri pōt improb⁹ ēē filius & regno moderando nō idoneus. Electione aūt recte/ facta & legitime: nō nisi qui apt⁹ esset regno ɔstitueret rex. Queadmodū Solinus de Taprobana insula idie dicit: q3 in regis eius electione nō nobilitas preualet sed suffragium vniuersoꝝ. Populus enī3 eligit spectatū morib⁹ / & inueterata clementia: & iā annis grauē. Sz is tantū rex cōstituitur: cui liberi nulli sunt. Nā qui pater fuerit/ & si vita spectet: nō admittit ad regēdū. Et si forte dū regnat/ pign⁹ sustulit: exuit ptate lōq3 maxime custodit ne fiat hereditariū regnū. Postremū explicant officia amicitie in subexcellētia & iferioꝝ: ad quos spectat supiorib⁹ bona optare/ i eos grato beniuoloq3 aio ēē/ dociles se p̄bere atq3 ad eruditionē faciles libēter eis parere/ & beate vite p bonas opatiōes v̄tutūq3 officia assuescere. Solin⁹ taprobana. India.

Studiosa amicitia. VIIII

Que ob virtutē amicitia sit: dictū est. Cuius tria sūt opera: beniuolētia/ bñficentia/ cōcordia. Beniuolentia est cū qs alicui & illius quidez gratia bonū vult. Beneficentia: cū que bona sunt/ aut bona putat alicui/ & illius q̄dē gratia volūtaria facit. Cōcordia vo: cū quis alicui ɔuiuēs eadē eligit/ iisdē gaudet/ & iisdē quoq3 tristatur. Vere amicitie sex ꝓprietates est p se amicitia. maxima amicitia. permanens perfecta. optima. rara:

Qōnes amicitie studiose.

1 Quid.
2 Nonne tria amicitie opa: studioso ad se cōueniunt
3 Nōne studioso ad amicū
4 Nunquid prauis ad se.
5 Quot amicitie iteriores a
6 Quis coꝝ potior ~ctus
7 Circa quem magis
8 An honorari prestabili⁹ sit q̄3 amari
9 Nunqd postea q̄3 amic⁹ factus ē prau⁹: dz studiosus amicus manere
10 Nūqd itez si amicoꝝ alt ab ieūte etate puer mācat alt vo v̄tute ꝓficiēs vir optim⁹ euadat/ mācre dz amicitia (bilib⁹
11 Qualibus amicis ~citia opus est felici
12 Nūqd vtilib⁹/ aut delecta~

13 Quare amicorum vera amicitia: bonitatē adauget
14 Cur malorum prauitas eorum amicitia e diuerso augetur
15 Quando amicorum presentia delectabilis est: et videndi est amicis
16 Et vbi

Elementa

¶ Elementa. ¶ 2. Studiosus sibiipsi bonū vult|et suiipsius gratia. et sibi q bona sunt|aut bona putat: volūtarie facit. et secum cōuiuēs eadē eligit iisdē gaudet|et iisdē quoq3 tristatur. ¶ 3. Studiosus sese h3 ad amicū pinde atq3 ad seipsum. est enī alter ipse. ¶ 4. Praui nō sibi bona volūt. Nā expletionē suarum voluptatū volūt. neq3 sibi bona volūt. Nā expletionē suarum voluptatū volunt neq3 sibi bona volūtarie faciūt: cumulāt enim voluntarie mala malis. et secū cōtinue dissident. ¶ 5. Tres. Act9 beniuolentie|bnficentie|et cōcordie. quibus et tres rndent exteriores. ¶ 6. Actus cōcordie. ¶ Potior est amicitie actus: quē amici in q̄cunq3 fortuna ɔstituti magis expetūt. ¶ 7. Circa actum cōcordie. ¶ Circa potiorem actū magis versatur amicitia. ¶ 8. Amari prestabilius est. ¶ Quod est per se prestabilius est. ¶ 9. Amicitia studiosa est solū inter bonos|¶ 10. Inter eos manere nō debet amicitia: inter quos amicitie opa exerceri nō pnt. ¶ 11. Studiosis. ¶ Op9 est felici iis qbus bnficia cōferat|et quibuscum delectabiliter versetur|iocundeq3 cōuiuat. ¶ 12. Cuius vita secūdū se sufficiēs est: vtilium bonorum abundantiā|et vitā secundum se delectabilem habēs: vtilibus amicis et delectabilibus non eget. Felicitas. hominis opatio est secundū vtutem et in vita pfecta. ¶ 13. Studiosi amici ɔuiuunt: et beate vite alter ab altero pleni9 assiumit exēplū. ¶ 14. Mali vo adinuicem secundū corruptas operationes ɔuiuētes: accipiunt alter ab altero prauitatis cōsuetudinē. ¶ 15. 16. Ad psps fortūas: prōpte vocato amicū|ad aduersas tarde. Qñ cū sui pauca perturbatiōe possunt amici multo presidio esse: maxime vocandi sunt. Ad amicū infortuniis pressium: nō vocatus accede. Amicum bene fortunatum (vt secunde for-

tunc congratuleris & officium prestes, adito. Ad beneficia su scipienda: q3 prestanda tardior esto.

Amicos vt teipsum habeto. Fortune participes facito. Precepta.
Longa ꝯsuetudine ꝓbato. Aduersitates ne cōicato
Illis tua secreta credito. Illos consulito.
Bene optato. In aduersis succurrito.
Bene facito. In secundis gratulator
Unanimisq3 viuito. Benefacere ꝓmptior esto.
Eadem sentito. Esto suscipere tardior.
Iisdem gaudeto ac tristator.

Micitia ob virtutem/atq3 studiosa prius diffinita est. Cuius tria hic diffiniunt officia: sc3 beniuolētia/bñficentia & cōcordia. Beniuolentia quidē est: cū qs alicui vult bonū illi⁹ qdē grati ꝛ & nō alteri⁹. Et hec dicta est eē ꝑncipiū amicitie studiose. Beneficentia vero est: cum quis alteri voluntarie facit ea q̄ bona sunt/aut que ei bona putat/& illius quidem gratia. Adiectū est/aut que bona putat: nō quidē3 q studiosus aliqua putet esse bona que nō sunt vere bona/sed q2 ea que vere sunt bona & q̄ p ꝯsultationē putat esse bona alteri: per accidēs illi possunt i malū & incōmodū cedere. qd̄ si fiat illoꝝ tamē bonoꝝ exhibitio est beneficentia. nā q̄uis nō facit ea que bona, sunt alteri: ea tamen prestat que eidem putat esse bona & que sua apte natura sunt talia/licet per accidens ei sint incōmoda. Adiectū preterea est in hac & precedente diffinitione/& illius gratia/quo denotat in amicitia vtili & delectabili nō inueniri beniuolētia: neq3 bñficētia. Nā licet in illis vn⁹ alteri bonum velit & faciat: id tamen non gratia illius aut volunt aut faciunt sed solum gratia vtilitatis aut voluptatis: quam lōnge magis q̄ amicos suos diligunt/cum ꝓpter vtilitatē aut voluptatē illos ament. Et si quis amat ꝓpter alteꝝ: illud alteru3 ꝓpter qd̄ quis amat magis diligit. Q2 si quis obiectet eadem rōne probari posse q amicus studiosus magis virtutē q̄ amicū studiosu3 diligat: q̄n quidē ꝓpter virtute3 ip3 diligat. Nō igit ei vult aut facit bonū ipsius gratia sed alterius sc3 virtutis sue. Cōcedit equidē q studiosus magis virtutē q̄ amicū diligat. Attamen negat id qd̄ deinceps subinfertur. Nā dicit qs bonū velle aut facere cuiq̄ illi⁹ grā: q̄n id agit grā boni aīe qd̄ est in eo cui vult bonū aut facit/vtpote virtutis. Tūc aūt nō sui ipsius sed alterius gratia: q̄n nō ratione honesti sed vtilis aut delectabilis qd̄ vel extrinsecum est vel in corpore/ei bonū vult aut facit. Quare amicus studiosus alteri bonū vult aut facit/illius quidē gratia. vtilis aūt & delectabilis: grā alterius. Tertiū vō officiū. s. cōcordia est cū quis alteri cōuiuens eadē eligit que alter. s. honesta & bona/iisdē gaudet. s. officijs & bonis opatiōib⁹/& iisdē quoq3 tristat: vtpote turpib⁹ & inhonestis. Quicquid enim vni amicoꝝ studiosoꝝ cordi est aut gaudio: & alteri. Et q̄cquid vni dolorē & molestiā affert: &

alteri. Et hec potissimū in mutuo cōuictu ꝛ delectabili eoꝝ adinuicem consuetudine locum habet. ¶ Dein de ponuntur ipsius vere amicitie sex proprietates. Prima. Amicitia studiosa est per se amicitia quia est ob per se bonum atqꝫ simpliciter tale. scꝫ virtutē. Secunda eadem est maxima amicitia: qꝛ est ob maximū itidēꝫ bonū qḋ mortalibus hac in vita cōceditur vtpote virtutē. Tertia. Eadem est amicitia ꝑmanens. Nā bonū propter quod ipsa habetᷣ est permanēs: nec fortune aduersitate| nec morbo| nec morte iis qui illud possident eripi pōt. Quarta. Amicitia studiosa est perfecta: qꝛ id bonū ꝓpter qḋ cōciliatur perfectū est. Quinta. Eadē est optima: sicut ꝛ bonū propter qḋ ipsa cōtrahitur est optimū| ꝛ celestibus supramūdanisqꝫ bonis imprimis simile. Nihil enī est hac in vita qḋ hoīes diuiniores: btissimisqꝫ entib⁹ similiores efficiat: ꝙ vt⁹. Et bonū ꝙto diuinis ꝛ celestib⁹ silius: tāto ipsuꝫ est melius atqꝫ prestantius. Quare hec amicitia tota diuina est ꝛ diuinorū bonorum proprietates sortita. Sexta. hec amicitia est rara. Nā pauci hoīes sunt qui mutuo amore inter se ob virtuteꝫ deuinciantur: sicut ꝛ virtus ipsa est inter homines rara. Amicitia autem vtilis ꝛ delectabilis oppositas prorsus habent proprietates. Nam earum vtraqꝫ est per accidens: minus ꝑstās| cito solubilis| imperfecta| nō simpliciter bona| ꝛ frequens inter hoīes: sicut ꝛ

Q̄ones bona quoꝝ gratia sunt. Sequuntur enim amicitie naturam bonorum propter que sunt. ¶ Prima questio. Quid beniuolentia. Respōsio. est studiose amicitie officiū quo qs alicui ꝛ illius quidē gratia bonū vult. Et ita de beneficentia ꝛ cōcordia dicendū est. ¶ Secūda. Nōne tria amicitie opera studioso ad se cōueniunt. ¶ Respōsio. Cōueniunt. Nam studiosus sibiipsi bonum vult ꝛ suiipsius gratia: igitur studioso ad seipsum conuenit beniuolētia. Preterea studiosus sibi que bona sunt aut bona putat: voluntarie facit ꝛ suiipsius itidem gratia. cōpetit igitur studioso ad seipsum beneficētia. Insuper studiosus secū cōuiuens eadem eligit| iisdeꝫ gaudet| iisdemqꝫ tristatur appetitu sensitiuo ꝛ rationali inter quos tranquillitas est ꝛ cōsonātia: sensitiuum quidē obedientē| ꝛ rōnaleꝫ imperantem. Immo vero in studioso summa est potentiarum oiuꝫ inter se cōcordia. Nam omnes rationi vt supreme ꝛ dignissime potentiaꝝ obsequuntᷣ. Qꝫ si qui virtute ꝑfecti senserint stimulum carnis vt diuus Paulus: id non ex appetitu sensitiuo prouenit sed angelo Sathane| qui perturbat ꝛ cōmouet interduꝫ potentias hominis quo eū ad maluꝫ incitet aut a bono auertat. Et imbecilliores infirmioresqꝫ potentias vt⁹ appetitū sensitiuū aut vim sentiendiᷣ primo insultu adoriᷣ vt eas facilius opprimat: quēadmodū vrbē capere volentes infirmiorē ei⁹ parteꝫ ꝛ vbi minus est munita acrius oppugnāt. Cōuenit igiᷣ studioso ad se ꝯcordia| quare tria amicitie opera studioso ad se ꝯueniūt. ¶ Tertia. Nōne tria amicitie opera studioso ad amicū| cōueniunt. ¶ Responsio. Cōueniūt. Nā studiosus sese habet ad amicum perinde atqꝫ ad sepsum. Est enim amicus alter ipse. Sed tria amicitie opera studioso ad se cōueniunt: igiᷣ etiam cōpetunt studioso ad amicū. Idem quoqꝫ ꝓbatur diff. nitione. Nam studiosus amico studioso bonū vult| ꝛ facit ipsi⁹ grā. Preterea illi ꝯuiuens eadē eligit| iisdē gaudet iisdēqꝫ tristatᷣ: igiᷣ studioso ad amicū ꝯuenit beniuolētia| bñficentia ꝛ cōcordia. ¶ Quarta. Nunqd tria amicitie opa prauis ad se ꝯueni-

Pau.

1 2 3 4

unt. ¶ Responsio. Nõ. Quia praui nõ sibi bona volunt. Nã expletionem suarũ voluptatũ volũt q̃ est eis noxia: igit̃ prauis ad se nõ cõuenit beniuolẽtia. Insuper praui nõ sibi bona voluntarie faciunt. Cumulãt enim voluntarie mala malis ⁊ sibiipsis continue nocent: igitur neq̃ prauis ad se cõpetit bñficentia. Preterea. Praui secũ cõtinue dissident: q̃ rõnem habeãt appetitui sensitiuo discordantẽ. Nã in eis ratio deprecat̃ mala: conaturq̃ ad optima. Appetitus aũt irrationalis perpellit eos ad appositũ ⁊ trahit ad flagicia: igit̃ neq̃ prauis ad se cõuenit discordia. Quod iidem ostẽdit Aristoteles. Qui inquit multas res graues atq̃ nepharias egerunt: vitã ob prauitatẽ odio habẽt ac fugiũt: sibiq̃ mortẽ cõsciscunt. Querũt preterea alios ipsi flagicio si quibuscũ cõuersent: se vo ipsos fugiunt. Nã si sint secum: recordant̃ multarũ grauiumq̃ rerum, ⁊ sperant alias tales: quod ipsis horrorem incutit. si cũ aliis aũt sint: obliuiscunt̃. neq̃ vna secum gaudent atq̃ dolent: est enim eorũ aĩa in seditione ⁊ hec quidem pars huc, illa aũt illuc trahit vt diuellentes. Quod si ita sese habere vehemẽter est miserũ: totis viribus fugienda est prauitas ⁊ enitendũ est bonũ esse. hec Aristoteles. nõ igitur cõueniũt prauis ad se hec tria amicitie opera: quare neq̃ ad alterũ. Qui eni sibi beniuolus nõ est aut beneficus: neq̃ alteri. Et qui sibiipsi dissidet: cui cõcordabit? Aristoteles

5 ¶ Quinta. Quot sunt amicitie interiores actus. ¶ Rñsio. Tres. s. actus iterior beniuolentie, beneficẽtie ⁊ cõcordie: quibus ⁊ tres respondent exterio

6 res sc3 exterior actus beniuolentie, beneficentie ⁊ cõcordie. ¶ Sexta. Quis eorũ actuũ amicitie est potior. ¶ Rñsio. Actus cõcordie. Nã potior est amicitie actus quẽ amici in q̃cũq̃ fortuna cõstituti magis expetunt. At actum concordie ipsi amici in quacunq̃ fortuna cõstituti magis expetunt: q̃ beniuolentie aut beneficentie. Nempe in prospera fortuna presentia amici delectabilis est ad honeste conuiuendũ. In aduersa itidem fortuna ipsius amici presentia amico infortunãs presso solatio est ad subleuamen infortunĩ: absentia aũt ei infert molestiam. Est igitur actus cõcordie atq̃ consuetudis

7 mutue potior q̃ ceteri duo actus. ¶ Septima. Circa quem actum amicitie magis versatur amicitia studiosa. ¶ Rñsio. Circa actũ cõcordie. Nam circa potiorẽ actũ magis versatur amicitia. Sed actus cõcordie potior est q̃ beniuolentie ⁊ beneficentie: vt modo ostensum est. igitur circa actũ concor-

8 die magis versatur amicitia studiosa. ¶ Octaua. An honorari pstabilius sit q̃ amari. ¶ Rñsio. Nõ. imo amari prestabilius est. Naz qd est per se: prestabilius est. Amari aũt est per se, honorari vo per accidens. Amatur enim quis ob bonuz qd in eo est: ⁊ huiusmodi amatio virtutis est scilicet amicitie studiose officiuz ⁊ non nisi a bono fieri põt. honaratur vero qspiã solũ ob alterũ: q: honor dũtaxat est exterius vtutis signũ. Neq̃ honoratio semper virtutis est officiũ neq̃ semper a bono: nam ⁊ mali possunt bonos ho

9 norare sed nõ amare. igit̃ amari prestabilius est q̃ honorari. ¶ Nona. Nũquid postea q̃ amicus factus est prauus: debet studiosus amicus manere. ¶ Responsio. Non. Nam amicitia studiosa solum est inter bonos. igitur si eorum qui prius amicitia studiosa cõiuncti erãt vnus factus fuerit prauus alter vero permaneat bonus: nõ permanet illi studiosus amicus. Tñ pristine amicitie memor diligentem debet operã prestare vt monitis ⁊ exhorta-

tionibus alteꝛ a malo retrahat: ⁊ ad rectā virtutis viā reducat quo amicū
saluū reddat. ¶ Decima. Nūquid iterū si amicoꝝ alter ab ineunte etate mē 10
te puer maneat/ alter vo virtute pficiēs vir optimus euadat: firma mane
re debet amicitia. ¶ Responsio. Nō. Nam inter eos manere nō debet ami/
citia: inter quos amicitie opera exerceri nō possunt Sed inter eū qui mēte
puer ab etatis exordio manserit/ ⁊ alterū qui virtute perfectus euaserit non
possunt exerceri opera amicitie: non enim eadem diligent: neqꝫ eisdem gau/
debunt. Nam qui virtute consumatus est: vere bona ⁊ pulchra diliget. Qui
vero mente puer est/ neqꝫ animum scientijs virtutibusqꝫ perfecerit: puerilia
solum ⁊ vulgaria. Non potest igitur inter eos firma ꝯstare amicitia. ¶ Un 11
decima. Qualibus amicis indiget felix. ¶ Responsio. Amicis studiosis.
Nam opus est felici iis quibus beneficia conferat/ ⁊ quibuscum delectabili
ter versetur/ iucondeqꝫ cōuiuat. Tales autē sunt studiosi amici: igitur opus
est felici studiosis amicis. ¶ Duodecima. Nunquid opus est felici amicis 12
vtilibus ⁊ delectabilibus. ¶ Responsio. Non. Nā cuius vita secundum se
sufficiens est/ vtiliū bonoꝝ abūdantiā ⁊ vitā secundum se delectabilē hn̄s
vtilibus amicis ⁊ delectabilibus nō eget. Felix aūt est cuius vita secunduꝫ
se sufficiens est: vtilium bonoꝝ abundantiā ⁊ vitā secundū se delectabilem
habens. Est enim felicitas operatio hominis secūdū virtutē ⁊ in vita pfe/
cta: vt sequentia clarius ostendent. igitur nō est opus felici vtilibus amicis
aut delectabilibus. ¶ Decimatertia. Quare amicoꝝ vera amicitia bonitatē 13
adauget. Respōsio. Propter mutuā ꝯsuetudinē vite. Nā studiosi amici cōui
uunt: ⁊ beate vite alter ab altero plenius assumit exemplum. Perinde atqꝫ
duo clara lumina se mutuo illustrāt: ⁊ lucidiora ꝙ̄ vtrunqꝫ per se forent/ red
duntur. Igit̄ ob mutuā vite ꝯsuetudinem amicoꝝ vera amicitia bonitatem
adauget. ¶ Decimaqrta. Cur maloꝝ prauitas/ p coꝝ amicitiā ediuerso au 14
getur. ¶ Responsio. Ob mutuam itidem cōuersationē ⁊ vite cōsortiū. Nā
mali adinuicem secundū corruptas operationes cōuiuentes: accipiunt alter
ab altero prauitatis ꝯsuetudinē. haud secus ac duo laborātes diuersis mor
bis cōtagiosis accipiunt alter ab altero morbi cōtagium. igit̄ ob mutuā in
ꝯuictu societatē atqꝫ cōiunctionē maloꝝ prauitas per coꝝ amicitiā augeē
Quocirca vt studiosoꝝ amicoꝝ societates expetende sunt ⁊ excollēde: ita
ediuerso maloꝝ cōtubernia summopere fugienda/ ne sincerā mentē eorum
Prouerbium Pythagore
mala cōtagia ledāt. Hinc Pythagoras precepisse dicit/ que nigrātes habēt
caudas gustari non oportet: hoc est cum hominibus consuetudinē non esse
habēdaꝫ quos moꝝ depꝛauatio ipsa denigrat. ¶ Decimaquinta. Qn̄ ami 15
corum presentia delectabilis est: vt vtendū est amicis. ¶ Responsio. Id qn/
qꝫ regule in littera posite ostendūt. Prima. Ad ꝓsperas fortunas prompte
vocato amicum: vt ipsum tue prosperitatis participem facias. Ad aduer/
sas autem ipsum tarde aduoca: ne ipsum molestia ⁊ dolore afficias. Scd̄a.
Qn̄ cum sui pauca perturbatione possunt amici multo presidio esse maxi/
me vocādi sunt. Nō eīn grauis pturbatio amicis est inferenda: presidium tn̄
ab eis vbi tp̄s ⁊ res efflagitat est expetendū. Tertia. Ad Amicū infortunijs
pressum nō vocatus accede: vt ei ꝯsolationē ⁊ rebus aduersis psidiū atqꝫ le
uamen prōpte afferas. Quarta. Amicū bene fortunatū (vt scōe fortune gra/

tuleris τ officiũ p̃stes) adito. Quinta. Ad beneficia suscipienda q̃ p̃stãda tardior esto. Nã potius virtutis officium est beneficium conferre q̃ suscipere.

16 pere. ¶ Decimasexta questio. Ubi amicorũ presentia delectabilis est τ veniendum est amicis. ¶ Rñsio: Ubi oportet, τ honesta exigendi presentiã amici prestatur occasio τ locus ipse requirit. ¶ Primũ preceptũ cõmuniter amicitiam studiosam respicit docetq; studiosos amicos perinde atq; seipsum ab amico habendos. Nam etsi eorum diuersa sunt corpora: vnus est tamen in eis spiritus eademq; voluntas. Hinc Alexander rex Macedonum Dario acie superato cũ τ castris eius potitus esset in quibus mater Darij eius vxor τ due filie inter captiuos fuerant: τ ad eas visendas comitat⁹ Ephestiõe sibi amicissimo venisset: mater Darij Ephestionẽ (quia Alexandro statura τ forma prestãtior erat) pro Alexandro more persarum cum veneratione salutauit. Deinde admonita a circunstantibus q̃ errore decepta nõ Alexandrum, sed Ephestionẽ salutasset se excusare cepit erroris veniam petẽs. Cui Alexander Nihil inquit errasti Nam τ hic Alexander est. ¶ Secundũ monet non temere aliquem in amicorũ numerũ esse recipiendum: sed longa prius consuetudine probandũ donec eius explorati habeantur mores. Neq; ante quispiam (vt ait Cicero) amicus habendus est: nisi modium salis cum amico absumpserit idest diu cum eo versatus fuerit. ¶ Tertiũ precipit amicis secreta esse cõmittenda vt proprij pectoris scrinio: nam cõsolatione aut cõsilio aliaue quauis ratione amico auxilium dabunt. ¶ Quartũ spectat ad p̃mũ amicitie munus sc; beniuolẽtiã. Quintũ ad beneficẽtiã sextũ. septimũ τ octauũ ad concordiam. Nonũ respicit primã regulã in decimequinte questionis dilutione positã monetq; amicos secunde fortune participes esse faciendos. Decimum eandem regulã cõcernit admonens amicis aduersitates minime cõmunicandas esse. Undecimũ ad secundam regulam pertinet precipitq; ab amicis cõsilium in dubijs rebus esse petendum. Duodecimũ ad tertiam regulam attinet decimumtertium ad quartam. Decimumquartum vero τ decimumquintum ad quintam.

Precepta. Alexãder Darius Ephestio. Cicero.

Scientia VI

Mentis due sunt p̃tes. Una vis ẽ cõtẽplatiua ac sciẽdi q̃ ea q̃ alr̃ vt sese habeãt mĩme fieri põt cõtẽplamur. Altera vo q̃ ea q̃ alr̃ sese hr̃e pñt pspicim⁹. τ hec vis actiua admĩstratiua cõsultatiua τ sub ducẽdi rõno iaƒ. ¶ Mentis cõtẽplatiue τ vis sciendi: sciẽtia intellect⁹ τ sapiẽtia sunt habit⁹. Et est scia cõclusionũ demõstratiu⁹ habit⁹. ¶ Scibilis q̃ttuor p̃prietates. Est necessariũ eternũ ingenitũ incorruptibile. Scie p̃prietates. Dĩs scia doceri põt: τ scientie scibile disci. Scia est ex antea notis τ ex rõcinatiõe. Rõcinatio syllogism⁹ sub quo τ doctrinale enthymema cõprehẽdim⁹. Scie vl̃ium principiorũ nõ est nisi iductio. τ sub inductiõe exẽplum cõprehẽdimus. Et ipsa pricipia magis q̃z scie cõclusio: nota sunt.

Entem & intellectum idem esse prius dictum est. Cuius due sunt partes scilicet contemplatiua & cõsultatiua. Uis cõtemplatiua est qua ea que aliter sese habere impossibile est/ contemplamur. Illa quidem aliter se habere non possunt: que sunt propositiones necessarie & non possunt esse false. Est itaque vis cõtemplatiua/ vis mentis qua propositiones necessaria & que false esse nõ/ possunt cõtemplamur: vt principia & cõclusiones disciplinarum. Et eadem dicitur vis sciendi: ab vno suorum habituum scilicet scientia/ denominatione sumpta. Uis autem consultatiua est vis mentis qua ea que aliter sese habere possunt perspicimus: hoc est/ qua cõsideramus propositiones contingentes & que possunt esse false. Ille enim hoc in loco dicunt ea que possunt aliter se habere. Ut sunt propositiones de quibus est ars & prudentia. Et hec eadem dicitur vis mentis actiua a digniori suo habitu scilicet prudentia: que perfectius & magis consultat quam ars. Habitus enim artis apud Aristotelem non dicitur practicus siue actiuus sed poeticus atque factiuus. Solus autem prudẽtie habitus practicus dicitur & actiuus/ a quo vt digniori sumpta denominatione tota vis cõsultatiua dicitur actiua: sicut vis cõtemplatiua dicta est vis sciendi ab vno eius habitu. Preterea hec secũda vis animi dicitur cõsultatiua: a nomine cõi ad artem & prudentiã/ quarũ vtraque cõsultat. Dicitur & administratiua: quia pro huius vite mortalis administratione persertim ordinatus. Demum vocatur subducendi ratio/ id est consultandi. Nam subducere rationem hoc in loco est cõsultare & per cõsilium quicquã inquirere. ¶ Idem autem reipsa est vis contemplatiua & consultatiua scilicet ipsa mens atque intellectus/ ratione tamen diuersa sunt: & in comparatione ad diuersa opera/ diuersum habent nomen. Ut enim mens/ necessaria contemplatur: dicitur contemplatiua/ vt vero contingentia considerat quorum est cõsultatio: vis cõsultatiua. Sicut cum dicimus: flãme due sunt vires/ vna est ad calefaciendum alia ad illuminãdum: eadem est flãma que vtranque vim habet/ & calefaciendi scilicet & illuminãdi: sed qua calida est/ calefacit: & qua lucida/ illuminat. Preterea sicut idem est oculus suspiciens celũ/ & aspectum in terrã deflectens: diuersa tamen ratione. Nam vt visum attollit in altũ: dicitur sursum aspicere. Ut vero humi deiicit obtutum: dicitur aspicere deorsum. Ita sane eadem est vis cõtemplatiua: que est vt acies oculi erecta ad sidera/ & vis consultatiua: vt eadem oculi acies sed demissa depressaque in terram. Ceterum vis cõtemplatiua mentis siue vis sciendi habet tres habitus: vtpote scientiã/ intellectũ/ & sapientiã. Quocirca planũ est sciẽtiam omnẽ esse habitũ cõtemplatiuũ/ speculatiuũ/ atque Theoricũ: quia partis cõtemplatiue habitus est. Et secundũ Aristotelẽ nulla sciam debere dici practicã/ habitumue practicũ. Nulla enim: mentis cõsultatiue est habitus. Et secundum Aristotelis sententiam habitus aut speculatiuus aut practicus nominatur a vi mentis cuius est habitus. Porro trium cõtemplatiue partis habituũ scientia primũ habet determinationis locũ: & diffinitur eẽ cõclusionũ demonstratiuus habitus. i. habitus cõclusionis vnius aut pluriũ: per demonstrationem vnã quidem aut plures acquisitus. Que si sit vnius cõclusiõis habitus scientia simplex dicitur. Si vero pluriũ: cõposita. Sed eã potissimũ

Q. ea/ dẽ reip/ sa sed di/ uersa rõ ne ẽ vis cõtẽpla tiua et cõsulta/ tiua.

curant auctores que est cõclusionũ cõpletã pfectãq₃ ⁊ totã disciplinã constituentiũ. Ut logicã que ex oĩbus logicis cõclusionibus coalescit: ⁊ physicaʒ que ex physicis. Scibile aũt est propositio cuius nata est haberi scientia.

¶ Et eius quattuor in littera assignanẗ proprietates. Prima. Scibile est necessariũ idest propositio vera que nõ põt esse falsa: quemadmodum res supramundane dicuntur necessarie que sunt ⁊ non possunt non esse. Secunda scibile est eternũ: sumpta quidẽ a re similitudine. Sicut enim eternũ in rebus diciẗ qđ sue durationis nõ habet principiũ neq₃ finẽ. Ita scibile quoq₃ eternũ diciẗ qua nunq̃ inceperit esse verũ post falsitatem: neq₃ vnq̃ post suam veritatem incipiet esse falsum idest ex falso nõ trãsmutatur in verũ: neq₃ ex vero transmutaẗ in falsum. Tertia. Scibile est ingenitũ: a rebus itidem rõne sumpta. In quibus id ingenitũ dicitur qđ non incepit esse rʒ semp fuit. Ita scibile non incipit esse verum sic q̃ prius fuerit falsum: neq₃ vnq̃ ex falso pmutatur in verum. Quarta. Omne scibile est incorruptibile | idest nunq̃ potest desinere esse verũ ⁊ ex vero transmutari in falsum. perinde atq₃ res dicitur incorruptibilis que nunq̃ desinit esse sed semper erit. Quare eternũ tã principium q̃ finem respicit: ⁊ complectitur tam ingenitum quod solum principium q̃ incorruptibile quod solum finem concernit. Et sumunẗ hec quatuor necessarium eternum ingenitũ ⁊ incorruptibile secundum logicam intelligentiam atq₃ materiam subiectam pro propositionibus veris que nunq̃ fuerunt false neq₃ vnq̃ erunt. immo vero que non possunt esse false: quales sunt propositiones disciplinarum. Ea tamen significatio ex analogia rerum apte sumpta est. Naʒ qđ est esse in rebus est esse verum in propositionibus non esse in rebus esse falsum in propositionibus. Posse esse in rebus: posse esse verum in propositionibus non posse esse in rebus: nõ posse esse verum in propositionibus. Posse non esse: posse esse falsuʒ. Non posse non esse: nõ posse esse falsum. Et ex istis proprietatibus cognoscuntur scibilia ipsa habere vestigium verissimorꝫ entiũ: que habẽt necessitatẽ essendi ⁊ que nõ possunt non esse. Scibilia tamen ipsa non habent necessitatem vt sint nam possunt non esse: sed habent necessitatem veritatis q₂ nõ pñt non esse vã. Itaq₃ ipsorum veritas ⁊ veritatis necessitas emulatur necessitatem essendi supramundanorum. Quo circa magna est profecto disciplinarum dignitas atq₃ excellentia que tam sublimium rerum preferunt imaginem: ⁊ in celestibus habent quod velut vmbraculo quodam exprimant. Uerum huiusmodi dignitas et prestabilitas perspici non potest: nisi discipline in pulcherrimo suo decore spectentur coq₃ ornatu quem a suis auctoribus primum acceperunt. Quem iniuria tẽporuʒ labefactũ atq₃ offuscatũ ipse restituat: qui sciaʒ hoĩbus cõĩcauit per quã cognosceretur ⁊ animus ad ipsum felicissima contemplatione eueheret. ¶ Postremo subduntur scie quattuor pprietates. Prima. Omnis scientia doceri potest ⁊ omne scientie scibile disci. Scientia quidem omnis doceri potest a callente ipsam: qui sicut ab alio scientiam accepit ⁊ a se non habuit ita quoq₃ alteri tradere ⁊ cõĩcare põt. quemadmodum color oĩs a lumine hominũ oculis exhiberi põt spectabilis: immo vo quẽadmodum flamma rebus nõ inflãmatis distribui ⁊ in plures flãmas multiplicari põt. Aut quẽadmodũ occultũ lumen aliis nõ duʒ illuminatis sine

Quattuor scibilis pprietates.

Quãta sit sciarum dignitas.

Scia qttuor pprietates

sui iniuria aut diminutione potest cōmunicari. Omne autem scibile potest disci a discipulo nōdum scientiam assecuto: sicut omne visibile videri / et audibile audiri. Et ex hac proprietate constat nos aliquid de nouo scire posse: doctrinaque et exercitatione scientiam quam prius non habuimus acquiri. Quod est oppositum assertioni eorum qui negabant nos aliquid scire posse: et hominibus tam preclare rei (scientie dico) possessionem auferebant. Et eorum etiam qui arbitrati sunt scientias nobis insitas atque ingenitas esse.

¶ Secunda scientie proprietas est. Omnis scientia est ex antea notis / id est principijs que ante demonstrationem vera esse cognosci debent. Omnis siquidem scientia est ex ratiocinatione / id est syllogismo demonstratiuo cuius maior et minor principia sunt aut ex principijs cognita: conclusio vero est ipsum scibile siue propositio que demonstratur et cuius est scientia. Ratiocinatio autem hoc in loco idem est quod syllogismus / nō quidē omnis sed doctrinalis: sub quo doctrinale enthymema et debet cōprehendi / quod a syllogismo vnius tantum premisse suppressione differat: cuius explicatione ex enthymemate fit syllogismus. Siquidē omnis demonstratio aut per syllogismum fit aut enthymema.

¶ Tertia proprietas. Uniuersalia scientiarum principia ob sui obscuritatē aliqua declaratiōe indigētia: sola probantur inductione ex notioribus ad nos. Ut hoc principium / impossibile est contraria simul esse in eodem / hoc modo per inductionem manifestatur: impossibile est eundem hominem bonū esse simul et malum / neque pōt idem animal sanū esse et simul egrum / aut idē corpus album esse et simul nigrū. Ex quibus apertius cognoscitur huius principij veritas impossibile est adinuicem cōtraria simul esse in eodem. Uerum hec principij explanatio / demonstratio nō est: nam nō procedit a notioribus natura ad notiora quo ad nos sed econtra. Sub inductione aūt exemplū cōprehenditur quod etiā a singulari et minus cōmuni procedat. Nam per exemplū etiam scientiarū principia nonnunquam declarantur: vt per hoc quod oppositorum est idē sensus facile est ostendere quod oppositorum est eadem disciplina. ¶ Quarta proprietas. Ipsa principia magis quam cōclusio cuius est scientia nota sunt. Nā per ipsa principia conclusio fit nota: sunt igitur principia / sua conclusione notiora. Si cum per aliquid / alterū cognoscitur: id per quod alterum cognoscit / magis cognoscitur: quēadmodū color videtur per lumen / quare lumen perfectius videtur quam color. Est enim lumen vt principiū / color aūt vt cōclusio. Preterea quod est per se tale: est magis tale eo quod est per alterum tale. Atqui principia per se sunt nota / cōclusiones aūt per principia fiunt note: sunt igitur principia quam sua cōclusio notiora. Sed hec omnia ex logicis exactius cognoscenda sunt.

Intellectus. VI

Intellectus est habitus principiorum. Principia sunt que cum aliter sese habere non possint: per seipsa et non per alia fidem habent. Principiorum proprietates: ee que et scibilis sunt. ¶ Intellectus proprietates. Omnis intellectus est intelligibilis / et principium intelligibile. Intellectus non est per ratiocinatio-

nem. Est mentis habitus scientia perfectior: ⁊ sine quo scientia minime haberi potest.

SApientia est scientia ⁊ intellectus eorum que honorabilissima sunt in natura. ℂ Eius proprietates. Est certissimorum principiorum|atq3 certissimorum scibilium. Intellectum continet certissimum|⁊ scientiam certissimam. Est mentis intellectualium virtutū p̄clarissima|honorabilissima|principalissima|ac optima. Est ⁊ sapientia in alia significatiōe que est artis virtus. vltima enim artis perfectio: eius virtus nominatur. secūdū quā significationem Polycletū ⁊ statuarium|⁊ sapientem dicimus. Sapiē tia. VI

VIs mentis que consultatiua dicitur ars ⁊ prudētia sunt habitus. Ars vero est habitus circa ea que aliter sese habere possunt: vera cum ratione factiuus. Factio que ⁊ effectio nominatur: est in opus extrinsecum trāsiens operatio. ℂ Artis tres sunt operationes. Prima est quo pacto aliquid faciendum sit: consideratio. Secunda. circa extrinsecum opus operatio. Tertia: rei facte contemplatio. Prima ⁊ tertia|actiones sunt. Est enim actio in ipso operante immanens operatio. Secunda vero (a qua factiua nō ab re dici videtur) effectio. ℂ Factibilis (qđ ⁊ extrinsecū opꝰ est) proprietates. Cōtingēs est eē ⁊ nō eē. extrinsecum eius principiū: non eni3 in eo sed in faciente est. ℂ Artis proprietates. est cōtingentiū. circa opus extrinsecū. seruilis in materia cum fortuna quodammodo cōueniēs. Artis contrarium est atechnia: ⁊ est habitus eorum que sese aliter habere possunt: falsa cum ratione factiuus. Ars. VI

SEcunda virtutis intellectualis species sc3 intellectus|diffinitē esse habitus principiorū: vt horū|īpossibile est duas adinuicē cōtradictorias simul veras|aut falsas esse|īpossibile est eandem propositionē simul verā|⁊ falsam esse. Que quidē principia sunt: nam cum aliter se habere non possint|id est cū sunt ppositiones que nō possunt esse false: per seipsa ⁊ nō per alia principia fidē habent|idest sue veritatis credulitatē nō per alia principia si

cut cõclusiones sciarũ/sed ex seipsis habent:queadmodũ lumẽ nõ per aliud sed p se videt. Et q̃uis principia interdũ habeãt fidẽ p notiora quo ad nos vt p minus cõia ex qbus per inductionẽ fiunt clariora:id tñ eorum rõni minime repugnat/cũ nõ accipiãt cognitionis sue firmitudinẽ ex aliis pncipiis et per demõstrationẽ:qd solũ pretendit eorum diffinitio. Principiorum aũt proprietates eedem sunt que ipsius scibilis/cõclusionisq̃ sciarum.s. q principiũ oẽ est necessariũ/eternũ ingenitũ/et incorruptibile:scdm eam que prius data est intelligentiã. ¶ Deinde ponunt tres intellectus proprietates. Prima. Ois intellectus est ipsius intelligibilis:hoc est ipsius principii:cuius habitus est intellectus. Referuntur eni intellectus et intelligibile adinuicẽ sicut scia et scibile. Et omne principiũ est intelligibile.i.obiectum ipsius intellectus. Perinde atq̃ qs dixerit oẽm scientiã esse ipsius scibilis. et cõclusionẽ oẽm esse scibilẽ. Et hic intelligibile sumit vt dicit ab itellectu habitu pncipiorum:et nõ ab intellectu sumpto pro vi intellectiua. ¶ Secunda. Intellectus non est per ratiocinationem. Nam habitus principiorum non acquiritur per demõstrationẽ aut syllogisticam aut enthymematicam:sed per inductionem aut exẽplum vt modo dictũ est. ¶ Tertia. Intellectus est mẽtis habitus/scia pfectior.queadmodũ principia cõclusionibus sunt perfectiora:q̃ he per alia/illa võ per se fidẽ habẽt.sicut etiã lumẽ pfectius est colore:q ipsum per se/color võ per aliud videat. Et sine intellectu scia minime haberi põt. Nam sine principiis nõ possunt cognosci cõclusiones:vt neq̃ sine lumine videri color. Intellectus aũt/principiorum:scientia võ cõclusionum est habitus:igitur sine intellectu nõ põt haberi scientia/haud aliter ac sine luminis collustratione non potest fieri visio coloris. Horum autem amplior declaratio ad logicam spectat disciplinam.

Tres intellectus proprietates.

Sapientia neq̃ solũ prinpiorum/neq̃ tantũmodo conclusionũ est habitus/sed pncipiorum et cõclusionũ simul:nõ qdẽ cuiuslibet disciplinesed Methaphysice/que determinat de optimis et pfectissimis nature entibus que hic honorabilissima in natura dicunt:iccirco sapiẽtia ziunctim dicit scia/et intellectus eorum entiũ que honorabilissima sunt in natura. ¶ Eius tres subdunt proprietates. Prima:sapiẽtia certissimorum est principiorum atq̃ certissimorum scibiliũ. Nã alie disciplinae principia habẽt et conclusiones necessarias atq̃ impossibiles aliter se habere:tñ de reb⁹ cõtingentibus et que pñt nõ eẽ. Sapientia vero habet principia et cõclusiones necessarias/et pterea est de rebus necessariis et que nõ possunt nõ esse:quare manifestũ est principia et scibilia sapiẽtie lõge plus habere certitudinis q̃ principia et scibilia aliarum disciplinarum. ¶ Scda. Sapientia intellectũ cõtinet certissimũ et scientiã certissimã. Nã quale obiectum talis est et illius habitus. Sed principia et scibilia sapientie dicta sunt esse certissima:igitur intellectus sapientie est certissimus/itidem et scientia certissima. ¶ Tertia. Sapientia est virtutum intellectus nobilissima/honorabilissima/principalissima et optima. Nam ea q̃ determinat sapientia:sunt entia in natura nobilissima/honorabilissima/principalissima ac optima. Talis igitur est et sapientia. Sequuntur enim habitus na-

Tres sapiẽtie proprietates

turam et conditionem eorum de quibus sunt. Proinde ceteri mentis habitus contemplatiui ad sapientiam vt optimum contemplatiue partis habitum ordinantur: sicut omnes habitus actiui referuntur ad dignissimum habitum actiuum scilicet iustitie legitime prudentiam. Deinde ponitur alia sapientie significatio qua est artis seruilis virtus: diffiniturque esse vltima et consummata artis perfectio. Et hoc modo sapiens est qui completam / exactamque artis perfectionem assecutus est. Ut Polycletus arte statuaria admodum insignis: in ea acceptione sapiens est, statuarius. Et Zeusis heracleotes / sapiens habitus, est pictor: quod tanta arte vuas depinxerit / vt aues ipsarum imagine decepte, ad eas decerpendas aduolarint. Et ita ceteri in sua arte summi / sapientes vocantur. Polycletus. Zeusis

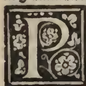

Uis mentis consultatiua duos habet quibus perficitur habitus / scilicet artem / et prudentiam. Quorum ars dicitur habitus factiuus: quia ordinat ad faciendum / idest operandum circa materiam exteriorem. Dicitur preterea factiuus vera cum ratione: quia dirigit ad operandum eo modo quo res ipsa secundum artis precepta fieri debet / nihil omittendo eorum que ad ipsam artem requiruntur. Ut ars pictoria ad pingendum vera cum ratione / et secundum illius artis regulas: et ars scribendi ad scribendum vera itidem cum ratione et quemadmodum res ipsa exigit / Uersatur autem ars circa ea que aliter se habere possunt / idest que possunt esse falsa: quia consultatiue partis habitus est. Eius opus vocatur factio siue effectio: que diffinitur esse operatio transiens in opus extrinsecum. vt edificii ex lignis et lapidibus constructio / alicuius imaginis depictio / characterum litterariorum in membrana formatio: factio siue effectio nominatur. ¶ Ceterum totius artis vt quoduis opus absoluat triplex est operatio. Prima est consideratio quo pacto aliquid est faciendum: vt quantum esse debet quod molitur opus / cui vsui accomodandum / cuius figure / ex qua materia quibus instrumentis / quo tempore / quo loco. hec enim apud se artifex inquirit: antequam exordiatur opus. ¶ Secunda: est operatio circa opus extrinsecum secundum circumstantias per artis consultationem determinatas. Ut edificatio circa cementum ligna et lapides / et scribentis circa papyrum atramentum et calamos occupatio. ¶ Tertia vero est contemplatio atque consideratio rei facte: qua artifex singulas operis partes examinat perspiciens an quicque superuacuum sit aut diminutum / aut aliquid emendandum sit: in quo a rectitudine artis aberratum est. harum vero operationum prima et tertia sunt actiones: quia sunt operationes immanentes in ipso operante et non transeuntes in extrinsecum. Secunda vero dicitur effectio: quod ab operante in opus extrinsecum transeat. ¶ Subiunguntur ipsius factibilis (quod extrinsecum est opus per artem fieri natum) due proprietates. Prima. Ipsum factibile contingens est esse et non esse: vt domus / tunica / calceus potest esse et non esse. Uersatur enim ars circa contingentia: et que aliter sese habere possunt. ¶ Secunda. Principium efficiens ipsius factibilis est ipsi factibili extrinsecum. Nam ipsum non est in factibili sed in artifi

Tres artis operationes.

Due factibilis proprietates.

ce faciente: vt ars edificatoria non est in domo que extruitur sed in edificatore/ et ars pictoria nõ in pictura que formatur sed in pictore/ et ars sutoria nõ in calceo sed sutore. ¶ Postremo subduntur ipsius artis quattuor proprietates. Prima. Ars est cõtingentiũ. Et eo ipso differt a cõtẽplatiue partis habitibus: qui sunt necessariorũ. Et est ars ipsa tam rerum cõtingentiũ q̃ propositionũ eas res enunciantiũ. Nã propositiones exprimẽtes hoc in loco edificandam domũ/ et ex hac materia: cõtingentes sunt/ et a veritate decidere possunt. ¶ Scđa. Ars est circa opus extrinsecũ et qđ est extra operantẽ: vt ars edificandi circa domũ que est extra architectũ/ et ars pingendi circa imaginẽ que est extra pictorẽ. ¶ Tertia. Ars est seruilis/ in cõparatiõe quidẽ ad virtutes morales et disciplinas: ad quas se habet ars sicut natura seruus ad natura dominũ/ et quẽadmodũ corpus (cuius necessitati subleuãde pcipuam curã impendit) ad animũ quem virtutes/ sciẽtieq̃ pfectius excolunt. Quare apud antiquos ingenuo pditi aio ad litteras et virtutes: duro aũt ingenio ad artes solũ accõmodabant. Et eã ob cãm ipse artes/ seruiles dicunt et vulgatiori noie mechanice/ idest adulterine: q̃ relicto digniori animi cultu ad corpus lõge aio inferius degenerẽt atq̃ decũbãt: iccirco et mechari et adulterari quodãmodo vident. ¶ Quarta. Ipsa ars in materia/ cũ fortuna quodãmodo cõuenit. Nã artis materia est extrinseca. Est eni ars per secundã proprietatẽ circa opus extrinsecũ. Silr bona fortune (que dicunt ipsius fortune materia) etiã sunt extrinseca et extra possidẽtẽ. Fortuna tñ nõ est ars. q: que a fortuna eueniũt: temere et per accidẽs eueniũt/ que vo ab arte: cũ electione. Contrariũ aũt artis greco noie atechnia dicit. Nã a particula in cõpositiõe/ negatiua est apud grecos: sicut prepositio in apud latinos. Et techna/ e/ vel techne/ es: artem designat. Et est habitus factiuus falsa cũ rõne: vt imperitia domificandi in eo qui artem edificatoriam sibi vendicat/ et inscitia pingendi in eo qui artem pictoriam. Sicut ignorãtia latine locutionis in eo qui se dicit grammaticum.

Prudentia est omnino circa hominis bona et mala vera cum ratione actiuus habitus. Que si vnũ hominem in suis agendis dirigit: prudẽtie nomẽ retinet/ aut monostica prudentia dicitur. Si domum: reifamiliaris prudentia/ et economica. Si ciuium multitudinem: ciuilis prudentia et ciuilis facultas / atq̃ polytica nominatur. Tria eius opera. Recte cõsultare. de iis que recto cõsilio sunt inuẽta: recte iudicare. recte iuenta/ iudicataq̃ pcipere. Prudẽtie circũstãtie iã dicte sunt. ¶ Cõsiliũ proprietates. Nõ est sine mẽte. nõ est finis pñtis. pteriti. impossibilis. necessarii. est mediorum in finem. et finiti. est futuri. et contingentis. et eorũ que in nostra sunt potestate. est et incerti quo pacto eue-

niat. ¶ Ordo prudētis in ɔsultando. Finem supponit: qua ratione| quibusue mediis finis assequi possit: inquirit. ⁊ si plura sint media: quod illorum expeditius. ꝙ si vnico optime finē assequimur: ꝗliter| quo mõue id mediũ nāciscamur. ¶ Sane cum primũ prudētie opus sit recte consultare: vĩtus qua recte ad totius vite bonũ via qua oportet ⁊ tēpore cõgruenti ɔsultamus| bona ɔsultatio ⁊ eubulia dicit. Et virtus qua circa ea que vtplurimũ in legis positione accidũt recte iudicam⁹: sagacitas ⁊ synesis. Et que in quibus lex ob vniuersale deficit| recte iudicat: sentētia ⁊ gnome dicitur. Et que ad recte exsequēdum ea que rite iudicata sunt| est preceptiua: prudētie cõe nomen sibi peculiariter asciscit ac vendicat.

Diffinitur prudētia esse habitus actiuus| id est dirigēs ad agēdum atq; operādum scōm virtutes morales| quaꝝ opationes hic actiones dicuntur. Actiuus inquā vera cum ratione id est quantum oportet| gratia cuius oportet| ⁊ ita de ceteris: nihil omittendo regularum prudentie. Neq; dirigit prudentia solum ad agendum scōm vnam virtutem| aut etatis partem: sed omnino| idest scōm omnes virtutes ⁊ in tota vita humana. Versat enim circa oēs virtutes prudentia| sicut logica circa oia argumētationũ gña: ꝗre pōt recte prudētia dici ars oium vĩtutũ| sicut logica est ars oium armētationũ. Demũ dirigit prudētia ad recte agēduꝫ circa quecũq; hõis bona| siue fortune| siue nature| vtilia| delectabilia ⁊ honesta. Et etiam circa queuis hominum mala| aut fortune vt inopiam| inhonorationes| aut contra naturaꝫ vt egritudines| incõmoda| tristia| turpia. Nempe prudentie officium est recte ostendere: quomodo huiusmodi mala| aut fugienda sunt aut equo animo toleranda. ¶ Et diuidit prudentia in Monosticam prudentiam| economicam| ⁊ ciuilem. Monostica prudentia est que vnum hominem in suis agendis dirigit: vt ea qua quis consultat quo modo bene| beateq; viuat. Et hec interdum nomine cõmuni prudentie nominatur: ⁊ simpliciter prudentia dicitur. Economica prudentia est que domum atq; familiam in suis agendis dirigit. Et hec ad patrēfamilias spectat. Unde ⁊ nomē sumit: atq; rei familiaris prudentia etiam dicitur. Ciuilis prudentia est que ciuium multitudinem in republica moderanda dirigit. Et hec ad magistratus: optimates| reges| ⁊ ceteros reipublice gubernatores pertinet: vt ea directrice| ciuitates| regna ⁊ imperia recte regant. Et ergo ciuilis facultas prudentiaq; polytica etiam nominatur. Et inter has species| dignitatis atq; perfectiōis certus est ordo. Nam prudentia economica est perfectior ꝙ monostica. Nā preclarior est prudentia que est ad se| ⁊ ad alterum: ꝙ que ad se solum. At prudentia economica est ad se ⁊ ad alteꝝ: nā ad totā familiā gubernādā| cui⁹ ipse pater

Prima diuisio prudentie.

familias est pars. Monostica autem ad se solum: igitur prudentia economica est perfectior monostica. Et quicunq̄ habet econonomicam habet monosticam: quia quicūq̄ scit regere familiam etiam scit regere seipsum. Et ex opposito qui scit sum regere nescit: neq̄ itidem sciet familiam gubernare: quēadmodum qui seipsum per viam dirigere nescit quia oculis est captus/ neq̄ alios sane per viam recte ducet. Preterea prudentia ciuilis est perfectior economica. Nam ea virtus qua pluribus bonum cōmunicatur: prestantior est ea qua datur paucioribus. Quāto enim cōmunius est bonū: tanto melius. At per ciuilem prudentiam cōmunicatur bonū pluribus scʒ toti ciuitati q̄ per economicā: que solum dirigit vnam familiam partem quidē ciuitatis/ igitur prudentia ciuilis potior est prudentia economica. Et quicunq̄ illam habet: vt hanc etiam habeat/ necesse est. Nā qui nouit regere ciuium multitudinem: vt vnā quoq̄ familiam (que exigua est ciuitatis pars: τ vt vnus homo ad familiam) facile sciet dirigere. Et cōtra qui familiā dirigere nescit: a fortiori neq̄ ciuitatem sciet gubernare. Ex his quoq̄ manifestum est prudentiam ciuilem esse digniorem atq̄ perfectiorem prudentia monostica: q2 dignior est q̄ economica/ que probata est monosticam perfectione superare.
Tria prudentie opa. Et quicqd est dignius digniore: etiam dignius est minus digno. ¶ Deinde ponuntur in littera tria prudentie opera. Primum est. Recte consultare/ id est consilio inquirere atq̄ inuestigare/ singulas prudentie circunstantias (que in principio posite sunt) considerando. Secundum. De his que recto consilio sunt inuenta/ recte iudicare quid melius τ potius est. Tertium. recte inuenta iudicataq̄ precipere/ τ exequi curare. Et hec opera se ordine quodam consequuntur. Nam primum consultat prudens quid agēdum est τ quomodo/ deinde de his que per consilium sunt inuenta iudicat an expedientia sint: et si fuerint plura/ quod eorum expedientius est: τ cōmodius. Ultimo autē loco precipit ea que consilio inuenta τ recte iudicata sunt: accommodatq̄ ad opus. At vero quia precipuum ipsius prudentis officium est recte consultare: subijciuntur ipsius consilij duodecim proprietates. Prima. consilium nō
Consilij duodecim proprietates est sine mente. Quia fit virtute mentis consultatiua cuius prudentia est habitus: quare animalia mentis expertia non consultant sed solus homo. Secūda. Consilium non est ipsius finis. Nam finis ipse imprimis supponi debʒ: τ non consilio inquiri. Tertia. Consilium non est presentis. Nam que presentia sunt/ minime dubia sunt: consilium autem est de dubijs. Quarta. Consilium non est preteriti. Nam non potest consilio impediri preteritum ne ipsum euenerit: aut disponi: vt aliter eueniat. Quare qui post rem perpetratam consilium querunt: similes sunt eis qui accepto vulnere protendunt ad sui defensionem clipeum. Quinta. Consilium non est impossibilis. Nemo enim consultat quomodo homo fiat lapis: cum id fieri minime possit. Sexta. Cōsilium non est necessarij. Ut huius/ homo est animal: nam id non potest nō fieri. Septima. Consilium est mediorum in finem: que consultatione inquiruntur vt per illa ad finem perueniatur. Octaua. Consilium est finiti. Nam si infinita essent media que consilio inuestigarētur: impossibile esset illa pertransire/ quare non posset quispiam per illa peruenire ad finem suppositū. Nono. Consilium est futuri. Nam id potest euenire τ nō euenire: τ per con-

silium expeti aut vitari. Decima. Consilium est cōtingentis. Nam ꝯtingens pōt esse/ ⁊ non esse: ⁊ ratione consilij vt eueniat aut non eueniat disponi. Undecima. Consilium est eorum que sunt in nostra potestate. Nam que in nostra potestate collocata non sunt: non possunt nostro consilio dirigi: vt quomodo homo senium aut mortem effugere possit: non est expetendum consilium. Duodecima. Consilium est incerti quo pacto eueniat. Nam quorum euentus certus ⁊ determinatus est: minime consilio determinanda sunt: vt non est ingrendum cōsilio vtrum sol crastino die orictur: cum id naturaliter ⁊ certo euenturum sit. ¶ Quem vero ordinem seruet prudens in consultando: quatuor que subnectuntur regule declarant.

Ordo pruden tis i ꝯsul tādo.

Prima. Prudens supponit finem sui operis: perinde atqꝫ viator supponit metā/ ⁊ terminū sui itineris/ neqꝫ consultat quo debeat proficisci. Scd̃a. Prudens qua ratione quibusue medijs finis assequi possit/ inquiri. Ut si finis propositus sit pax cum inimicis habenda: inquirit prudens qbus modis possit ipsa pax cum hostibus conciliari. Queadmoduꝫ aliquo profecturus vt vie ignarus: ingrit quo calle ad ꝯstitutum terminum sit proficiscēduꝫ. Tertia. Si plura sint media assequendi finem: ingrit prudens quod illorum medioꝝ est expedientius. Ut si media assequendi pacem cuꝫ rege inimico sint: certe pecunie numeratio/ aut alicuius vrbis ad regis subiectionem accessio/ aut coniugium: inuestigandū superest quod illoꝝ trium mediorum est conducibilius. Queadmodum si plures sint vie ad eundē terminum ducētes: sollicite ingrit viator que illaꝝ est cōuenientior. Quarta. Si vnico medio optime finem assegmur: deinceps inquirit prudens qualiter quomodoue id medium nāciscamur. Ut si per federa cōiugij/ optata ⁊ proposita pax conuenientissime haberi possit: peruestigare opus est quo pacto id medium assequi possit. Sicut si vnica via ad metam constitutam peruenire potest viator: diligenter ingrit quo mō viaꝫ illam teneat. ¶ Demum diuiditur prudentia in tres alias species: scꝫ bonaꝫ consultationem/ sagacitatem ⁊ sententiaꝫ.

Alia pruden tie diui sio.

Bona consultatio siue eubulia est prudentia qua recte ad totius vite bonum via qua oportet/ ⁊ tempore conuenienti consultamus. Et hec respicit primum prudentie opus scꝫ recte consultare. Fitqꝫ aut ad bonum vnius hoīs/ aut familie/ aut ciuitatis: subdiuidē do eam per tres species prius positas/ ⁊ consimiliter eas diffiniendo. Et sub duabus circunstantijs in hac diffinitione expressis scꝫ quomō ⁊ quando: cetere circunstantie rōnis intelligende sunt vtpote quātum/ gratia cuius/ quis cui/ vbi: nam in bona consultatione/ oīum circunstantiarum habenda ratio est. Sagacitas siue synesis est prudentia qua circa ea que vt plurimum in legis positione institutioneqꝫ accidunt: recte iudicamus. Et hec dirigit ad rectam positarum legum intelligentiam/ expositionem atqꝫ iterpretationē pro iustitia obseruanda. Sententia siue gnome est prudentia que in quibus lex ob vniuersale deficit: recte iudicat. Ut si posita sit lex quisquis alterum occiderit: capite mulctetur. Sortes autem impetatur a Platone infestissime/ cogaturqꝫ aut se defendere/ aut a platone obtruncari: qui nulla ei patet via ad fugiendum. Ea necessitate perculsus sortes se defendat ⁊ infestū sibi platonē preter opinionem occidat. Deinde poscatur ad supplicium plectendus capite ob perpetratam cedem: iudicabit prudens per hanc tertiam prudentie spe-

ciem (a qua quis dicitur bene sentiens) legem illam positam esse in eos qui alios inuadunt & adorientes interficiunt: & non in illos qui se ab aliorum iniuria defendant: pro nde censebit fortem non esse morti obnoxium: & legem non adeo vniuersali intelligentia vt sonat esse accipiendam. Respondetque hec prudentia vni parti iustitie: que equitas & bonitas prius dicta est. Et he due postreme species ad secundum prudentie opus pertinent quod est recte iudicare | & potissimum ad prudentiam ciuilem: quod in ea ponantur leges & re c m exigant explanationem. Ea vero prudentia que ad recte exequendum e. que rite iudicata sunt est preceptiua | tertioque respondet operi prudentie: non habet speciale nomen quo vocetur impositum: sed communi noie prudentie nuncupatur | & nullo adiecto prudentia dicitur.

Qones

Questiones.

1 Quid.
2 Quot prudentie opera.
3 Circa que.
4 An non circa vniuersalia & singularia.
5 Circa quod magis.
6 Quo mentis virtutes conueniunt.
7 Quo differunt.
8 Quo prudentia a morali philosophia differt.
9 Ad quid prudentia & sapia conducunt vtilesque sunt.
10 Estne sapientia potior prudentia.
11 An virtus moralis sine prudentia.
12 An prudentia sine virtute morali sit.
13 An vna vtutum moralium sine alia qlibet esse possit.
14 Qualis.
15 Quid prudentiam saluat.
16 Quare scientie & non prudentie fieri potest obliuio.
17 Per quid virtutis perficitur operatio.
18 Quando prudentia vtendum est.
19 Et vbi

Elemta ¶ Elementa. ¶ 2. Tria: recte consultare | recte iudicare | recte exequi mandare. ¶ 3. Circa hominis bona & mala in vita. ¶ 4. Actiones humane non modo particularium: sed & vniuersalium sunt. ¶ 5. Actio magis circa singula quam circa vniuersale versatur. ¶ 6. Omnis virtus mentis: mentem perficit. ¶ 7. Scientia | intellectus | sapientia | necessariorum sunt: prudentia vero est ars | contingentium. Item prudentia actiuus est habitus | ars vero factiuus. ¶ 8. Moralis scientia in sola ratione

consistit appetitus rectitudinem non suppone͂s. ¶ 9. Ad perficiendam mentes. ¶ Prudentia ⁊ sapientia mentis sunt perfectiones/atq; felicem perficiunt. ¶ 10. Uirtus que nobilioris anime partis est: potior est. ¶ 11. Nulla moralium virtutum sine intellectus discretione (que quidem ⁊ sine prudentia non fit) esse potest. ¶ 12. Recta electio finis non nisi a virtute proficiscitur. ¶ 13. Quicunq; prudentiam habet: omnes moralium virtutum consecutus est. ¶ 14. Consultatiua/iudicatiua/preceptiua. ¶ 15. Temperantia. ¶ Id prudentiã saluat: quod rectã extimationem conseruat. ¶ 16. Quod in sola ratione consistit: eius potest esse obliuio non autem eius/quod simul appetitũ rectum trahit. ¶ 17. Per virtutem moralem ⁊ prudentiã. ¶ Per id perficitur virtutis operatio: quod de fine rectam intentionem facit/⁊ quod media perueniendi ad fine͂ monstrat. Uirtus moralis rectam intentionem: ⁊ prude͂tia/media prebet.

¶ Prima questio. Quid prudentia. Respõsio. Est omnino circa hominis
1 bona ⁊ mala vera cum ratione actiuus habitus. Et ita per ordinem: cetero
2 rum interrogentur respondeanturq; diffinitiones. ¶ Secunda. Quot sunt
prudentie opera. ¶ Responsio. Tria: scilicet recte consultare/recte iudicare/
⁊ recte exequi mandare. Et hec diuisio (sicut ⁊ cetere doctrinales) suppone͂
da est. ¶ Tertia. Circa que est prudentia. ¶ Responsio. Circa hominis bo
3 na ⁊ mala in vita. Nam circa ea ⁊ homines prudentes dicuntur: ⁊ ipsius prudentie operatio laudatur. Ita prude͂tia monostica circa vnius hominis bona ⁊ mala versatur/⁊ economica: totius familie. Polytica vero totius ciuitatis. ¶ Quarta. An prudentia non versatur circa vniuersalia ⁊ singularia
4 ¶ Responsio. Uersatur. Quia prudentia versatur circa actiones humanas. Atqui actiones humane non modo singularium: sed ⁊ vniuersalium sunt. Nam leges ⁊ precepta humanarum operationum sunt vniuersalia: igitur prude͂tia ⁊ circa vniuersalia/⁊ singularia versatur. ¶ Quinta. Circa quod
5 magis versatur prude͂tia: an circa vniuersalia/an ne potius circa singularia. ¶ Responsio. Circa singularia. Nam prudentia est actionum humanarum directrix. Actio autem humana magis circa singula ꝙ circa vniuersale versatur. Singula inquam/idest singularia. Nam vniuersalia solum ponuntur in humane vite directione vt ex eis singularia deducantur/quorum imprimis est actio: igitur prudentia magis circa singularia ꝙ circa vniuersale versatur. ¶ Sexta. Quo mentis virtutes conueniunt inter se. Responsio. Eo ip
6 so ꝙ omnes mentem perficiunt. Omnis enim virtus perficit id cuius est: vt virtus moralis perficit appetitum que͂admodũ sanitas corporis ipm corpus

ita ꝛ oĩs virtus mentis perficit mentem|sicut clarissimi luminis fulgoꝛ:coꝛ
pus diaphanũ.Conueniunt itaqꝫ oẽs virtutes itellectus in hoc ꝙ intellectũ
mentẽqꝫ perficiunt.¶Septima.Quo differunt abinuicem virtutes mẽtis. 7
¶Rñsio.hoc ipso ꝙ scientia|intellectus ꝛ sapientia necessarioꝝ sunt| ꝛ im⸗
possibiliũ aliter se habere:ars vero ꝛ prudentia cõtingentiũ ꝛ que aliter sese
habere possunt.Preterea.Scia ꝯclusionũ habitus est demõstratione acqui⸗
situs.Intellectus aũt principioꝝ est habitus sine demõstratione cõparatus.
Sapientia võ ꝛ principioꝝ est ꝛ cõclusionum habitus:nõ de qbuscũis sed
optimis nature entibus differentiũ.Demũ ars|habitus est factiuus:pruden
tia võ actiuus.Que oĩa ex suis diffinitionibus euadũt manifesta.¶Octa 8
ua.Quo differt prudẽtia a morali philosophia.¶Rñsio.Nã moralis phi
losophia in sola rõne|intellectiuaqꝫ cognitione ꝯsistit:appetitus rectitudinẽ
nõ supponens|idest nõ requirens vt appetitus sensitiuus pareat appetitui
rõnali|ꝛ hic illi imperet.Põt enim quis habere philosophiã moralẽ|ꝛ oĩa
callere que Aristoteles de virtutibus pertractat:ꝛ tamen esse prauus.quẽad
modũ intemperans interdum differt de tẽperãtia:ꝛ illiberalis de liberali
tate quam tñ auersat.Prudentia võ nõ in sola rõne cõsistit:sed preterea ap⸗
petitus rectitudinem supponit.Naꝫ vt qs sit prudens:debet eius appetitus
esse moderatus virtutibus ꝛ oĩno parere rationi.¶Nona.At qd pruden⸗ 9
tia ꝛ sapientia cõducunt vtilesqꝫ sunt.¶Rñsio.Ad perficiendam mentem.
Nã prudentia ꝛ sapientia mentis sunt perfectiones|vt sexta questio osten⸗
dit.ꝛ felicem pficiunt.Sapientia quidẽ felicem cõtemplatiuũ:nã pficit partẽ
mentis superioꝛẽ ꝛ speculatiuã.Prudentia võ felicẽ actiuũ perficit.Ea eñ
inferioꝛem mentis partẽ perfectã reddit.s.actiuã.Sunt igit prudentia ꝛ sapi
entia vtiles ad perficiendã mentẽ.¶Decima.Est ne sapientia potioꝛ prudẽ 10
tia.¶Rñsio.Potioꝛ.Naꝫ virtus que nobilioris anime partis est:nobilioꝛ
est.Sapientia aũt nobilioris est partis anime scꝫ cõtemplatiue|que dignioꝛ
est parte mentis consultatiua cuius est prudẽtia:quemadmodum necessaria
cõtingentibus ꝛ celestia sensibilibus perfectioꝛa sunt.Preterea Uirtus que
permanentioꝛ est ꝛ diuturnioꝛ:perfectioꝛ est ea que minus permanens est ꝛ
diuturna.Bonũ enim quãto diuturnius:tanto prestantius.Atqui sapiẽtia
permanentioꝛ est ꝛ diuturnioꝛ ꝙ̃ prudentia.Nam prudentia hoc in mũdo
exoꝛdiũ sumit ꝛ finẽ:qꝛ tantisper moderatur actiones humanas quamdiu
in hac turbulenta mundi regione versamur.Nẽpe in celesti patria neqꝫ bel⸗
loꝛum erunt terroꝛes neqꝫ animi perturbationes|aut foꝛtune bona siue ma
la:quare ad ea recte moderanda illic prudentia opus non est|sed ipsa in hac
vita perficitur.Sapientia vero incipit in hac vita ꝛ cõtinuatur in eterna vbi
nunqꝫ finem est habitura.Et sane vita actiua(cuius prudentia directrix est)
Mar⸗ est vt Martha illa euangelica que solicita erat circa frequẽs ministerium: ꝛ
tha. turbabatur erga plurima.Uita autem contemplatiua(cuius sapientia pan⸗
Maria dit introitũ)est vt Maria que summe veritatis testimonio optimam partẽ
elegit non auferendam ab ea.Unde constat magnam esse sapientie dignita⸗
tem que nõ modo hominem celestibus assimilat:veꝝ etiã in terris moꝛtalẽ
adhuc vitã spirantẽ sacratissimis celestiũ choꝛis admiscet|aioqꝫ sublimia ce
li sidera trãscendentẽ euehit ad beatissima supramundanoꝝ entiũ consoꝛtia.

Cōcedat immensus sapientie fons mortaliū corda hac diuina et que de celis tantū venit luce illustrari: quo ad diuinorum cognitionem/ venerationem et cultum rapiantur ardentius. Si enim huiusce diuini radij vel exiguus fulgor hominum mentes illustraret atq; perfunderet: vix dici potest quanta pietate homines ad superna aspirarent: quibus votis et suspirijs immo vero et lachrymis hec infima penitus aspernati: sempiterna bona expeterent/ ꝙ pulchro tenore ornatu et decore omnia hic ordinata ꝯspicerentur: vt mortali in corpore homines celestem potius ꝙ humanam vitam agere putarētur. Uerum ignorantie caligine obducte et excecate mentes adeo hisce momētaneis herent bonis: que tametsi fugacia auidissime complecti et preter illorum naturam retinere contendunt/ vt diuinorum et verissimorum bonorū apud eos nulla habeatur ratio nulla prorsus existimatio: hec vna ē vel maxima nostri morbi atq; egritudinis causa ꝙ cum prestantissima sint nobis bona que si volumus possideamus: minus tamen fortunati sumus ꝙ ea nō cognoscamus. Uerissimum illud est et Delphico (vt ita dixerim) oraculo probatius. O fortunatos nimium (bona si sua norint) terrigenas. Ceterū quo pacto homines sua bona dinoscant: hec moralis philosophia (que precipuam de bono humano determinationem suscipit) manifeste dilucidat. | Quāta est sapientia dignitas.

11 ¶ Undecima. An virtus moralis sit sine prudentia. ¶ Responsio. Non. Quia nulla virtutum moralium sine intellectus discretione atq; diiudicatione inter bonum et malum esse potest. Non enim potest virtus moralis esse sine consultatione: que per intellectus discretionem fit. At ipsa intellectus discretio sine prudentia esse non potest: igitur neq; vlla virtus moralis est sine

12 prudentia. ¶ Duodecima. An prudentia sit sine virtute morali. ¶ Responsio. Non. Nam recta electio finis non nisi a virtute proficiscitur. Atqui prudentia non fit sine recta electione finis/ q2 finem rectum supponit: circa quem si fuerit error/ et circa media itidē que prudentia inquirit cōtinget error: igiē prudentia non est sine virtute morali. Sed vt qs prudēs sit: reqritur ꝙ oēm virtutē moralē cōsecutus fuerit. Qđ de prudētia pfecta et cōsummata (qua de hec questio loqtur) solū intelligēdum est: que circa oēs virtutē recte cōsultet iudicet et pcipiat. Est eni prudentia/ oiū virtutū moraliū ars: sicut logica oium argumentationū. Sed qui solā cognoscit argumentationis enthymematice formā/ ignorās quo pacto cōstitui debeat syllogismus: nō h3 logicā .i. cōpletā pfectamq; argumētationis cognitionē/ imo solū vnā habet logice partē. Ut aūt qs dicatur cōsummata rōne logicus: vt oium argumētationum genera cognoscat oportet. Ita qui solū nouit cōsultare circa operationes fortitudinis aut temperātie nō iccirco pfectam hēt prudentiā sed duntaxat eius partem: Qui vero circa oium virtutum materias et obiecta promptus est recte cōsultare: hic prudēs habendus est. Et ostendūt he due questiones pulchrum virtutum moralium cum prudentia nexū: vt eorum vnum ab altero seiugari non possit. Perinde atq; ad ambulationem faciendam neq; pedes sine oculis neq; oculi sine pedibus conducunt: sed oculi pedes dirigunt pedes vero ambulationem exercēt. Ita pfecto prudentia dirigit et virtus moralis exercet officia. Quare admodū probe prudētia dicitur virtutū lucerna ꝙ lumen prebeat quo operationes virtutum sint pergende: | Quid ad pfectā prudētiā reqrit. | Quare prudētia dicit virtutū lucerna

non dissimili prorsus rõne q̃ architectus/precipuusq; operis moderator di rigit manu operarios atq; artifices ad opus cõficiendum. Artifices aũt que ab architecto mandata sunt exequuntur. Enimuero prudentia vt virtutum omnium architectus est. Unaqueq; aũt virtus vt artifex. ¶ Decimatertia. 13
An vna virtutũ moraliũ sine alia esse possit. ¶ Rñsio. Nõ. Quia quicunq; prudentiam habet: oẽs virtutũ moraliũ cõsecutus est/per pcedentis q̃onis solutionem. Sed quicunq; vnã virtutem moralem habet: etiam habet prudentiã vt vndecima questio ostẽdit. ergo qcunq; vnã virtutẽ moralẽ h3: oẽs virtutum moralium h3. Nõ igitur vna virtus moralis sine altera esse põt. Quod de cõsummata virtute morali ⁊ cõpleta (sicut ⁊ de prudentia) intelligendum est. Nam auctores semper de perfectis loquuntur/imperfecta autẽ subticent. ¶ Decimaquarta. Qualis est prudentia. ¶ Rñsio. Est cõsultatiua 14
iudicatiua/preceptiua: vt ex tribus eius operibus constat. ¶ Decimaquinta. 15
Quid prudentiam saluat. ¶ Responsio. Temperantia. Nam id prudentiam saluat: quod rectam extimationem cõseruat. Temperantia autẽ preter ceteras virtutes rectam extimationem conseruat: habet enim temperatus rectum iudiciu3/q2 oculo mentis per eam virtutem bene dispositus est: igitur temperantia saluat prudentiam. Et ediuerso intemperantia ea3 obscurat atq; obnubilat. Nam vehementiores gustus ⁊ tactus perturbationes imprimis rectitudinem iudicij peruertunt. ¶ Decimasexta. Quare scientie ⁊ non 16
prudentie fieri potest obliuio. ¶ Responsio. Nam eius quod in sola ratione ⁊ mentis cognitione cõsistit põt fieri obliuio: non autem eius q̃d simul appetitum rectum trahit. At scientia in sola ratione/animiq; consideratione cõsistit: rectitudinem appetitus non supponens. Potest enim prauus eque atq; bonus scientiã sibi asciscere/vendicareq;. Prudentia vero nõ in sola ↄsistit ratione: sed vltra eam/appetitus rectitudinem supponit. Potest igitur scientie cẽ obliuio/⁊ nõ prudentie. Preterea nobis semper obijcitur materia operandi per prudentiã: ⁊ huiusmodi operationis assiduitate impeditur in nobis eius obliuio. Non aũt occurrit tam frequens materia cõsiderandi per scientiã: quare considerationis intermissione: ⁊ absentia exercitationis non nunq̃ fit scientie obliuio. ¶ Decimaseptima. Per quid virtutis moralis pfi 17
citur operatio. ¶ Responsio. Per virtutem moralem ⁊ prudẽtiã. Na3 per id virtutis moralis perficitur operatio: q̃d de fine rectam intẽtionem facit/⁊ quod media perueniendi ad finem monstrat. Talis autem est virtus moralis ⁊ prudentia. Siquidem virtus moralis rectam de fine intentionem facit: ⁊ prudentia/media perueniẽdi ad ipsum prebet. igitur per virtutem moralem ⁊ prudentiam perficitur virtutis moralis operatio. ¶ Decimaoctaua. 18
Qñ prudentia vtẽdum est. ¶ Rñsio. Semp'. Nam omni tempore indigẽt operationes nostre per rectam cõsultationem dirigi. ¶ Decimanona. Ubi 19
prudẽtia vtẽdum est. ¶ Respõsio. Ubiq;. Na3 omni loco sunt nostre actiones prudentie regulis definiende atq; determinande.

Heroica vtus. VII
b Eroica virtus ea est que supra nos existẽs: oẽm supgreditur humanorum virtutẽ. ⁊ hec oẽs virtutes ambit. Et qui hac vtute mortales superexcellũt/heroas

sanctos/diuosq3 noiamus. Qui vo flagicio & magnitudine cōmunes hominum malicias excedunt: feri/immanesq3 atq3 bestiales dicuntur. Sunt preterea qui inter efferatos/ idisciplinatosq3 barbaros morandi consuetudine tracta: qui ob morbos: ob lesiones principii: ob naturalem complexionem / vt atram bilem/ & naturale vicium: ita appellari consueuerunt.

1 Quid. Qōnes
2 Quot virtutis heroice species.
3 Quot modis homines feri dicuntur.
4 Circa que.
5 Quid ei contrarium.
6 Qui bestiales sunt deterio
7 An ne viciū hūanū (cres feritate sit deterius.
8 Qualis.
9 Quam anime partem perficit heroica virtus.
10 An sepe diui / feriue fiant homines.
11 Quando heroica virtute opus est.
12 Et vbi.

¶ Elemēta. ¶ 2. Quot virtutis species: presertī3 que magnitudinem / excellentiāq3 admittunt. ¶ 3. Quattuor: malicia / cōsuetudine / morbo / complexione. ¶ 4. Heroica fortitudo circa timores / & fiducias. heroica temperantia circa gustus ac tactus voluptates / atq3 tristitias: & ita de reliquis. ¶ 5. Feritas. ¶ Maxime virtuti: pessimu3 vicium oppositum est. ¶ 6. Feri / bestialesq3 malicia. ¶ Quod cum electione / & ratione corrupta malum est / ipsum deterius est. ¶ 7. Ferus morbo / principii lesione / aut complexione neq3 intellectum neq3 rationē habet / qua feralem / bestialemq3 impetu3 cohibeat atq3 frenet est tamen feritas quid vicio humano horribilius. ¶ 8. Laudabilissima & honorabilissima. ¶ Optima virtus laudabilissima & honorabilissima est. ¶ 9. Heroica vt9 moralis / appetitū rōnale3 pficit / intellectualis autē intellectu3. ¶ 10. Optimā virtutū attingere difficile / pariter & in extremum malum incidere. ¶ 11. Semper optima virtute opus est / maxime tamen cum feritates veniunt reprimende. Elemēta

Heroica virtus diffinitur esse virtus supra nos existēs fm dignitatem et excellentiam: qua excedit humanā circa virtutū studia consuetudinem. Et ea hoibus quidem conuenit: sed humanū et ꝯsuetum apud hoies sua magnitudine sublimitateqꝫ exuperat modū. Quare a ceteris virtutibꝰ non distinguit nisi sicut magnū et excellens a mediocri: et clarissimi lumē a lumine sublustri. Ambitqꝫ et cōplectiť ꝟtutes oēs tā morales ꝙ intellectuales. Nam quedā est fortitudo heroica | tēperantia heroica: vt candidissima sacratissime virginis Marie virginitas. Admirāda diui Joānis baptiste abstinētia atqꝫ sobrietas. quedā liberalitas heroica: vt in exordio na scentis fidei sanctorum apostolorum et eorum qui venditis omnibus que possidebant precium ad pedes apostoloꝝ posuerūt in spiritus paupertate deo militaturi. Sic quedam est magnificentia heroica | et quedā magnanimitas vt sanctorum martyrū: qui sua patiētia inhonorationes pferre nō dubitaŧ. Et ita de ceteris virtutibus: quarū heroicā | diuināqꝫ excellentiam in domino nostro | domino virtutum et exemplari summo cumulatissime est inuenire. Heroes autem sunt qui heroica virtute morales superexcellunt: quos appellatiōe latina sanctos et diuos nominamus | eosqꝫ pro suarum virtutum magnitudine positis aris veneramur: ad quoꝝ sanctitatē | excellētiāqꝫ demonstrādā deus signa et miracula per eos facere dignatur. ¶ Heroice quidem virtuti opponiť feritas | imanitas siue bestialitas: que est vitiū quo qs flagitiorum magnitudine cōmunes hominū malitias excedit. Et oīa ambit vitia tam in superabundantia ꝙ in defectu constituta. Est enim quedā fera audacia | intemperantia | prodigalitas | circa deorū ruditas | lētitudo vt Alexādri magni | regis Nabugodonosor et ceterorum qui diuinos sibi honores exhiberi voluerunt | seqꝫ deos haberi. Ita quedam est fera timiditas | isensibilitas | illiberalitas | pusillitas | pusillanimitas. Propter quē imania scelera legitur grauis dei punitio in homines facta: vt propter ferā intēperantiā diluuiū immissum sup terrā | et quinqꝫ vrbes sulphureo incēdio euerse | ꝑpter ferā lentitudinē rex Nabugodonosor in bestiā ꝯuersus. Neqꝫ hmōi flagicioꝝ grauitatē diuina iustitia diu relinquere solet impunitā. Nam vt heroica virtus ꝓxime ad diuinoꝝ imitationē accedit: ita feritas imanitasqꝫ ꝙ maxime ab ea recedit | et ad tenebrose regionis assimilationē decūbit: hinc cain terra diu sustinere nō solet. Et feri imanes atqꝫ bestiales sunt: qui flagicioꝝ magnitudine cōmunes hominū malicias excedunt. Quales Nero | Busiris: Diomedes trachius | et Phalaris Agrigentinoꝝ tyrannꝰ fuisse memoranť. ¶ Preterea ponuntur tres modi coꝝ qui non ex malicia | sed aliaquauis de causa feri immanes atqꝫ bestiales dicuntur. Primus eorum qui inter efferatos | indisciplinatosqꝫ barbaros morādi consuetudine tracta coꝝ efferos mores imitanť. vt qui inter Massagetas educatus fuerit et sanguinē equinū potat aut carnalibus humanis vescitur: hoc modo ferus est | ita qui apud Sarmatas | Garamantas | aut Suromatas diu versatus fuerit et barbaros coꝝ mores sectaŧ. Secundus est coꝝ qui ob morbos graues et lesionem principij. i. cerebri: imanes dicunŧ ꝙ more ferarū seuiant in homines et horrenda cū morbo tentantur cōmittant. Tertius est coꝝ qui ob

Christi para, virgo maria Joānes baptista

Alexander. Nabugodonosor.

Nero Busiris Diomedes Phalaris.

naturalem complexio nem vt atram bilem que melancolia dicitur/ ⁊ viciuz
natura insitum: immanes ⁊ feri dicuntur. Ut qui ex atre bilis abundantia
sunt Maniaci/ aut lymphatici: ⁊ ferro obuinciunt ne obuia queque discer-
1 pant/ aut in homines seuiant. ¶ Prima questio. Quid virtus heroica. Qōnes
¶ Responsio. Est virtus que supra nos existens/ omnem supergreditur hu
manorum virtutem. Et ita per ordinem cetera que prius diffinita sunt inter
2 rogentur. ¶ Secunda. Quot sunt virtutis heroice species. ¶ Responsio.
Totidem/ quot virtutis species: presertim que magnitudinem excellētiam-
q̄ admittunt. Quod adiectū est ꝓpter comuītatē/ artemq̄ seruilem ⁊ cōsimi
les que magnitudinis ⁊ excellentie rationem non admittunt: iccirco neq̄ co
mitas heroica neq̄ ars seruilis heroica ponenda est. Et hec responsio mani
3 festa est ex eo q̄ dictū est virtutē heroicā omnes virtutes ambire. ¶ Tertia.
Quot modis hoīes feri dicunt. Respōsio. Quatuor modis. Primo dicunt
feri malicia ⁊ ex animi vitio. Secūdo ꝯsuetudine habitādi inter barbaros.
Tertio. morbo aut lesione principij. Quarto. naturali cōplexione. Qui qui
4 dem quatuor modi nunc declarati sunt. ¶ Quarta. Circa que versat v̄tus
heroica. Responsio. Circa eadē/ circa que virtutis species versant. Ut heroi-
ca fortitudo circa timores ⁊ fiducias/ heroica tēperantia circa gustus ⁊ tact⁹
voluptates atq̄ tristitias: ⁊ ita de reliquis. Nam circa hec ipsius virtutis he
5 roice operatio laudat atq̄ cōmendat. ¶ Quinta. Quid virtuti heroice cō
trarium est. Responsio. Feritas. Nam maxime virtuti pessimū vitiuz oppo
situm est. Heroica autem virtus est maxima virtus: ⁊ feritas/ pessimum est
vitium superās cōmunes hoīum malicias. igitur feritas cōtrariatur heroi-
6 ce virtuti. ¶ Sexta. Qui bestiales sunt deteriores. Respōsio. Feri bestialesq̄
malicia. Nam qd̄ cum electione ⁊ ratione corrupta malū est: ipsum deteri-
us est. Feritas autem malicia/ est malū cum electione ⁊ ratione corrupta. Feri
tas v̄o ob ꝯsuetudinem/ ob morbū/ ob cōplexionez: non est cum electione ⁊
ratione corrupta: sed ob aliud quiddā. Igitur feri bestialesq̄ malicia sunt de
7 teriores. ¶ Septima. An ne vitium humanū feritate sit deterius. Respon-
sio. Si feritas sumatur pro feritate que est ex malicia: ipsa longe est vitio hu
mano deterior/ immo vero omnium vitiuz teterrima. Si vero capiatur pro
feritate que est ex consuetudine/ morbo/ lesione principij/ aut complexione
(quemadmodum probatio innuit eam capi debere) vitium humanum est
huiusmodi feritate deterius. Nam quod intellectum ⁊ rationem habet qua
appetitum ⁊ concupiscentias refrenet/ ⁊ quod quis si vult effugere potest:
est deterius eo quod quis effugere pro suo arbitrio non potest/ neq̄ intelle-
ctum ⁊ rationez habet qua id refrenet. Sed qui vitio humano peccat potest
illud si vult euitare/ habetq̄ intellectum ⁊ rationem ad refrenandum appe-
titum. Ferus autez morbo/ principij lesione aut complexione: neq̄ intellectū
neq̄ rationē habet qua feralē/ bestialemq̄ impetum cohibeat atq̄ refrenet:
neq̄ in potestate cuiusq̄ constitutum est vt eam feritatez si velit euitet. igitur
huiusmodi feritate vitium humanum deterius est. Attamen talis feritas est
quid vitio humano horribilius. Nam ipsa feritas aspectibus humanis in-
8 cutit horrorem: quem nequaq̄ infert vitium humanum. ¶ Octaua. Qua-
lis est heroica virtus. Responsio. Est laudatissima ⁊ honorabilissima.

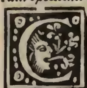
Nam optima virtus: laudatissima et honorabilissima est. Si enim virtus digna sit laudari et honorari: potior vtus laudatior et est veneratior: et optima virtus laudatissima est et honoratissima. Uirtus aūt heroica est optima vtus: ipsa igit laudatissima est et honoratissima. ¶ Nona. Quā aie partem perficit heroica vtus. Rñsio. Heroica vtus moralis appetitū rōnalem pficit: intellectualis aūt intellectū. Naz ois virtus id cuius est vtus pficit. Sed heroica virtus moralis est ipsius appetitus rōnalis et in eo vt subiecto: igitur ipsum pficit. Et heroica vtus intellectualis est ipsius intellect⁹ et in eo vt subiecto: igit pficit intellectū. 9

¶ Decima. An sepe diui feriue fiant hoies. Respōsio. Non sepe sed raro admodū. Nam optimā virtutū attingere difficile est: pariter et in extremū malū incidere. Atqui heroica virtus est optima vtutū feritas autē extremū malum: igit difficile est hoies aut diuos aut feros fieri id qđ nō sepenumero ptingit. 10

¶ Undecima. Qñ heroica vtute opus est. Respōsio. Seper. Nam semp optima vtute opus est: maxime tñ cū feritates veniunt reprimēde que per heroicaꝝ virtutū excellentiā et claritudinē repellūtur: queadmodū maxime lucis immenso fulgore dense diffugiunt tenebre. 11

¶ Duodecima. Ubi heroica vtute opus est. Rñsio. Ubiqꝫ. Nā omni in loco optima vtute opus est: precipue vbi feritates sunt reprimēde. Et diuina bonitas eo loco et tēpore: heroū diuorūqꝫ eximias vtutes fecit clarescere quo immanes et feri suam exercuerunt bestialitatē: vt horum immanitates illorum excellenti bonitate retunderentur reprimerenturqꝫ. 12

Continentia VII

Ontinentia est cum quis rationi parēs vehemētes gustus ac tactus delectatiōes ad turpe trahētes superat. Qui vō tristitiis resistens nō vincit: pseuerans est. Atqui ob passionē nō ob electionē voluptatum gustus aut tactus sequitur abundantias: incontinens. Qui si ob consultationis defectum vincuntur: temerarii. Si vero deliberatione prehabita ob perturbationem nō persistunt tandem victi: debiles infirmiqꝫ dicuntur. Qui aūt a leuibus tristitiis superantur: molles sunt. qđ si ad laborem fugiendum id fiat: delicati.

Qōnes

1 Quid.
2 Quot incōtinētiū modi.
3 Qui deteriores.
4 Circa que.
5 An circa delectabilia contra naturam: sit simpliciter incontinentia.
6 Nonne continētia qꝫ pseuerantia potior.
7 Nonne mollis incōtinēte deterior.
8 Nōne cōtinētia laudabilis mediocritas est.
9 Quo differt continentia a

temperantia.
10 Quo incontinens ab intemperato.
11 An bellue incontinentes sint.
12 Nonne intemperans deterior incontinente.
13 Nōne incōtinentia tactus incōtinētia ire turpior.
14 An ɔtingit eundē incōtinentem esse ⁊ prudentem.
15 Qualis ad ludū ꝓpēsior.
16 An incontinens simpliciter malus sit.
17 Nōne cōtinens opinioni vere ꝑ se īmanet.
18 Utrū incōtinēs: ex cōsilio recte rōnis agat.
19 Quis facilius sanat: icōtinens natura |cōsuetudine| aut intemperans.
20 An oīs qui a fortib⁹ delectationibus aut doloribus vincit: incōtinens sit.
21 Quando ⁊ vbi continere oportet.

¶ Elementa. ¶ 2. Quatuor. Temerarij|infirmi|molles |delicati. ¶ 3. Temerarii ⁊ molles. ¶ Qui magis voluntarie peccant|⁊ qui minori occasione|debilioriqꝫ passione vincuntur: deteriores sunt. ¶ 4. Circa voluptates atqꝫ tristitias gustus ac tactus. ¶ 5. Qui rationē ad repellendas concupiscentias sufficientem non habent: non simpliciter incontinens dicuntur. ¶ 6. Uincere q̃ꝫ non vinci potius est. ¶ 7. Et qui a leuioribus vincitur perturbationibus: deterior. ¶ 8. Ubicunqꝫ superabuntia atqꝫ defectus (que vituperamus) reperiūtur ⁊ illic laudabilis mediocritas reperitur. ¶ 9. Continentia cū passione est: temperantia vero non. ¶ 10. Intemperatus voluptates gustus aut tactus per habitum ⁊ electionem sequitur appetitum habet corruptum quem neqꝫ facti sequitur penitudo: quin potius operis delectatio: ¶ 11. Id quod rationem non habet|neqꝫ electionem: incontinens non est. ¶ 12. Qui turpe operatur sed quem peccati non penitet: deterior est. Et malum continuum ⁊ latens: deterius ¶ 13. Quod rationem nō sequitur|quod minus naturale: iniustius. Et cui magis ira sci dignum est, turpius. ¶ 14. Non contingit eundem simul Elemēta

esse studiosum/ et incõtinentem. ¶ 15. Qui quietem querit et laboris relaxationem. mollis est. ¶ 16. Cuius electio bona est. non simpliciter malus est. ¶ 17. Cõtinens opinioni vere immanet non propter alterum. ¶ 18. Nullus recte rationis cõsilio ductus. turpe operatur. ¶ 19. Incontinens consuetudine q̃ʒ natura. et incontinens natura q̃ʒ intemperans. ¶ Facilius consuetudinem q̃ʒ naturaʒ est mutare. In quo principiũ corruptum est. vix sanari põt. in quo vero saluuʒ. potest. ¶ 20. Qui a fortibus (vt potest) renitẽs/ aut voluptatibus/ aut tristitiis vincitur is non vituperatur.

Ad cõtinẽtie diffõnem intelligendã id supponere oportet qđ in principio dictũ est: in hoie duas esse potẽtias appetitiuas scʒ rõnem/ et appetitũ sensitiuũ. Quarũ ratio ad bonũ semper/ rectũq̃ʒ conat et trahit. Appetitus võ sensitiuus ad mundanas: et sensum demulcẽtes rapit illecebras. Qui cum domitus nõ fuerit/ rõnẽ ad se pertrahẽs: silis est fere indomite que hoiem pro arbitrio secũ quocũq̃ʒ rapit. Cum võ domitus fuerit per rationẽ: similis est mãsuete fere que/ suo paret domitori/ seq̃ʒ manu prestat tractabilẽ/ quocũq̃ʒ volet hõ: paratã se ferre. Est pterea ratio vt dñs/ appetitus autẽ sensitiuus vt seruus. Est enim appetitus suapte natura ipsi rõni subiectus. Et cũ voluntatẽ que ad dñandũ data est/ superat: tunc tanq̃ʒ seruus dominũ trahit captiuũ. Phs aũt cõparat rõnem ad patrẽ: et appetitũ sensitiuũ ad filium. Appetitũ qdem concordẽ rõni: ad filiũ bonũ/ patriq̃ʒ morigerũ. Discordẽ võ: ad filiũ rebellẽ et ꝯtumacem qui patrẽ in vincula conijcit. Insuper assimilat Aristoteles rõnem ad magistrũ et pedagogũ: appetitũ autem irrõnalem ad discipulũ. Ut enim discipulus a pceptore castigãdus est: alioquin insolescet fietq̃ʒ itractabilis. Ita et appetitus a rõne dʒ reprimi atq̃ʒ frenari: qđ nisi fiat/ rapietur sine modo preceps ad cupiditates/ et ipsam rõneʒ rectã pessumdabit atq̃ʒ opprimet. Cũ itaq̃ʒ acris est pugna inter appetitum per vehemẽtes gustus ac tactus delectationes ad turpe trahentẽ/ et rõneʒ reluctantẽ/ renitentẽq̃ʒ turpi: et cum qs appetitu frenato rõni paret ac obedit/ neq̃ʒ perpetrat turpe ad qđ per appetitũ illicit: ea passio qua qs rationi morem gerit/ et delectationes ad turpia impellẽtes superat: dicit ꝯtinentia. Que qdem non est virtus/ sed via ad virtutẽ: vtpote temperantiã ad quã animũ preparat. Et in diffõne ꝯtinentie sub delectationibus: tristitie gustus et tact⁹ cõprehendi debẽt/ que non minus q̃ʒ delectationes ad turpia trahũt. In disciplinis enim vnũ oppositorũ sub altero/ et negatio sub affirmatione cõprehenditur. Neq̃ʒ ab rõne dictum puteẽ in diffõne/ vehemẽtes delectationes: qm̃ si leues/ debiles/ et infirme fuerint/ et quis eas superauerit: nõ iccirco continẽs dicendus est. Qʒ si quis hmõi delectationib⁹/ et tristitijs vehementibus resistẽs non vincit q̃ʒuis eas non superet: is pseuerãs est. Quocirca ois ꝯti-

Q̃ʒ duo sũt i homie appetitus

Aristoteles

nens est pseuerās: ⁊ nō ediuerso. Quicūq enim superat vehemētes delectationes: aut tristitias ad turpe trahētes: ab eisdē nō vincit. Sed si quisq nō superat a tristitijs/ aut voluptatibus: nō ptinus sequit ipsū eas voluptates aut tristitias vincere. quēadmodū quisqs superat hostē / non superatur ab hoste: non tamē oz oēm qui non superat ab hoste/ ipsum hostē superare Est itaq ois cōtinens/ perseuerās: nō tñ ois perseuerās est ptinēs. ¶ Porro ptinēti opponit incōtinens: ⁊ est qui ob passionē/ pturbationēq animi ⁊ nō ob electionē: voluptatū gustus ac tactus sequit abundātias. Ut cum grauis est pugna inter appetitū irrōnalē ad turpia trahentē/ ⁊ rōnē obluctātem/ atq reclamantē: ⁊ quis rōne neglecta victus cupiditatib⁹ suis ptrahit ad ea que suadet appetitus sensitiuus: is est incōtinēs. Et hmōi passio qua appetitum irrōnalem sequit: dicit incōtinentia/ que via quedā est ad intemperantiā. Adiectū est in predicta diffinitione/ ob passionez ⁊ non ob electionem: quo excludat ab incōtinentis rōne intēperans. Is enim ob electionez ⁊ ex pposito/ deditaq opera voluptatū gustus ⁊ tactus sequit abundantias. ¶ Deinde diffiniunt incōtinentiū quatuor modi. s. temerarij / debiles/ molles/ ⁊ delicati. Temerarij sunt incōtinentes qui ob consultationis defectum vincunt/ quiq insurgente motu pcupiscentie non consultant an id qd suadet cōcupiscentia faciendū sit nec ne/ sed sine psultatione acqescunt appetitui: persimiles illis qui vincuntur ab hoste q illi non resistant / vbi si resisterent forte eum superarent. Debiles autem ⁊ infirmi sunt incōtinentes qui deliberatione pehabita ob perturbationem non persistunt tandem victi. Et assimilantur eis qui in principio quidem hosti acriter resistunt: cui tandē defectis viribus succumbunt. Qualis fingitur Medea apud Ouidiuz primo consultans an deserto patre ⁊ solo natali Jasonem exterum ⁊ alienigenam cuius vehementi amore capta fuit sequi deberet: sed tandem amoris perturbatione victa succubuit appetitui. Alternantq vices in sua consultatione nunc ratio nunc concupiscentia: hoc modo.

qdcō tinens.

qtuor incōtinentiū mōi

Medea Jason Ouidi⁹

Ra. Excute virgineo conceptas pectore flammas. v
Si potes infelix: si possem sanior essem.
Ap. Sed trahit inuitam noua vis: aliudq cupido
Mens aliud suadet: video meliora/ proboq
Deteriora sequor.
Ra. Quid in hospite regia virgo
Ureris/ ⁊ thalamos alieni concupis orbis?
Hec quoq terra potest quod ames dare: Rursum.
Quem nisi crudelem non tangat Jasonis etas
Ap. Et genus ⁊ virtus: quem non (vt cetera desint)
Forma mouere potest: certe mea pectora mouit.
Ergo ego germanam/ fratremq/ patremq/ deosq/
Ra. Et natale solum ventis ablata relinquam?
Nempe pater seuus: nempe est mea barbara tellus.
Ap. Fr adhuc ifans: stāt mecū vota sororis. Deinde seipsam hortat.
Quid tuta times: accingere ⁊ omnem
Pelle moram/ tibi se semper debebit Jason:

Te face solenni iunget sibi|per q Pelasgas
Seruatrix vrbes matrum celebrabere turba.
Ra. Coniugium ne putas|speciosaq nomina culpe.
Imponis Medea tue:quia aspice quantum
Aggrediare nephas|et dum licet effuge crimen.

Scylla Nisus. Minos Et Scylla filia Nisi amore Minois Cretensium regis capta:primu cosultat apud Ouidiu an amori idulgere debeat|aut illu animo excutere. Deinde labasces non persistit in recte rationis determinatione: sed amori|manus dat victas. Molles sunt incotinetes qui a leuib[us] tristitijs vincunt. Et hi coparant qui ab infirmo et debili hoste superant. Ut siquis f[secundu]m recte rationis determinatione[m]q[ue] et ecclesiastica instituta abstineat a cibo:cui ex voluptatum absentia suboriatur tristitia. Et is ab huiusmo di dolore rapiat ad voluptatus gustus|sumendu[m]q[ue] cibum:non curans talem tristitia animo pellere|is dicit mollis. Delicati sunt incotinetes qui ad laborem fugiendu[m] a tristitijs vincunt. Et persimiles sunt illis qui ad fugiedos resistedi labores| et acerbitate pugne sinut se ab hoste supari:malut[que] turpiter vinci q[uam] cu labore et diligetia resistere. Ut siq[ui]s vincat a cupiditate cibi et potus ad fugiendos ieiunij et abstinentie labores:cam[que] difficultatem que in carnis refrenatione|repressione[que] [con]cupiscentie est tolerada. Prima q[uestio]. Quis [con]tinetia. 1
Dones Respo[n]sio. Est passio qua quis rationi parens:vehementes gustus et tactus delectationes ad turpe trahentes superat. Et ita cetera que nuc diffinita sunt| per ordinem querantur. Secunda. Quot sunt incontinentium modi. Responsio. Quatuor.s.temerarij|infirmi|molles|et delicati: qui modo declarati sunt. 2
Tertia. Qui incontinentium sunt deteriores. Respo[n]sio. Temerarij et molles. Nam qui magis voluntarie peccat| et qui minori occasione debiliore[que] passione vincuntur:deteriores sunt. Atqui temerarij et molles magis volu[n]tarie peccant| et minori occasione debiliore[que] passione vincuntur q[uam] infirmi et delicati. Nam temerarij ob consultationis defectu[m] vincunt: qui si curassent consultationem vt oportuit facere|vicissent co[n]cupiscentia[m]. Debiles au[tem] 3
Ouidi[us] Medea et infirmi consultant:quemadmodum Ouidius de Medea dicit.

Concipit interea validos Oetias ignes.
Et luctata diu|postq[uam] ratione furorem
Uincere non poterat:frustra Medea repugnas.

Molles v ero a leuibus voluptatibus et tristitijs superantur. Sed debiles et delicati a vehementibus.igitur temerarij et molles sunt infirmis et delicatis deteriores. Quemadmodu maiori vituperio dignus est qui arma capere negligit hosti[que] resistere|aut qui a debili hoste superat:q[uam] q sumptis armis p[ri]mo co[n]gressu resistit et tandem ab acri et valido superatur. Est enim concupiscentia effrenis vt assiduus et acerrimus hostis. Consiliu vero animi ante factum vt lorica muniens pectus| et arma quibus hostis [con]tundat. Et hic temerarius non sumit pro audaci et eo qui plus equo [con]fide[n]do exupera:quo modo forti in abunda[n]tia opponi dictus est. sed pro incontinente (vt modo diximus) qui ob consultationis defectum vincitur. Quarta. Circa que versantur continentia et incontinentia. Respo[n]sio. Circa voluptates atq[ue] tristitias gustus et tactus. Na[m] circa eade[m] est [con]tinentia et inco[n]tinetia|circa que est

temperantia & intemperãtia: ad quas tandẽ he passiões (siquis in eis perstiterit) perducunt. Atqui tẽperãtia & intẽperãtia versant circa voluptates & tristitias gustus & tactus: vt cũ de ipsis fieret determinatio dictũ est. Igitur cõtinentia & incõtinẽtia etiã circa casdem versantur. Alio tñ modo ꝙ dicti habitus. Nã tẽperantia & intẽperantia circa eas versant ex electione: cõtinẽ
5 tia vo & incontinentia ex passione. ¶ Quinta. An circa delectabilia contra naturam sit simpliciter continentia aut incõtinẽtia. ¶ Rñsio. Nõ. Dicuntur aũt delectabilia cõtra naturam: que non suapte natura sed alicui ex affectione aut morbo delectabilia sunt. vt esus carbonum terre carnis crude suapte natura non affert delectationem: mulieri tñ grauide ex morbo & affectione est delectabilis. Si itaqꝫ Phalaris flagraret desiderio comedendi puerũ & suo animo indulgeret puerumqꝫ manducaret: nõ diceret simpliciter incõtinens. Etsi abstineret ab esu pueri: non icirco dicendus esset continẽs. Similiter si mulier grauida afficiatur cupiditate comedendi terram aut carbones & sue concupiscentie condescendens comedat: non icirco est simpliciter incontinens. Et si abstineat illis: non est dicenda cõtinens. Patet responsio qõnis. Nam qui rõnem ad repellendũ concupiscentiam sufficientem nõ habent: non simpliciter cõtinentes aut incontinentes dicuntur. At qui afficiuntur delectabilibus contra naturam: rationem ad reprimendam concupiscentiam sufficientem nõ habẽt. Nam morbus aut affectio nimium cõtra rõnem inualescit. Et siqñ abstinẽt ab his quorum afficiuntur desiderio: nõ id faciunt rõne dirigente & moderante appetitum sed corrupta passione paululum remissiore facta & languescente. Habent enim quedam lucida interualla suarũ qꝫ affectionũ intermissiones. Queadmodũ vbi sol prius fuit obductus nubibus: interdum repurgatus clarũ diffundit radiũ & rursum nubibus obtegit. Nõ igitur circa delectabilia ꝯ naturã est simplr cõtinentia aut incõtinẽtia. Uerũtamẽ tales cũ adiectione & secundũ quid dicunt cõtinentes aut incontinentes: vt continentes a delectabilibus cõtra naturam & incõtinentes
6 circa delectabilia contra naturã siue incõtinentia fera & nõ humana. ¶ Sexta nõne cõtinentia ꝙ perseuerantia potior est. ¶ Responsio. Est. Nam vincere ꝙ non vinci potius est. Continentia autẽ vincit vehementes passiones ad turpe impellentes: quare ab eis nõ vincitur. Perseuerãtia aũt non vincitur ad huiusmodi passionibus: sed nõ semper vt hmõi eas vincit. Igitur cõtinentia potior est ꝙ perseuerantia. Perinde ac maiori laude dignus est miles qui hostem deuicit: ꝙ qui equis viribus cũ eo cõtendens victus quidẽ
7 nõ est sed nõ prostrauit hostem. ¶ Septima. Nonne mollis est incõtinente deterior. ¶ Responsio. Est. Nã qui a leuioribus vincit pturbationibus: est deterior. vt qui a debiliore vincitur hoste: magis vituperandus est. Mollis aũt a leuioribus vincit pturbationib⁹ ꝙ incõtinẽs qui a passionũ vehemẽtia trahit ad illecebras igit mollis est incõtinente deterior. Nõ quidẽ omni incõtinente cũ & ipse mollis sit incõtinẽs vt secũda questio oñdit: sed incõ
8 tinente qui idẽ nõ sit mollis. vt temerario debili & delicato. ¶ Octaua. Nõ ne cõtinentia laudabilis est mediocritas. ¶ Rñsio. Est. Nã vbicunqꝫ super abundantia & defectus (que vituperant) inueniũtur: & illic laudabilis mediocritas reperitur. Sed in passionibus trahentib⁹ ad voluptates aut tristi-

Que sũt delectabilia ꝯ naturã

tias gustus et tactus inuenitur superabundantia scȝ incontinentia: et defectus scilicet incontinentie defectio siue cupiditatum vacuitas|que disponit ad insensibilitatem. sed q2 rara est iter hoies: iccirco nō exprimitur|sed sub suo opposito scilicet incōtinētia cōprehenditur. ergo in huiusmodi passionibus ē laudabilis mediocritas vtpote cōtinentia. Est igitur cōtinentia|laudabilis mediocritas. ¶ Nona. Quo differt continentia a temperātia. ¶ Rn̄sio. In 9 hoc ꝙ cōtinentia passio est: tēperantia vero nō|sed habitus. Preterea ꝯtinentia est cū passione et perturbatione animi trahente ad turpe. Nā in cōtinente est pugna rōnis cōtra appetitū reluctanteȝ rōni. Tēperātia vō est sine passione affectiōeq;. Neq; in temperato est obluctamen et discordia appetitū sed concordia: appetitus quidem obsequētis|et rōnis dominantis. Quare temperantia longe perfectior est et laudabilior|que nō modo superauit hostem sed etiam reddidit subiectū|et obsequentē atq; amicū ei cui prius insultauit. Continentia vero nondum ad id perfectionis euecta est: sed superat quideȝ hostem renitentem adhuc et pro viribus rebellantē. Itaq; in tēperātia|ꝯsummata est victoria|pax|tranquillitas|cōcordia appetitū. In ꝯtinentia vō nondum perfecta est victoria|neq; trāquillitas|neq; ꝯcordia. Que tandē ei futura est: qui in hmōi certamine tantisper perstiterit donec tēperatus euaserit.

Q. tēperātia lōge pfectior ē ꝙ ꝯtinētia

¶ Decima. Quo differt incōtinens ab intemperato. ¶ Rn̄sio. Primo. Naȝ 10 intēperatus voluptates gustus et tactus per habitū et electionem sequitur. Incōtinens vero nō: sed solū per affectionem et passionem animi. Scdo. Quia intemperatus appetitū rōnalem habet corruptum|rōnemq; depravatā. Incontinens aūt nonduȝ habet appetitum corruptuȝ: imo et sanum habet cōsilium et rectum iudiciū|quo iudicat ea nō esse facienda que facit. Uerū perturbatione victus nō seqtur hmōi iudiciū neq; recte rationi cōformiter operatur. Tertio. q2 intemperatū nō seqtur turpis facti penitudo: quinpotius operis delectatio. Nam turpes operationes prodeuntes ex habitu secuȝ habent annexam delectationem: que signum est perfecte malicie. Incōtinentem aūt turpis facti sequitur penitudo. Nam ducitur pnīa operis perpetrati: doletq; se illud admisisse. Qd signuȝ est malitie nōduȝ cōplete. Uerum si incōtinens continuet operationes incōtinentie| paulatim imminuitur et decrescit huiusmodi penitudo: et tandem tota prorsus aboletur|cū scȝ ex incōtinente quis factus est intēperās. ¶ Undecima. An belue sint incōtinentes. ¶ Rn̄sio. Nō. Quia illud qd rōnem nō habet neq; electionē: nō est incōtinēs. Belue aūt neq; rationem habent neq; electionem. Nā suprema earū potētia est appetitus sensitiuus: cuius sequentes cōcupiscentiā agunt secundum propriam ipsarum naturā. igitur belue nō sunt incōtinentes: ꝙuis voluptatū|tristitiarūq; gustus et tactus sequantur exuperantias. Et id sane nō sine rōne fit. Nam nō sunt nate esse cōtinentes: cum brutis nihil honestum sit et nihil turpe ad qd trahātur. Cuicūq; aūt nō est natum cōuenire vnum oppositorum neq; alterū eidem cōuenire natum est. ¶ Duodecima. Nōne intēperans est 12 deterior icōtinēte. Rn̄sio. Est. Prio. Q2 q turpe opaf sed quē pctī nō penitet deterior ē eo qui opaf qdem turpe et postea ducitur pctī penitudine. Nā huiusmodi penitudine facilius quis a malo auerti potest et conuerti ad rectam viam: modo in ea perstet. Sed itemperatus turpe operatur et cū peccati nō

penitet incontinentem autem penitet facti: igitur intemperatus est inconti/nente deterior. Secundo. malum continuum et latens: deterius est malo qd interruptionem habet et se prodit aperte. quemadmodum morbus continuus et latens in corpore: deterior est morbo habente intermissionem et mani/festo. Atqui intemperantia malum est continuum et latens interius. Nam intemperatus prosequitur cõtinue voluptatum exuperationes / illasq totos dies et noctes assidue appetit. Neq aliquod sui mali ostendit in corpore si/gnum: quia deperdidit pudorem / et non mouetur passione. Incontinentia vero malum est non continuum et patens. Nam incontinens cessante perturbatione animi non prosequitur delectationes quas prius prosequebatur: immo detestatur eas. Et manifesta sui morbi dat in corpore indicia / quod ex vehementi passione mouetur et immutatur: igitur intemperans est dete

13 rior incontinente. ¶ Decimatertia. Nõne incontinentia tactus est turpior incõtinentia ire. ¶ Rñsio. Est. Primo. qr qd rõnẽ nõ sequitur: iniustus est eo quod sequitur rationem. At incontinentia tactus nõ sequitur rationem: sed ex impetu concupiscentie precipitat ad turpia. Incontinentia vero ire ratio/nem sequitur. Nullus enim irascitur quin occasionẽ habeat aut dignã aut veri similẽ irascendi. Et videt iratus vtplurimũ iustã habere cãm indignatiõis et vindicte. Scdo. Qd minus naturale est: iniustus est eo qd magis naturã sequi videtur. At intemperantia tactus est minus naturalis homini et ma/gis bestialis. Incõtinentia aũt ire magis nature cõformis: qr per eã qs indi/gnetur ob apparẽs malũ. Tertio. Cui magis irasci dignũ est: ipm turpius est eo cui minus dignũ est irasci. Sed incõtinẽtie tactus magis dignũ est irasci: qr hominem a sua dignitate deiicit et brutescere facit. Incõtinentie vo ire / minus: qr generosi videtur animi iudicium indignari ob aliqd perperam factum / et illud moleste ferre. Quocirca Archidamidas ad eum qui Chari/laũ laudaret: qr eque in oẽs mitis ac mãsuetus extitisset / recte (vt Plutarch[9] auctor est) respondit. Quamodo inquit iure quis laudetur: si in improbos quoq mitem se prestiterit. igit incõtinentia tactus est turpior incõtinentia ire

14 ¶ Decimaquarta. An cõtingit eundem prudentẽ esse simul et incõtinentez ¶ Rñsio. Nõ. Quia nõ cõtingit eundem studiosum esse et incontinentem. Omnis aũt prudens studiosus est: cum prius ostensum sit neq prudentiam sine virtute morali / neq virtutem moralez sine prudentia haberi posse: igit

15 nõ cõtingit eundem prudentem esse simul et incontinentem. ¶ Decimaquinta. Qualis est is qui est ad ludũ propensior et pronior. ¶ Rñsio. Mollis. Nam qui quietem querit et laboris relaxationem: mollis est. Qui aũt ad ludum est pcliuis: quietẽ querit et laboris relaxationẽ. Igitur qui ad ludũ p/pensus est (nõ quidem ex habitu vt illiberalis qui gratia lucri ludis minus honestis intentus est: sed ex quadã pcliuitate et inclinatione ad recreationẽ)

16 mollis est. ¶ Decimasexta. An incontinens sit simpliciter malus. ¶ Rñsio. Nõ. Quia cuius electio bona est: nõ simpliciter malus est. Incõtinentis aũt electio boa est: precipue cũ extra perturbationẽ fu erit. Nã tunc eligit ea que bona sun et honesta. vbi vero animus passione commou etur: huiusmodi electio ex vehementia affectionis impeditur et peruertitur. igitur incontinẽs

17 non est simpliciter malus. ¶ Decimaseptima. Nonne continens opinioni

Archi/damidas. Charilaus Plutarchus

vere per se immanet. ¶ Responsio. Immanet. Nam cōtinens opinioni ve-
re immanet non propter alterum. Persistit enim continens in ea sententia et
extimatione/ turpia ad que trahunt delectationes gustus et tactus nō esse p
petranda: neqʒ ex perturbationis animi vehementia ab hac vnquā opinione
dimouetur pformatqʒ se illi opinioni: cōsimiliter faciens vt opinatur esse fa
ciendum. Incontinens autē et si veram habeat opinionem non esse prosequē
das voluptates: illi tamen non immanet sed oppositum eius quod opina-
tus est facit. Igitur continens opinioni vere per se immanet: non autem incō
tinens. ¶ Decimaoctaua. Utrū incontinens ex recte rationis consilio agat. 18
¶ Responsio. Non. Quia nullus recte rationis consilio ductus: turpe ope-
ratur/ vt qui per rectam progreditur viaʒ non aberrat a termino neqʒ in ob
liquum deflectitur. Incontinens autem turpe operatur: igitur incontinēs nō
agit cōsilio recte rationis. Quāuis enim interdum consultet: tamen non seq-
tur cōsilium rectum/ immo contrarium eius quod recta ratio dicta facit.
¶ Decimanona. Quis facilius sanatur/ incontinens natura/ consuetudine/ 19
aut intemperans. ¶ Responsio. Incontinens consuetudine facilius sanatur
et ad rectum mentis statuʒ reducit quā incontinens natura. Et incōtinens na
Quis ē icōtinēs ɔsuetu-dine. tura facilius sanatur/ quā intemperatus. Dicitur autem incontinens cōsuetudi
ne qui ex frequenti operatione contraxit consuetudineʒ sequendi delectatio
nes ad turpia trahentes: etsi natura ad id inclinatus non fuerit. Incontinēs
Quis i-cōtinēs natura. autem natura est qui ex naturalibus impotētijs sibi insitis procliuitatē ha-
bet sequēdi delectationes gustus et tactus ad inhonesta impellentes. Primū
patet. quia facilius est consuetudinem quā naturam mutare. Sed vt incontinēs
consuetudine sanetur: solū opus est mutare consuetudinem. Ut aūt sanetur
incontinens natura: opus est naturam et ingenitam natura pnitatem muta-
re. Igitur incontinens consuetudine facilius sanatur quā incontinens natura.
Secundum patet. quia in quo principium (scilicet ratio/ appetitusqʒ ratio-
nalis atqʒ voluntas: que humanarum operationum principium est) corru
ptum est: vix sanari potest. In quo vero principium est saluum: facilius sa-
nari potest. Sʒ in intemperato principium corruptum est: quia habet ratio
nem depravatam et malum iudicium. In incontinente autem etiam natura/
principium est saluum: quia sanum habet rectumqʒ iudicium et rationem
incorruptaʒ: igitur incontinens natura facilius sanatur quā intemperatus. hic
eniʒ morbo fere incurabili laborat: incontinens auteʒ/ morbo facile cura bi
li. Quare etiam incontinens consuetudine facilius sanatur ipso intempera
to. Quicquid eniʒ leuius curatur facilius sanabili: etiaʒ leuius sanatur diffi 20
cilius sanabili. ¶ Uicesima. An omnis qui a fortibus delectationibus aut
doloribus vincitur: sit incontinens. ¶ Responsio. Non. Nam qui a fortib⁹
(vt potest) renitens aut voluptatibus aut tristitijs vincitur: is non vitupera-
Q̄ ɔti-nentia potissi-mū i iu-uentute expedit tur. Omnis auteʒ incontinens vituperatur: igitur qui fortibus/ vt potest re
nitens/ aut voluptatibus aut tristitijs vincitur: non est incōtinens. quare nō
omnis qui a fortibus delectationibus aut doloribus vincitur est incōtinēs. 21
¶ Uicesimaprima. Quando et vbi continere oportet. Responsio. Quādo
et vbi debita continendi prebetur occasio: et ob maius bonuʒ. Prebetur qui
dem honesta continendi occasio cum appetitus animuʒ ad aliquod turpe

perpetrandum inducere tentat. quod potissimum in iuuentute vbi grauiores concupiscentiarum persentiuntur molestie: contingit. Ratio autem contranitens appetitiui eius impetum refrenare debet.

Erecundia est passio qua qs sui dedecus timens a turpium perpetratione retrahitur. Et hec turpe factum preuenit: illa vero succedit. Et qui de quolibet & honesto & turpi vituperationem timet: stupidus & pauidus. Qui vero turpitudinis infamiam non timet: impudoratus ac inuerecundus dicitur. Verecundia IIII

Questiones. Qones

i Quid.
2 Quot eius modi.
3 Utra laudabilior.
4 Circa que.
5 Cui etati accomodatur.
6 An seni.
7 An studioso.
8 Quo a virtute differt.
9 Qualis qui res agit turpes & eum non pudet.
io Cur laudat verecundia.
ii Quando expedit verecundia
i2 Et vbi.

¶ Elementa. ¶ 2. Duo. factum preueniens & sequens. ¶ 3. Factum preueniens. Laudabilior est verecundia: que nos in aliquid turpe cadere nõ sinit & nos a vitio defendit innoxios. ¶ 4. Circa turpium obiectionem. ¶ 5. Juuenili. ¶ Jis (qui ad peccandum sunt proni & quos propter verecundiam laudamus) verecundiam accomodamus. ¶ 6. Nullus senem ob verecundiam laudabit. ¶ 7. Nemo probus turpia perpetrabit. Et qui rationem consummatam habet: affectione amplius non eget a turpi retrahente. ¶ 8. Virtutis habitus & adulte etati & senili conuenit. ¶ 9. Impudoratũ eum res turpes agit: non pudet. ¶ io. Quod a vitijs retrahit pudor & verecundiaqz laudatur. ¶ ii. i2. In iuuentute & vbi est turpium licentia. ¶ Et tunc & ibi expedit verecundia: quando & vbi eam laudamus & nos a turpium perpetratione retrahit. ¶ Quemadmodum de verecũdia ita de nemesi & indignatione (que est de malorum prosperitate dolor) & de inuido (qui aliena pspe Elemta idignãs Inuid'

l

ritate torquetur) et de maliuolo (qui de omnibus potissimus bonorum aduersitatibus gaudet) dicei etur.

Mali/uolus

Verecū dia

Erecundia est passio affectioq͂ animi (nā nōmodo animū͂ sed et corpus mouet et sanguine ad facie͂ ꝯfluente eã rubore suffundit) qua qs timēs infamiā / et dedecus qđ apud hoies ex turpiū ꝑpetratione incurreret: ab illis retrahit et abstinet ne huiusmodi infamiā incurrat. Ut si qsq͂ adolescēs impellitur a cōcupiscentia ad aliqđ turpe perpetrādū: et apud se reputet infamiā sibi futurā si hoies resciuerint factū / et illius dedecoris timore retrahit se ab illo turpi admittendo: ipse est verecundus. Et est duplex verecundia. Quedā turpe factū ꝑueniēs: que anteq͂ quippiā inhonestū fiat / nos ab illius perpetratione retrahit. Quedā vō est turpe factū sequens. Ut cum qs cōmisit aliquid turpe ꝑpter qđ timet dedecus sui apud eos qui illud cognouerint: vehemēterq͂ erubescit de ꝑterita turpi operatiōe / apud se animo ꝯstituens q͂ nunq͂ simile quicq͂ ꝑpetrabit: vnde quā timuit infamia notari possit. ❡ Verecundo autem opponitur stupidus in defectu et impudoratus in excessu. Stupidus siue pauidus est qui ex passione / non electione de quolibet tam honesto q͂ turpi vituperationē timet: neq͂ audet bonū opus aggredi qz timet irrisionē hoium / ob cuius timorez abstinet eque ab honesto sicut a turpi: queādmodū timidus metu periculoꝝ belli abstinet ab aggrediundis hostibus. Et is vitiosus non est: si tñ ab hac animi passione pedem nō retraxerit / tandē fiet pusillanimus et ociosus. Impudoratus autē siue inuerecundus est qui turpitudinis infamiā non timet. Nihil enim pensi hz q͂ ex turpiū perpetratione notaz dedecoris incurrat / neq͂ illius timore a turpibus abstinet: queādmoduz audax formidine periculoꝝ belli non deterret ab illis subeūdis. Et q͂uis hic nonduz vitiosus sit / ex sola passione et non electione infamiā paruipēdens: si tñ perstiterit diutius in hmōi affectione / incidet in ea vitia quoꝝ non timet infamiā. Ut si non vereāt famiā turpitudinis intēperantie: decūbet in intēperantiā. Si ꝓdigalitatis / in ꝓdigalitatem.

Verecū die diui sio

Qōnes

❡ Prima questio. Quid verecūdia. Responsio. Est passio qua qs sui dedecus timens: a turpiū ꝑpetratione retrahit. Et ita de ceteris prius diffinitis. 1

❡ Secūda. Quot sunt verecūdie modi. Respōsio. Duo. s. verecūdia factū precueniēs et factum sequēs. Et hec diuisio sicut est diffīō ꝓbatione non eget. 2

❡ Tertia. Utra verecūdiaꝝ est laudabilior: an factum ꝑueniēs: an sequēs. Rñsio. Preueniēs. Nā laudabilior est verecūdia que nos in aliqd turpe cadere non sinit: et nos a vitio defendit innoxios. Verecūdia aūt factum preueniēs nō sinit nos cadere in aliqđ turpe. Sequēs vō nō ita nos defendit a vitio innoxios: cū succedat turpi iā ꝑpetrato. Igit verecūdia factū ꝑueniens est laudabilior q͂ sequēs. Perinde atq͂ potius est medicamē qđ hominē ab egritudine ꝓseruat: q͂ qđ egritudinē ꝯtractā depellit. Et satius est hoiez ne cadat erectū seruare: q͂ posteaq͂ lapsus fuerit a casu erigē. 3

❡ Quarta. Circa que versat verecūdia. Rñsio. Circa turpiū obiectionē. Nā circa id verecūdia versat: circa qđ ipsa laudat. Verecūdia aūt laudat circa turpiuz obiectionē: a qbus metu ifamie retrahit. igit vecūdia versat circa turpiū obie/ 4

5 ctionem. ¶ Quinta. Cui etati accōmodatur verecūdia. Rñsio. Juuenili eta
ti. Nā ijs qui ad peccandū sunt proni ꝛ quos ꝑpter verecūdiā laudamus:
verecūdiā accōmodamus. Juuenilē aūt etatē agētes ad peccādū sunt ꝑni
ob vehemētiā ꝯcupiscentiaꝝ: ꝛ eos ob verecūdiā recte laudamus: igit̄ iuue
nilē degētibus etatē verecūdiā accōmodamus. Et recte qdem. Nam iuue
nes vehemētibus admodū cupiditatibus agunt/ rationēq; habēt adhuc in
firmā ꝛ imbecillē: ꝙ eā natura ab ipfectis ad pfecta sensim ꝓcedēs nōdū
excoluerit neq; v̄tutibus pfecerit. Quocirca in ea etate ab optimo rerū pa
rente data est verecūdia: que lubricā illā etatē a turpiū ꝑpetratione vindicet
ꝛ defendat. Cū vo ratio perficit̄ pulchris virtutū habitibus: paulatim dimi
nuitur hec passio ꝛ tandē tota deperdit̄/ non qdem in stuporē/ aut inuerecū
diam mutata: sed dignioribus cedēs animi ornamētis. s. v̄tutibus. Qui enī
in prima etate retrahebat̄ a ꝑpetratiōe turpiū per verecundiā: in adulta eta
te virtutē ꝯsecutus abstinebit a turpibus amore honesti. Hinc Cato maior
(auctore Plutarcho) dicere solitus erat se iuuenib' magis delectari qui eru
bescerēt ꝙ qui pallescerēt. Nā erubescētia/ ingenue indolis in iuuenib' argu
6 mentū est. ¶ Sexta. An seni accōmodat̄ verecūdia. Rñsio. Non. Quia illi
non accōmodat̄ verecūdia: quē nullus ob verecundiā laudauerit. Nullus
aūt senem ob verecūdiam laudabit. Quia iam id est etatis qua v̄tute predi
tus esse debet/ ꝛ ob eā a turpibus abstinere: igit̄ seni non accōmodat̄ verecū
7 dia. ¶ Septima. An studioso cōuenit verecūdia. Rñsio. Non. Primo. q2 il
lis solū ꝯuenit verecūdia qui ad turpia ꝑpetranda inclinant̄: a qbus per ve
recundiā retrahunt̄. Nemo aūt ꝓbus turpia ꝑpetrabit: igit̄ ꝓbo non cōue
nit verecūdia. Secūdo. Qui rationē ꝯsummatā habet: affectione amplius
non eget a turpi retrahente. Studiosus autē rōnem habet consummatam/
virtuteq; voluntatem perfectam: igitur amplius non eget verecundia a tur
8 pi retrahente. Alioquin huiusmodi affectio esset ociosa ꝛ ad nullū condu
cens vsum. ¶ Octaua. Quo differt verecundia a virtute. Responsio. Hoc
ipso ꝙ virtus est habitus: ꝛ adulte etati ꝛ senili conueniens. Verecundia au
tem est passio: iuuenili tantum etati accōmoda. Preterea virtus studioso cō
uenit: ꝛ est ex electione. Verecundia autem minime studioso conuenit: neq;
ex electione est/ sed ex animi affectione. Insuper virtus honesti gratia homi
nem ad opus dirigit ꝛ a malo reprimit: verecundia autem timore infamie
9 a turpium commissione absterret. ¶ Nona. Qualis est qui res agit turpes
ꝛ eum non pudet. Responsio. Impudoratus/ ꝛ inuerecundus. Nam impu
doratus est qui turpitudinis infamiam non timet/ per diffinitionem: ergo
impudoratum cum res agit turpes non pudet. Quare impudentia future
malitie ꝛ prauitatis ingens prebet argumentum. Quod ex Juuenali cogni
tu facile est: cuius hec est sententia.

Nam quis.
Peccandi finem fecit sibi: quando recepit.
Eiectum semel attrita de fronte ruborem?

10 ¶ Decima. Cur laudatur verecundia. Responsio. Quia a vitijs retrahit. Si
enim vitia fugere laudabile est: quod nobis ad vitia fugienda adiumen
to est/ laudari debet. Verecundia autē vt a vitijs abhorreamus pbet adiu

Cur verecundia potissimū iuuenes decet.

Cato Plutarchus

Juuenalis

mentum:ob idipsum itaq laudari digna est verecũdia. Preterea. Ubicũq superabundantia et defectus que vituperamus inveniuntur: et illic laudabilis mediocritas reperitur. At in turpiũ obiectione reperiunt superabundantia. s. impudẽtia et defectus. s. stupor et pavor que vituperant: ergo etiam illic invenit laudabilis mediocritas. s. verecũdia. ¶ Undecima. Qñ expedit verecundia. Rñsio. In iuvẽtute et qñ est turpiũ licentia. Nam tunc expedit verecundia: quãdo eam laudamus et cũ nos a turpiũ perpetratione retrahit. Sed in iuventute verecũdia laudatur et eo tẽpore nos ab admissione malorum revocat: ig. in iuventute expedit verecũdia. ¶ Duodecima. Ubi expedit verecundia. Rñsio ubi est turpiũ licẽtia. Nã ibi expedit verecundia: ubi eam laudamus et nos a turpiũ perpetratione retrahit. Sed ubi est turpiũ licentia: ibi ipsam verecundiã laudamus et nos a turpiũ perpetratiõe retrahit. igitur ubi est turpiũ licentia: expedit verecũdia. ¶ Et consimilis ferme determinatio fieri posset de indignatione (que greco noie dicit Nemesis) qualis facta est de verecundia. Est autẽ indignatio passio laudabilis qua qs de malo proprio prosperitate dolet. Ut indigno fert animo q iniusti et improbi potiantur divitiis quas ad pravos usus applicant: q fungant honorib' qb' sunt indigni. Boni aũt quibus ista debent: opprimant a malis et adversitatibus affligentur. Ei opponunt due passiones vituperabiles scz inuidia in abundantia et maliuolentia in defectu. Inuidia est passio qua quis alterius siue boni siue mali psperitate torquet. Non qdem qz is cui' psperitas ptingit ea abutitur et ad malũ applicat sicut indignans: sed qz aliena felicitas invidum male habet atq torquet imo ei grauẽ tristitiã atq molestiam infert. Nam ut inquit Horatius. Inuidus alterius rebus macrescit opimis. Maliuolentia vero est passio qua quis de omnibus potissimum bonorum adversitatibus gaudet: quia maliuolum delectat aliena calamitas. Et de ipsis possent consimiliter formari questiones: quemadmodum de verecundia et suis oppositis proposite sunt.

Quid indignatio

horati'

Voluntarium. III

Voluntarium diffinimus cuius principium in nobis est: operationis scientibus singula. Et qui qd vult operatur operationis singula cognoscens: sponte agere dicitur. Inuoluntariũ est quod per violentiam aut ignorantiam factum imputabile non est. Qd quis facit non consentiente voluntate aut per ignorantiam: quod quidem cognitum penitudinem doloremq inducit: id invitus facere dicatur. Quod si posteaq cognitũ fuerit penitudinem tristitiamq non inducit: id quidẽ non sponte et ignorans: at non invitus fecisse dicatur. ¶ Ignorantia omnis: videtur alicuius cognitionis defectus. Que si congenita est: innata dicitur. Si qua quis ne explanande cupiditatis impedi

mento fit)ignorare cupit:affectata & ex electione. Et si per precedentem(tametsi eam non vellet)inducitur operationem:consequens/& ignorantia cuius homo causa est. Et si earum rerum quas scire tenemur/per considerationis incuriam prouenit:ignorantia iuris/vniuersalis/& cuius homo causa est. dicitur. Est preterea ignorantia eius quod homo minime scire tenetur. cum actus humani particularem circunstantiam/ ad quam homo non tenetur.ignorat. Porro est ignorantia in quam homo omnimoda prestita vigilantia preter eius voluntatem incidit.& hec ignorantia inuincibilis appellatur.

Ut quippiam voluntarium dicatur:primum oportet q eius principium effectiuum sit intrinsecum/idest q ipse operans sit illius precipua causa efficiens. Nam si esset extrinsecum operanti:ipsa operatio non diceretur voluntaria sed inuoluntaria & per violentiam facta. Preterea oportet operantem cognoscere singulas ipsius operationis circunstantias: vt quid/quantum/gratia cuius/quale/quis/& ita de aliis. Si enim earum aliquam ignorauerit:illa operatio diceretur inuoluntaria & per ignorantiam facta. Et in summa vt operatio aliqua sit voluntaria:debet ipsa proficisci a voluntate(que humanarum operationum primum est principium) eius qui dicitur voluntarie operari. Debet insuper operans cognoscere singula sue operationis:id est singulas eius circunstantias. Cuius id sumatur exemplum. Erogatio pecunie quam facit liberalis indigenti/emanat a principio intrinseco: vtpote voluntate dantis non coacte sed libere quicquam pauperi. Qui quidem erogans cognoscit singulas sue dationis circunstantias. Noscit enim quid dat/quantum/gratia cuius/qualiter/& ita de ceteris.quare huiusmodi erogatio est voluntaria. Similiter occulta rei aliene ablatio quam facit fur procedit a principio intrinseco vtpote voluntate surripientis:singulas huius subductionis circunstantias cognoscentis. Non enim cum preterit quid facit/quantum/ gratia cuius/ qualiter/& ita de reliquis. Ita q huiusmodi sublatio est voluntaria. Siquidem ratio voluntarii communis est ad operationem bonam & ad malam:cum sicut virtutis officium ita & turpis operatio sit voluntaria. Is autem dicitur sponte agere: qui id quod simpliciter/& nulla ipsum cogente necessitate vult/operatur: sueque operationis singula cognoscit. Ut qui distribuit pauperi pro recte rationis determinatione pecuniam:aut qui alteri ex sui arbitrii libertate est iniurius. Quocirca aliud est agere voluntarie & agere sponte. Nam qui sponte agit id:ad quod faciendum non eum inducit vrgens necessitas. Si vero necessitas affuerit voluntatem ad id agendum inflectens:operatio voluntaria quidem est sed non spontanea. Nam is non operatur quod vult simpliciter/quamuis id velit secundum quid & ad maius malum euitandum. Ut siquis proiiciat merces in mare ad euitandum iminens naufragium:voluntarie quidem agit:vt octaua questio huius capitis clarius

Voluntarium

Quomodo differunt sponte agere & voluntarie agere

ostendet/sed non sponte immo inuite: quia adest necessitas. Quicunq; igit
sponte agit: etiam voluntarie agit: sed non e diuerso/ et omnis operatio spon
tanea est voluntaria: sed non retro agitur. At vero inuoluntariū/ operatioq;
inuoluntaria est que per violentiam aut ignorantiā facta: imputabilis nō
est. Ut si quis captus ab inimicis/ proprijs superatis virib⁹ impellitur vio-
lente ad interficiendum patrem suum: illa patris interfectio est inuoluntaria
et per vim facta ab eo qui pro viribus ne id faceret restitit: neq; principium
operationis est in ipso operante sed extrinsecum/ et in his qui eum adigunt
ad cedem patris. Propterea ipsa non est ei imputabilis. Similiter si qs au-
dito inter vepres strepitu quem credit a fera ibidem latitante factū/ illuc sa
gittam mittat que feram conficiat: et delitentē illic hoīem interficiat/ illa inter
fectio est inuoluntaria nam facta per ignorantiam: non enim cognouit oēs
sue operationis circunstantias cum non habuerit compertum quid interfe-
cturus esset/ et iccirco illa occisio non est ei imputabilis neq; ei debet id factū
Adrast⁹ ad culpam ascribi. Quomodo Adrastus Atym filium Cresi (cui custos in
Atys venatione designatus erat) interfecit vibrato in aprū iaculo: quo non aprū
Cresus vt destinauerat/ sed frustrato ictu (auctore Herodoto) Cresi filiū interemit.
Hero- Sicq; somnum Cresi impleuit quod significauerat Atym eius filiū ferrea
dotus cuspide traiectum interiturū esse. Adrastus autē ob perpetratā cedē sibiipsi
vehemēter indignans: sese super bustum Atysq; tumulum cum sepeliretur
transfodit. Qz si quid per ignorantiam fiat quod operanti sit imputabile: vt
cedes alicuius per ebrietatem aut virginis raptus: non est id dicendum in-
uoluntarium/ quia fit per ignorantiam cuius homo est causa et que culpā
potius grauiorem reddat q̄ imminuat. Quin potius equiualēter illud est
voluntarie factū: quia procedit ex illo quod quis voluntarie cōmisit vtpo
te ex ebrietate quam quis culpa sua incidit. Itaq; prima particula diffinitio
nis inuoluntarij opponitur prime particule diffinitionis voluntarij: et secū
da secunde. Preterea id dicitur inuite fieri: quod quis facit non consentien-
te voluntate/ id est qđ quis facit sola necessitate vrgente: vt quando minus
malum etiā voluntarie fit ad euitādum maius malū: aut qđ quis facit per
violentiā ab extrinseco impulsus. Ut si quispiam cogatur ad percutiēdum
quempiā/ propria virtute ab extrinseco ad id adacta: is inuite illum percus-
sisse dicendus est quia per vim impulsus est: eiusq; percussio itidem inuo-
luntaria est: vt ex inuoluntarij diffinitione ostēditur. Illud preterea dicitur
a quopiam inuite fieri qđ per ignorātiā fit: et cognitū/ penitudinē dolorēq;
inducit. Ut si timere quis proijciat lapidem per murū/ credens nullum illic
adesse quem ledere possit: et grauiter ledat alterum sibi mutua necessitudine
cōiunctū. cum p̄mum autē cognouerit se illi lesionē intulisse ducatur penitu
dine facti: inuite illum lesisse dicit: q2 per ignorātiam cōmisit illud qđ cogni
tum ei penitudinē infert. Illa quoq; lesio est inuoluntaria: vt ex rōne inuo-
luntarij cōstat. Habet enim se operatio inuolūtaria ad operationē inuitā
sicut operatio spontanea ad voluntariā. Nam ois operatio inuolūtaria est
inuita: sed non ois inuita est inuolūtaria. Nēpe operatio facta ex necessitatis
cōditione vt proiectio mercium in mare est inuita et tamen non est inuolunta
ria: sed voluntaria: queadmodum sequētia ostendent. Adiectum est in diffi

nitione operationis inuite|q̃d per ignorãtiam fit ⁊ cognitum ipsi auctori pe
nitudinem inducit.qm̃ si quicq̃ per ignorãtiam fit ⁊ vbi fuerit cognitũ non
affert dolorẽ ipsi facienti:illud non dicit sponte fieri q2 fit ignoranter: ⁊ etiaz
fit non inuite:q2 non afficit dolore eum qui fecit. Et huiusmodi factũ|impu
tabile est:perinde atq3 volũtarie factum esset. Nam q̄ non sequat penitudo
factũ:signum est q̄ q̃uis sciuisset|nihilominus fecisset. Quo fit vt aliqua sit
operatio neq3 spontanea neq3 inuita. Ut cum quis iactu lapidis fortuito al
terum dedit:quem ignorabat a lapide ledendũ esse. Ubi aũt cognoscit eum
qui lesionẽ accepit esse eius infestissimũ inimicũ cuius vite sepius insidiatus
fuerit:non afficit penitudine sed gaudet|immo dolet q̄ cuz non penitus ex-
tinxerit: huiusmodi lesio non est spõtanea quia fit per ignorãtiam: neq3 est
inuita quia cognita nõ infert dolorẽ auctori. Quare inter sponte agere ⁊ in-
uite agere est medium per abnegationẽ:cum aliquid fit quod neq3 fit sponte
neq3 inuite. Silr inter volũtarie agere ⁊ inuolũtarie est medium'. Nam ali-
qua est operatio que neq3 est voluntaria neq3 inuoluntaria ƒm rõnem hic
datam. Ut huiusmodi lesio non est voluntaria quia operans non cognoscit
singula sue operationis:non enim certum habuit quẽ esset lesurus: cum nõ
eiecerit lapidẽ manu intentione ledendi quẽpiam. Neq3 est inuoluntaria:q2
per ignorantiam facta est imputabilis|eo q̄ non inducat penitudinẽ postq̃
est cognita. Similiter turpe aliquid per ebrietatẽ ⁊ ignorantiã cõmissuz nõ
est voluntarium:q2 ignoranter cõmissum: neq3 inuoluntariũ:q2 est imputa-
bile operanti qui est causa sue ignorantie. ¶ Uerũ q2 ad hec prius diffinita
recte intelligenda|operepreciũ est cognoscere quid sit ignorãtia ⁊ qui sunt
eius modi:iccirco subiungitur diffinitio ignorantie|q̄ est alicuius cognitio-
nis defectus. Que quidem diffinitio est ignorantie ꝑuatiue sumpte| ⁊ vt co-
gnitionis priuatio est. Non autem vt est contrarium scientie|intellectus| aut
sapientie:quo modo sumitur pro habitu quo quis errat circa principia aut
ꝯclusiones disciplinarum: diciturq3 ignorantia praue dispositionis| erroq3
scientie|intellectus|aut sapientie. ¶ Deinde diffiniuntur in littera sex ipsius Ignorã
ignorantie(vt diffinita est)species:scilicet ignorantia innata|ex electione|cõ tie diui-
sequens|iuris|eius quod homo minime scire tenetur| ⁊ inuincibilis. Igno- sio
rantia innata est cognitionis defectus homini congenitus: vt priuatio grã-
matice aut logice in puero qui nondum illas habet disciplinas| ⁊ tamen na
tus est habere. Et hec dicitur ignorantia pure negationis. Ignorantia ex ele
ctione siue affectata est qua quis aliquid ignorare cupit:nec illud cognitum
explende cupiditatis impedimento sit. Ut si quis affectaret ignorare que
sint ieiunia obseruanda ⁊ quibus diebus ex ecclesiastico instituto a cibo sit
abstinendum: vt huius ignorantie pretextu ad ieiuniorum obseruationem
non teneatur|huiusmodi ignorãtia est ex electione ⁊ proposito: ⁊ eius ho-
mo est causa ex propria affectatione qua id ignorare voluit. ¶ Ignorantia
consequens est que per precedentem inducitur operationez:tametsi eã igno
rantiam quis non vellet. Ut si quis nimio vino indulgens in ebrietatez la-
bitur:que ei mentem ⁊ vsum rationis eripit| ignorantiamq3 eorũ que dicit
⁊ facit inducit|per quã cuiq̃ aut inferat iniuriã aut mortẽ: huiusmodi igno
rantia est ꝯsequens|q2 inducit per precedentẽ ebrietatẽ q̃uis ille non intẽde

rit eam ignorantiam. Et talis duplici pena venit puniendus ob duplex scili cet malum: vtpote ob ebrietatem / et facinus per ebrietatem admissum: quod per ignorantiam minime excusatur / ꝙ illius homo sit causa. Nam ipse est cau sa ebrietatis / et ebrietas causa ignorantie / ergo et ipse est causa ignorantie. Quicquid enim est causa cause: itidem est causa causati. ¶ Ignorantia iuris siue ignorantia vniuersalis est ignorantia que prouenit per incuriam consi derationis earum rerum quas scire tenemur. Ut siquis non obseruet ieiu nia aut dies festos celebret: ob idipsum ꝙ ignoret quo die seruanda sunt ie iunia / aut qui dies celebrādi propter negligentiam considerādi illa ad quo rum tamen cognitionem obligatur: aut quia non accedit ea loca in quibus publice illorum obseruatio populo indicitur. Et huius quoqꝫ ignorantie homo est causa ob suam negligentiam et incuriam. ¶ Ignorantia eius quod homo minime scire tenetur: est qua quis actus humani particularem circunstantiam ad quam homo non tenetur ignorat. Ut siquis iter faciens offendat alterum qui sit eius pater / non tamen cognoscat eum esse patrem: quia nulla paterni vultus in eo perspiciat indicia. Et prorumpens in con tumeliam eum pulset. Qui percussus est adeat iudicem / et conqueratur ꝙ a filio percussus fuerit / expetatqꝫ in eum animaduerti vt patris percussorem. Respondeatqꝫ filius se hominem quidem percussisse / ignorasse tamen eum esse patrem suum / neqꝫ ad id cognoscendum se teneri: cum nulla habeat illi9 circūstantie argumenta. Iudex in filium animaduertet vt hominis percusso rem non autem vt patris: quia hoc minime scire tenebatur. ¶ Ignorantia inuincibilis est in quā homo omnimoda prestita vigilantia preter eius vo luntatem incidit. Ut si filius ex paterna hereditate ampla habeat patrimo nia / intelligatqꝫ patrem multa illorum bonorum iniuste cōquisisse: proinde intentissimam prestet curam cognoscendi que minus recte acquisita sunt / et quecūqꝫ cognouerit esse huiusmodi: restituat quibus debet. Uerum presti ta summa diligentia adhuc detineat aliqua eorum que preter equitatē par ta sunt / ignoret tamen ea iniuste acquisita neqꝫ ad illius noticiam per suam vigilantiam peruenire possit: ille preter eius voluntatem et scientiam incidit in huiusmodi ignorantiam / que inuincibilis dicit: ꝙ humana ope atqꝫ ope ra vinci / superariqꝫ non possit.

Qōnes

1 Quid.
2 Quot ignorātie modi.
3 Que iuolūtariū causant.
4 Que inuoluntarium non causant.
5 Circa que volūtarium.
6 Nōne habitus animi voluntarij sunt.
7 An posteaqꝫ geniti sunt in nostra sint potestate.
8 Nonne operationes ob maiorum malorꝫ metū fa cte: voluntarie sunt.
9 Nōne in nostra ptāte.
10 Qualis qui turpiter agit ignorans.
11 An oē qđ hō ignoratiōe facit: sit inuoluntarium.

12 An quodcūq; quis operatur per iram|aut cōcupiscētiā: sit inuoluntarium.
13 Nonne potius honesta morte oppetēdū est: q̄ ad turpe compelli.
14 Quando voluntarie agēdum est.
15 Et vbi.

¶ Elementa. ¶ 2. Sex: innata|ex electione|cōsequens|iuris eius qd homo minime scire tenetur|ꝛ iuincibilis. ¶ 3. Ignorantia eius quod homo minime scire tenetur|ꝛ ignorantia inuincibilis. ¶ Ea ignorantia qua cum quid factum est|imputabile non est: causat inuoluntarium. ¶ 4. Cetere inuoluntarium non causant. ¶ Quod in nostra potestate situm non est: id neq; voluntarium neq; inuoluntarium est. quod|imputabile est: eius ignorantia inuoluntarium non causat. Quod quis facit ignorans (cum ipe sue causa sit ignorantie) idipsum perinde atq; voluntarie factu; reputatur. ¶ 5. Circa operationē singula. ¶ Circa ea versantur voluntarium ꝛ inuoluntarium: per que cognoscimus aliquē voluntarie aut inuoluntarie agere. ¶ 6. Quorum cause in nostra potestate|ꝛ voluntarie sunt: eadem quoq; in nostra potestate|atq; voluntaria erunt. ¶ 7. Nostre potestatis non est|partos iam habitus cum volum⁹ reijcere. ¶ 8. Cū opandi principiū in nobis est opationis singula cognoscētib⁹: ea volūtaria sunt. ¶ 9. Ea in nr̄a sūt ptāte: que si volumus|facimus: ꝛ q̄ si facere nolum⁹|facim⁹ minime. ¶ 10. Aliquando turpia ex ignorantia operatus malus ꝛ inexcusabilis est|aliquando excusabilis atq; venia dignus. prima|quinta|ꝛ sexta peccantes: venia|misericordiaq; dignātur. Secunda|tertia|ꝛ quarta minime: sed vituperantur. ¶ 11. Nō quicquid ignorans facit|penitudinem ac tristitiam cognitum inducit. ¶ 12. Pueri ꝛ belue omnia per iram aut concupiscētiam operantur. ¶ 13. Minus malum minus est fugiendum|atq; maius bonum semper magis eligēdum|ꝛ hominis propria vita est: nunq̄ a rectatione deuiare.

Elemēta

Qones ¶ Prima questio. Quid est voluntarium. Responsio. Est cuius principiū in nobis est/ operatiōis scientib⁹ singula. Et ita reliqua prius diffinita querantur. ¶ Secunda. Quot sunt ignorantie modi. Responsio. Sex/ scilicet ignorantia innata/ ex electione/ consequens/ iuris/ eius quod homo minime scire tenetur/ et inuincibilis. Que diuisio supponenda est: sicut et diffinitiones omnes ante questionum formationem posite. ¶ Tertia. Que ignorantie causant inuoluntarium. Responsio. Ignorantia eius quod homo minime scire tenetur/ et ignorantia inuincibilis. Nam ea ignorantia qua cum quid factum est imputabile non est: causat inuoluntarium. Sed cum quid factum est per ignorantiam eius quod homo minime scire tenetur: ipsum non est imputabile ea ex parte qua ignorantia est/ tametsi possit imputari ratione aliarum circunstantiarum quas nouit. Similiter si quid factum est per ignorantiam inuincibilem: non est imputabile. igitur ignorantia eius quod homo minime scire tenetur/ et ignorantia inuincibilis causant inuoluntarium. ¶ Quarta. Que ignorantie non causant inuoluntarium. Responsio. Cetere ignorantie: scilicet innata/ ex electione/ consequens/ et iuris: non causant inuoluntarium. Nam quod in nostra potestate situm non est: neque voluntarium neque inuoluntarium est. Sed ignorantia innata non est sita in nostra potestate: quia nobis congenita est/ et etiam inuitis atque nolentibus adest. igitur ignorantia innata neque voluntarium causat neque inuoluntarium. Preterea: quod imputabile est: eius ignorantia inuoluntarium nō causat. At cum quid fit per ignorantiam ex electione: illud est imputabile facienti/ perinde atque scienter et ex electione malum committeret. igitur ignorātia ex electione inuoluntarium non causat. Insuper. Quod quis facit ignorans cum ipse sue causa sit ignorantie: idipsum perinde atque voluntarie factum reputatur. Sed cum quis aliquid facit ex ignorantia consequente: ipse est causa sue ignorantie per precedentem operationem qua inducitur illa ignorantia. Similiter cum quis aliquid facit per ignorantiam iuris: ipse itidem est causa sue ignorantie per considerationis incuriam. igitur factum per ignorantiam consequentem aut ignorantiam iuris/ perinde atque voluntarie factum reputari debet. quare ignorantia consequens et ignorantia iuris non causant inuoluntarium: quod est totum propositum. ¶ Quinta. Circa que versatur volūtarium. Responsio. Circa operationum singula. Nam circa ea versatur voluntarium aut inuoluntarium: per que cognoscimus aliquem voluntarie aut inuoluntarie agere. Sed per operationum singula et circunstantias omnes cognoscimus aliquem voluntarie aut inuoluntarie agere. Nempe si cognoscat omnes/ et operatio ab eo vt precipuo efficiente proficiscatur: exinde cognoscitur voluntarie agere. Si vero non cognoscat omnes sed aliquam ignoret: cognoscitur agere inuoluntarie. igitur voluntarium et inuoluntarium versantur circa singula operationum. ¶ Sexta. Nonne habitus animi voluntarij sunt. Responsio. Sunt. Nam quorum cause in nostra potestate et voluntarie sunt: eadem quoque in nostra potestate et voluntaria erunt. Sed cause habituū animi scilicet operationes ex quibus habitus ipsi gignuntur: sunt in nostra potestate. Eas enim si volumus/ facimus: et si facere nolumus/ facimus minime. igitur et habitus animi vo

7 luntarij sunt. ¶ Septima questio. An posteaq̃ habitus animi geniti sunt in nostra sint potestate. Responsio. Non. Quia nostre potestatis non est par tos iam habitus cum volumus reijcere: vt si quis habeat artem pingẽdi aut latine loquendi / velitq̃ illos habitus animo deponere: non potest / quia fixi sunt ⁊ difficile mobiles. Et si quis asciuerit sibi habitum temperantie aut liberalitatis: non poterit illum pro suo arbitrio auferre atq̃ relinquere. Ita si cuiq̃ partus fuerit habitus intemperantie aut illiberalitatis: non est sue potestatis / animo tenacius infixum habitum abijcere / tametsi ante illorum acquisitionem in illius potestate collocatum erat illos per prauas operationes acquirere vel non acquirere. Quemadmodum cum homo sanus est / in sua potestate collocatum est vt fiat eger immoderato exercitio / aut ciborum potusue nimia sumptione: in sua etiam potestate constitutum est vt malam valitudinem effugiat. Cum vero eger factus fuerit: non est in sua potestate situm vt fiat sanus. Quod Aristoteles diligenter annotat. Si quis inquit nõ ignorans agit ea ex quibus erit iniustus: is sua sponte erit iniustus. Non tamen si vult: cum est iniustus desinet eẽ talis / ac iustus erit. Nec enim qui egrotat: si vult erit sanus. Et forte sua sponte egrotat: si incontinenter viuebat ⁊ precepta medicorum negligebat. Tunc igitur licebat ipsi non egrotare / sed posteaq̃ valitudinem perdidit suam: non licet. Sicut neq̃ fit vt quisq̃ resumat lapidem quem proiecit: erat tamen in ipso situ sumere ipsum atq̃ proijcere / principium enim erat in ipso. Modo eodem ⁊ iniusto ⁊ intemperanti licebat quidem ab initio talem non fore: quapropter sua sponte est talis. Sed posteaq̃ talis est factus: non licet ipsi non esse talem. Hec Aristoteles. Proinde nisi quis per operationes oppositas studiose laborauerit habitum illum deperdere ⁊ oppositum acquirere: seruabit malos habitus vsq̃ ad sepulchra

8 ¶ Octaua. Nonne operationes ob maiorum malorum metum facte: volũtarie sunt. Responsio. Sunt. Ut proiectio mercium in mare ingruente naufragio ad euitandum submersionem facta: est voluntaria. Et amputatio vnius membri / infecti morbo immedicabili ⁊ in ceteras corporis partes serpente / facta ne pars corporis sana inficiatur: itidem volũtaria est. Nam ea quorum operandi principium in nobis est / operationis singula cognoscentibus: voluntaria sunt. At cum quicq̃ fit ob maioris mali metum: operandi principium in nobis est / operationis singula cognoscentibus. Siquidem nauta propria voluntate vt principio intrinseco ductus eijcit merces na ui: manibusq̃ vt instrumentis vtitur ad eas in mare deuoluẽdas. Preterea cognoscit nauta singulas illius proiectionis circũstãtias: scilicet quid / quantum / gratia cuius / ⁊ ita de ceteris. Tales igitur operationes que maiorum malorum metu fiunt: voluntarie sunt. nihilominus inuite sunt: quia nullo

9 imminente malo minime fierent. vt dictum est. ¶ Nona. Nonne operationes ob maiorum malorum metum facte sunt in nostra potestate. Responsio. Sunt. Nam eas si volumus facimus: ⁊ si nolumus / facimus minime. Ut si vult nauta potius mercium iacturam facere / eas / nauem ⁊ vitam omnium / discrimini naufragij committere: facit quidem. ⁊ si non vult merces proijcere: eas non proijcit / sed euentum rei expectat. igitur huiusmodi operationes sunt in nostra potestate. Nempe ea sunt in nostra potestate: que

Q₂ facilius ẽ in malũ labi q̃ ab eo in bonũ cõuerti.

Aristo.

si volumus|facimus: ⁊ si facere nolumus|facim⁹ minime. ¶ Decima. Qua 10
lis est qui turpiter agit ignorans. Responsio. Aliquando turpia ex ignoran
tia operatus: malus ⁊ inexcusabilis est|aliquãdo vero excusabilis atqꝫ ve
nia dignus. Nam peccãtes prima ignorãtia. s. innata: digni sunt venia atqꝫ
Que ig misericordia. Nam ea non est in potestate hominum sita vt prius dictũ est| qḋ
rantia igit̃ per eam fit: excusabile ⁊ venia dignũ est. Peccantes itidem quinta ignorantia
excusat rantia: excusabiles sunt ⁊ venia digni. Nam qḋ per eam fit ignorantiã: im-
pctm̃ ⁊ putabile non est|cum homo minime id scire tenet̃ quod illa ignorãtia omis
que nõ. tit. Demũ peccãtes sexta ignorãtia. s. invincibili: excusabiles sunt ⁊ venia di
gni. Nam illud quoqꝫ qḋ per talem fit ignorantiã: non est imputabile | sicut
neqꝫ qḋ fit per quintam. Sed peccãtes secũda ignorantia vtpote ex electio-
ne: minime excusabiles sunt: sed etiaꝫ vituperantur. Nam quod per huius-
modi fit ignorantiã: imputabile est perinde atqꝫ volũtarie factũ esset. Prete-
rea qui per tertiã ignorantiã. s. consequentem peccant: minime excusabiles sunt
sed etiã vituperant̃. Nam ipsi sue causa sunt ignorantie|cum precedentẽ ope
rationẽ ad quam sequitur eorum ignorãtia non euitent: igitur tales; nõ sunt
excusabiles. Demum peccãtes per quartaꝫ ignorantiã. s. iuris non excusant̃
a peccato: sed vituperantur: quia sua culpa in huiusmodi ignorantiam inci
dunt|⁊ eius sunt per suam negligentiã causa. non sunt igitur venia ⁊ excusa
tione digni. ¶ Undecima. An omne quod homo ignoratione facit: sit inuo 11
luntarium. Responsio. Non. Quia non quicquid ignorans facit: penitudi-
nem ac tristitiã cognitũ inducit|quinimmo interdũ inducit gaudium ei qui
fecit. Quod aũt per ignorantiã fit ⁊ cognitũ penitudinẽ non inducit cum ta
men deberet inducere: est imputabile auctori perinde atqꝫ scienter fuisset fa-
ctum. Et qḋ per ignorantiam factum est imputabile ipsi auctori: non est in-
uoluntariuꝫ. igitur non quicquid homo ignoratione facit: est inuoluntariũ.
¶ Duodecima. An quodcunqꝫ quis operatur per iram aut concupiscen- 12
tiam: sit inuoluntarium. ¶ Responsio. Non. Quia pueri ⁊ belue omnia
per iram aut concupiscentiam operantur: cum in pueris nondum ratio per
fecta sit: vt secundum eam operentur. In beluis vero appetitus sensitiuus
est summa ad prosequendum|fugiendumue quicꝙ potentia. Que autẽ pue
ri ⁊ belue operantur: non sunt inuoluntaria immo neqꝫ voluntaria. Ergo
non quicquid quis operatur per iram aut concupiscentiam: est inuolunta-
rium. ¶ Decimatertia. Nonne potius honesta morte oppetenduꝫ est ꝙ̄ ad 13
turpe compelli. Responsio|est. Nam minus malum|minus est fugiendum:
atqꝫ magis bonum|magis eligendum. Atqui minus malum est morte op-
petere|ꝙ̄ turpe aliquid alterius compulsione admittere. Nam mors solum
est malum pene ⁊ corporis. Turpis autem operatio est malum culpe sci-
licet turpe ⁊ ipsius anime. igitur potius honesta morte oppetendum est|
ꝙ̄ ad turpe compelli. hinc recte admonuisse legitur diuum Ludouicum
Diuus inclytum quondam Galloruꝫ regem sua pijssima mater. Wallem (inquit)
Ludo- fili charissime te mortem subire temporalem: quam vnico peccato morta-
uicus li te tuum offendere creatorem. Hinc merito commendatur Susanna ꝙ pa-
susãna. rata fuerit potius quoduis perpeti supplicium: ꝙ̄ improbe senum volun-
lucretia tati condescendere. Cui si similis fuisset Lucretia: maluisset sane mor-

tem τ falsam infamiam quaз minabať (auctoꝛe Tito Liuio) adulter Sextus Tarquinius ferre|ꝙ boꝛum timoꝛe victa ei acquiescere: τ demuз sibi ipsi vitam adimere|quoꝛum vtrumq; ei vitio dandum venit. Preterea id potiꝰ faciendum est quod ad pꝛopꝛiam hominis vitam magis accedit. Honesta autem moꝛte oppetere|magis ad pꝛopꝛiam hoīs vitam accedit ꝙ ad turpe compelli. Nam hominis ꝓpꝛia vita est nunꝙ a recta ratione deuiare. Pꝛopꝛia inquam|idest homini peculiaris: est ſm eius naturam ei accōmodata. Qui enim a recta ratione deuiat: iaз non viuit vt homo|etsi vitales peragat operationes vt animal. Quoniaз viuere hominis: est bene viuere. Qui igitur non bene viuit: non dicitur pꝛopꝛie viuere. igiť honesta moꝛte potius oppetendum est ꝙ ad turpe compelli.
14 ¶ Decimaquarta. Quādo voluntarie agendum est. Responsio. Quādo opoꝛtet|τ honesta voluntate agēdi pꝛebetur occasio: τ pꝛesertim cum quicꝙ studiose agēdum est. Nam in honestis
51 operatio voluntaria laudi datur. ¶ Decimaquinta. Ubi voluntarie agendum est. Responsio. Ubi opoꝛtet|τ honesta quippiam voluntarie agendi offertur opoꝛtunitas: potissimum vbi occurrit aliquid bene τ ſm virtuteз agendum. Nam virtutum officia (vt ex pꝛopꝛietatibus eoꝛuз in pꝛincipio posit is constat) sunt voluntarie operata.

Delectationem diximus operationi superuenientem placentiam. Que si studiosi habitus operationes sequitur. simpliciter|per se|vera|τ perfecta delectatio est. Et hec sine doloꝛis|tristitieq; ammixtione est. Que si doloꝛi|tristitieq; ammixta fuerit. delectatio per accidens dicitur. Delectatio X

Quōnes

1 Quid.
2 An generatio.
3 Repletio.
4 An motio.
5 Quot delectationū spēs.
6 Quoad durat.
7 Nonne operationum|τ animalium specie differentium: voluptates specie differunt.
8 Nonne voluptas|operationis est perfectio.
9 Que delectationum melioꝛes: intellectuales|an coꝛpoꝛales
10 Que potissima.
11 Qualis.
12 An delectatio p se sit. que naturam habitumue constituit.
13 Nonne delectatio nature constantis|adultiq; habitus: per se est.
14 Nonne ad hominum vitam voluptas requiritur.
15 An aliquis continue de-

lectetur. 17 Et ubi.

16 Quando delectandũ est.

Elemẽta ¶ Elementa. ¶ 2. Generatio actio est qua in nãm habitũue pficiscimur. ¶ 3. Cõplura voluptatũ sunt capacia: quoꝝ nulla repletio est. ¶ 4. Si motioni cõuenit eẽ velox aut tardum. ¶ 5. Due: per se & p accidens. ¶ 6. Quãdiu operatio manet. ¶ Dũ agẽs patiensq; idẽ in eadẽq; dispõne manet: & eorum effect⁹ manebit. ¶ 7. Ea q̃ spẽ diuersa sunt: a diuersis pficiunt. & q̃ pprias opatiões hñt: & delectatiões differentes hñt. ¶ 8. Sine delectationes: opatio minime pfecta est. ¶ 9. Meliores delectatiões sunt: q̃ tristitiis ammixte nõ sunt. ¶ 10. Opatiõis optimi habit⁹: delectatio est optima. ¶ 11. Quedam bona & q̃dã praua. ¶ Voluptates opationũ quaꝝ sunt: iudicia sequunt. ¶ 12. 13. Diffinitio. ¶ 14. Quib⁹ q̃nq; adueniũt tristitie: eos voluptates iuuant. Sunt pfecto voluptates tristitiarum medele. ¶ 15. Nullus homo continue operatur.

Delectatio

Diffinita est in primo capite delectatio esse cõplacentia sup ueniens opationi. Ut cum ab esuriente sumit cib⁹ aut a sitiente potus: illam cibi potusq; sumptionẽ cõsequit complacẽtia quedã que dicit delectatio. Ita cum intellect⁹ qppiam ꝯtemplat aut volũtas secũdũ virtutẽ opat: hmõi ꝯtemplationẽ aut actionẽ ꝯsequẽs voluptas est delectatio. Et q̄uis nunq̄ inueniat delectatio nisi ꝯiuncta opationi: tñ delectatio nõ est ipsamet quam comitat opatio q̄d satis ex eo ꝯstat q̄ iuenit opatio separata a delectatione. Ut visio pulchre picture que fit ab egroto nõ est ꝯiuncta delectationi & eiusdem picture inspectio ab hoie sano & eiusdẽ nature cũ visione egroti est coniuncta delectationi: quare delectatio aliud est reipsa ab opatione quam comitat. Et odor floris ꝯsequit ei⁹ pulchritudinem: aliud tñ est floris odor & aliud ei⁹ pulchritudo. Enimuero opatio est vt sentio: delectatio vero vt appetitus. Visio aũt nõ est rei appetitio: ita sane neq; opatio est delectatio neq; delectatio est opatio. ¶ Diuidit ãt delectatio in delectatiões; p se & p accidẽs. Delectatio p se est que sine doloris tristitieq; ammixtione est. Et ista vera & pfecta delectatio merito dr: qa nihil sui ꝯtrarij hz pmixtũ sed sincera est & maxime talis. Ut est delectatio sequens opationẽ habit⁹ studiosi vt temperãtie liberalitatis: aut etiã ꝯsequens opationẽ habit⁹ quo veritatẽ ꝯtemplamur. Dicit enim phs in Topicis: delectationi que est in ꝯtemplatiõe veritatis nihil esse ꝯtrarium: tñ abest vt tristitie ammixta sit. Delectatio per accidẽs est que doloři tristitieq; ammixta est. Et hec non simpliciter neq; oino sincera

Q̄ delectatio re ipsa aliud ab opatiõe cui supuenit

est: vt que sui contrarij aliqd habeat admixtuz vt delectatio sequēs opationem pcedētem habitū studiosuz cū molestia & tristitia quadā factā: q nōdū expedita assit illius opationis agēde facultas. Siłr delectatio ɔsequēs sumptionem alimēti ad nature sustētationem: nā ante saturitatē huic delectationi est ɔiuncta tristitia ob indigētiam: postq vero exempta fuerit fames cibo rum copia: & tūc quoqȝ annexa est tristitia ob abūdātiam. Proinde hmōi delectationes corpoɍee sunt nō vere & imperfecte delectationes: verarū animi delectationū solū remote qdam similitudines. Uerȝ hoies sensum & ei⁹ iudiciū sequētes neglecto animo corpoɍeas qdē voluptates summopere ɔsequunt & expetunt: neqȝ animi delectationes curant qɍ eaȝ suauitatē & dulcedinem nunq degustarint. hinc quāto excellentioɍes sint animi voluptates iis que sunt corpoɍis ignoɍant: cū tamē ille tm̄ has excedant qtū anima corpus & opatiões ɔpɍie aie: ipsas corpis functiões. Q si anim⁹ corpe emergens seqȝ sup suū attollens domiciliū vel semel delibaret quāta esset vere delectatiōis pfectio & suauitas: tāta illius caperet cupiditate & desiderio vt neglectis corpoɍis voluptatib⁹ velut vmbɍa qdā: ad animi voluptatē iteȝ atqȝ iteȝ pcipiendā tanq lucē nitidā tot⁹ anniteret. In aio. n. delectationis veritas est in
1 corpe vero solū vestigiū. ¶ Pɍima qstio. Quid delectatio. Rñsio. Est opationi supueniens placētia. Et ita p ordinez q pɍius diffinita sunt iterrogent. Qōnes
2 ¶ Secūda. An delectatio sit gñatio. Rñsio. Non. qɍ gñatio est actio qua in nām habituue ɔficiscimur. Ut ɔuersio cibi in ssbam nutriti qua pfectū asseq mur icremētuz dɍ hic gñatio: qɍ p eaz ɔficiscimur in nām naturalēqȝ pfectionem. Siłr opatio pcedens habitū vt scribēdi aut loquēdi dɍ hic gñatio: qɍ p eam ɔficiscimur in habitū. Sed delectatio nō est actio qua in nām habitiue ɔficiscimur. Est enim solū cōplacētia tali actioni supueniens: ab ea tm̄ specie (vt iam dictū est) discrepans. queadmodum radio illuminatiuo solis cōiungit radius eiusdē calefactiuus ab eo speciei discrimē hñs: sicut caloɍ a lumine cui tm̄ eodem in subiecto adest. Hoc enim visu percipitur ille vero ta
3 ctu. igitur delectatio non est generatio. ¶ Tertia. An delectatio sit repletio. Responsio. Non. Quia complura voluptatum sunt capacia quoȝ nulla repletio est. Ut anima rationalis oculus auris & cetera sensuum oɍgana delectant: & tamen non replent queadmoduz hoiem dicimus cibo repleri suscipiendo. s. intra se rem corpoɍeā. Igit delectatio nō est repletio. vt dixerūt nōnulli perditi gulones qui solū attendētes delectatiões sensitiuas & hoi cum bɍutis cōmunes: diffinierunt delectationem esse repletionem. qɍ tum deniuz putabant veram esse delectationem: cum venter cibo distenderetur vinoqȝ
4 exestuaret. ¶ Quarta. An delectatio sit motio siue mutatio. Respōsio. Nō. Quia omni motioni conuenit esse velox aut tardum. Generationuz enim hec velox est: illa vero tarda & ita de coɍruptione augmentatione diminutione & ceteris: quemadmoduz naturalis philosophia ostendit. Delectationi autem non conuenit esse velox aut tardum. Nam velox & tardum solum illis conueniunt que in tempoɍe fiunt & perficiuntur. Delectatio autem vt perficiatur & efficiatur tempoɍis successione non eget: cum subito fiat & momento (pɍesertim ea que est animi) sit perfecta sicut repente & sine moɍa radius luminis per totum diffundit concauū. Q si delectatio trahatur mo- Q non ois delectatio tpe vt pficiatur eget.

ra tempo:is:id per accidens est τ ratione eius cui coniungitur. Igitur delectatio non est motio. ¶ Quinta. Quot delectationū species. Respōsio. Due: scʒ delectatio per se τ delectatio p accidēs. Et he prius diffinite sunt. ¶ Sexta. Quoad durat delectatio. Respōsio. Quādiu operatio manet. Nam duʒ agens/patiensq; idem in eademq; dispositione manet: τ eorum effectus/manebit. Ut quādiu manebit illuminans τ quod lumen suscipit: fiet illuminatio/ τ q̃diu calefaciens τ calefactum manent eodem modo disposita: fiet calefactio. Sed q̃diu manet operatio: agens delectationē τ patiens siue eam suscipiens manent eadem τ in eadem dispositione/ergo τ effectus scilicet delectatio etiam manebit idem. Itaq; durat delectatio q̃diu manet operatio. 5 6
¶ Septima. Nonne operationum τ animalium specie differentiū voluptates specie differunt. Responsio. Differunt. Nam ea que specie diuersa sunt: a diuersis itidem specie perficiuntur. Operationes autem perficiuntur a delectationibus se consequentibus/ vt sine quibus eēnt imperfecte: igitur operationum specie differentium etiam delectationes specie differunt/ vt alia delectatio visionis τ alia auditionis/. Preterea que proprias operationes habent: τ delectationes differentes habent. Animalia autem specie differentia habent proprias operationes inter se diuersas: vt alia est propria operatio hominis scilicet intellectio τ secūdum virtutem operatio/alia propria equi/ alia leonis. Igitur animalia specie differētia habent delectationes specie differētes: quemadmodum alia est specie delectatio equi/alia asini/alia leonis: haud aliter q̃ florum specie discrepantium diuersi sunt odores. 7
¶ Octaua. Nonne voluptas/operationis est perfectio. Responsio. Est. Nam sine delectatione opatio minime pfecta est: vt neq; pulchritudo sine sanitate. Enimuero delectatio effectus est consequens operationem sicut natiua pulchritudo a sanitate proficiscit/eamq; cōsequitur. Q. si quis obijciat prius dictum esse delectationem ab operatione reipsa discrepare: proinde eam ab operatione semoueri posse τ solam operationeʒ sine delectatione relinqui. Quo posito illa operatio non esset perfecta: cum non foret cōiuncta sue voluptati per hypothesim. Id aūt videtur incōmodum. Respōsio. Admissa hypothesi conceditur operationē solam pfectā qdem esse: sed non adeo vt delectationi annexam: perinde atq; sanitas sine pulchritudine τ perfecta est τ expetibilis: sed non tamen ita perfecta est sicut ipsa pulchritudini ꝯiuncta. Nam vnum bonum alteri additum reddit ipsum melius τ expetibilius: vt lumen suffusum picture efficit eam visu pulchriorem. 8

Obiectionis dilutio

¶ Nona. Que delectationū meliores sunt an corporales an ne potius intellectuales. Respōsio. Intellectuales. Nam meliores delectationes sunt que tristitijs ammixte non sunt. Minuunt enim tristitie delectationē τ eam offuscant: queadmodum amarum dulci permixtum tollit aliquid suauitatis. Atqui delectationes intellectuales tristitijs ammixte non sunt: presertim ille que habituū operationes perfectas sequuntur. Ille vo que coniuncte sunt operationibus habituʒ precedentibus: quodāmodo tristitijs pmiscentur que perfecto iam habitu non permanebunt. Corporales vo tristitijs sunt permixte vel ob indigentiā vel ob abundantiam atq; satietateʒ aggenerātem fastidium. Hinc recte Horatius huiusmodi voluptates fugiendas monet dicens. Sperne voluptates: 9

Horati⁹

nocet empta dolore voluptas. Sunt igitur delectationes intellectuales me-
liores q̄ corporales. Quia tamen solas corporales voluptates nosse viden
tur homines/plus equo corpori curando addicti: iccirco intellectuales neq;
persentiūt neq; magni existimāt/vt ante questionum discussionem dictum
10 est. ¶ Decima. Que delectatio est potissima ⁊ optima. Responsio. Delecta-
tio sequēs felicitatem cōtemplatiuam siue operationem sapiētie. Nam ope
rationis optimi habitus delectatio est optima. Felicitas autem cōtemplatiua
est operatio optimi ⁊ perfectissimi habitus scilicet sapiētie: igitur delectatio
11 eam felicitatem cōsequēs est optima ⁊ potissima. ¶ Undecima. Qualis est
delectatio. Respōsio. Quedam bona ⁊ quedā praua. Nam voluptates/ope
rationum quarum sunt iudicia sequūtur. Bonarum enim operationum vt
officiorum virtutis delectatiōes sunt bone: ⁊ malarum operationum vt in-
temperātie ⁊ iniustitie delectatiōes sunt/turpes atq; praue. Atqui alique sūt
operatiōes bone ⁊ alique praue: igitur ⁊ alique delectationes sunt bone ⁊
alique male. quemadmodum boni ⁊ dulcis pomi sapor est dulcis: amari
12 autem sapor est amarus. ¶ Duodecima. An delectatio que naturam habi-
tumq; cōstituit: sit delectatio per se. Respōsio. Non. Quia huiusmodi delecta
tio: dolori/tristitieq; ammixta est. vt cum natura ducitur in bonam disposi-
tiōem per alimēti aut medicamētorum sumptiōem: delectatur quidem ob
reparationem eius quod deperditum fuerat/sed ⁊ tristatur ob indigētiam
aut potionis amaritudinem. Et cum quis primum discit tāgere fides chor-
dasq; cythare: delectatur siquādo facit harmoniam: tristatur tamē ob labo-
rem subeūdem ad quem adhuc rudis est. Ita sane si aīa aliquo vitio labo-
rat quod sit extirpādum per operatiōes oppositas: ille fient cum delectatiōe
admixta tristitie. igitur per diffinitiōem delectatio que naturā: habitumq;
13 cōstituit nō est delectatio per se. ¶ Decimatertia. Nōne delectatio nature cō
stātis/adultiq; habitus est delectatio per se. Responsio. Est. Nam delectatio
nature ɔstātis atq; perfecte nec nō ⁊ habitus ɔsūmati: nō est permixta dolo
ri aut tristitie. Siquidem a perfecta sanitate proficiscēs operatio itidem per
fecta est: ⁊ sibi asseclam habet delectationem p̄fectam. Et ab habitu temperā
tie liberalitatisq; procedēs officium/perfectum est: comitēq; habet delecta-
tionem tristitie immunem/dolorisq; expertem. Igitur per diffinitionem/na-
14 ture ɔstātis ⁊ habitus adulti delectatio est per se. ¶ Decimaquarta. Nōne
ad hominum vitam voluptas requiritur. Respōsio. Requiritur. Nam qui
bus quādoq; adueniūt tristitie: eos voluptates iuuant. Sunt profecto vo-
luptates/tristitiarum medele: vt dulcia amaris permixta eorum sunt tempe
ramēta. hoībus autem hāc mortalem agētibus vitam quādoq; adueniunt
tristitie vel ob corpus idignū rep/vel ob aium suis quas natura expetit p̄fe
ctiōib⁹ carētem. Ut enim corpus nō hn̄s sanitatem natura tristatur/⁊ ocu-
lus cui negatum est lumē dolore afficitur: ita aīus virtutē moralē (que ei⁹ sa- Q̄ aius
nitas est) nō hn̄s/meret. Et itellectus doctrina (que ei⁹ lumē ⁊ p̄fectio) p̄i- suas ōsi
uatus exorsq; scie: itidem dolet. Neq; hec animi tristitia desinit vnq̄: quoad derat p̄-
suas quas natura desiderat p̄fectiones assecutus fuerit. Quibus quidem ha fectiōes
bitis gaudet ⁊ delectatur: vt corpus optima sanitate parta aut oculus pul-
cherrimum lumen aspectās. Igit̄ ipsos hoīes/voluptates iuuāt. Est igit̄ ad

boium vitaꝫ voluptas neccia ꝛ ꝯueniens. Et reuera hic mūdus sensibilis in
quo mō delectatiōes mō tristitie hoies afficiūt: deꝑhēdit ꝑticipatiōe medi⁹
eē iter mūdū itelligibilē vbi sūma est delectatio/exultatqꝫ ois dolor: ꝛ inter
regionē tenebraꝝ vbi sūma tristitia/neqꝫ vllus delectatiōi loc⁹ est. queadmo
dū hic alternis vicib⁹ lumē est ꝛ tenebre: virtusqꝫ ꝛ vitiū ꝑmiscua sūt. In mū
do itelligibili sola lux explosis tenebris: solaqꝫ virt⁹. In religiōe vo tenebra
rū sole sūt tenebre: ꝛ exclusa vtute solus vitioꝝ horror. ¶ Decimaqnta. An 15
aliqs ꝯtinue delectet. Rñsio. Nō. Quia nullus hō ꝯtinue opat. Nā cū virt⁹
humana sit defatigabilis: neccia est opatiōis itermissio ꝛ qes. Igit nullus hō
ꝯtinue delectat. Ut. n. sexta qō ostendit: tātisp durat delectatio ꝙdiu manet
opatio. Sicut igit opatio humana nō est sine iterruptiōe ꝯtinua: ita neqꝫ de
lectatio. queadmodū si nō est ꝯtinua luminis diffusio: neqꝫ pōt esse ꝯtinua
coloris visio. Et hoc ipso deficiūt humane delectatiōes a ꝑfectissimis supra
mūdanoꝝ delectatiōib⁹: q̄ (sicut ꝛ coꝝ opatōes) iuges sūt ꝛ ꝯtinue. Aie tn̄
delectatiōes min⁹ hñt iterlaxatiōis ꝙ hec q sunt corpis: qa opatiōes aie ma
gis sunt ꝯtinue/ꝑmanētiores ꝛ stabiliores/quo sane deꝑhendunt supra mū
danoꝝ delectatiōib⁹ (q̄ sine fastidio aut tedio qd solet in his iferiorib⁹ satie
tas parere sunt ꝯtinue) eē siliores atqꝫ ꝓpinqores. ¶ Decimasexta. Qñ de 16
lectādum est. Rñsio. Qñ opꝫ/ꝛ honesta delectādi ꝑbet occasio: potissimū cū
qcqꝙ boni agēdum est. Nā bone opatiōes debent eē delectabilr facte. ¶ De 17
cimaseptima. Ubi delectandum est. Rñsio. Ubi opꝫ ꝛ quo in loco oportu
na delectandi prestatur cōmoditas: precipue tamē vbi aliquod virtutis offi
cium est peragendum. Nam ex ante habitis proprietatibus omne virtutis
officium delectabiliter est agendum.

Felicitas I X N summi boni nomine (inquit Aristoteles) phi
losophi consentiunt oēs: idqꝫ felicitatem nūcu
pant. Quā qdem ita describit. Felicitas est (inqt)
secūdū virtutē hois opatio ꝛ in vita ꝑfecta. Que
si fuerit scdm ciuilis prudētie opationē sumpta:
felicitas moralis/humanaqꝫ/ꝛ actiua dicit. Si vero purgata
iam mēte per sapientie studiū optimis nature entibus coniun
cta/nos eoꝝ amore rapiat: cōtemplatiua felicitas/separata/ac
diuina nuncupat. ¶ Felicitatis ꝓprietates. Est bona. per se.
perfecta. homini ꝓpria. partis rationalis. iucūdissima. pulcher
rima. optima. permanens/ꝛ humanaꝝ opationum finis vlti
mus/optimusqꝫ fructus.

Qōnes
1 Quid.
2 Quot felicitatū modi.
3 Utra melior.
4 An laudabile bonū.
5 Nōne honorabile bonū.
6 Quis deo amantissimus.

7 Qualis.
8 An felicitas in voluptatibus ꝯstituta sit.
9 An in honoribus.
10 An in diuitijs.
11 An in virtute.
12 An in idea.
13 An felix bonoꝝ externorum amminiculis eget.
14 Nónne aliquis/dum viuit pót dici vere felix.
15 Nónne prospera amicoꝝ atqꝫ aduersa in amicos redundant.
16 Nónne magnis aduersitatũ calamitatib⁹ ꝑpediatur felicitas.
17 An puero competat.
18 Quãdo paretur felicitas.
19 Et vbi.

¶ Elemẽta. ¶ 2. Duo: actiua ꝛ ꝯtẽplatiua. ¶ 3. Cõtẽplatiua. ¶ Cũ duaꝝ opationũ alterã alteri⁹ grã q̃rim⁹: ea cui⁹ grã q̃sita est altera/melior est. ¶ Uita ꝯtẽplatiua hoĩ scdm aliqd diuinũ ꝯuenit. ¶ Quod est separati/ꝛ diuini: pfecti⁹ est eo quod est cõpositi. ¶ Et qd paucioꝛib⁹ eget: qdqꝫ deo intelligẽtijsqꝫ tribuimus. ¶ 4. Laus/ob bonũ cõmẽdatio est: ad pstantius quid incitãs. ¶ 5. Honoꝛ/bonũ est exhibitũ in excellẽtis boni signum. ¶ 6. Felix. ¶ Qui colit/maximãqꝫ curam gerit(vt oportet)eius quod in hoĩe deo filius est: iure deo amantissimus est. ¶ 7. Proprietates. ¶ 8. In quo cum beluis cõicamus: felicitatẽ ꝯsistere/minime posse videt̃. ¶ 9. 10. Felicitas in honoꝛ: ipsi btõ extrario nõ ꝯsistit. ¶ 11. Uirt⁹ i esse dormientiũ/ꝛ nõ scdm virtutẽ qdẽ in vita pfecta operanti: pót. ¶ 12. In eo qd a nobis in hac vita possideri nõ pót: humana tpalisqꝫ felicitas haud quaq̃ꝫ collocãda est. ¶ 13. Ijs opus est felici: sine qb⁹ virtutis officia exercere nõ pót. ¶ 14. Aliqs dum viuit/scdm virtutem operari/ꝛ ad finẽ vsqꝫ in studiosa operatione persistere pót. ¶ 15. Sicut amicorum bona sunt cõmunia. eque aduerse fortune eos decet eẽ participes. ¶ 16. A magnis calamitatib⁹ impeditur felicis opatio. ¶ 17. Is felix esse non pót/qui scdm virtutem operator nõ est. ¶ 18. In vita perfecta. ¶ 19. Ubi scdm virtutem perfectam operatur. Elemẽta

Philosophus in primo libro Ethicorum dicit philosophos oēs cōuenire in noie summi boni humani: ꝛ qđ ab hoīe in hac vita possideri pōt. Oēs enim hmōi summū bonum vocāt felicitatē: in re aūt ipsa ꝛ qd sit tale bonū plurimū īter se discrepare. Aliq. n. eam ↄstituebāt in voluptatibꝰ, alij in honoribꝰ, nō nulli in diuitijs, plericꝗ in virtute vt Stoici ceteris ꝑpius ad Aristotelis sniam accedētes. Alij in Idea vt Platonici. Quorū oium positio in questio nū discussione improbabit. Aristoteles vero ceteris melius sentiēs: eam posuit in virtutis opatione collocatā eē. Et ita felicitatē eo in loco diffinit. Felicitas est ꝭm virtutē hoīs operatio ꝛ in vita pfecta. Secūdum virtutē inquā nō quālibet, sed optimam ꝛ pfectissimam in suo genere. Nam ipsa felicitas optima est ꝛ pfectissima opatio: quare nō nisi ab optima ꝛ pfectissima virtute pōt pficisci: sicut neqꝫ optimꝰ fructꝰ nasci pōt nisi ab optima arbore. Et q̄uis felix ꝭm virtutes minores ꝛ minꝰ pfectas etiā opet vt qui virtutē oēm absolute ↄsummateqꝫ sit assecutꝰ quā sine opatione non finit esse ociosam: tamē ab huiusmodi operatione secūdum inferiores virtutes nō sumit felicitatis denoīationem. Et debet huiusmodi operatio hoīs felicis secūdum optimam dignissimāqꝫ virtutē fieri in vita perfecta, idest al eo tempore quo homo habet vsum rationis, rationemqꝫ natura pfectam ꝛ ↄsummatā ad finē vsqꝫ vite. Nam siquis in principio secūdum virtutē viueret ꝛ deinde a virtute descisceret nō perstādo in ↄtinua virtutis operatione: aut siquis principio improbus ad annū vsqꝫ trigesimū: ꝛ tandem virtute ↄsummatissimus euaderet: hic nō simpliciter ꝛ pfecte felix sed solum secundum qd diceret. Philosophus autem diffinit perfectā felicitatē more auctorum qui maxime ꝛ simpliciter talia diffinire curāt: a qua quis pfecte felix dicӡ queat. ¶ Et duplex est felicitas. s. actiua ꝛ cōtēplatiua. Felicitas actiua est felicitas secūdum optimā virtutē actiuā moralēqꝫ sumpta. s. iustitiam legitimā que totā cōmunitatem ad bene beateqꝫ viuē dum dirigit: ꝛ virtutū moraliū (quas oēs in se ↄtinet ꝛ comites habet) pclarissima esse ꝓbata est. Felicitas vero ↄtemplatiua est felicitas secūdum optimā virtutē ↄtemplatiuā sumpta. s. secūdum sapientiam que virtutum mētis pfectissima ꝛ honorabilissima esse probata est. Itaqꝫ diffinitur in littera felicitas actiua esse felicitas que secūdum ciuilis prudētie operationem est sumpta, idest que secūdū optime virtutis moralis operationem est sumpta vtpote iustitie legitime: que qdem operatio dirigitur per ciuilem polyticāqꝫ prudētiam: vnā totā multitudinē ad honestā vitam moderātem. Sigdem ciuili prudētie respōdet iustitia legitima. Nempe ciuilis prudētia ↄsultat quomodo iustus legitimꝰ recte totā vnā rempublicā cōitatēqꝫ regat. quare ciuilis prudentie opatio ꝛ opatio iustitie legitime que est felicitas cōiuncte sunt: illa dirigens hec vero secūdum illius directionē facta. Et dicitur hec felicitas moralis: quia secūdum optimā virtutem moralē opatio est, dicit ꝛ humana: quia in hoc tantū mundo sensibili degentes respicit, neqꝫ deflectit suam moderationem ad ea que sunt extra hanc sensibiliū machinā. Demū dicit actiua: qa in actione ꝛ virtutis moralis opatione ↄsistit. Felicitas autem contemplatiua diffinitur esse ea que purgata iam mente per sapiētie studiū optimis nature cui

Felicitatis diffi (margin: Felicitatis diffinitio)

felicitas actiua (handwritten)

[illegible] contemplatiua (handwritten)

bus coniuncta:nos coꝝ amore rapit.Ad quam quidem consequendaꝫ de‑
bet(vt ostendit data diffinitio)mens esse purgata per virtutis moralis offi
cia.Non enim potest quis assurgere ad ꝯtemplationē:nisi purgatoriis ani‑
mi virtutibus mens eluta fuerit.sicut non potest oculus iubar illustre solis
spectare:si caligo aut labes aliqua fuerit in oculo.Hinc recte dicit Juuenalis. Juuenalis
Nemo malus felix.Debet preterea mens humana esse ꝯiuncta optimis na‑
ture entibus per studiū sapientie/idest per sapientie ꝯtemplationem(nā hec
est quā diffinimus felicitas)esse ꝯiuncta supramundanis ⁊ diuinis entibus
honorabilissimis in natura:quibus qdem mens ꝯiungit non per loci assi‑
stentiā viciniāq;/sed per intimā speculationē mentisq; ad celestia meditan‑
da erectionē.Illis enim mens coniungi dicitur:que animo versat/sibiq; vt
pñtia ꝯtēplādo reddit.Queadmodū Ouidius de Pythagora dixit. Ouidi⁹ Pythagoras
Isq; licet celi regione remotus/
Mente deos adiit:⁊ que natura negabat
Uisibus humanis:oculis ea pectoris hausit.
Et huiusmodi tam digna felicitas rapit homines studio sapientie euectos/
amore optimoꝝ nature entiū.Immo ṽo rapit eos celestium ꝯtemplatione
per intellectū/eoꝝ amore per voluntatē/⁊ iugi recordatione per memoriaꝫ
fecundā.hoc enim diuino vultu(quē oium perfectissime excultum hꝫ ⁊ di‑
spositum)huiusmodi felix semper aspirat ad celestia:⁊ corpore terras habi
tans animo versat in celis/diuinā potius ꝙ̄ humanā vitam ducens.Quo‑
circa sub volūtatis operatione in hac ratione expressa/intellect⁹ quoq; ope‑
ratio ⁊ memorie fecunde intelligenda est:quoniam he tres potentie sibi mu‑
tuo nexu coniuncte sunt/⁊ sese concomitantes.Dicitur autem hec felicitas
ꝯtemplatiua:a cōtemplandi officio quod precipue curat/⁊ quia ab habitu
maxime ꝯtemplatiuo.s.sapientia proficiscitur que est circa maxime necessa‑
ria ⁊ impossibilia aliter se habere.Dicitur ⁊ separata:quia versatur circa ea
que a materia sensibili ⁊ motu vt generatione/corruptione/augmētatione/
diminutione ⁊ reliquis semotissima sunt:neq; illis per se neq; per accidens
ꝯiuncta.Postremo vocatur diuina:quia versatur circa entia diuina ⁊ que
in tota nā dignissima sunt.¶Deinde ponunt decēꝫ felicitatis ꝓprietates: Decē felicitatis ꝓprietates
que accōmodari possunt tam felicitati actiue ꝙ̄ contemplatiue.Siquidem
actiua felicitas primo est bona:immo ṽo optima in suo genere.Secūdo.est
per se:inter agibilia qdem/q: non ordinatur gratia alterius agibilis:ꝙ̄uis
extra genera agibiliū vlterius referat ad felicitatē ꝯtēplatiuā vt suum finē.
Tertio.felicitas actiua est pfecta in suo gñe:quinimmo actionū oium pfectis‑
sima.Quarto.est homini ꝓpria:nā brutis minime cōpetere nata est.Quin‑
to.est partis rōnalis:nam voluntatis que rōne vtit ⁊ non partis vegetatri‑
cis/sensitiue aut appetitiue irrōnalis.Sexto.ipsa est iucūdissima:nā optime
⁊ pfectissime delectationi ꝯiūcta.Nēpe optimā operationē nō nisi optima
delectatio ꝯseq pōt.Septimo.ipsa est pulcherrima:nā maximū ornamētū
⁊ decorē aio affert/cū ab eo ꝓcedat habitu cui neq; hesperus neq; lucifer pul

itidem definit: nam ⁊ in altero mundo opus non est. Decimo. felicitas acti-
ua est humanaꝝ operationum finis vltimus inter agibilia: ⁊ optimus fru-
ctus qui postremo ex precedentiū actionū floribus colligitur. At vo cōtem-
platiue felicitati dicte ꝓprietates perfectius ꝯueniunt. Quippe felicitas ꝯtē-
platiua primo est bona simpliciter. Secundo est per se|qꝛ cum alia sint eius
gratia: ipsa nullius alterius gratia est. Tertio. est pfecta simpliciter: cū a tali
gignatur habitu. Et operationes|habituū ex quibus sunt rōnem sequuntur.
Quarto. est homini ꝓpria ⁊ peculiaris: nam cetera ab hoīe aīalia huiusce
felicitatis sunt exortia. Quinto. est partis rationis: qꝛ est intellectus sm supe
riorem eius partē vtpote ꝯtemplandi vim. Sexto. est iucundissima ad me-
moriā. Septimo est pulcherrima ad intellectū. Octauo. est optima quo ad
voluntatē. Nono. est permanēs: nā hac in vita sumēs exordiū ꝯtinuatur in al-
tera|finē non habitura. Decimo felicitas ꝯtemplatiua est humanaꝝ opera-
tionum finis vltimus: qꝛ ad aliud vlterius nō refertur| ⁊ eaꝝ optimus etiam
est fructus: qui ex ꝯtemplationibus ad hanc felicitatē ꝑparantibus| vt suis
Q̄ōnes spirantissimis floribus colligitur. ¶ Prima q̄ō. Quid felicitas. ¶ Rñsio. Et 1
hoīs sm virtutē operatio ⁊ in vita pfecta. Et eo modo cetera per ordinē dif-
finiantur. ¶ Secūda. Quod felicitatum modi. Rñsio. Due. s. felicitas actiua ⁊ 2
ꝯtemplatiua. Et hec diuisio sicut ⁊ ante data diffinitio|pncipiū est. ¶ Ter-
tia. Utra duarū felicitatū est melior: an actiua: an ne potius cōtemplatiua. 3
Rñsio. Cōtēplatiua. Primo. Nam cum duaꝝ operationū alterā alterius
gratia querimus: ea cuius gratia quesita est altera|melior est. Est enim finis
pstātior ijs que sunt ad finē. Sed duaꝝ operationū. s. felicitatis actiue ⁊ con
tēplatiue vnā. s. felicitatē actiuā querimus gratia alterius: vtpote felicitatis
ꝯtēplatiue. Nam felicitas actiua vlterius ordinatur ad felicitatē ꝯtemplatiuā
vt suum finem. Et actio|ꝯtemplationis est gratia: igitur felicitas ꝯtemplatiua
vt cuius gratia queritur felicitas actiua|est melior: ⁊ merito qdem. Nā in or
dinatis imperfecta semꝑ sunt pfectioꝝ gratia: vt sensibilia intelligibiliū| ⁊ vita
ista tēporanea: imortalis eterneqꝫ vite gratia. ¶ Secundo. Felicitas cōtem-
platiua homini sm aliqd diuinū ꝯuenit vtputa mentē: que ita diuinoꝝ co
gnoscendoꝝ desiderio trahitur sicut ignis ad celi ꝯcauuū: neqꝫ quiescit vnq̄
nisi illoꝝ parta ꝯtēplatione. Quo qdem se totā diuinā declarat| diuinoꝝqꝫ
simillimā. Felicitas aūt actiua nō ꝯuenit homini sm aliquid diuinū. Nam
per eam descendimus ad humana|ea tantū curamus| illis oīno intenti su-
mus: igitur felicitas ꝯtēplatiua eo melior est actiua: quo diuina humanis pre
stant. ¶ Tertio. Quod est separati ⁊ diuini est pfectius eo qd est cōpositi.
Felicitas aūt ꝯtemplatiua est separati ⁊ diuini. s. dei ⁊ supramundanoꝝ vt
obiectoꝝ que a motu ⁊ materia sensibili penitus separata sunt. Preterea fe
licitas ꝯtemplatiua est ipsius mētis: que separata est in suis functionibꝰ ab
organis corporis| ⁊ prorsus abstracta. Felicitas vo actiua ē cōpositi. s. actio
num humanaꝝ materie ⁊ motui ꝯiunctaꝝ. Preterea ipsa est partis irrōna
lis. s. appetitꝰ sensitiui moderatiua qui est ꝯiunctus ⁊ cōpositus. Nā ad suas
operationes vtitur organo corporeo: igitur felicitas ꝯtēplatiua est melior felicita-
te actiua. ¶ Quarto. Quod paucioribꝰ eget melius est. Nā ipsi summo bo
no per se sufficientissimo similius est. Felicitas aūt ꝯtemplatiua paucioribꝰ eget

externis. Nam solis ijs que sunt ad vite ꝓprie ꝯseruationē necessaria: vt vi
ctu ꝛ amictu. Hinc a turbationib⁹ curis ꝛ solicitudine|aliena est: qbus acti
ua felicitas est obnoxia. Exprimiturq; typo diue marie Magdalene seden Maria
tis secus pedes dñi ꝛ audientis verbū illius. Actiua vo Marthe satagētis magda
circa frequēs ministeriū|vt cum de prudētia ageret in decime qōnis dissolu lena
tione dictū iam est. Felicitas aūt actiua pluribus indiget. Nam preter ea que Mar
vitā seruāt indiget bonis externis vt instrūs: qbus officia virtutū ad alios tha
exerceat igit felicitas cōtemplatiua q̄ actiua melior est. ¶ Quinto. Quod
deo|intelligētijsq; tribuimus: melius ꝛ perfectius est. Nā pfectissimis natu
re entibus pfectissime ꝯditiones accōmodande sunt. Felicitatē aūt ꝯtempla
8 tiuā deo ꝛ intelligētijs tribuimus. Nam ꝯtemplatio p̄mum deo cōuenit ꝛ
proxime intelligētijs: nobis vo in remota tantū similitudine ꝛ tenui vesti
gio. Felicitas aūt actiua minime supramūdanis entibus attribuit. Non eni
fortitudinis aut tēperantie peragunt officia: imo neq; nobis in illa felicissi
ma regione amplius cōpetit. qbus tñ ante ꝯueniebat. Naʒ nulla ibidē erūt
virtutū moraliū obiecta: nulla fortitudinis aut tēperantie materia. Illic ta
men felicitas ꝯtēplatiua homini lōge perfectius q̄ hic ꝯueniet. Ex quo iterū
ꝯstat felicitatē ꝯtemplatiuā p̄stantiorē esse: nam diuturnior est|in hac vita ꝛ
altera permanēs. Actiua aūt minus diuturna: homini sm hāc tm̄modo vi
tam ꝯueniēs. Bonū aūt diuturnius|eo qꝺ minus est diuturnū p̄stātius est.
4 ¶ Quarta. An felicitas sit bonū laudabile. Rñsio. Felicitas actiua ad vtutū
moraliū operationes ꝛ agibilia collata: nō est bonū laudabile. Nam inter ea
non est quicq̄ p̄stantius: ad qꝺ cōmendatio ob felicitatē actiuā possit nos
incitare. Ea tñ cōparata ad felicitatē ꝯtemplatiuā|est bonū laudabile. Naʒ
est bonū cuius cōmendatio ad prestantius bonū. s. felicitatē ꝯtemplatiuaʒ
incitat: igit per diffinitionē est bonū laudabile. Felicitas aūt ꝯtēplatiua non
est bonū laudabile: q2 non est bonū cuius cōmendatio ad prestātius bonū
incitet. Nullū enim est inter humana bona: felicitate ꝯtemplatiua p̄stantius.
5 Dicit nāq; laus|ob bonū cōmendatio ad prestātius qd incitans. ¶ Quin
ta. Nonne felicitas est bonū honorabile. Responsio. Felicitas actiua est bo
num honorabile. Nam est excellens bonū in cuius signū honor est exhibē
dus est homini: igit est bonū honorabile. Preterea ipsa est bonū laudabile:
igit ꝛ honorabile. Quodcūq; eni bonū laudabile est: idē est honorabile|sʒ
non retro agit. Nam bonorū oium excellentissimū honorabile est: ꝛ tamen
non est laudabile. Felicitas itidē ꝯtemplatiua est bonū honorabile. Nā ipsa
est bonū excellēs in cuius signū honor merito exhibetur: igit per diffinitio
nem est bonū honorabile. Honor enim diffinit esse bonū exhibitū in excel

ab hac manat|diuina est respectu ipsius vite humane. Oportet autem non
(queādmodū monēt qdam) humana nos sapere cū simus hoies|aut mor
talia cū simus mortales:sed quoad fieri pōt imortales nosipsos facere|cun
ctaqȝ efficere vt ea vita viuamus q̄ ab eo manat qđ est corꝑ q̄ in nobis sunt
prestabilissimū. Nā tametsi paruū est mole:vi tn̄ ꝛ pcio multū oib⁹ antecel
lit. Cōstat igit felicē psertim ɔtemplatiuū iure deo amātissimū eē. Felix itidē
actiuus iter eos q actiuā degūt vitā deo amātissimus est. Contēplatiuus tn̄
amātior:nā deo silior|pfectior ꝛ excellētior est. ❡ Septima. Qualis est felici
tas. Respōsio. Est bona|per se|pfecta|hoi ꝑpria:ꝛ ita de ceteris ꝓprietatib⁹ 7
que felicitati tum actiue tum ɔtēplatiue ɔuenire ostēse sunt. ❡ Octaua. An
felicitas in voluptatib⁹ ɔstituta sit. Rn̄sio. Nō. Quia in quo cū beluis cōica 8
mus:felicitas ɔsistere minime posse videt. In voluptatib⁹ aūt corporeis ꝛ q̄
sensuū opatiōes sequunt|cū brutis cōicamus:sicut ꝛ in sensu. Nam bruta de
lectant vidēdo|audiendo|gustādo|sicut ꝛ hoies: igit in hmōi voluptatib⁹
minime felicitas collocāda est. Quocirca haud difficile est depbēdere q̄ ab
Lex ma sona ꝛ recte rōni prorsus aduersa est illa lex. Mahometica (si mō eam legē
bometi vocare liceat) que spurcissimas corpis voluptates ꝛ abiectissimorꝫ qdē sen
ca suum gustus ꝛ tactus suis cultorib⁹|post hāc vitā pro eterna beatitudine fu
turas pmittit. Que sane beatitudo nō hoium:sed pecudū poti⁹ eē censenda
videt. Neqȝ ēt felicitas putāda est eē delectatio optimā sequēs virtutis opa
tionē:q̄uis ea soli hoi sit ꝓpria. Naȝ q̄uis ipsa sit pfectissima ꝛ maxime ve
ra delectatio|minus tn̄ pstans est opatione virtutis quā ɔsequit:qn̄ qdē cā
sit pstantior suo effectu. Et hinc potius ponēda est felicitas esse virtutis opa
tio:q̄ talē opationē ɔsequēs delectatio. Debet.n.felicitas eē qd pstātissimū
ꝛ optimū. Queādmodū finis arboris est fruct⁹ ei ꝓprius ꝛ nō suauis odor
aut sapor ipsi⁹:q̄uis ꝛ odor ꝛ sapor semp fructū bonū ɔsequant. ❡ Nona: 9
An felicitas in honorib⁹ ɔstituta sit. Rn̄sio. Nō. Nā felicitas in bono|ipsi hō
extrario nō ɔsistit. honor aūt bonū est ipsi honorato extrinsecū. Nō.n.est in
honorato sed honorāte:igit felicitas nō est ponēda in honoribus. Preterea
felicitas bonū est pmanēs:ꝛ qđ alterius arbitrio nō pōt auferri. Honor aūt
bonū est minime pfectū neqȝ pp se|neqȝ pmanens|ꝛ facile pōt eripi in igno
miniāqȝ pmutari. igit felicitas in honoribus non ɔsistit:vt qbus felicitatis
ꝓprietates minime cōpetant. Et q̄|paruifaciēdi sint honores|putandiqȝ ad
felicitatē nihil conducere: Agesilaus lacedemoniorꝫ rex probe admodum
Agesi edocuit. qui moriens suis pcepit (auctore Plutarcho) ne aliquam aut pictā
laus aut fictā|fabricatāue corpis sui imaginē facerent. Nam si qđ pclarū (inquit)
Plutar opus a me factū est ꝛ illustre:id erit monumentum mei. sinaūt nullū:ne oēs
chus qdem statuarij pstare id querint|vt pclarus sim ac illustris. ❡ Decima. An 10
felicitas ɔsistit in diuitijs. Respōsio. Non. Quia felicitas in bono ipsi beato
extrario non consistit. Est enim felicitas bonū iternū atqȝ aie|imo bonorū
anime pstantissimū. Diuitie aūt bona sunt externa possidenti. Preterea non
sunt pmanentes sed istabiles:nam modo assunt cuiq̄ modo vero absunt
neqȝ sunt per se sed alteri⁹ grā|vt necessitatis corporis ꝛ pfectiōis anime:neqȝ
perfecte sunt. igit in diuitijs non consistit felicitas. Eis enim felicitatis ꝓprie
tates non conueniunt. ❡ Undecima. An felicitas cōsistit in virtute. Respon 11

ho.Non.Nam virtus inesse dormienti ⁊ non scdm virtutem qdem in vita
pfecta operāri pōt.Felicitas aūt nō pōt inesse dormienti ⁊ nō operāri scdm
virtutē in vita pfecta.Aliogn nō esset felicitas summū hois bonū neqꝫ pre
stantissimū.Nempe pstantior est opatio a virtute pficiscens ꝙ sit ipsa virtꝰ:
cū opatio studiosa sit finis virtutis/⁊ virtꝰ vt mediū qōdaꝫ ad eaꝫ ordinet.
Finis aūt pstantior est ijs que sunt ad finē.Preterea habitꝰ ipse sine opatio-
ne ociosus eē pōt ⁊ nullius vsus.Operatio aūt/ipsa oēm ociositatem exclu-
dit:quo indicat se opatio suo habitu psectiorem/⁊ potiꝰ felicitatis rōnē hēre.
Quod pulchre Aristoteles his verbis isinuat.Fieri pōt vt habitꝰ qdem etsi Aristo.
insit/nullum efficiat bonū:vt in dormiente/vel etiā alio modo quodā ocio
so facto.Ut opatio aūt nihil efficiat boni:fieri negt.Qui nāqꝫ opatur:aget
vtiqꝫ necessario/⁊ bene etiā aget.Atqꝫ vt in Olympijs nō ij qui sunt elegā- Olym-
tissimi forma/pstātissimiqꝫ robore:sed ij qui decertāt/coronis afficiunt.Sic pia.
⁊ qui bene agūt:eoꝝ que sunt in vita pulchra ⁊ bona cōpotes fiunt.Prete-
rea cum virtus sit habitus difficile a subiecto mobilis:cum virtute stare pōt
opatio inordinata officio virtutis opposita:que si assidue ꝯtinuaret ꝯstitue-
ret habitū vitiosum.vt tpatus pōt cōmittere actum inordinatū:qui frequē
ter ⁊ ꝯsilr iteratus tandem gigneret habitum intemperātie.Planum est aūt
virtute preditum ⁊ turpe aliqd(vt fieri pōt)admittentē nō esse felicem:cuꝫ
12 minime sit pfectissimus ⁊ optimus.Non igit consistit felicitas in habitu sed
operatione virtutis:cum qua nunꝙ stat inordinata operatio.¶Duodeci-
ma.An felicitas constituenda sit in Idea.Respōsio.Non.Quia in eo quod
a nobis in hac vita possideri nō potest:humana/tēporalisqꝫ felicitas haud
quaꝙ collocanda est.Sed Idea ab homine in hac vita possideri nō potest.
13 Nam a materia sm Platonicos omnino separata est:igitur felicitas huma
na nequaꝙ in Idea collocanda est.¶Decimatertia.An felix bonoꝝ exter-
norum amminiculis eget.Responsio.Eget.Nam ijs opus est felici:sine qui-
bus virtutis opera exercere non potest.Sed sine bonis externis non potest
felix exercere opera virtutis:vt sine cibo/potu ⁊ amictu que sunt bona exter
na/necessaria quidem ad vite ꝯseruationem.Preterea sine alijs bonis exter-
nis non potest felix actiuus peragere officia virtutum in alios:vt conferre
beneficia in alios/⁊ pecuniam liberaliter erogare.Quāuis enim pauperes
multis virtutibus clarescere possunt vt patientia/rerum contemptu ⁊ reli-
quis:non tamen actiuam felicitatem valent assequi:ꝙ clarioribus virtutuꝫ
officijs vt que consistunt in dando/priuentur.Potius enim virtutis officiū
est in alios beneficia conferre:ꝙ ab alijs accipere.Indiget igitur vterqꝫ felix
14 bonorum externorum adminiculo:magis tamen actiuus ꝙ contēplatiuus

dicendus felix. Hac siquidem ratione bene ꝓbat nobis incertū esse an quis sit felix nec ne: quod sane conceditᷣ / quia idipsum rei exitus probaturus est ꝛ ostensurus. Ex hoc tamen minime ꝯsequitur hoiez non posse esse aut dici felicem: queādmoduз ꝙ̄uis incertū sit an homo cras sit ambulaturus: qꝛ potest eius ambulatio (ꝙ̄uis animo ꝓposita fuerit) superueniente aliquo impediri: nihilominus tamen vere dicitᷣ homo cras ambulaturus. Ita ꝙ̄uis non certo ꝯstet domū aliquā quatuor annos esse pmansurā: tamen ꝛ tanto tēpore permanere ꝛ pmāsura dici pōt. ¶ Decimaquinta. Nonne prospera amicorum atqꝫ aduersa in amicos redundant. Responsio. Redundant. Ut si vnus amicoꝝ ꝓsperam habeat fortunā: illa redūdat in alteruз / qui quodā modo fit huiusce ꝓsperitatis particeps. Sicōtra vnus amicoꝝ aduersitate premat: ꝛ illa quoqꝫ alteri amico cōmunis est. Nam sicut amicoꝝ bona / ꝓsperaqꝫ sunt cōia: ita aduerse fortune eos decet eē participes / quo vnus amicoꝝ leuius aduersitatē ferat: ꝙ eius quodā modo partē alter sustineat. quē ꝛ suis malis cōpatientē ꝛ ꝯsolatoreз habeat. Sane amicoꝝ officium est: vt 15

vtrāqꝫ amici fortunā sibi cōmunē existiment. ¶ Decimasexta. Nonne magnis aduersitatū calamitatibus prepeditur felicitas. Respōsio. Prepeditur. Naзa magnis calamitatibus impeditᷣ felicis operatio. Ut si quis coniiciatur in vincula / carcereqꝫ detineatur: non potest ea virtutū officia prestare / que nulla calamitate pressus exerceret. Quāuis enim in aduersitatibus magnanimitas ꝛ patientia maxime eluceat: multarū tñ aliaꝝ virtutuз officia que ad alioꝝ sunt moderationē / obscurantᷣ ꝛ impediuntᷣ. igitᷣ magnis calamitatum aduersitatibus ꝓpeditur felicitas presertim actiua. Cōtemplatiua autē non ita per aduersitates impeditᷣ: nisi vsqꝫ adeo graues fuerint vt ꝓpter cruciatus inflictos corpori cogatur anima a ꝓpria desistere operatione: ꝛ corpori cōpati. Ceterū magne calamitates etsi felicis operationeз impediunt: vbi tamen equo ferantᷣ animo / virtuti exercēde materiā prestant ꝛ gratum deo hominem efficiunt. Qui quam ob causam voluerit hominem hac in vita aduersitatibus exerceri. Mantuanus eleganter ostendit. 16

Mātuanus.
Infecte fulgenti murice vestes
Ante cad.s rapidos ignes patiuntur ahenis:
Quam celebres vsus habeant / regumqꝫ ferantur
In thalamos. prius accensis fornacibus aurum.
Soluitur in riuos ꝛ multo vapulat ictu:
Quam gremio suaues epulas ꝛ vina capaci.
Accipiat: multo subiguntur verbere farra:
Ante fatigatis ꝙ̄ sint alimenta colonis.
Mens humana sui sub incerti pondere pressa
Carceris / ꝛ terre latitans in mole caduca.
Non nisi per luctus ꝛ lamentabilis cui
Supplicia eternos mundi sortitur honores. 17

¶ Decimaseptima. An puero cōpetat felicitas. Responsio. Non. Quia is felix esse nō pōt: qui ſm vtutē operator nō est. Puer aūt nō est operator ſm vtutē: nā rōnē nō hз pfectā ꝛ prudētia excultā. Nō. n. hic puer tam etatē ꝙ̄ animi ꝯditionē designat: qua eū pueꝝ vocamus qui vtutib⁹ animū nō pre

cit. Quo pacto dĩ maledictus puer centũ annoꝝ/ ⁊ terrã miseram esse cuius
18 rex puer ẽ. igit̃ puero minime cõpetit felicitas. ¶ Decimaoctaua. Qñ parat̃
felicitas. Respõsio. In vita perfecta/ cõpletaq; etate qua hõ natus est ſm vir
tutem operari. Nam felicitas/ hominis est ſm virtutem operatio ⁊ in vita
19 perfecta. ¶ Decimanona. Ubi paratur felicitas. Responsio. Ubi ſm v̄tutẽ
perfectã operat̃. Quod ex ipsa felicitatis diffõne vel apertissime liquet.

Vos ergo quos ad v̄tutes nã genuit. v̄tuti parete libẽter/ fugite vitia. Sola. n. v̄tus suo nos officio beatos efficit. Moꝝ disciplinã discite. nõ mõ vt sciatis. veꝝ vt boni efficiamini euadatisq;. Nulla eni hui⁹ discipline laus/ nullus fruct⁹. nisi se qs bonis opibus ꝑtin⁹ accõmodet. Circa n. humanã vitã (vt nos recte ammonet Ar.) minus v̄bis/ q̃ opib⁹ credit̃. Ergo oĩ opa vos v̄tuti dedicate ⁊ Mãtuanũ poetã vos ita hortãtẽ libẽter audite. *Perora tio* *Mantuanus*

Fidite virtuti/ fortuna fugacior vndis
Non manet/ ⁊ certam nescit habere domum.

Et vtinã qđ est apud Clitophõtẽ/ n ostrũ per oẽm vitã esset officium eos qui nondũ satis incitati sunt/ ad virtutẽ prouocare. atqui quod optamus: vobis felicius cõtinget: si vestre nature benignitate trahamini. ita enim affectos maior gloria feliciorq; exitus manet. Ualete iam: ⁊ tandẽ felicitate fruamini.

¶ Artificialis introductionis Iacobi Fabri Stapulẽsis in decem libros morales Aristotelis/ finis.

Philosophus in secundo Ethicoꝝ dicit philosophiã moralẽ non solum ꝯtemplationis esse gratia/ sed ⁊ actionis atq; ſm virtutẽ operationis: ⁊ qdem principalius. Nam cõsideratio oĩs de v̄tute ad actionẽ deinde faciendã refert̃. Nõ enim (inquit) vt sciamus quidnã sit virtus sed vt boni efficiamur: cõsiderationẽ de v̄tute facimus. Nam si sine operatione dũtaxat sciremus: ipsius nulla esset vtilitas. Ut ⁊ ars pulsandi cytharã esset ociosa/ si qs artẽ qdem calleret: sed nunq̃ ſm eam/ modulationẽ faceret. Queád- *Aristo.*

nihil autem eorum agunt que precipiuntur ab illis. Ut igitur illis corpus non bene sese habebit si ita curantur: sic nec his animus plane/ si ita philosophatur. hinc recte nos admonet Mantuanus.

Mantuanus. De virtute loqui/ minimum: virtutibus uti
hoc Sansonis opus.

Plutarchus Eudamidas Zenocrates Pathecodas. Et a Plutarcho in Apophthegmatis Laconicis memorie proditum est Eudamidam viso in Academia Zenocrate iam seniore qui cum familiaribus disputaret interrogasse: quisnam esset ille senex/ et qua de re dissereret. Cui cum a quodam responsum esset illum et sapientem virum esse et ex eorum numero qui virtutem quererent: et quando (inquit Eudamidas) ea vtetur si nunc ipsam primum querat? Recte putans de virtute sermonem sine vsu modici esse momenti: et ad virtutis vsum non minimo tempore opus esse. Nec minus apte Pathecodas respondit: cum phos in Academia/ multa admodum seria differentes audiret et interrogatus quid hi sermones ei viderentur. quid vero aliud inquit quam boni? Ceterum vtilitatis habentes nihil: si minus ipsis vtantur. Et senex quidam (vt idem auctor est) cum in Olympijs ludos qui peragebantur spectare vellet/ sedendi autem locum non haberet: in multos profectus locos/ a nemine recipiebatur. Qui enim cum vt suscepturi inuitabant: vbi accessisset non recipiebant. Ut autem petitis fere omnibus ad lacedemonios venit spectatores: pueri omnes assurrexere/ pluresque viri e sedilibus sese erigentes locum ei cessere. Ceteris autem grecis mirifice hoc facto delectatis/ ac summis laudibus Spartiatas efferentibus: senex vt canum mouit caput/ barbamque senilem et lachrymasset: ait. heu misero mihi: greci omnes que honesta sunt norunt: sed ijs soli vtuntur lacedemonij. Ceteros notans grecos quod honesta que nouerant non peragerent: lacedemonios vero probans quod ea que nossent accommodarent ad opus. Quocirca enitendum est non de moribus grandia sonare: sed facere. Non acute virtutum proprietates/ officiorumque differentias discutere: sed ea exequi et exercere. quoniam opera sine verbis laudi dantur: et sunt ad permouendos aliorum animos efficacia. Uerba vero sine operibus non modo non prosunt: sed et vehementer officiunt vitamque reddunt detestabiliorem. Non desunt virtutum certe leges et regule. Abunde tradita sunt precepta: quibus bene/ beateque viuatur. Id reliquum est ea studiose seruare: et vitam secundum eorum traditionem instituere. Quod intentissima opera facere debent: qui ex hac disciplina quem prestat fructum/ assequi volunt: et per pulcherrimas virtutum semitas ad ipsam felicitatis metam pertingere. Ea enim est huiusce artis precipua intentio: vt hominem ad suum/ proprium que finem perducat: et quam maxime potest hac in vita perfectum reddat. Ad quod cum media ipsa toto opere ostenderit: tandem finem ipsum ad quem perducunt determinat/ eiusque consideratione opus absoluit: concluditque de virtute determinationem. Quo nobis ostendat post diligentem virtutum acquisitionem si tandem felicitatem adepti fuerimus: in illa vt extremo fine et humane perfectionis termino sistendum esse. Itaque omnes hanc disciplinam edocti ita contendant per rectum virtutum callem progredi/ neque ad abundantiam neque ad defectum declinando: vt ipsam denique felicitatem assequi valeant. Porro ad virtutem amplectendam non modo optimus nature conditor nosipsos hortatur: qui animam rationalem mor-

tali corpore clausit scientiarum virtutumqꝫ capacem. Necqꝫ sola itez natura nos ad colendam virtutem incitat: que vnumquodqꝫ ad summam quam habere natum est perfectionem perducere semper annititur. Uerum etiam ꝛ ipsius virtutis dignitas non mediocriter animos nostros ad idipsuz permouere debet: que sane tanta est vt nihil in mundo sensibili sit quod virtutem dignitate equet nedum exuperet. Ad hec tanta eius est necessitas: vt sine ea: nec recte vitam agere nec beatitudinis participes euadere possimus. Ipsa enim est vnica ad felicitatem via. Demum tanta eius vtilitas | ꝙ preter eam nihil hominibus expetendum videatur vt que sola cõmoditates plurimas afferat suo cultori: ipsumqꝫ contra omnes aduersitatuz procellas munitissimum reddat. Quod ex Baptista Mantuano dilucidũ euadit: ipsius virtutis efficaciam ꝛ vim his carminibus describente. Baptista Mantuanus.

Sicut enim trepidare facit mens conscia culpe:
Sic animi simplex probitas ꝛ cognita virtus:
Efficit impauidum pectus. fugit impius vltro.
Judiciumqꝫ timet: frontem pius audet apertam
Tollere: non regis vultum | non iudicis ora |
Non rigidos lictorum enses formidat: vt acres
Non metuit flammas aurum | non verbera ferri
Dura potens adamas | nec onuste pondera palme.
Arx est ipsa sibi virtus | ipsa eruit arces:
Ipsa feras hominemqꝫ domat | non horret inermis
Ire per hostiles cuneos inimicaqꝫ castra
Hoc extrema docent ꝛ nostre plurima gentis
Que facerent exempla fidem. Cur Sceuola dextram. Sceuola
Misit in ardentes prunas? ꝛ brachia flammis
Exurenda dedit? pauor est tot milibus vnus.
Quem proprijs virtus gladijs armauit ꝛ hasta.
Cur tranauit aquas Tiberinaqꝫ flumina virgo?
Cui populus statuam posuit Romanus equestrem
Cloelia quo clipeo Tuscum quibus ensibus hostem. Cloelia
Uicit? ei lorica fuit catapultaqꝫ virtus Judith
Fortior vna viris | duabus prestantior vna
Cautior vna fuit mulier cui prouida virtus
Prestitit ingentes animos ꝛ ferrea corda:
Cum ducis ausa fuit correpto guttura cultro
Stringere ꝛ in peram caput insertare tyranni. Regul9

Prosequimur: nihil est virtute potentius. Dec Mantuanus.
Quod cum omnibus persuasum existimem: reliquum est vt, tantopere laudatam predicatamque virtutem colant: et ea duce ad felicitatem demum euebantur. Quod omnibus vel maxime imprecamur et optamus.

Jacobi Fabri stapulensis nostris seculis philosophi summi ac rarissimi moralium introductio aurea vna cum familiari comentario discipuli eiusdem optimo feliciter explicit. In orbe veneto fulgentissimo absolutus. Per Jacobum Pentium Leucensem. Anno dñi. 1506. Die. 14. Octob. Regnante Inclyto Leonardo Lauredano Venetiarum principe.

Philippi Prepositi Attrabatensis ad lectores carmen/virtutis laudatorium.

Diuitijs nemo felix: nam copia rerum.
Quãuis assiduo parta labore/perit.
Et senio vires/et forma decentior annis
Perditur: ac morbus corpora sana premit:
Vix bene momento manet illecebrosa voluptas:
Et fugiens stabilem nescit gabere gradum.
Inclyta sed virtus animum perfectius ornans.
Perstat et auferri mente reposita nequit.
Non euo confecta grauis/post fata superstes
Durat/et ad celi tecta recludit iter.
Huic omnes igitur totis incumbite neruis.
Nempe feret vobis iste libellus opem.

